БАГРАТ ШЬЫНҚӘБА

АМШЫНТЦАҚӘА
(1967–1978 шш.)

Аҟәа
Апҳәынтшәҟәтыжьырта
2020

УДК 82-94
ББК 84(5Абх)-49
Шь 81

Ашәҟәы ҭыжьуп Баграт Шьынқәба ихьз зху
аҧсуа бызшәа арҿиара афонд абзоурала

Шьынқәба, Б. У.
Шь 81 Амшынҵақәа (1967–1978 шш.) / Баграт Шьынқәба.
— Аҟәа: Аҧҳәынҭшәҟәтыжьырҭа, 2020. — 224 д.
г/р 978-5-122-49-11019

Аизга ианылеит Аҧсны жәлар рпоет, Д. И. Гәлиа ихьз зху Аҳәынҭқарратә премиа алауреат, аорден «Ахьз-Аҧша» I аҩаҙара занашьоу Баграт Шьынқәба 1967–1978 шықәсқәа ирытҵаркуа имшынҵақәа.

Урҭ ибзианы ирныҧшуеит усҟантәи аамҭазы ҳажәлар зҭагылаз ауадаҩақәа, иара Баграт Шьынқәба ихаҭа рҿиаҩык, ҳәынҭқарратә усзуҩык иаҳасабала имаз аҧынгылақәа.

УДК 82-94
ББК 84(5Абх)-49

© Шьынқәба, Б. У., аҭынхацәа, 2020
© Аҧҳәынҭшәҟәтыжьырҭа, 2020

АҬОУРЫХ АСАРКЬЕИПҬШ ИЗНЫПҬШУА…

Шықәсқәак рапхьа ажурнал «Алашара» аредакциаҿы дҳазнеит Апсны Афырхатца, Апсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба имата Леуан Миқаа. Гәыблыла апсшәа анааибаҳҳәа ашьтахь, уи дыпхашьапхатцо иаацәыригеит акырза дзыхзызоз қьаадқәак. Урт ууанзагьы зызбахә саҳахьаз, аха «злакта» стампшыцыз Баграт Шьынқәба акыршыкәса зыѽра даҿыз имшынтцақәа ракәын…

Сара иаразнак даара сеигәыргьеит, избанзар, Баграт Шьынқәба иеипш иҟаз ашәҟәыѽы ду инапы итцытцыз зегьы реиқәырхара, ркьыпхьра ҳара ҳуалпшьақәа зегьы рапхьа иҳаргылоит!.. Насгьы, ҳара даара пату зқәаҳцоз, ақыртуа-апсуа еибашьра агәтатцәкьа иалагылаз, арт амшынтцақәа ахәыч иеипш дрыхзызо игәыдырҟәыҟәлан данааѽнала, еиҳагьы сгәы ааҧшааит…

— Амала, иудыруаз, Анатоли, сара апоет итынхак иаҳасабала азин сымоуп, арт аматериалқәа ркьыпхьра иапсоуп ҳәа шәгәы иаанагозар, макьана иузымкьыпхьуа атыпқәа рамхра… Избанзар, сара сабду аамта уадаѽ далагылан, иҟан дызтахыз, идгылоз, аха иҟан есымша шьапҿаршә изызуазгьы!.. Урт рыхьзқәа аартны иахьиҳәогьы ыҟоуп, иахьимҳәогьы ыҟоуп, аха урт реипш иҟоу атыпқәа макьана иаҳкьыпхьрым… Аамта цытк бжьалааит, нас икьыпхьтәхар, мышкызны алитературатцааѽцәа иапсоуп ҳәа ирыпхьазар, ҳаргьы ҳазхәыцып…

— Ибзиоуп, Леуан, ҳара, шәара Баграт итаацәа, ишәҳәо ҳадгылоит, агәрагьы аагоит, ҳапхьаѽцәа рзы арт хәы змазам амшынтцақәа шҳамта духо!..

Усҟан урт амшынтцақәа «Алашара» ф-номерк ирнахтцеит, аиаша шәасҳәап, ҳжурнал зегь ратцкыс апхьаѽцәа

анамаз аибашьра ашьҭахьтәи ашықәсқәа иреиуазар ҟалап уи аамҭа... Аиааира апроспект аҽы иҟоу ҳашәҟәыҭирҭақәа рҽы аҭиразы иқәгылаз ажурналқәа иаразнак иқәырпааит, «еимыртцәеит», нас, уаҳа иабацоз, иашьҭалан ҳара ҳредакциахь иаауан, ҳаргьы ҳгәыргьатцәа ираҳҭон.

Уиаахыс, уажәшьҭа жәашықәса иреиҳаны итцхьеит, арҭ амшынтцақәа шәҟәны рҭыжьра сгәы итцхоижьҭеи. Ааигәа ақалақь аҽы ҳаиқәшәеит Баграт имаҭа Леуани сареи, уи иагьиасҳәеит ишсабапу арҭ амшынтцақәа еизакны рҭыжьра, аҭаацәа ақәшаҳаҭзар, уи азтцаара аҳәынтқарра аҽапхьа ишықәҳаргыло...

— Ибзиоуп, сақәшаҳаҭуп урҭ рҭыжьра, амала, истахуп иара Баграт ихьӡ зху, сара сызхагылоу Афонд абзоурала итҳажьырц!.. Ціьабаас ишәоуеит, аха, аиқәыршәара шәалага, аҭыжьра ҳара ҳадгылоит!..

Убасҟан сқьышә иныкәыххит, ани уара унапала иамухыз аҭыпқәа ацаҳтцарыма ҳәа, аха иара ихаҭагьы уи уажәраанӡа дшазхәыцхьаз, аха макьана изаацәоуп ҳәа ихы агәра шаиргахьаз анеилыскаа, уа саангылеит...

Иахьа аԥхьаѡ унапаҽы иукуп абаѡхатәра дуӡӡа змаз, шәышықәса рахьтә знык ииуа агеницәа иреиуоу, зырҿиамҭа ссирқәа инарываргыланы, хәы змаӡам, дызлагылаз аамҭа асаркьа цқьеиԥш икаххаа изныԥшуа амшынтцақәа ҳзаанзыжьыз апоет ишәҟәы!.. Уи ибжьы ҳгәы иқәыѡуанатц, ҳлымҳа итаѡуанатц, ҳазқәыло ацҳа маакырадагьы ҳақәсуеит!..

Анатоли Лагәлаа

АМШЫНҬАҚӘА

(1967–1978 шш.)

Аԥсуа жәлар атрагедиа аамҭа изҭагылаз зырԥабыргуа ҭоурыхтә документуп

Иахьа инаркны напасыркуеит амшынҬақәа рҭаӷра. Сантцамҭақәа ирнымԥшыр ҟалашам сгәы иҭаскыз аганахьала аԥышәа шсымам. Хра злоу ныжьны, рацәак зҬазымкуа хҭыск сҽастцәазар ҟалоит, аха иҟастцарызеи, ишырҳәо еиԥш, дасу иара ишидыруа дцәаҕәоит. Сгәы иалоуп иахьауажәраанҙа ашәҟәыӷӷы иҳақ исыднатцоз аус ҟаимаҭ аважьны сахьыҟаз. Ицаз — цагәышьеит, ахьҬәыуара иаҳнаҭагәышьозеи? Аринахыс агәҽанызаара сыгсыжьрым. Исԥыларан иҟоу ахҭысқәа ишахәҭоу еилкааны исызҭаӷрыма? Урҭ рыхәшьарақәа ахьаҭаху обиективра сцәагхарыма? Сара амаакыра змам ацҳаҬәры иқәгылоу схы идыскылар сылшоит, дыршьа сзаҭаҙом, мчык насыгәтасны аҭәагашоура саналанажьуа аамҭа. Мышкызны арҭ анҬамҭақәа зәыр иԥыхьашәаран иҟазар, уи агәра игартә еиԥш изцәажәарыма сызнысыз сымш шуадаӷҙаз? Арҽиара аус аҷыдахаз акгьы саҽымызҬгьы, иахьа сӷымҭақәа раҟара рыдгылазаарын, аха уи еиԥш алахьынҬа сара исмоугәышьеит. Сшыҷкәынҙаз аполитика ҙырӷаш саланахалеит, сшыҷкәынҙаз еилыскааит сыԥсадгьыл залымдарала ишаауа, иахьагьы аҟымҟымра ишҬагылоу. Ан лҽаԥхьа ахҭылҬ иуалузеи? Зегь раԥхьаҙагьы ан лгәы дамгартә еиԥш дныҟәозароуп! Сара сзынгьы иҟам даҽа мӷак.

1967 ш.

Октиабр 4

Иахьа атипографиаҿы сахьнеиз, Михаил Гадлиба снапы иааиркит сԥымҭақәа реизга актәи атом. Ахәапҵра саҿуп.

Еҳ, анаџьалбеит, заќа игәырмаҷгоузеи баԥхатәра змаӡам ауаа алитература иахьаланагалаз, ашәќәыԥы иаша илахьынтца аӡбара дара рнапы иахьанырҭаз! Агәра згоит, сара, мышкы-ахымшк атцыхәа зегьы ирбарҭан иќалоит урҭ машәырны алитература ишаланагалаз. Атцла аназҳауа амахәҭа ԥартцәмартцәқәа канапсоит!

Октиабр 5

Иахьатәи амш хлахатцгьежьрада, еизытцќьарыда, гәыпжәарада исхызгеит. Ԥыцьа аԥкәынцәа Москваќа аспирантура иҭаларц еипш атыпқәа рзылхны, қьаадла еиқәыршәаны амԥа иқәыстцеит. Акадр разыќатцара, еиҳаракгьы афилологиаҭцааԥцәа — суалпшьақәа ируакуп.

Октиабр 6

Иахьа иќан Қырҭтәылатәи акомпартиа Апснытәи аобком абиуро. Ирацәан еиуеипшымыз азтцаарақәа. Абиуро — даара иусхьанҭоуп, ауаԥы дытцнахуеит. Уапхьа ииасуеит еиуеипшым ауаа: урҭ ќазшьала еипшым, хшыԥлагьы еиќарам. Цьоукы уаа цқьақәоуп, акы ада акгьы рыздыруам, цьоукы ғьычцәоуп, гызмалқәоуп, урҭ ацхырааԥцәагьы рымоуп. Убарҭ еитцарќәаќәаз уртытлароуп, риааирагьы уадаԥӡоуп.

Абиуро ашьҭахь, есымша еипш, ахыхь сызтцысуеит.

Октиабр 7–8

Иахьа сабшоуп. Асаат 4 рзы Аҟәа ҳалтцит, Ҷлоуҟа амҩа ҳақәуп. Сыпҵшәма Ҭамареи сареи ҳаицуп. Иҳамҩатәны Елыр ҳныдгылт, Бенур даабарц, уи уа аррамаҭзура дахысуеит. Ҳаҷкәын ицуп, дыбзиахәха дыҟоуп, аха маҷк илахь шеиқәыз гәаҳҭеит. Иҽҳәара ааигәахо ианалага, амшқәа рыхгара ицәыуадаҩзар акәхап.

Амра ҵлак ашәара илеихьан Лаганиахә ҳанхалоз. Амш бзиан, ажәҩан шәахәацк хыршәламызт. Маҷкгьы ишоуран. Ахәы ҳаныҩхалазҵәҟьа сарҕьарахь сынхьаҵшуеит, сылаҵш нарықәшәоит саби сани рнышәынҭрақәа. Амашьына аанаҳҟылоит, анышәынҭрақәа ҳнархагылоит. Устәи аҩныҟа ҳнеиуеит. Ҳла хазына Ҷьек, ҵахьа еиҵш игәыбзыҕны, иҵо иаҳҵымлеит. Иҟалаз уи акәзаап, ҳмашьына азымдырит (ажә ҵсахны аҽыц ҳақәтәан).

Хәыта рыцҳа дгәыргьо даҳҵылеит, ишыҟалҵац еиҵш дҳакәшеит, дҳазҙатәит. Лгәабзиара ҽеимзар акәхап, илыгуп. Разҟыла деиқәымшәеит, бжьышықәса бахҭала илхылгеит. Аха иабаҟоу, убригь азымхеит, лара илымпытцахеит ҳабацәа рҭынхара! Уи лоуп абысгьы анысгьы ҳазхәаҵшуа. Ишҵаҳаҵсыхәоу уи ак лыхьыр?

Аҩныҟа снеиаанҙа, ачандар амҵан саатәеит, сылаҵш нархызгахт ҳашҭа, ҳанхара, аандақәа, атцлақәа, ахыбрақәа уҳәару, саргьы убрахь снарылатцаны — ҳажәит, ҳажәгәышьеит, убама! Цыпх уажәааны аурыс поет ду А. Твардовски абра дыҟан. Ашҭа длеиҩеиуа дшықәыз, даатгылан, ус иҳәеит: «Чувствуется, что здесь жизнь отшумела!» Хымҵада, диашоуп! Аха аҵсаатә иага аҵырра азымариазаргьы, ҷьара иахьныҟәтәаша махәҭак амоуп. Саргьы ари адгьылҽеыҭ ада ҵсыхәа сымам, сыпсы ахаҩара абраҟа итатцәахуп.

Октиабр 9

Ажәеинраала «Октиабр ду» сырҽееиуан, иага зургьы иҧсыҽуп, аф аст, аха маҭмабак иаҩызоуп, сылахь инаҧырасклап, уеизгьы слаҧшықәҭоуп. Ацәаҳәанҭагьы (подстрочник) ҟасҭеит. Е. Евтушенко исҭару сыздыруам. Уи Гәылрыҧшь иҧсишьоит. Абри аиҭагара апроблема ыҟамзар, ҳара апоетцәа еиҳа наҳҭуан…

Сгәы иалсит, Ҷ. Коҕониа (аҭыжьырҭа «Алашара» адиректор) ҭелла дсацәажәон. Ҽааны иҭыҭраны иҟоу сҩымҭақәа реизга аҩбатәи атом, 1969 шықәса анҭәамҭахь унах ҳәа сеиҳәеит. Избан? Мап, снахом ҳәа иасҳәеит, аха сажәа иалшозеи, иара аобкомаа ақәиршаҳаҭхьазар?!

Октиабр 12

Аамҭа цоит ишцац. Сырҽиамҭақәа ҟәырҷахакгьы сызрыцымҭац. Хаҭала сара ҳәынҭқарратә чынуаҩык сиеиҕьым.

Аҧсуа ҟазара ауадаҩра иҭагылоуп. Иазеиҕьхаран иҟоу аусқәа срызхәыцуеит. «Иазеиҕьхаша» акәым, еиҳа ииашазар ҟалап «еиқәзырхаша» сҳәар. Ҳтеатртә ҟазара, ҳмузыка, ҳашәаҳәара, ҳакәашара уҳәа иахьабалак агхақәа рацәоуп. Зегь реиҳа ишәарҭахаз дара арҽиаратә напхгаҩцәа рцәа иалашәом ашәарҭа ааскьара ишаҽу. Иаҳгәалаҳаршәап ажәаҧҟа «Аӡиас иаго аҳәҳәабжь иаҳаӡом». Иахьынӡахәҭоу хрыҩ азуым акадр рааӡареи рықәыргылареи рызҭаара. Аконсерваториа иалган иаҳзаауеит ашәаҳәаҩцәа. Иаҳҳәап, иахьа сара сҟны иҟан Амҷбеи Ҳалуашьи, ҽааны лҭара далган дхынҳәуеит Логәуаҧҳа. Ишҧарыҧсыхәои урҭ? Аҟәа иаанхар, ҳхы иаҳзархәома, ӌьара иҳашьҭыр, ианаҳҭаху иаҳзырхынҳәуама?

Аҧсны аиҳабыра рацәак хьаас ирымам ари азҭаара. Иацуха аҧша ҕәҕәала иасит, иӌьоушьаша, шьхатәылантәи акәын аҧша шаауаз, Ҷлоунтәи дааит саб иашьа иҧҳа Ну-

лиа. Уи иҳалҳәеит ҳра шкаҳаз. Сажәеинраала «Сытцла» ишаҳәоз еиԥш ауп ахҭыс шыҟалаз:

Исҭахым, сытцла, убааны укәакәихар,
Еиҧуп ԥшацәгьак наус ухнажәар.
Еиҧуп агәараҳәа укаҳабжь духар,
Еиҧуп укаҳабжь ауаа еизнагар!

Ус сҳәеит, аха сабацәа рашҭа саннықәгылалак, араҭла ҳарак ахьгылаз ибжьышша ианызбалак, сгәы снамырхьыр ҟалашам.

Октиабр 13

Иахьа аобком аҿы, октиабр ду 50 шықәсхытцра аныҳәа амҩаԥгаразы иалху акомиссиа аилатәара рыман. Аус иазеиҧьу маҷын, ацәажәара рацәан. Х-саатк ҳзеидымтцит. Иажәа рацәаҙахеит апартиа Гәдоуҭатәи араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ В. Ҭаниа. Уи М. Хәарцкьиа имҩа шьҭихыр ҳәа сшәо салагеит. Исуалуп, сиԥхьап, сиацәажәар, ихшыҩ ҭаруп, издыруада сажәақәа ихәар.

Аобком ахьынтә ҳшааиуаз аԥхынтә театр ахь ҳамҩахытцит. Ҳахәаԥшит ҳҳәынҭқарратә ансамбль анагҙарала Р. Гәымба иаԥитцаз «Саҭбеи».

«…Сан, Очамчыраҟа сыргауеит, сан-аа…» Уаҭәы асаат 11 рзы акабинет аҿы иҟалоит аилыргара. Еиҳарак иахәаԥштәуп алибретто.

Изааҙарызеи, ҳапрофессионалтә ҟазара макьана еибакәеибоуп!

Октиабр 15

Иахьа мҿышоуп, аҩны сыҟоуп. Ҷлоуҟа амашьына сышьҭит, уи даанагароуп саҳәшьа Мыкыта. Ҭәҭәала деимҳәоит. Даараҙа хьаас дсымоуп. Лечкомиссиаҿы атып ылсххьеит, уа дышьҭаҳҵоит. Уаҩы ҳасаблагьы уи леиԥш

абзиа лыԥшаара уадаҩуп, аха изхәарҭагәышьоузеи, насыԥла деиқәымшәеит. Лхатҵа дҭакын шықәса ҩажәа, лара дизыԥшын. Саби сани ирҭаххеит рызҕаб аҩныҟа ддырхынҳәырц, аха лара илымуит. Ус дхынҳәит лхатҵа, ачкәын дрыхшеит, уажәшьҭа убригьы дарԥысуп. Уажәы саҳәшьа дычмазаҩхеит, сара амашьына смышьҭыр, шықәса ҩажәа дыззыԥшыз лхатҵа Аҟәанҵа дизаагом!

Уанхәыцлак, зны-зынла, ҳажәлар ишырҳәо еиԥш, анасыԥ — цыгәтыхәоуп.

Ажәеинраалак сеиҩазо сашьҭоуп, аха ацәаара мацара ауп избо, ааигәара снанашьҭуам, издыруада сааԥсацәазар?

Октиабр 18

Арҭ аҩымш-хымш акгьы саҽҵам, баша аусурахь снықәоит, гәаҳәарак сымам, сыгәгьы сыхьлоит. Апхьара мацара сҽасҭеит. Саԥхьан салгеит М. Цветаева лҩымҭа «Сара с-Пушкин» («Мой Пушкин»), сгәы иахәеит, шьала иҩуп. Цветаева ҭәҭәала лгәы иалоуп Пушкин иҭахара, данԥшылоит апоет илахьынтҵа, усҟан иабалдыргәышьоз лара илзыԥшыз? Нас, ишԥанҵәеи лара лыԥстазаара? «Ажәларқәа раб» Сталин дузҙа акырҙа Николаи актәи иапигеит. Бенкендорф иҟны дауаагылахуаз Бериа аблаасаркьа, М. Цветаева лымацара лоума, миллионла ауаа ҭадырхеит!

Октиабр 20

Амш ниасит ҟыҟдаҽыҟда. Иреиҳаҙоу Асовет Апрезидиум аҽы ҳахәаԥшит Ҷлоутәи Акультуратә хан апроект. Иаҳзыргылар, хар змам акы акәхар ҟалап. Аха, аргылара зылшода? Знапы ианаҳҵода? Апроект сыманы Қарҭка сеихароуп. Уа ашьапы скыроуп акәымзар, арахь ала акгьы алтҵуам. Ирыцҳахеит Ҷлоуаа, жәларак хытҵакырҭа рымаҙам!

Иацы Кәтол сыҟан, Махаз Гәаланʒиа анышә дарҭон. Исзымчҳазт, Ԥьгьарданʒагьы сааит, анкьа зны атҵара сымҭози абраҟа. Ԥьгьардаа идыргылеит аклуб. Лассы иҩналаран иҟоуп. Архитектура аганахьала рацәак сыблаҷы имааит, ари еиԥш ахыбра ара рацәак ианаалом. Аҩнутҵҟа сыҩналан, еимыздеит, азал архиара иаҷын. Сылаԥш итҵамшәеит изакәызаалак ԥсышәала ицәажәоз лозунгк: исыкәшан игылаз ақыҭа анапхгаҩцәа инақәырҷәҷәан ирасҳәеит сгәы иамыхәаз.

Иахьа ашьыжь сара сҷы дыҟан Москватәи акомпозитор Осокин. Уи аҩра даҷуп аԥсуа балет М. Лакрба илибретто иалхны. Иахьʒуп «Шарф Назиры». Уи ахатҵа дааилоит сара сҷы, ҳаицәажәалоит. Акомпозитор еилкааны имоуп аԥсуа жәлар рмузыкатә фольклор шьардаʒа ишбеиоу. Ҩымҭак алихырц итахуп, аха илшоу здырхуада? Дара аʒәык-ҩыцьак акомпозиторцәа иҳамоугьы, рыжәҩахыр еибыҭаны аус рзеицуам, дасу хама-хама иахоит, аиҳара рыбжьоуп. Иаҳҳәап, Чычбеи Гәымбеи еизыуаам, алаба рыбжьакуа иаазгоит. Аԥсуа ччиара ҳзацәымцеит, убама! Ҳинтеллигенциа ахатарнакцәа шамахамзар зегьы сара сахь иааиуеит, даараʒа сырзааигәоуп, хара срыцәгылам, аха еиқәызмыршәо рацәоуп. Убарҭ зегьы рнапы иану ишахәҭоу еиԥш инарыгʒозар, итҷегьы ҳнаскьахьазаарын, аха ииаг!

Октиабр 22

Иацы уаҳа налымшо агәыԥжәара сақәшәеит, иахьагьы макьана сшьара сыцәым. Иҟалаз уи ауп: Пицунда аханҷәа идыргылаз ахьʒҟәа рыхтцара ҷьоукы цас идыруадаҩит. Шықәсык аҟара тҷуеит, аҳабла совет ахантәаҩы аҩыза Сулаа инапы атҵаҩны иааишьҭит аҳабла совет ишьҭнахыз ақәтцара. Уи аханҷәа рыхьʒҟәа рымацара ирызкын. Ақәтцара саԥхьеит, сақәшаҳаҭуп ҳәа снапы антцаны

Аминистрцәа рсовет ахь исышьҭит. Дызусҭоу сеидру, аʒәы илҭаршәны иҭәахит. Ашьҭахь арҭ аханқәа рыхьʒ анҭыʒшәаха, аобкомаа ахәаҧшырц рыʒбеит.

Амаʒаныҟәгаҩцәа еидтәаланы урҭ ахьʒқәа рсиа иахәаҧшит. Сара сыҟамызт усҟан, сыҟазаргьы уахь снарымгозар акәхарын. Акы, дара ирусмызт, ҩбагьы, дара издыруа ракәмызт. Уи асиа ианын абарҭ реиҧш ахьʒқәа: «Аҧсны», «Бзыҧ», «Сақарҭвело», «Колхида», «Золотое руно», «Маяк», «Амзара». Нас иҟалаз аилкаа уаҩы издыруам, амала, ҭәахышьа амоуит Хәарцкьиа уи аус аҽы ҩ-жьак ишьырц дшашьҭаз. Аҧсуаа ус ихы дирбарц иҭахуп: урҭ ахьʒқәа иара хьаас ишимоу, ҭоурыхла ирҭабыргу ахьʒқәа реиқәырхара дшазықәҧо. Ақырҭқәа ус реиҳәарц иҭахуп: ижәбома аҧсуаа рыҩнуҭҟа амилаҭеилыхцәа шыҟоу — урҭ аҧсуа хьʒы мацарақәа роуп ирҭаху, сара акы салоу ҵьышәымшьан! Ари иахьʒуп агызмалра! Араҟагьы исгәаласыршәоит сажәеинраала:

Абри иҭгәан дҽыжәызҭаз,
Аҷәра наган имаздаз,
Аҽада цқьа иақәтәақәаз
Дара шракәу рдыруандаз!

Ахәылбыҽха ҵьаргьы сдәылымҭит, сгәы хьухьууа исыхьуеит, снықәиоит, сҩагылоит. Ажәеинраалак схы иҭагьежьуеит, аха аҩадахьы сызлашәаз ахьʒқәа рыкәшамыкәша ацәажәарақәа иҟоу анаасгәалашәалак, ҭла зықәгылаʒам ҟәарак ахь снаган снықәнажьуеит.

Октиабр 23

Ариабжьарак сызхагылоу азакәан аҧҭарҭа аусҳәарҭа аҽаҧхьа иаақәгылаз анагʒатәқәа сырхагалан срымоуп, арҽиара аус азхьаҧшха сызҭода... Октиабр дуʒʒа 50-шықәсахыҭра аныҳәа ахьʒала жәпаҩык ауаа аҳаҭыр

хьыҙқәа рхаҳцоит, иаҳҳәап, аҳақьымцәа, анцьнырцәа, аекономистцәа, агрономцәа уҳәа убас егьырҭгьы. Рыцҳарас иҟалаз, урҭ рахьтә зынҙа имачҙоуп аԥсуаа. 20–25 шықәса рышьҭахь, цьаҳаным иҭарблыша «Абласаркьа» еитцеиҟәаҟәаз аус баапс иақәзит иааза-ихьча иҟаз аԥсуа кадрқәа. Уи иахьагьы иаҳныԥшуеит, иаарласынгьы ҳзацәымцозар акәхап.

Уаха Ҭамареи сареи Қарҭка ҳцоит, амза 26 рзы уа иаатуеит Иреиҳазоу Асовет асессиа. Уа дыҟоуп ҳмаҭа Гәында, ҳгәы даатцалан, дҳазхымго аҟынҙа ҳнеин ҳаҟоуп. Уи асессиа зырааигәаз Анцәа диныҳәааит!

Октиабр 25

Қарҭ авокзал. Адәыԥба ҳаақәтцит, амашьына ҳзыԥшын. Лассы ҳазҕаб дахьыԝназ ҳнеит. Ибзиахәха иҟагәышьан. Гәында ҳалдырит, иаразнак сыхәда лнапы акәлыршеит. Ҳмаҭа итцегьы ддухаз цьаҳшьон, убриаҟара лбара ҳазгәаҟуан, зназыҳәа иаҳҳәаша ҳҽашәомызт.

«Литературада хеловнеба» захьӡу аҭыжьымҭахь аҭел сасит. Адиректор В. Маргиани дсықәымшәеит, атрубка шьҭихит М. Чиковани. Иасуаз сара шсакәыз анидыр, — уара уҽаԥхьа ҳара ҳшыбзаз ҳаԥсит! — дналагоит ахырқьиара, — арсҟаамҭа ушәҟәы ҳазҭмыжьит, аныҳәа ду иазкыз ашәҟәқәа ҳшырҽыз иара гәыгәҭажьхеит.

Сгәы ишалсыз еиликаартә ажәақәак наиаҳәаны, атрубка наҟ инықәыстцеит. Агәԝара зласымоу ала, уи ашәҟәы аҭытцра цьоукы ирҭахым, зегь реиҳа ицьоушьаша, арахь дара еиҭаргеит, арахь аҭыжьрагьы рҭахым.

Октиабр 26

Ашьыжь асессиа аатит. Аԥсеиҭакра аамҭаз афоие аҽы Б. Жгьенти дсықәшәан, исыдиныҳәалеит, «Ахра ашәа» ацыԥтцәаха, М. Казакова леиҭагамҭа, лара лаԥхьажәа

аҭаны «Литературная газета» ианылаз азы, убастцәкьа исыдиныхҳәалеит С. Ҷилаиа. Уии сареи ҳаицәажәо ҳшеидгылаз дааҳадгылахт Бесо Жгьениа, еибаҳҳәоз даазыӡырԥын, усгьы ҿааиҭит: «Наш Баграт выходит на мировую арену!» Урҭ насыдцны рҿанынархоз аамҭазы Гиви Ҷьавахишвили даасыдгылан, исыдиныхҳәалеит «Литературная газета» ианыз «Ахра ашәа» ацыпҭәаха. Арҭ исыдыркыло аҽхәапхьыӡқәа гәыкала ишырымхәо здыргәышьоит, аха снапы ианузеи, акыртуа иҿапхьа акгьы атцанакӡом апсуа иажәа.

Октиабр 27

Ауха Аҟәаҟа ҳхынҳәит. Адырԥаҽены, кыр сааԥсаны сшыҟазгьы, стытцит аусура. Қарҭ еиԥш араҟагьы ҷьоукы-ҷьоукы исыдныхҳәалеит, иркьыԥхьыз «Ахра ашәа» ацыпҭәахазы, Қарҭаа реиԥштцәкьа акәымкәа, еиҳа рҽынкыланы, аха сара агәра згеит урҭ ажәақәа гәтыгъгъала ишҳәоу.

Октиабр 30

Ҷлоуҟа амԥа ҳақәлеит Ҭамареи сареи. Аҽены мҽышан. Амра хаакәакәараӡа иԥхон. Агәашә аартны ашҭа ҳанынҭала, аҳа ашьапы ишадгылаз аабеит аихатә гәашәқәа иҟатцаны иаастииз. Ҳашҭа бзиа саақәгылан саанаԥшы-аапшит, сцәа саатаӡыӡеит, ҳашҭа ишызбац иҟамызт, акы агын. Игыламызт храду, итцԥырны икажьын, ашьапы ашәпара аҷыдахаз, егьырҭ зегьы хәархьла ихырҭәахьан. Сгәы иалсгәышьеит иҟалаз. Ҳашҭа иқәгылаз ашәаԥыцьаԥқәа зегь ратцкыс еиҳабыз атцла ҭахагәышьеит. Сабацәа изларҳәоз ала, уи иара сабду иаб амҳацьырра иагаз Азнаур иеитаҳамҭазаарын. Сахьтцәыуоит ҳәа иснатагәышьозеи?! Амала, акаҳашьа маншәалахазаап, рыцха; хыбрак иақәымхаит, рахәык атцамхеит, ашьшьыҳәа ахшьыра инаҷаҳаит.

Октиабр 31

Ашьыжь Москваҟа ҳаԥрит Кобахьиа, Гилашвили, сара, иҳацуп СССР Иреиҳаҙоу Асовет адепутатцәа. Ԛ-саатк рыла ҳазҭатәаз аҳаирплан тәоит Москва, Внуково. Иаҳԥылеит, ҳрыманы асасааирҭа «Россия» ашҟа ҳнаргоит. Уажәада ара саанымгылац, саангылоит 70–90 аномер аҟны. Ахәылбыҽеха ЦДЛ аҟны ҳаиқәшәеит Римма Казаковаи сареи. Креицаҳфеит. Убра дҳақәшәеит апоет Иаролав Смелиаков. Иџьашьатәҙами, Смелиаков арыжәтә ижәуам. Цытрак дҳацәажәон Павел Антокольски. Нас дҳахҭыгәлеит апоет Винокуров. Уи исеиҳәеит «Литературная газета» ианылаз «Ахра ашәа» ацыԥтцәаха игәы ишахәаз.

«Там и почувствовал мощь, оригинальность и глубину, чего нельзя сказать про тот отрывок Вознесенского, который был опубликован рядом в этом же номере», — абарҭ иара иажәақәа роуп.

Ноиабр 1

Москва уахьынаԥшааԥшлакгьы аныҳәа аԥыларазы ихиоуп. Асаат жәеиза рзы Қырҭтәыла аделегациа рзы ҳаизеит Ашҭа Ҟаԥшь аҿы. Арԥьақьа ҳаман ҳнеиуеит — В. И. Ленин имавзолеи ашҟа. Ҳаицырхашьшьы аԥсыбԛ ҳнавсуеит. Уантәи ҳдәықәлоит «Идырым асолдат» ибаҟа ашҟа. Иасыф итцарҟәаҟәаша инышәынтра ҳаавалт. Ԛ-шәҭы канҙақәак игәы иқәыпсан. Қарҭаа цытԛык рхылпақәа рхырхит, иаатгыларгьы цәгьа ирымбеит, ирзеиԥшымтәит акәымзар. Амԛа ҳақәнатц сара сԛышьҭнаԥааит хәыцрак. Шықәсқәак рышьтахь «ажәларқәа рпыза» Сталин дуҙҙа иҙбахә ада ҙбахә ыҟамызт. Иахьа абасҟатәи аделегатцәа еизаз, шамахамзар, аҙәгьы инышәынтра амԥынҟа дықәымлеит. Аԥсуаа ишырҳәо еиԥш, инаҙеит аҳақ, ашьажә баауам, иԥсуам. Уи ашьа икаиршыз имшынха инаижәлан, наунагҙа дахәаҽеит.

Ноиабр 3

Асаат жәаба. Аизара дуқәа рхан. Иаатит ЦК КПСС-и СССР Иреиҳаӡоу Асовети ргәырҕьаратә еилатәара. Аҧснытәи аделегациа 8-ҩык ыҟоуп, ирылаҧхьаӡоуп Қырҭтәылатәи аделегациа.

Ҧсааиҭакрак аан афоие аҽы дсықәшәеит ашәҟәыҩҩы Аркади Первенцев. Убригьы исымаирҽхәеит «Литературная газета» ианыз «Ахра ашәа» ацыҧҭәаха.

Ноиабр 5

Ашьыжь аделегациа зегьы ҳшеицыз Аҟәаҟа ҳаҧрит. Ҩ-саатк рышьҭахь Аҟәа ҳаҟан. Аҧрыга санааҭыҭ, сыҷкәын Бенур дысҧылеит, арратә маҭзура далган дхынҳәызаап. Анцәа иҵьшьоуп, деибгадеизҩыда иҩныҟа дхынҳәит, аинститут дшалгаз идиплом иҵьыба иҭоуп, иқәнаго маҭурак шҧаимоури?! Уи аҽныҭәҟьа асаат фба рзы, Аҟәа, С. Ҷанба ихьӡ зху атеатр аҽы имҩаҧган Октиабр ду 50 шықәсхыҭра иазкыз ахәылҧаз. Иара убри аухаҭәҟьа Қарҭҟа амҩа ҳақәлеит.

Ноиабр 6

Қарҭ. Аныҳәа ду иазырхиоуп. Амш каххаа еилгоуп, ҧхарроуп. Асаат 1. Аспорттә хан. Иаатуеит ари амшныҳәа ду иазку агәырҕьаратә еилатәара. Аҧснынтәи аӡәгьы дықәымгылаӡеит. Аҧсны аӡбахәгьы рацәак исмаҳаит. Аконцерт ианалга, хымаҧсыма ҳдәықәлеит. Аухаҭәҟьа ҳҧырны Аҟәа ҳааит.

Аҧхьаҩ гәыраз! Иубоит ариабжьарак сара схагалан сызмоу; лассы-лассы жәҩангәыла аҧырра, ҭыхәаҧҭәа змам аизарақәа, агәырҕьаратә еилатәарақәа, аҽхәаҧхьыӡ злыжжуа ажәахәқәа, ақәгыларақәа, иааҧымҭәаӡакәа анапеинҟьарақәа. Изакәытә чҳароузеи ирылоу уамажә аҵьамыҕәақәа зхызгахьоу ҳажәлар! Бзиак шаҳҧеиҧшым

уаҩы ибартә иҟоуп. СССР ҳәа изышьҭоу ахан ду газҽазуеит, еилаҳаргьы ҟалоит. Нас уахасахаҳәа еилалашт амилатқәа, ажәларқәа. Аҳәаҭыхла еиҧагылашт урҭ, ашьа камҭәар ҟалашам, аҳәгьы еиҟәикран иҟаҳам! Ҳарҭ адепутатцәа, жәлар рматцуцәа, ҳазҧузеи? Жәлар рынхамҩа ашьҭыхра аҭыпан, амилатқәа, еиҳаракгьы хыпхьаҳарала ирацәам, ркультура ашьҭыхра аҭыпан, аизарақәа, агәыргьаратә еилатәарақәа, аҽехәапхьыз зхьыжжуа ажәахәқәа, ақәгыларақәа рзыҳырҩра…

Сара сышәҟәыҩуп, аха иабаҟоу сырҧиаратә усқәа? Хараҳа икыду аетцәа еиҧш сацәынаскьоит есымшааира. Ашәҟәыҩы ирҧиамҭоуп илахьынтца. Убрахь ала сымҩа ианҧшылалак имбар залшом хымҳацьымшьа аамҭа шсыцәцаз!

Ноиабр 7

Асаат жәба рзы Аҧсны АССР Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум аилатәараҧы гәыпҩык ауаа рнапаҧы ирыстауан аорденқәа. Урҭ ажәытә большевикцәа ракәын. Уи ашьтахь, урҭгьы Апрезидиум ачленцәагьы ҳаиманы апарад ахь ҳҵеит. Апарад ахы акит асаат жәеиза рзы, ицон ҩ-саатқи бжаки, уи аҽены аҟара Аҟәа ауаа еизо сара санымиац. Амш каххаа еилган, аҧсабарагьы гәыргьон ауаатәыҩса реиҧш, мрашәахәала иаҧылон аныҳәа ду.

Апарад ианалга, атрибуна иқәгылаз зегьы ҳцеит Кавказ ахьчараан итахаз аибашьцәа рыхьҙала идыргылаз абаҟа ахьаадыртуаз.

Абаҟа ғьазғьазуа ианаахырт, сгәы иахәеит, аихьҙарақәа имазааит аскульптор Иуанба, ҳәарак аҭахҙам, ари абаҩхатәра змоу уаҩуп. Амала, ацхыраара итахгәышьоуп, зегь рапхьаҙагьы еиқәырхатәуп, иахьабалак имҧсаҟьароуп Анцәа ҳазшаз ианеишьаз ибаҩхатәра. Сгәы рыладууп еитцагылаз, баҩхатәрыла еибытоу

аҽар. Уажәыҵәҟьа абра саҧхьа игылоушәа сааҟалеит акритик В. Аҵнариа, ашәҟәыѡѡы А. Гогәуа, апоетцәа Т. Аҷьба, В. Амаршьан, Р. Смыр. Урҭ среигәырҕьоит, сагьрықәгәыҕуеит.

Абарҭқәа зегь рышьҭахь ҳхынҳәны аѡныҟа ҳанаауаз В. Кобахьиа сымѡахигеит. Астол хианы игылан, ҳнеидтәалан қьаф аауит.

Ноиабр 8–9

Иаци иахьеи аѡны сыҟоуп. Аʒәык-ѡыҷьак аѡны иаадгылеит, ҵәыцақәакгьы аанаҳкылеит.

Ноиабр 10

Аныҳәа ду амѡаҧгарақәа идыркараз, маҷк сыҧсы ааиҭакны, иахьа аусура сҭыҵит. Хәдацәаҟынʒа сагәылатәоуп апошьҭа иаанагаз, срыҧхьоит, еилсыргоит, ара иҟоуп имаҷымкәа адныҳәаларатә телеграммақәагьы.

Ноиабр 11

Иахьа сабшоуп. Асааҭ ѡба инархысхьан, ҧсыжрак ахь сцарц аҽеилаҳәара сшаҽыз, апоет Никәала Кәыҵниа аҭел дасит, сибарц шиҭахыз сеиҳәеит. Рацәак мырҵыкәа аѡны даахалеит, сынтәа иҭыҵыз ишәҟәгьы ҳамҭас исиҭеит. Нас иаасымҵеикит виорсткак, снахәаҧшызар — «Иалкаау аҧсуа лирика». — Ара иҟан Д. Гәлиа иажәеинраалақәа. Исгәамҧхеит аредколлегиа аилазаара, ҳлитература ауасхыр шьҭазҵаз иѡымҭақәа рҭыжьра даҽа редколлегиак аҭахын. Сара исылшаз уи ауп: акарандашь аашьҭыхны аредколлегиа аилазаараҽы сыжәла ахьаныз аҵәаҕәа нахьысшьит.

Асааҭ хәба инархысхьаны Ҷлоу ақыҭа Ақыдра аҳабла снеит. Ара иҟан Ҷьгәыз Ҵәыҷьба иҧсыжра.

Уамашәа иҟалеит ари ауаѡ иҧсыжра. Ҷьгәыз Маҵкәаиҧа Кәазан дынхон. Аматҵурагьы далан, уа дыҧсит, иҵәы-

уарагьы убра иҟартҷеит, Ҷлоу дааганы дыржырц — уи заа ирыʒбахьан. Ақыдра аҳаблаҽы атҷәыуацәа жәпаѡык еизаны игылоуп, аха аҧсы иаагара ахыҧо иалагеит. Ус асааҭ жәба рзы аҧсы ашҭа дааҭаргалеит, еимагыланы ақәоура иалагеит. Иадыркыз ацәашьқәа анышәынҭра иҭарҧханы убасоуп аҧсы анышә дшарҭаз. Избан арҧыс шьахә ҳәа ирыҧхьаʒоз атҷеи абас атҷыхәтәантәи имѡа дықәтҷатәызма?

Кәазан аҧсыжра аҽны аиныхра ыҟамзар ари еиҧш агәнаҳа ҟалаʒомызт. Макьана ҳабаҟоу, иагьа ламысдара ҳаҧнагалап ҳажәлар иртәымкәа иҳаланагалаз ақьабз бааҧс!

Ноиабр 12

Иахьа мҽышоуп, сшьапы неитҷысхырц абульвар ахь скылсит. Уа исықәшәеит М. Аҳашба, Л. Аҳашба, В. Агрба. Ҳнеицәажәа-ааицәажәо кыраамҭа ҳныҟәон. Амшын ҭынчын, тҷѡа змамыз ажәѡашқәа хыгьежьылон. Аѡны санааи, Гәындажә «Дида дааит! Дида дааит ҳәа» дсыҧхахалеит.

Ноиабр 13

Иацы Виктор Бжьаниа иѡны иҧҳа Елеонора илыбзоураны еиниарак ыҟан. Абрахь иааҧхьан Музафер захьʒу Амаршьанҧҳа лхатҷеи лареи. Хѡык ахәыҷқәа рымоуп. Лхатҷа Ҟрымтәи ҭаҭаруп, иаҳхысыз аибашьраан анемеццәа дытҟәаны дыргеит. Ишыҟалах сеидру, ашьҭахь Ҭырқәтәыла днанагеит. Абра еиднагалт Амаршьанҧҳаи иареи. Иара макьана Ташкент ақалақь аҽы ауп дахьҭаѡу, даара иҭахуп Аҧсныҟа аиасра. Музафер хар амамкәа аҧсшәа лҳәоит. Дара ирымҳәозаргьы, сара избоит урҭ ацхыраара шырҭаху.

Ноиабр 17

Арҭ ахымшк ҭынчроуп, рацәакгьы сгәы бзиам, сеиҧьымхар ҿгәаҭара Москваӄа сдәықәлар акәхоит. Иахьа исоуит ажурнал «Новый мир», уа иануп Расул Гамзатов иповест «Сара с-Даҕьстан» («Мой Дагестан»). Сеигәырҕеит, ари автор апоезиаҿы иҿеԥшәахьан, уажәы апрозахь диасит. Иаасыртын, сналагеит аԥхьара. Аха аповест саԥхьаанҙа абра салацәажәарц стахуп шәарҭас исымоу. Ԥьоукы-ԥьоукы амилаҭ шәӄәыҩԥцәа раԥҭамҭақәа раԥхьара уаналагалак, иаразнак иубоит, автор оригиналрак аасырԥшуеит ҳәа аҿыркьаҳәра, гәызҭаҙам ажәала ацәажәара дшалаго. Шамахаҙак акәымзар, урҭ ашәӄәыҩԥцәа хьаас иӄаҵаны иалацәажәон рхатәы бызшәа аҿиашьа, рмилаҭ школқәа зҭагылоу ауадаҩрақәа. Ԥьоукы-ԥьоукы ашәӄәыҩԥцәа убриаӄынҙа инеихьеит, ирҳәарц акгьы рыгҙам: «Хатәы бызшәада амилаҭ культура арҿиара ҟалоит!».

Наӄ иаӄәыблаазааит ари еиԥш арыцҳара заԥхьара саҿу аповест «Сара с-Даҕьстан».

«Новый мир» ианып Ҟаисын Кулиев ипоема ацыԥтцәахак. Аԥхьажәа излаҳәо ала, уи аҩымҭа абалкар поет Мечиев изкуп. Санаԥхьа, зҭаарақәак сгәаҵа инҭагьежьит:

1. Уажәрааанҙа ихьҙ зцәыргамзи апоет Мечиев?

2. Мечиев иҩымҭақәа анҭытԥлак, ихатәы жәлар абалкарқәа реиԥш деицырдыруа дзыӄалома, иаҳҳәап, аӄарачқәа, азербаиџьанқәа, атуркменцәа уҳәа убас егьырҭ атиурк жәларқәа рҿы?

Ноиабр 26

Амҿыша. Шәарыцара сцарц акәын, аха саӄәытԥит, сшәаӄь сгәы иахәом. Еиҧьу аасымхәар ԥсыхәа сымам. Уажәшьҭа 10-ӄа мшы ҭуеит сымшынҵа аасмыртижьҭеи, раԥхьаҙагьы аматҵура аганахьала даара сеилахан.

Имҩаԥгатәын Иреиҳаҙоу Асовет асессиа, насгьы Қыртҭәылантәи, сара хаҭала сахьиԥхьаз иабзоураны, аҩ. Ҭаҭарашвили — Қыртҭәылатәи Ақыҭаргылара министр Аҟәа дааит. Иҩызцәеи иареи сыманы Ԓлоу сыҟан. Гәҭыхас иҳамоугьы — Акультуратә хан аргылара ауп. Зегь раԥхьаҙагьы иалхтәын иахьҳаргылаша аҭыԥ. Сара заа иалсххьан Жаныхә адәы. Аминистргьы игәы иахәеит. Уажәшьҭа зыԥшрада иалагатәуп ахыбра аргылара. Иԥьоушьаша, абас ихацҳаркыз аус ду дара Ԓлоуаа ҳазлагаз наҳагҙароуп ҳәа ицаҳәцаҳәо иашьҭам, сара сызҕу ақыҭа анапхгаҩцәа роуп. Ауаа иаабац ракәзам, ихәаԥсазаап, жәлар рзеиԥш ус аҭыԥан, утәы-стәы мцахәыцәа рылагьежьуа ирылоуп.

Уажә избо ԥьысшьоит, ахан ҳзыргылан иҟалар, ицәырҭышт ари аус аитцахараҧы «зхы аԥьыка ықәызхқәаз» «афырхацәа». Сара, иаԥшьызгаз, сагьыргәалашәашам.

Аԥыжәац апоет Мушьни Лашәриа дыҟан сара сҧы, иҭахын ажурнал «Алашара» азы ажәеинраалақәа. Еиқәсыршәеит циклк ажәеинраалақәа, ацикл хьзысгьы иасҭеит «Ашьха скыдуп». (Ишыжәбо, шьхеи хреи сара сзырҧымҭит, иара ус аҩадарахь сшеихо сынарцәмҩа сықәлозар акәхап.)

Мушьни Лашәриа сизрыԥхьеит урҭ ажәеинраалақәа, дара хыԥхьаҙарала 10 рҟынза ыҟоуп. Ицәажәашьа злаҟаз ала, игәы иахәеит ҳәа сыҟоуп аҩымҭақәа. Амашьынкаҧы ианикьыԥхылак ашьҭахь, ҳаитеиқәшәахуеит. Сара схаҭа урҭ ажәеинраалақәа рзы сгәы ҭынчуп, урҭ гәтыгьгьала иҳәоуп, иаадырԥшуагьы ҭабыргуп.

Мушьни Аҳашбеи сареи ԥьара машәырны ҳаиқәшәан, урҭ ажәеинраалақәа рцикл сизаԥхьеит. Иаразнак иҳәеит игәы ишахәаз, усгьы нацитцеит: «Иазуугәышьозеи, урҭ урыс бызшәала реиҭагара ауам!». Уи диашазар ҟалап, насгьы еиҭагаҩыс дызусҭа изԥыхьашәара урҭ? Аиҭагараҧы

иԥсыҽхаргьы, иҟазааит аоригиналқәа, сара иззызѡыз аԥсуа ԥхьаѡы изы ами, мшәа?

Декабр 1

Ариабжьарак ажәытә газеҭ «Аԥсны» аԥхьара саҽуп (аф зысша, аномерқәа зегьы ыҟам). Аҭытԥра еиҿызкаазгьы, ашә лытԥарҟаца иадыркаанҳагьы редакторс иамаз Дырмит Гәлиа иоуп. Исҳәозеи, уи ауаѡ абри аҷыдахаз даҽеак ҟаимҭазаргьы ибаҟа ргылатәын. Ари иахьҳутԥар ҟалоит «Агәтыха ҳәага», ма «Ауасиаҭ ҳәарҭа». Усҟантәи аԥсуа интеллигенциа аҟымҟыра ишҭагылаз, ирылшаз маҷзам!

Иацы Константин Симонов аҭел дысзасит, амза 6 рзы Аҟәаҟа дауеит. Дызбанда, ҳнеицәажәанда ҳәа сыҟоуп. Уи, уамажә зхызгахьоу, акыргьы инаԥшааԥшхьоу уаѡуп. Аԥсуа интеллигенциа зҭагылоу иагәылаԥшхьоу уаѡуп. Ҳара ҳазҽеихар, уи Аԥсны иацхрааура хатҵоуп. Аҭыхәтәантәи ашықәсқәа рзы иареи сареи ҳаизааигәахо ҳалагеит. Дырԥыртҵуа далагеит, ԥахьа ихатҵкы казмыршәуаз, иааигәара ҳназмышьҭуаз анҭ аҭашьыццәа. Урҭ заҟа игәамсаму, заҟа иҟьашьқәоу идыруазар, мшыбзиа ҳәа раҳәарагьы дыҟәытҵуан.

Жәацы ГДР Анаукақәа Ракадемиа авице-президент, ашәҟәыѡы, Аԥсны иашьцылоу, еиҳаракгьы ҳашьхақәа еимыздахьоу Альфред Курелла дыҟан сара сҷы. Академиа ахьҙала ҳамҭас исзааигеит апластинкақәа — ареволиуциатә ашәақәа. Сара ҳамҭас исҭеит Москва урыс бызшәала иҭытцыз аԥсуаа репос ду «Нарҭаа», уи инацыстеит урыс бызшәала иҭытцыз «Ахра ашәа»-гьы. Уи аѡымҭа азбахә иаҳахьазаарын, анемец бызшәахь еиҭеигарц далацәажәеит. Сара акгьы ахысымҳәааит. Аиаша сҳәар ами, ари дзакә уаѡытҟьоу аилкаара сцәыуадаѡуп.

Декабр 6

К. Симонов дааит, рацәак дынхом. Сиԥылеит. Ауха ҭхыбжьонынӡа ҳаицын, ҳҩыцьагьы ишаҳҭахӡамыз аҩы ҳамхажәит, ҳазхарагьы ҳаицәажәеит. К. Симонови сареи ҳаибадыруеижьҭеи шықәса 20 иреиҳауп. Раԥхьатәи ашықәсқәа раан рацәак сизааигәамызт, убри аҟнытә иара бзиа иибози цәымгыс имази реиҩдыраара сцәыуадаҩын. Ирҽиамҭа зегьы неидкылан иугозар, аҭаҷкәым еиԥш цьара еилатцәам, акыр хырхарҭақәа рыла иԥсаҟьоуп. Аха, зегьакоуп, ҳара ҳҳаантәи аурыс литератураҽы ихьӡ хәанчарак ақәымкәа иаанхоит…

Декабр 19

Иацы, декабр 18, саат 9, ахәылбыҷеха лыԥсҭазаара далтцит Мушьни Аҳашба иԥҳа Инна. Ҳаатагылт ааигәасигәа иҟамлацыз атрагедиа. Иԥсыз лаҳәшьа Мери аҽешьра дықәгылоуп, лыҷаԥшьара иаҽуп, лаб Мушьни жәымҭацәгьа, ихы ахьҟыдиҟьара издыруам, ахагацәа реиԥш аҩны дыҩнагьежьуеит, лан дшыҟоу атәы уаҩы ихаҟны иааигартә иҟоуп, аиҭаҳәара заҭаххарызеи?

Иҽшәеит Аԥсны илнагаз ашәҭ ԥшӡақәа руак! Инна разҟыда, аԥшреи асахьеи бара ибыгмызт, абаҩхатәра балхәдамызт, аха бара бзы ишамзаарын аԥсынтцры!

Иацы, жәацы уҳәа ариабжьарак атцыхәтәантәи сажәеинраалақәа цәаҳәантцала реиҭагара саҽуп. Иагьа цьа збазаргьы — салгеит. Иаасымтцатцаны санрыԥхьа сгәы каҳаит, изакәызаалак оригиналрак рытцамкәа иҟалеит, арахь аԥсышәала ишьахәны ицәажәоит. Иахьӡузеи абри еиԥш иҟоу азалымдарра?

Ааигәа Гьаргь Гәлиа дсықәшәеит цьара, уи исеиҳәеит «Ахра ашәа» урыс бызшәала Москва аҭытцра дшеигәырҷьаз, нас усгьы нацитцеит:

— Константин Симоновгьы игәы иахәеит уи аҩымҭа, зегьеидгылоу агазеҭқәа руак аҟны дықәгылар ҟалап ахцәажәаразы!

Амшқәа цоит, агазеҭқәа рдаҟьақәа аасырҳәуеит, аха макьана акгьы збом.

Сара амилаҭеилыхҩы ҳәа акыр санылаҧшықәырҭо, исыцхраауа аӡәгьы дансымам, К. Симонов иеиҧш еицырдыруа ашәҟәыҩҩы сҩымҭа дахцәажәар, сара абҭа снаҭоит, саҭацәа ҧыҭраамҭак иҽанаҳәоит…

Декабр 22

Абар мчыбжьык ауп иаанхаз, наҟ иаҳҧырҭуеит 1967 шықәса, сара хаҭала сызҭалаз 50-шықәсхыҭра. Абар шәышықәса рыбжа ниагәгәа ицеит, арахь исылшаз маҷгәышьоуп! Аполитика ӡеибафара саламхар, ҳәарада, ҩынтә-хынтә еиҳаны аҩымҭақәа аҧысҭон… Уажәшьҭа исҳәо акгьы аҭанакуам, амыткәма аҧсы иабаихәарҭагәышьоу! Аҟымҟымра сышҭагылазгьы ҩымҭақәак аҧысҭеит, урҭгьы қәҧоит, рымҩа иқәуп, иаҳҳәап: Москва иҭыҭит «Ахра ашәа», уи аҩымҭа Қарҭгьы иҭыҭуеит қырҭ бызшәала, Киев иҭыҭуеит украин бызшәала, ахәыҷқәа ирызкны изҩыз апоема «Аӡыс гәымшәа» «Амцабз» ианылеит, ажурнал «Алашара» ахь ирысҭеит ажәеинраала ҽыцқәа. Ариабжьарак сҽаабжьаршәны саҽуп сажәеинраалақәа цәаҳәанҭала реиҭагара. Аҭкыс еицәоу агәыҧҭәага уаҩы изыҧшаауам!

Ҽааны аҧхын иҟалоит ақырҭуа поет ду Николоз Бараҭашвили диижьҭеи 150-шықәсхыҭра. 25 шықәса уажәаҧхьа еиҭазгахьан уи аклассик иҩымҭақәак. Уажәы иаасымҭаҭан срыхәаҧшуа сҽаасхан, сгәы иахьамыхәақәаз ҟалақәеит. «Аилашәшәымҭаз Мҭаҭминдаҟны» зынӡак исырҽыцит. Раҧхьа ианеиҭазгоз ҳасаб азысумузаап аритми ацәаҳәақәа рыртәашьеи. Уажәы иаҧырсхызар ҳәа сыҟоуп урҭ агхақәа. «Арашь»

ԥахьатәи сеиҭагамҭа рацәак саламкьысит. Уаҵәы хәыцхәыц сахәаԥшран сыӄоуп апоема «Қарҭли алахьынҵа», иӄалап зынӡа исырҷыцӡаргьы.

Еицырдыруа усуп, Қырҭтәыла ирацәоуп апоетцәа, иара апоезиа ахаҭагьы иамоуп атрадициа ду, аха ашьхара ирхыҳәҳәо акатцәарақәа реиԥш, зегьы ирхыҳәҳәо ԥшьѡыуаак роуп: Русҭавели, Бараҭашвили, Ԥшавела, Ҭабизе.

Аԥсуаа хама-хама рдыруан ажәытәгьы. Аинтеллигенциа ҷыц шгылазгьы ирызкамыжьит ари ачымазара. Еиҳарак уаѡы игәы иалсша, аҷар акы ианақәырклак, еиҳабык иазҵаауам, уи ус иахәҭоуп ҳәагьы иӄаҳам. Абри зхысҳәааз, Инна Мушьни-иԥха Аҳашԥха лыжра ахьеимакхаз ауп. Лаби, лани, егьырҭ лҭахцәеи еиқәшаҳаҭхан ирыӡбеит Инна ланшьцәа Берулаа ахьынхо, Абжьаӄәа анышә дарҭарц. Ус иаалырӄьан Аԥснытәи аинститут аӄны аус зуа ҳәсақәак Аӄәа ашьха апантеон аҷы дҳамжыр ӄалом ҳәа иқәгылт. Ари аимак ихәарҭамыз ацәажәарақәа арҵысит. Саламцәажәар ада ԥсыхәа ӄамлеит. Урҭ аҳәсақәагьы азаазгеит, ани аби ирҳәо аҷагылара шыӄамло атәы иазсырхәыцит. Иԥьоушьартә иӄаҳами, мшәа, ҳинтеллигенциа, еиҳарак аҷарацәа, иахьахәҭаҳам апринцип аадырԥшуеит, иахьахәҭаҵәӄьоу рыбжьы уаҳаҳом!

Аригьы ҳдоуҳатә маԥьанарақәа ируакуп!

Декабр 31

Уаха иниагәгәа ицоит ҳазну ашықәс. Иѡытҳахарц иӄоуп Ашықәс ҷыц! Декабр 24 аҿны, сара сзы, ҳҭаацәа зегьы рзы игәыргьара духеит: дсоуит амаҭа. Биана илоуз ачкәын ихьӡыстцеит Леон. Зегьы ргәы иамыхәозаргьы сара иалсхит. Рапхьатәи аԥсуа ҳәынҵқарцәа: Леон I, Леон II, уи ала исҳәарц истаху — ари ахьӡ аԥсуаа ирдыруеижьҭеи абар зқьышыкәса ҭуеит.

Иацы ахәшәтәырҭа иҭаагеит Биана лыԛкәын ԥшԛеи лареи, макьана аѡыцьагьы агәабзиара рымам.

Хәҭаала саргьы сгәы бзиам, схьыҭкәиҭуа Ашықәс ҽыц сапылеит. Мызкы аахыс сыхәда аѡнутҟа сыхьуеит, сеимҳәоит, сыцәа акәзар иҭынчым, сымчгьы каԥсеит, исыхьыз здырхуада, бзиарак саԥхьа ишьҭамзар ҟалап. Даҽеа ҳамҭакы адгьыл ақәзаара Анцәа исаҭәеишьозар арҿиара аганахьала сгәы иҭоу рацәоуп. Раԥхьа иргылаӡны ажәеинраалақәа реизга «Есымшааира ашьха скыдуп». Сҽеадысцаларц сҭахуп апроза, есымша апоезиа-ҽы сақәтәан, сҽеыжәкьакьала сдәықәума, апроза-камбашьқәа лтцакны, сыцәшьхәа ласкьа илытцарԥазан, ацәаҕәара салагароуп! Цқьа сҽеазыҟатцан салагароуп инеитцыху ароман, амҳаԥьыраа рцыхәтәы — «Ацынтцәарах». Уажә исаҳауа ццысшьоит анҭ ашәҟәыѡԥцәа «ԥхьагылацәа» ҽԥынгылас исырҭо:

— Ҳазҭагылоу аамҭа даԥыртцит!

— Ажәытәрахь ҳхьаирԥшуеит!

— Ирзаауазеи иқәҙаахьоу аублаақәа?

Угәы унамырхьыр ҟалом, ҳазну аамҭа иалхны «ѡымҭақәак» кәапталеины иахьҭрыжьуа. Иахьатәи аамҭа темас изыргозеи урҭ? Аҭыжьразы! Агонорар азы! Уаҳа акымзаракгьы рҭахҙам!

Ех, анаԥьалбеит, урҭ амцқьацәа уаҳа зда ҳамам ҳмыткәма ҳәарҭа, ҳлитература мышгагас ишрымоу зегьы еицырдыруа иҟаларушь мышкы-ахымшк аҭыхәа? Иабаҟоу ҳакритика?

Ихианы ишьҭоуп пиесак (комедиак) асиужет, хымзԥшьымзҟа сымазар, ишырҳәо еиԥш, икәаԥҵаҵараҙа салгон.

Нап зсыркыша сырҿиаратә усқәа реиқәыԥхьаҙара санаҽу, аѡыстаак ҷьара дцәытцатәан аҟырҟырҳәа схыччара даҽызар акәхап. Ашьақәгылара иаҽуп знык шьатәнкыла иқәырххьаз аԥсуа интеллигенциа, иаҳгәалаҳар-

шәап, 1937–1938-тәи ашықәс еиқәатцәақәа раан итахаз, атцыхәтәантәи аибашьра иахәлабгаз ауаа.

Аинтеллигенциа амилат иахьыбаҟоуп, амилат иагәеисроуп, сара уи здырижьтеи акраатцуеит, убри азыҳәан ауп, ари аматцура ҳарак схы иархәаны, аҽар реитцааҙара нап засыркыз, зегь рапхьаҙагьы арҽиаратә интеллигенциа.

Иахьа хыпхьаҙарала уахәапшуазар, цыхьа ааста, ҳинтеллигенциа зынза имаҷзоуп ҳазҳәом, аха, рыцҳарас иҟалаз, уи аинтеллигенциа бжатоуп, инаҙам интеллигенциоуп. Агалстук зыхәда иамоу зегьы интеллигентцәоума? Аха зегь ратцкыс ирыцҳарахаз – ҳинтеллигенциа ахәтак «чмазцәоуп». Уи ачымазара шьатас иамоуп акариеризм. Ари хәшәы змам чмазароуп. Ари лгашьа змам ачымазара зласыз аинтеллигенциа ҩыцьараны иушар ҟалоит, зымшрак игылоу тцара-дыррала еиқәшәо роуп, дара иқәгылан ианцәажәо урзыҙырҩыр, «итыцҟьаазан» ауп урт аполитика ишалацәажәо. Ааигәа цкьа шәанеибадырлак уреигәыргьоит, уажәраанза дышпасзымдыруаз ари апатриот ду ҳәа ухы гәыбган ауҭоит, уинахыс уи ауаҩ ибара, иацәажәара уеилаҳауеит. Ус иаалырҟьан уи ауаҩ матцурак ирҭоит, рацәакгьы ишьтыхым матцурак ауп иара, иаххәап, апартиа аобком агитациеи апропагандеи рыҟәшаҿы аинструкторс. Адырҩаҿены иареи уареи шәеиниеит цьара, аха иубац иакәзам, иаразнак даҿеазәхеит уажәы. Иҟалазеи ҳәа ухы азтцаара натаны, цкьа деилукаауа уҿыноухеит. «Апатриот ду» ҳәа зны узхыҿхәоз, даагылеижьтеи псыуа шәҟәы дампхьаҙацзаап, Апсны атоурых азы. Ма апсуа бызшәада изакәызаалак ҩымтак апхьара акәым, ахьзтцәҟьагьы изымдыруазаап, ҟыжәбыжәҳәа анбанқәа неицтцо акәзаап апсышәала апхьарагьы шидыруа!

Нас, дызтцаныҳәо нцәас имоузеи ари ауаҩ? Апсадгьыл акәзар? Мап! Ус анакәха, ахатәы бызшәеи ахатәы культу-

реи ракәхап?!. Мап, мап, урҭ зынʒаскгьы ихахьы иҟаʒам. Нас, иаанхазеи умҳәои? Иаанхеит акариера! Маҵура ҳаракык шиоуа идыруазар иҟаимҵара иҟоузеи!

Егьи азганк аҽы игылоуп егьырҭ «Апатриотцәа дуқәа». Ҳәараҭахума, урҭгьы кариеристцәоуп. Аха урҭ ргәы иҭаркыз анагʒаразы иалырхит даҽа мҩак.

Ҩ-жәларык реизыҟазаашьа акыр еибархханы ианыҟоу аамҭазы, урҭ сара сызҽу аинтеллигентцәа рыҧсы ҭалоит. Зегь раҧхьаʒагьы ақырҭқәа рышҟа рхы рханы ахырхәара иалагеит. «Шәара ишәеиҕьу дыҟаʒам!» «Шәарҭ шәаҵкыс иаҳзааигәоу аʒәгьы дҳамаʒам!» Урҭ, аʒы кылымкәо, ақырҭ бызшәагьы рҵеит. Урҭ Маҳматқьери иеиҧш уахьгьы арахьгьы цәгьаҳәароуп изҽʒоу!

Урҭ атәым цәа зхарҧоу уаауп, урҭ рҽы иадырҳәоит акәымзар, гәыкала ақырҭуагьы дырҭахʒам! Баша ирҳәаʒом: «зхы зҭахым — уаргьы уиҭахым!».

Иашала ҳцәажәозар, урҭ гәыкала аҧсуаагьы рҭахым, урҭ ақырҭцәагьы рҭахым, урҭ рхы мацара ауп ирҭаху!

Ашықәс ҽыц агыламҭаз ҽаанбзиала ҳәа аʒәгьы дныҳәаларак изысмышьҭит, сара сышҟа акатаҳәа иаауеит ателеграммақәа, асаламқәа.

Умҩа бзиахааит акыр агәырҕьарақәеи аихьʒарақәеи ҳзаазгаз, уаха наʒаʒа иаҳҧырҵуа 1967 шықәса!

1968 шықәса

Ианвар 2

Иацы, ашықәс ҽыц рапхьатәи амш аҽены, шьыбжьышьтахь ҳаԥныҟа иаамԥахытцит абарҭ реиԥш ҳгәылацәа, ҳԥызцәа: И. Папасҟьыр, В. О. Кобахьиа (Трускавецнтәи дхынҳәит), Ш. Инал-Ипа, А. Цьонуа, Кь. Чачхалиа, А. Гогәуа уҳәа убас даҽеа 5–6-ԥык раҟара. Абра дыҟан саҳәшьаԥҳа К. Ҷолокәуагьы. Кыраамҭа ҳаидтәалан, краҳфеит, краажәит.

Иҟан гәтыхала ацәажәарақәагьы, шамахамзар, зегьы ргәаанагарақәа цьарак еиқәшәон. Сара убас расҳәеит урҭ, иззымдыруазгьы ракәмызт. Шықәсык ахь зныкгьы, ма ԥынтә абас сара сахь шәаадгылалар, ижәдыруазааит суахҭа еиҳа-еиҳа наҟ ишынаскьо! А. Гогәуа гәтыгъгъала дцәажәеит. Ҳәараҭахума, ари баԥхатәрыла еибыҭоу шәҟәыԥуп, ҳлитература иаҳагьы иҙырызгаша аԥымҭақәа шилшо агәра згоижьҭеи краатцуеит.

Ианвар 8

Агәашә аартны ҳанҭалеит ашықәс ҽыц. Ариабжьарак саапсазар акәхап, иахьа аиарҭа сылахеит. Аҳақьымцәа ухәда аԥнутҟа шәыр ҟалоит ҳәа ицәажәоит. Уи иахҟьа, ани иахҟьа, рацәак агәаҳәара сымам.

Ариабжьарак Аҟәа цәажәатәыс иҟоу ҳҭарауаԥ Зураб Ачба Ҭырқәтәылантәи иаҳзааигаз ажәабжь акәҙоуп. Игор Григолиа иаҳзааигахьан амҳаԥьыраа рхабар, даргьы, ҳара ҳшацәшәоз акәымкәан, ижәпаԥнгьы ишыҟоу, аха ҳара ҳзы цқьа еилкаамызт, урҭ рмилаҭ хдырра ашәагаа ахьынҙаҟоу. Уажәы Зураб Ачба иихәо ҭабыргызар, амц шҧеиҳәари, ажәла нҭәеит, уахь алагьы шәарҭак ыҟамзаап. Абас дцәажәоит Зураб Ачба.

— Ҭырқәтәыла иаланхо аҧсуаа рыгәҭаны еиҳа-еиҳа аизҳара иаҿуп амилаҭ хдырра (икьасацәамзар — *Б. Шь.*). Сара дсымбеит зхатәы бызшәа ззымҳәоз аҧсыуак. Ус анакәха, — иажәа неигʒон Ачба, — рқьабз шрымац ирымоуп! — Дасу дызлытцыз идыруеит (ижәла, иабшьҭра, дахьанытцыз адгьыл ҿацә). — Зегьы ныхас ирымоуп Аҧсны. Сара дсымбеит зыҧсадгьыл Аҧсны абара, аҭаара иазымгәаҟуа аҧсыуак.

Ари еиҧш ажәабжь гәыргьаҿҳәаша ахаҭара шысцәыуадаҩугьы, мчыбжьык инеиҳаны иара аҵыдахаз хәыцырҭа сымамызт.

Зураб Ачба исзааигеит Ҭырқәтәыла иҭытцуа «Kaykasia» захьʒу ажурнал. Уа иануп сажәеинраала «Амҳацьыраа ргарашәа» аҭырқәшәахь Омар Беигәа иеиҭагамҭаны.

Уа, Анцәа ду иҵьшьоуп, еиҭаган акәзаргьы, ишакәхалак ари ауаз ашәа ззыҳәан иаҧтцаз амҳацьыржәлар рҟынʒа иахьнаҩыз!

2–3 шықәса рышьтахь Омар Беигәа захьʒу зәыр адунеи дануп ҳәа иҟадаз!

Ҳаҧхыʒгьы далашәомызт. Уажәы ҳара ҳҿынʒа иааʒеит иажәа. Аҧсуаа ирылатцәеит иʒбахә, дырбарцгьы рҭахуп.

Ашықәс ҿыц аҩытцхахамҭаз аҧсуаа игәыргәгәаган ираҳаит адунеи зегь реиҳа хьаа дус ирымаз амҳацьыраа рыʒбахә. Изсимволхарызеишь ари? Издыруада аʒиас ахьышьҭрахь ахынҳәра иакәнакызар? Шьҭарнахыс ҳаибабара агәашә азаатызар?

Уандухалак, Амшын Еиқәа
Ур, уҩныжәқәа имыззахьоу,
Аҟарма рыҟәных архнышьнақәа,
Амца еиқәутцап ицәахьоу!

Исҭахын сара сыпсы штоу сыбла иабарц убри еиҧш аамҭакы, ҳашьцәа цымкрада рыпсадгьыл ашҟа иаауа, ицауа, иаҳа-иаҳа еиҕьхауа ҳаиҭанеиааира. Мышк ахы,

мышк аҭыхәа ирзыпшызааит ҩыцьаран еиҟәырҭәаз ҳажәлар милаҭкны цьарак реилаҭәара!

Уи зҭахым изыпшызааит быжьрабыжьҭәа ацара!

Ҳаилаҭәара зҭахым, уапсыуазар, унашьҭалан еилкаа ари азҭаара заҟаҩы ақәӡхьоу. Иабаҟоу зда ҳамамыз Апсны аҭеицәа шьахәқәа: С. Ҷанба, Ар. Аҳашба, В. Кәыкәба, Л. Лабахәуа, С. Басариа, С. Ашәхәаҭаа уҳәа здаҟамыз ракәны заҟаҩы ҳцәыӡда.

Иҭарҟәаҟәаша «Абласаркьа», алахша, Апсны аҟәырқьҳәа албаадара иаргәаҟуаз аменшевикцәа ридеиа днықәныҟәаны, иреиґьыз апсуаа рҭеицәа дрылгеит. Урҭ ирзипшааит ахара баапс: «Жәлар раґацәа!» Аха баша анапшыхақә азы «иаарпштәымзи» урҭ «рхарақәа». «Уара Апсны Ҭырқәтәылан иадуҭарц уашьҭан!», «Уара амҳаҵьыраа арахь урыпхьон», «Уара Нхыҭ инхо апсуаа хырҭәаны Апсныҟа иааугарц уҭахын!», «Уара Асовет мчра аиҭаҟьара уашьҭан!»

Есуаха иаркыз амашьынақәа рхы хан Баґлан агаҽахь. Есуаха еиқәтәашьак рымамызт ахысбыжьқәа.

Акәукәуҳәа иҳәҳәоит КГБ архив аҽы иҭаҭәаху ақьаадқәа, урҭ реиҳарак зегьы алабжыши ашьаршәи рхьыкәкәоит иахьагьы!

Шәыхраҭ бзиахааит зыпсадгьыл абзиабара иақәӡыз аҭеицәа! Баша аҟәҟәаҳәа ишәеихсуан, аха урҭ алажьыфацәа ирзымшьит шәара шәыуаҩра, шәыцқьара, шәыламыс, шәиашара!

Схы ахьшәыдскыло, шәарҭ адауапшьқәа, гәыбґан сышәҭарым, шәарҭ шәеипш саргьы сыпсадгьыл сазгәыкуп, ианаҭахха схы сшамеигӡо жәдыруаз!

Апсуа жәлар ртрагедиа амҳаҵьырра! Схы здыруа саныҟала инаркны, ари шрыцҳара дуӡӡаз, ишлаґырӡашаз псыла еилыскаауа салагахьан. Сабду иаб Азнаур ипшәма Ашьхарыуаҭыпҳан, иареи, иӡґабцәа аҩыцьеи, иҷкәын

еитҵбы Шьаҳани ари аҳхытҵра ду иахәлабгеит. Сабду Жьажьа иԥшәмеи иареи аарла ҏеацәындырхеит. Сабду урҭ шигәырԥоз иажәра ааиҳа дыдражәхьан. Лаҕырҳыда, гәынқьрада урҭ рыҳбахә дзалацәажәомызт иара.

Абасала, сара гәыла-ԥсыла сазыӄатҵоуп уи атема ду алацәажәара. Нас, ус анакәха, азин сымам уи атема авсра, аха исылшару сара ари атрагедиа жәлары зегьы ирылатҵаартә еиԥш, рхы-ргәаҷы инеиртә еиԥш ахцәажәара? Исылымшозар, саламкьысыр иаҳа еиҕьуп!

Ианвар 17

Аиарҭа сылтҵзаргьы, макьана сгәабзиара ҏеигәышьам. Ҏыхәышәтәра Москваӄа ацара сықәшәар ӄалап.

Урыстәыла итытцыз сышәӄәы «Песня о скале» аҙәыкԥыцьак сԥызцәа ирзыстиқәеит. Уахьынтәи акатаҳәа аара иалагеит атакқәа. Макьаназы сышәӄәы згәы иахәо маҷыԥзам. Иаҳҳәап: Украинатәи — Н. Новицки, Белоруссиантәи — П. Бровка, Адыгеиантәи — Тембот Керашев. Иара убас ирацәоуп апхьаԥцәа рахьынтәи адныхәаларақәа исоуа.

Ариабжьарак аԥны сахьыӄоу, рҽиаратә зҵаарак ҭаха снатом. Атцыхәтәантәи сажәеинраалақәа ганкы мацара иазкцәоума уҳәартә иҟазами? Иаҳҳәап: ажәра, ашлара, ахәычра, аҷкәынра, апсра уҳәа убас итцегьы, аха убарҭ ирываргылатәзами апстазаараҿы ахәахәа шырацәоу ртәы зҳәо аԥымтақәа?

Ааигәа зны поемак сазхәыцуан. Ақыҭа садҳәалоуп усгьы, уахь санныӄәало, ара, ана игәасҭо салагеит ақьапҭажәқәа. Иагараан агәашә сылагыланы еиқәыхьшәашәа ишьҭоу ашҭа сықәыпшхьеит. Рацәак ҵуам ара апстазара нытцаба ицеижьҭеи! Сара схаан арпарцәа еижәхыддыла иахьықәыз адәқәа уажәы аҳәира рхытҵәахьеит. Иҟалазеи абраӄа рыцҳарас? Иабатҵәаху уи

ацәгьа зыршыз адацқәа? Ақыҭа анапхгацәа рымацара ракәхару уи зыхҟьо?

Зқьышықәсала аҧсуа нхаԥы, дгьылла зхы нықәызгоз, иахьа иабацәа рыпхъы ахьықәшу ихатәы дгьыл дарбан игәы ахзыршәаз?

Абри ҭакыс инаҭаны, поемак ма повестк аҿҽаҳәа ицәажәо иаҧҭазар, заҟа иҳақхарызиз!

Ианвар 24

Хымш рышьҭахь, есышықәса ишықартцалац еиҧш, Д. Гәлиа игәалашәара иазкыз ахәылпаз ықан, даҽеакала иаҳҳәозар, амузеи иазгәанаҭон апоет ду имшира. Иҟан 30-ԥык раҟара ауаа, еиҳараԥык шәкәыԥҵәан. Уи ахәылпаз сгәы иамыхәагәышьеит. Д. Гәлиа ду, ҳлитература мацара акәым, ҳкультура зегьы ашьаҭаркԥы, иԥны ҳтәаны имшира азгәаҳҭозу, амагазин еиҳабык иԥны ҳтәазу аиԥдыраара уадаԥын. Зынӡа имаҷӡан ҳлитература апроблемақәа рыӡбахә. Арахь урыхәаҧшыр, урҭ амҿырҟәара еиҧш еилажьуп, кьыс рымаӡамкәа, исыздыруам урҭ ҳазраԥсуа? Иара Дырмит аган рацәа змоу ирҿиамҭа аагозаргьы, заҟа ҳәатәы ыҟоузеи уаҟагьы?!

Ари зыхҟьо зегь раҧхьаӡагьы абра имԥаҧааго ахәылпазқәа зынӡак иазыҟаҵаӡам. Ахәылпаз апоет иԥны еиқәшәеит ашәкәыԥҵәа, дыргәаладыршәеит алитература абду, аҵәыцақәак ааныркылеит, еибаныҳәеит, абри аздырхеит.

Абраҟагьы иааҧшуеит ҳдоуҳатә маҷьанара!

Ари баша иааиндырслаз стол хәычык акәхеит. Аҭамада иакәзар, убригьы ашәикк, еицырдыруа ажәа гәыпҵәагақәа иҿытцакын — «Хәмарра-ччара шәыгымзааит!». Аухантәарак слымҳа иҭаԥуан «Хәмарра-ччара! Хәмарра-ччара!».

Аҵыхәтәантәи амзазы кыр схы аҷьабаа асырбеит. Сгәы иалсхит аҵәымҕ: ууанӡа еиҭазгахьаз Николоз

Бараҭашвили иажәеинраалақәа («Мерани» — «Арашь» ада, уи ишьахәны еиҭазгазаап усҟан). Егьырҭ зегьы сырҷытцит. Иара убастцәкьа сазныкәеит А. М. Горки иҩымҭа «Ашәа ашьауардын азы». Урҭ цқьа ихҩылааны акьыпхьрахь ирыстеит.

Иҳасабны исымоуп, сахьӡозар, сеиҭагамҭақәа зегьы сеиҭарыхәапшырц, ишырҳәо еипш, абыртцкал икылхны, нас хаз шәкәны итсыжьырц.

Иахьа Ҷлоуҟа ҳцоит, Гәындажә хәычгьы дҳаманы. Сгәамбзиарақәа ирыхкьаны, абар хымз инархылоит сабацәа рҭынхарахь сықәымлеижьҭеи.

Иацы М. Аҳашба дысзапхьеит О. Беигәа ааигәа иааишьҭыз ажәеинраалақәак. Урҭ ирылоуп даҽа поеткгьы иҩымҭақәа, ижәла уажә исгәалашәом. Беигәа иажәеинраалақәа цьара-цьара ашәуа цәажәашьа рныпшуашәа збоит.

Февраль 27

Арҭ ахымш еилыхароуп, еизароуп ҳазҿӡоу. Иаалыркьан ипстазаара далтцит ҳҩыза бзиа, еицырдыруа археолог, уамаӡа зылшаз, еиҳагьы зылшаран иҟаз, Апсны дамамзар иазыпшаатәыз, ҳархеолог Михаил Мамеҭ-ипа Ҭрапшь.

Уажәааигәа убри арыцҳара иҟалаз аҟара сгәы иалсуа акы сақәымшәацт. Иареи сареи ҳаиҩызцәан, атехникум аҿы атцара анаҳҭоз инаркны ҳцьабаақәа еилан. Ижра инеитцыхны еиҿкаахарц иалацәажәоуп. Михаил Ҭрапшь изы иҟаҳҭалакгьы акгьы мыцхәхом. Амилаҭ хәыҷ атцеицәа пшаахқәа анапхалак, иаразнак ианыпшуеит. Апсны ахышәара-атцышәара иалаҩит апсӡы, алахь еиқәыршьшьы игылоушәа ауп ишызбо.

Ҳлитератураҿы уаҩ дзыргәыргьаша маҷуп. Цьоукы-цьоукы ашәкәыҩцәа есымшагьы «аманшәалара» зцу

иргәаларшәазар цәгьамызт Крылов иажәақәа: 1835 шықәса аламҭалазы уи аҩра даҟәыҵит, иҟалазеи ҳәа иазҵаауа, аҽеԥныҳәақәа ирҭо ианалага, ус иҳәеит: «Пусть лучше меня упрекают почему я не пишу, нежели дописаться до того, чтобы спросили зачем я пишу».

Март 2

Арҭ ахымш Қарҭ сыҟан. Иахьа схынҳәит, сыʒҭаби смаҭа хәыци сыманы. Биана далгеит Аҳәынҭқарратә медицинатә институт. Ишырҳәо еиԥш, убригь акы! Даҽеа ҩымз-хымз рыла исыхшаз ирыцәнаго маҵурала исзеиқәыршәар бзиагәышьан, аха рацәак сманшәаламхар ҟалоит. Хаҭала сара даараʒа сцьабаа рацәоуп аҩар рааʒараҧы, аха сара исыхшаз рыцхыраараҧы иҟасҵаша сақәымшәо саақәхар ҟалоит. Аус сыцызуа сҩызцәа «ҳаракқәа» уи гәарҭап ҳәа уҟоу?!

Қарҭ сахьыҟаз арежиссиор Нели Ешба слацәажәеит Аҟәаҟа лиасразы. Иаҳҭахуп ҳтеатр заҵә лара напхгаҩыс дамазарц. Лареи сареи ҳаицәажәара лаб Ражьденгьы далахәын. Сара избоит ари аԥҳәыс баҩхатәрала дшеибыҵоу, ҳаԥсуа ҵеицәа-аԥхьагылацәа аʒәы ҳәа дышрылагылоу, аха уи рбарҭамхеит изыхәҭаз ԓьоукы. Уажәы иҟалазеи? Лбаҩхатәра ҳаҭыр ақәымлеит, лусура нылмыжьыр ҟамлеит, ажәакала: дықәырцеит лаҳаҭыр ҧены! Ари ахҵыс ҵаҵгәыс иаҵоу зегьы еилкааны ирыздыруам. Убри аҟнытә, ԓьоук ахыччоит аҟырҟырҳәа, даҽеаԓьоукыхгьы гәалас иҟаҵаны иалацәажәоит, атеатр напхгаҩыда иахьаанхаз.

Ҳсахьаркыратә интеллигенциа, маҷ-маҷ ашьақәгылара иаҷу, ҳажәлар гәыԓырҭала ирзыԥшу, аԥхасҭахарахьы ахы археит.

Ҳинтеллигенциа машәырны иаланагалаз, аполитикаҷы ахәмарцәа, баҩхатәра змамкәа, измоу аʒә иеиԥш

ахаарԥшра зылшаз, зхы иазеиԍьу аҷыдахаз акгьы иашьҭаҙам абарҭ ауаа роуп.

Н. Ешбеи сареи ҳаицәажәара лтԥшәадамхеит: лара ҩымш-хымш ирхымгакәа Аҟәаҟа дауеит, дшааилак Апартиа аобком аҟны имҩаԥгахароуп ҳажәлар зҭагылаз ауадаҩра иазкны ҷыдала аилацәажәара. Ҳәарас иаҭахузеи, уи аизара азыҡатцатәуп, сара иаԥшьызгеит, сара исуалуп уи, уажә исымбеит, напхгацәак «агәыр нарылаҭаны» рырхиара! Уатцәы инаркны сеиҭаналагап уи!

Қарҭ сыкәтцит, рацәак гәаҳәара сымамкәа. Амзызқәа рацәоуп, аха руак: Г. С. Зотцениҙе иброшиура ҭытцит «Расцвет социалистической нации в Советском Союзе». Цьарамзар-цьара автор иҷытцеимыршәеит «аԥсуа жәлар». Иара убри аамҭазы автор ихаимыршҭит «аҷара жәлар», «ауаԥс жәлар», уи иҳәоит аненеццәа шмилаҭхаз атәгьы, аха зқьышықәсала ақыртқәа ирыванхоз аԥсуа жәлар рыҙбахә — «ихашҭгәышьазаап» академик!

Ари гәаҡроуп, ари рыцҳароуп!

Март 5, 6

Арҭ аҩымш Апартиа аобком аҟны имҩаԥысит Аԥсуа театр иазкны аилацәажәара. Иазгәаҭазар ахәҭоуп, ари аизара мҩаԥызгоз В. Кобахьиа иара ишихәҭаз еиԥш, ишьахәны иҷееиирԥшит, уашьҭан зны дахьдмырхәыр. Н. Ешба дҡаҭцоуп Аԥсуа театр аҟны директорсгьы режиссиор хадасгьы.

Хаҭала сара исҭахын директорс арԥыс еилҟьак дҡаҭазарц, иагаумҳәан Нели дыԥҳәысуп, аҡазшьа хьысҳақәагьы зегь ҳаиԥш ларгьы илымагәышьоуп, аха уаҳа ԥсыхәа шамауаз анызба, уаҳа сыбжьы ақәсмыргеит.

Аԥсуа театр анапхгаразы Апартиа аобком ирыҙбаз згәы иахәаз рацәаҩуп.

Н. Ешбагьы иаразнак лус дахагылеит. Издыруада уажәшьҭа ҳартистцәа шьаҽақәак рзеихгар. Ҳәарада, аколлектив абаҩхатәра зегым еилазааруп, аха артистцәа рысаз цәгьоуп, идыртцысуа сеидру! Насгьы иаҳхаҳаршҭрым анҭ ауаа хәапсақәагьы ҳтеатр хара ишрыцәгылам.

Апрель 15

Мызкы нҭакәкәа ицеит сымшынтца хысымтижьҭеи, акык-ҩбак исҳәашаз шыҟазгьы ус сааиуан иахьанза.

Иахьа, асаат 12 рзы иаатит Апснытәи артцаҩцәа актәи реизара ду. Иалгеит ахәылпаз асаат 8 рзы. Аизара ду шьахәны имҩапысит. Иҟатцатәны иҟатцам заҟа аапшызеи? Абас сҳәар қәнагоуп: аҽар рааза цьарацьара арахә рааза атцкыс игәыгәтажьуп. Апедагогика наука ҳасабла шьаҽак пхьаҟа изымцеит.

Ажурнал «Алашара» №2 ианылеит А. Гогәуа иажәабжь «Асыс-мҟаа», даара саргәырҕеит, ииашатцәкьаны ари қәҽиароуп, арҭ аҩышықәса апсуа проза иаланагалахьоу ирыдкыланы ҳахәапшуазар.

Мчыбжьык ашьҭахь уск атцыхәала Апартиа аобком ахь снеит. Актәи амазаныҟәгаҩ икабинет ашә аартны санынаҩнала, аҩ. В. Кобахьиа ателефон илымҳа иадкылоуп, даара иҽеырҟасаны азәы диацәажәоит. Сыҩналара маҷк ишицәымыцхаз гәасҭеит, аха уажәшьҭа схынҳәны цашьа сымамызт, снаскьан, астол снахатәеит. Снапшызар, амазаныҟәгаҩ иапхьа астол иқәуп Москва итытцыз сроман «Мои земляки», абгьыцқәа нарҳәы-аарҳәуа азәы дизапхьон. Дзацәажәоз цәахышьа амоуит усгьы, Деви Стуруа — Қырттәылатәи акомпартиа Ацентр Комитет амазаныҟәгаҩ иакәзаап. Ароман аҟнытә уи дизапхьоит апсуа школқәа шадыркыз атәы зҳәоз атыпқәа. Ас ҩыцьа рымаза санахҭыгәла, Кобахьиа ирццакит реицәажәара, ишызбоз ари ауаҩ, иаатырҟьан акәымкәа, днахыкәшааахыкәшо ацәажәара далагеит.

Лассы сындәылтцны сцеит, уиаахысгьы акырынтә сибахьеит, аха иԥсы иахимырʒааит, саргьы сизымтцааит. Иҟалац ҟалахзар акәхап, урҭ рытцмыхәхәарқәеи дареи Қартҟа аиқәатцәа сзалартцазар акәхап, урҭ ԥынтцатарсла аԥша ахьасша рдыруеит.

Иԥьоушьаша, ргәы злаԥымтцәозеи абарҭ атцашьыццәа?!

Апрель 26

Қарҭынтәи сааит иахьа. Иҟан Ареспубликаҿтәи апартактив, уи ашьҭахь Иреиҳаʒоу Асовет Апрезидиум. Актив аҿы иҟан ақәгылараҟәа, ԥьоукы-ԥьоукы Сталин ихьʒ, ишырҳәац еиԥш, иѡышьтыхны ирҳәеит, уи «дышгенизгьы» рхадмыршҭит. Ԥьоукы ирҭахуп Сталин ирежим шьаартцәыра архынҳәра. Жәынгьы-ҽангьы акымзарак акы ззеилымкааʒаз убарҭ! Г. Абашиʒеи сареи ҳаицәажәон, уи аиаша иҿадкылан дыҟоушәа ауп ишызбаз. Реваз Маргианигьы убрахь ихы кыдушәа збоит. Уи сеигәыргьеит.

Актив аҿы сыʒбахә цәырыргар ҟалап ҳәа агәѡара сыман. Стуруеи Кобахьиеи реицәажәара ашьҭахь сышлаԥшықәтцаз ѡашьомызт. Саргьы, зеиԥш ҟамло акгьы ыҟам ҳәа, бгьыцқәак ҷышәны исыман. Аха уажәазы сыʒбахә аʒәгьы иҿаимыршәит.

Фазиль Искандер Москвантәи дааит, иааигеит «Время счастливых находок» захьʒу асценариа. Мосфильмаа роуп акиносахьа ақәыргылара иашьҭоу. Урҭ ашәҟәы рыѡуеит сыхьʒала, ирҭахуп Аԥсны аиҳабыра шақәшаҳатӡу ала аҭак.

Слатәан, саԥхьеит асценариа, сгәы иамыхәагәышьеит. Искандер сааиԥхьан, ҳаидтәалт, автор иаԥхьа иқәыстцеит 18 инареиҳаны агхақәеи азгәатақәеи.

Искандергьы урҭ идикылеит, арҿеирагьы иҿазикит. Сыхәтаахьала ус ʒбаны исыман: афильм ҳара иаҳҭаху зегьы азымхәаргьы амѡа иқәаҳтцап, уи ала Мосфильмааи

ҳареи ҳаизааигәахап, наҟ-наҟ еиҕьугьы дҳарҟатцап. Аха ус имхәыцит егьырҭ, сара сшаҙәыз саанхеит. Апартиа аобкомаа, сара снапы шахызгахьазгьы, асценариа ргәы иамыхәеит, уа иацлеит Искандер иахь агәаҕ ирымаз, «Козлотур» мыжда иахырҟьаны.

Уатцәы Н. Киут иҩуеит Москваҟа Аҧсны аиҳабыра асценариа шыргәаҧхаз ала ашәҟәы. Ф. Искандер баҩхатәрала еиқәшәоу аҙә иоуп, иаҧхьаҟа илшаша рацәоуп, ас иаармариан даҳҟәаҳҟьар, ҧырхагамзар хәарҭа ҳнатом!

Апрель 30

Ашьыжьымҭан К. Симонов Москвантәи аҭел дасит, уаха дҧыруазаап Аҟәаҟа. Сиҧылеит. Иҩны дназгеит. Сара ццакырак сыман, ҳазхара ҳзымеицәажәеит, ҳзеидымтәалт.

Маи акы апарад ианалга, К. Симонов аҩныҟа сиҧхьеит. Асас идсыртәаларц аҩныҟа шәныдгыл ҳәа расҳәеит И. Папаскьыр, Н. Киут, А. Ҷьонуа. Ҳаидтәалара шьахәны имҩаҧысит, ирацәан алаф, аччара, имаҷын ажәа гәаҩақәа, ҵыхәаҧҵәарада аибарҽхәарақәа, алыбзҩыбзрақәа.

Адырҩаҽены Д. Гәлиа иҩнаҭа ҳаҭааит, Татиана лакәын усгьы ҧшәымара ҳзызуаз. Сара Ҭамара дсыцын. Уаҟагьы ҳаиқәшәара маншәалахеит, иаҳфаша-иааажәша усгьы иҟан. Константин Михаил-иҧеи сареи ҳаисаны аекспромтқәа рыҩра ҳалагеит. Хҧа-хҧа ажәеинраала ааҩит. Иара — ибызшәала, саргьы — убас. Инаган ҵәахтәыс Т. Гәлиа илаҳҭеит.

Иаҳа-иаҳа ҳаизааигәахоит К. Симонови сареи. Иаҳаиаҳа сгәы дахәоит, зегь раҧхьаҙагьы уи нбан ҟәазла иуҩыртә еиҧш иуаҩра ҳаракуп, дуаҩуп, ҷьабаабаҩуп. Иҩашьаҙом уи ауаҩ аҙи амцеи дышрылсхьоу. Иара итәалагьы бзиа ибоит Аҧсны, имаҷымкәангьы дацхраахьеит, иаҧхьаҟагьы, уи агәра згоит, илшо акы агижьшам Аҧсны.

Уажәы лассы Москвақа дхынҳәуеит, аха маи мза 20 ирхымгакәа Аԥныҟа дхынҳәыхуеит, иҙбаны имоуп ѡымзҟа абраҟа даанхарц.

Саԥыѡланы исҳәозаргьы, маҷк ҳнеицныҟәаргьы цәгьа избом. Уи ҳалагап Ҷлоуҟа ацарала.

Маи 11

Ари амза 8 рзы агазеҭ «Правда» ианылеит К. Симонов инеитцыху истатиа, «Удивительное рядом» захьӡу аѡымҭа, «Ахра ашәа» урыс бызшәала аҭытцра иахҳәаауп. Изӡом, сгәы иахәаны саԥхьеит, Нестор Лакоба дҳаԥхеижьҭеи агазеҭ «Правда» ҳара ҳзыҳәа ашә ытцарҟаца иаркын. Уа ианымлацызт аԥсуа жәлар ирызкыз статиак. Иниагәгәа ицоит 33 шыҟәса, уи аамҭала аԥсуа жәлар акым-ѡбам аҟымҟырақәа ирхыргаз. Уԥсахы еибамккәа аиқәыԥхьаӡараҵәҟьагьы уаѡы илшом. 1937 шыҟәса еиқәаҵәақәа, иреиґьыз аԥсуаа рҵеицәа харада-барада рныртҷәара. 1941–1945 шыҟәсҟәа раан СССР ажәларқәа зегьы абџьар шьҭырхит рыԥсадгьыл аиқәырхаразы, уа ирылагылан аԥсуаа рычкәынцәеи рыӡґабцәеи. Уи аамҭазы Аԥсны аҭагылазаашьа убас иҟан, даԥсыуазар, аибашьрахь ацара илшозаргьы илымшозаргьы, арра ацара иқәнагозаргьы иқәнамгозаргьы, аибашьрахь дцар акәын. «Изгалакгьы акы иқәнаганда» — ари «Абласаркьа» илозунг акәын усгьы, уи иматцаԥцәа иацпыҳәан напы адыркхьан.

Аибашьра еилгеит. Зыԥсы ҭахан иҟаз аԥсуаа хынҳәгәышьеит, аха ишпарԥылеи рыԥсадгьыл? Аԥсуа школқәа раркра, аԥсуа кадрқәа маҵурада раанхара, жәпаѡык аԥсуаа рыжәлақәа рхыхра, ус ишаауаз аԥсуаа қыртқәоуп уҳәа заҟа еиқәаҳаԥхьаӡарызеи?!

Аха, «Уара иушьуа Анцәа дишьуам!» — рҳәон ҳабацәа. Иѡытцхахарц иҟазаарын аԥсуаа рзыҳәангьы насыԥ

мрахәагак. Иҩагылеит 1953 шықәса. Зны адунеи данытцит уаҩ шьала амшын ҭазырбаз Сталин, мызқәак рышьҭахь уи днаишьҭаргалеит иара иматцап — «Абласаркьа»!

Абри ашықәс инаркны ауп апсуаа цхьаҟа қәацарак ҟартцо ианалага.

Абри зегьы сгәалазыршәаз К. Симонов агазет ианитцаз истатиа ауп. Еицырдыруа ашәҟәыҩоы, ишихәҭаз еипш ҳаҭыр ақәцаны дахцәажәеит апсуа литература.

Апсуа интеллигенциа акыр ианлапшықәыртцо аамҭазы, агазет «Правда» ақәгылара акырҙа зцазкуа фактуп.

Ишпахәапши апсуа интеллигенциа ахаҭарнакцәа К. Симонов «Правда» аҿы иқәгылара?

Аиашазы, имаҷшам згәы иахәаз, аха цьоукыхгьы алаҿырымҭит, измааноу уара идыр!

Маи 12

Иахьа 56 шықәса схытцит. Агәакьақәа рыда аҙәгьы исыдимныҳәалеит, аха Москвааи қартааи сҩызцәа аҙәгьы сихамыштит, акатаҳәа адныҳәаларақәа аара иаҿуп. Иахьа иааган снапы инадыркит Қырҭтәыла, Қарҭ итытцыз (Ахра ашәа), уи ҳамҭа дууп сара сзы!

Маи 13

Иахьа имҩапысит Апснытәи ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла Апленум. Азтцаара: 1. Апсуа драматургиа иахьатәи атагылазаашьа. Ажәахә инарҭбааны иҟаитцеит ҳакритик Ш. Инал-Ипа. Жәаҩык инареиҳаны иқәгылаз ашәҟәыҩҩцәа ирылацәажәон агхапхақәа. Аха иҳәамызт акы — «абла ахьҭам алағырҙ аауам», — абаҩхатәра змам ашәҟәыҩоы алитература изырбеиом!

Маи 20

Қарҭ иаатит Қырҭтәылатәи Иреиҳау Асовет асессиа. Ҩымш ицон аизара, сара ацәажәара шсықәымшәоз

здыруан, сҽырҭынчны стәан. Сахьынаҧшуа избоит идепутатцәам ашәҟәыѡѡцәагьы аизараҽы ишмаҷым.

Аҧсааиҭакраан, санындәылҭуаз Бесо Жҕьенти дысҽаҳаит, сааникылан, усгьы даацәажәеит:

— Константин Симонов истатиа сгәы иахәеит, ибзианы иҟаиҭеит даҽа газеҭк акәымкәа «Правда» аҽы дахьықәгылаз. Уи аѡымҭа қырҭ бызшәалагьы иҭыҭит, саргьы сахцәажәарц сгәы иҭоуп!

Нас срықәшәеит: С. Ҷилаиа, Г. Абашиӡе, И. Нанеишвили — урҭ ажәакгьы сарымҳәеит «Правда» ианылаз астатиазы.

К. Калаӡе сааникылан, дахыхәмаруашәа ус иҳәеит:

— Слушай, через статьи К. Симонова в Москве создан твой культ! Р. Маргианигьы ус инықәырѡршәа астатиазы ажәақәак насеиҳәеит.

Асессиа анцо сара усгьы Апрезидиум аҽы стәазароуп. П. А. Родионов даасыдгылан: — «Ты написал хорошее произведение и рецензия К. Симонова тоже хорошая». Уи аниҳәоз даҳзыӡырѡуа дҳавагылан Д. Стуруа, аха ахаҳә ихәлашәан дгылан, акгьы мҳәакәа днаҳавсит.

Ашьҭахь какалкырҭахь дҳаҧхьеит В. П. Мжаванаӡе. Уа иҟан Қырҭтәылатәи ЦК абиуро иалаз зегьы, Родионов — аѡбатәи амаӡаныҟәгаѡ, еиҭаацәыригахит, ишиҳәац еиҧш, зны аѡымҭа ирҽхәеит, нас «Правда» ианылаз астатиа. В. Г. Мжаванаӡегьы ѡбаҟа-хҧаҟа ажәа налеиҭеит. Уи ала иаҳирдырит арецензиа дшаҧхьахьаз.

Изысҭаххазеи, сцо-саауа абри «Правда» ианылаз арецензиа атәы аҳәара. Акы, хаҭала сара сҭагылазаашьа акыр ианыуашәшәыраз аамҭазы аматцә сзылаҟәит. Ѡба, сызҭахым даҽазныкгьы ирбеит зынӡакгьы сышҭынхадам.

Иҟаҳҭарызеи, ҳнеилап ус, аҧырҧырҳәа иҭыгьуа ҳгәыжь еиқәа ҳақәтәаны.

Апартиа аобкомаа амаӡаныҟәгаѡцәа лахә-лахәы исышьклаҧшуеит, аха иҟасҭарызеи?!

Июн 7

Иацы Адлер сыԥан, сырԥылон Афгантәи акрал иԥҳәыси иареи. Иаангылеит Пицунда. 60-ҩык инареиҳаны аҭыхәакцәа ицуп. Ирзиуазеи абриаԥара ауаа рҭысны? Изакәу сыздыруам, аха акы иԥеиԥшуп ҳәа сыԥоуп.

Схынҳәны санаауаз амҩан исгәалашәоит агырцәа раҳ Дадиани идыркыло ҳәамҭак: уи цьара данцоз игозаарын Кавказ зымпытцазкыз аурыс еинралцәа ҳамҭас ианаршьаз иҭымԥьоз абзарбзан. Иара дуззак акәзаарын, аҽԥәа аҭаҳәан акәын ишнаргоз. Аҳ ас атәыла рбганы даниасуаз иахҭыгәлаз ижәлар ицьашьаны еибырҳәон, ибзарбзан мацара заԥароузеи, Анцәа ицьшьоуп уи ала ахысра дахьаламгаз, мамзар амца ҳаиргон. Урҭ наԥшыхаԥә ирбоз акәын, арахь иара шҭымԥьоз абардыргәышьоз.

Абри маҷзак иеиԥшзами 60-ҩык ауаа ицырԥсса ари Афгантәи акрал иныԥәара?

4–5-ԥа мшы рышьтахь иԥьаԥьаза иааԥшит Аԥснынтәи архитектура аусбарта анапхгаҩы С. Цинцабазе цыхәабаба иеитцеиԥәаԥәаз ус баапск. Ҳәарас иатахузеи, уи имацара иакәхарым ари аус еитцызхаз.

Иааркьаҽҙаны абар аԥсуаа рыԥәхга закәугьы: 10–15-ԥа шыԥәса ҽҳәарас инатаны ишьтыхуп апроект Аԥсны агаҽа инаваршәны акурорт хыбраԥәа рыргылара. 1980 шыԥәса антҙәамҭанҙа ари ҳагаҽа инаваршәны иргылатәуп убриаԥара ахыбраԥәа, уи апроект излаҳәо ала, ҩышәнызқь каруат рыҩнаҙартә еиԥш. Ари инаваргылан иԥатцоуп 200 нызқьҩык еиламырсҳакәа рыматц зуша, изхәышәтәыша зыҩналаран иԥоу анхарта ҩнԥәа рыргылара.

Абарҭ зегь неицаҳтцар, усԥак иуадаҩым Аԥсныԥа ари аргылара еизнагаран иԥоу ауааԥсыра рхыԥхьаҙара!

Аԥсны аиҳабыра ҳаиԥәхаԥс ҳтәоуп, ҳмашьынаԥәа ҳрыԥәтәаны ҳныԥәоит, ҳахьнеилак пату ҳаԥәуп, арахь ҳавараҽы, ахырзаман ишаҽу аабазом!

Иахьӡузеи ари? Шәақь ҭмырҟьаӡакәа Аҧсны аоккупациа азура! Ари иахьӡуп — геноцид — мчыла ажәлар рныртцәара!

Абрахь икылсырц акәызма аҧсуа жәлар зқьышықәсала аҳәаҭыхла рыҧсадгьыл зырыхьчоз? Иабаҟоу Автономиатә Республика азинқәа? Иабаҟоу иара Аконституциа? Ари аума изахьӡу ленинтә милаҭ политика? Иаҧшьызгада ари аус еиҭаҟәаҟәа? С. Цинцабаӡе иаҧшьигеит! Дызмилаҭда уи? Дқырҭуоуп! Избан, ақырҭуа изиҭаххарызеи ҳақәӡаара?

ЦК КПСС анапхгаѡцәа срызтцаарц ҭахуп: Иахьӡузеи еиҳа амчра змоу, еиҳа хыҧхьаӡарала ирацәоу амилаҭ ѡагылан, еиҳа иҧсыҩеу, хыҧхьаӡаралагьы имаҷу амилаҭ инарықәланы рзинқәа зегьы рымырхыр? Иреиҩьу рыдгьылқәа рцәыргар? Рыбнақәа хыршьаар, рҭып зѡыдақәа ртәыртәыр? Ари ауп, нас, изахьӡу ажәларқәа рыиашьара. Абри акәзарыма, нас, интернационализм захьӡугьы?

Еилыскааит, ари еиҧш апроект хырзаман нагоуп Аҧсны Аминистрцәа рсовет ахь, итцәахуп ахантәаѡы М. Чиковани иҧы. Уа ишытцәаху аӡәык-ѡыцьак рыда аӡәгьы издыруам — имаӡоуп. Амала, еилыскааит С. Цинцабаӡе ари апроект иман Москва дшыҟаз, изирбаз, иарбан усҳәарҭоу дызтааз макьана исзеилымкаац.

Иныҟәыршәны аобком ахь сцеит. В. Кобахьиа снаидтәалан, иасҳәеит амца сыцразцаз аус. Уи изакәызаалак акгьы издыруамызт. Игәы иалсит, хымпада, аха рацәак дацрамлеит. Аобком сдәылтцит, схы ахькыдыскьара сзымдыруа.

Снатәан, иааркьаҷны ашшыҧхьыз зѡит, ЦК КПСС ашҟа, Қырҭтәылатәи ЦК КП ашҟа, нас Ареспублика Еидгылақәа зегьы реиҳабырақәа рышҟа. Аха макьана идәыҟәсымтцац, аӡәы исырбарцгьы ҭаххеит. Г. А. Зиӡариа

сԥаиԥхьан, снапы зласкыз аус ахы-атцыхәа дынтарԥшны иасҳәеит, сашшыԥхьыҵгьы исырбеит. Уи иаразнак иԥсахы еибакит, уатцәкьа В. Кобахьиа иахь дцарц иақәикит, дгылеит, дтәеит, убас аҟынҵа игәы ԥнажәеит, иара убра иԥсы илышәшәоз ҷьысшьеит. Атцыхәтәан ҳԥыцьагьы абра ҳазкылсит: азтцаара итцегьы итахтцаарц, нас ҳзықәгәыҷуа 5–6-ԥык еизганы ираҳҳәарц, уи ашьтахь ҳаиманы аобком ахь ҳцарц, уанҵа ашшыԥхьыҵқәа тцәахызарц.

Ҳшымгәыҷзоз адырԥаҽены хтыск ҟалеит. Ашьыжь аобком ахьынтә ател иасит, асаат 11 рзы еиԥш, абиуро иалоу зегьы шәеизароуп ҳәа. Сара маҷк сагхашәа снеит. Актәи амаҵаныҟәгаԥ икабинет ашә аартны санынԥнала, раԥхьа В. П. Мжаванаҵе снеигәыдыԥшылеит, уи дицәыхарамкәа дгылоуп Қырттәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет амаҵаныҟәгаԥ Чануҟәваҵе, ара иҟоуп Аԥснытәи аобласт комитет абиуро иалаз зегьы. В. П. Мжаванаҵе Аԥсныҟа данаалоз ишыҟаитцалац еиԥш, уажәгьы абиуро иалоу драцәажәарц итаххеит. Зегь ҳаикәшаны ҳаатәеит, ахантәаԥ итып аанызкылаз иара, ишәыгузеи, ишәыбзоузеи, шәеилазырхо ишәымоузеи ҳәа ҳазтцаара дналагеит. Аиашазы, абиуро ачленцәа реиҳараԥык цәажәеит, имаҷымкәангьы иҵбамыз азтцаарақәа ирзаатгылеит. Сара ҷыстуамызт, макьана ичҳаны стәан, ани Цинцабаҵе ипроект атәы аҭәгьы даламцәажәеит. Ус В. П. Мжаванаҵе ихы аасықәикын, ус иҳәеит:

— Баграт Васили-иԥа, уаргьы ҳәатәык умамкәа уҟам, иҳауҳәозеи, ҳаузыҵырԥуеит.

— Ҳатыр зқәу Васили Павел-иԥа, ииашатцәкьан сара исымоуп аҳәатәы, иахьа абраҟа абас сшәықәымшәар шәара шәахь амԥа сықәларан сыҟан, — абас сналагеит ацәажәара. Асасцәагьы аԥшәмацәагьы раԥхьа иҟьаҟьаҵа иаартны инықәыстцеит С. Цинцабаҵе еитцеиҟәаҟәаз аус баапс.

— Абас ауп Аԥснытәи аиҳабыра абомба ҳатцатцан ҳаштәоу, сара иԥьасшьоит абиуро ачленцәа аҳәгьы дахьахымцәажәаз. Иҙбаны исымоуп сара иќастцаша, уи абиуро иалоу ирдыруазарц ст҂ахуп. Ихианы ишьҭоуп арзаҳалқәа, шәара шәыхьҙала, Васили Павел-иԥа, ЦК КПСС ахьҙала, ишәцәыҙом, уаќагьы саангылом, арзаҳалқәа дәықәыстцоит Аидгыла ареспубликақәа Реиҳабырақәа рышќа. Ирдыруазааит зегьы аԥсуа жәлар рхатәы республикаҿы ишзиндахаз! — абас ихсыркәшеит сықәгылара. Ҳамҭак аҳәгьы ҿитуамызт, еиқәыҙырԥуа итәан.

Абар аԥьашьахә! Қырҭтәыла ареспублика анапхгаԥы зынҙак изымдырҙозаап ари аус еитцаќәаќәа.

— Иахьа аҷыдахаз исмаҳац! — абас далагеит ацәажәара. Уи инароуны дрылацәажәеит Қырҭтәылатәи акурортқәа иахьа изҭагылоу, дазаатгылеит ԥхьаќа ҿиашьас ирымоугьы. Атцыхәтәаны иажәа убрахь икылигеит — иадгылатәым ас апартиа анапхгара иацәҙаны еиқәдырҿеиҿеаз аус! Нас В. Кобахьиеи М. Чиковани рышќа днаҳәын, инақәыргәгәаны драцәажәеит: — Шәарҭ ишԥашәзымдыруаз ари еиԥш апроект аныќарҭоз? Ԥымш-хымш ирхымгакәа цқьа еилышәкаа ари аус ахьынтәиаауа, насгьы ишәхашәмыршҭын уи еиԥш апроект аќатцара заќа аԥара ақәҙыз! Уи азингьы ќазтцаз!

Сара сгәы иалаќацан иќаз атцәымҭ алсхит. Иаразнак игәастҿеит, абиуро ачленцәа ргәы ишамыхәаз сара сықәгылара. Аха, иќалаша ќалахьан, аҳәгьы аҿагылара илымшеит.

Аҿены хәлааҙа В. Кобахьиеи, М. Чиковании, сареи В. П. Мжаваназе ҳицын. Аобком ахыбра ҳандәылтц, амашьынақәа рышќа ҳаннеи, Мжаваназе итаххеит иареи сареи машьынак ҳҭаларц, егьырҭ даҿеа машьынак. Ус иагьыќалеит.

Амҩан ҳахьцоз гәҭыхала аицәажәара ҳаман. Уи ауаҩ иаахтны исеиҳәеит, иара Қырҭтәыла дахагыланаҭ, уи апроект аҧсҭазараҽы нагӡашьа шамам.

— Уи азыҳәан угәы рҭынч! — абас ҳәаны, инапы ааситеит В. П. Мжаванаӡе.

Егры ацҳаҽы ҳаиҧырҭит иареи ҳареи уи аҽны. Ҳхынҳәны ҳанаауаз, сҩызцәа рацәажәара аҭыҧан, саашьҭнаҧааит сыгәҭахәыцра. «Иахьазы исхыҭит уи адыд-мацәыс, аха ус иҟамлар уаҭәы? Еиҕьзар смаҭура саҧырҭыр? Ашәҟәыҩҩы аҩыха аамҭеи агәаҳәареи имамзар, нас дышәҟәыҩҩума? Аха сара сҭыҧ аҽы, ижәлар рҭоурых изымдыруа, рлитературеи рбызшәеи усс измаӡам аӡә дтәар, нас ҳабакылсуеи? Аҕба иҭаз Ҵьгыҭ, аҕба сышьҭуам ҳәа амызгәыҭ дахьынҳалон, издыруада ус сыхьуазар саргьы?!

Иахьа Москвантәи дҧырны дааит сҩыза-ааигәа К. Симонов. Сиҧылт. Машьынала идача аҟынӡа дназгеит. Какал еицаҳкит. Рацәак алитература ҳзаламцәажәеит. Уи Италиа дыҟан, убрахьынтәи иааигаз ажәабжьқәа дрылацәажәон. Уеизгьы еилыскааит агазеҭ «Правда» ианиҭаз истатиа кыраамҭа инкылан ишыҟаз, Қарҭҟагьы азҭаарақәа шыҟаз.

Ииун 8

Хымшҟа рышьҭахь апоет М. Лашәриа, ажурнал «Алашара» аусуҩы, исҭеит сеиҭагамҭақәа. Уа иҟоуп ақырҭуа поезиахьтә: И. Ҷавҷаваӡе, А. Ҵереҭели, Г. Ҭабиӡе, И. Гришашвили ражәеинраалақәа. Аурыс поезиахьтә: А. Пушкин, М. Лермонтов, Н. Некрасов. Европатәи апоезиахьтә: Ҵь. Баирон, Гиоте ражәеинраалақәа.

Сеиҭагамҭақәа, шамахамзар, сгәы иахәоит, иаабап аҧхьаҩцәа ишрыдыркыло.

Ииун 9

Амҽыша. Иацаахыс аҩны сыҟоуп, акгьы саҽӡам, сап̣хьоит У. Черчиль ибиографиа. Обиективра ацәмаҷуп, идыруп уи Урыстәыла Асовет мчра ашьақәгылара дшазыҟаз, итәыла аҟынгьы зны-зынла ареакциа политикахь дышнанагалоз, идыруп иара убас уи акоммунизм дшазыҟаз. Аха уажә ииҳәо — аибашьра ду аан уи еиқәирхеит итәыла, еиқәирхеит ашьа рацәа камҭәакәаны хшыҩла. Уи зегьы Англиа иадыруеит, уи азыҳәан ауп ип̣сҭазара даналҭ, ҳаҭыр ду иқәҭаны анышә дзарҭа.

Атрадициа ду ахьыҟоу атәылаҽы ус иҟалар акәымзи!

Урҭ реип̣ш аусқәа шп̣амҩап̣ысуеи ҳара ҳҟны?

Сталин ип̣сы анҭаз ихьӡ ажәҩан иаҭакьысуан, ихьӡ ҳәаны ауаа атанк рҽаҭарыжьуан. Данп̣сы, зны Ленин дивар̣ҭеит. Аха рацәак мырҭыкәа ицәырҭуа иалагеит ишьаарҭәыратә усқәа, уаанӡа дмаалықьыз ӵьушьап, Н. Хрушьчов уа диватәамзи, аха усҟан ичҳаит. Ашьҭахь ишьапы данкны амавзолеи ддәылыргеит. Ус ҳашнеихуаз, Сталин ишьаарҭәыратә усқәа аазырп̣шыз иара Никита Сергеи-ип̣а имаҭура дамхны игәы хаххала дылкарыжьит. Арахь уҳахәап̣шыр, агра дуқәа иҳамоу иахьынӡалшо иҭахааҩоит, Черчильраа, Рузвельтраа акритика рзаауеит, аҭоурых фактқәа ишаҳҭаху инарҳәыаарҳәны ҳрыхцәажәоит. Жәынгьы-ҽангьы иаҳзымҭеит, иаҳзеилымкааит ҳабацәа ражәап̣ҟа — «Ухатәы ӡбаны, ӡбара уца!».

Ииун 10

Иахьа Пицундантәи ғбала Аҟәаҟа дааит Афганисҭантәи акрал Мухаммед Захир-шах, ип̣ҳәыс Умаира дицны. Аҟәатәи абаҕәазаҽы сип̣ылт. Уантәи аҭыхәхьшьцәагьы еицрыхәхәа ишицыз, дхагаланы исырбеит Аҟәатәи ашьха, уантәи амаамынқәа рпитомник, уи ашьҭахь — Синоптәи

абаҳча. Иара убра Синоп аҧсшьарҭа аѡнаҷы шьыбжьхьа иҷаҳҵеит. Ҳәсеи хацәеи 16-ѡык астол ицахатәеит. Уа иара ажәа иҳәеит, ашьҭахь сара аҭак исҭеит. Астол аҷы иҟан гәаартыла ацәажәара, еиҳаракгьы сара сшышәҟәыѡѡыз анеилыркаа, изазҵааҟәаз рацәахеит. Излазбаз ала, хаҵеи-ҧҳәыси инарҭбааны аҵара змоу уаауп. Иѡашьаʒом урҭ Мрагыларатәи акультура шырдыруа еиҧш, Европатәи акультурагьы шырдыруа.

Москвантәи ицқәаз, ҳара ҳпосол Александров инаиркны, сифаҭрак рылам, рцәажәашьа хыжәжәа-ҷыжәжәоуп, иабаҟоу асасдахь идкылараан зда ҳхәарҭам аамсҭашәара?

Ииун 13

Иацаахыс хынҭаѡынҭароуп, еилыхароуп ҳазҷу. Мухаммед Захир-шах дышиашоу Кабулҟа дҧыруеит. Зны сара схала днаскьазгарц ʒбан, аха сара «схәыҷцәахазар» акәхап, карҭаа рҷаладырхәит. Аҟәанʒа иҧырны иааит Г. Д. Ҵьавахишвили, А. Гигошвили, урҭ дрыцын Табаґәуагьы. В. Кобахьиеи сареи Қарҭаа ҳарҧылеит аеропорт Бабышара, нас инаган Мархьаул крырҷаҳҵеит. Устәи Аҟәатәи абаґәазаҷы ҳааит, убрантәи аибашьыга ґбала Пицундаҟа ҳдәықәлеит, 45 м рыла уа ҳнеит. Ауха ҳшымгәыґʒоз Афганисҭантәи акрал дҳаҧхьеит. Ҳаннеи, астол хианы игылан. Сара арґьарахь ала акрал сиватәан, армарахь — ҳара ҳпосол, иҧҳәыс ҳҷаҧхьа дтәан, уи длыватәан Г. Ҵьавахишвили. Иааркьаҷʒан акрали сареи ажәаҟәа еимаадеит. Уинахыс астол аҷы хаҟәиҭрала ацәажәараҟәа ыҟан, иаҳҳәап, аҧсыʒкра, ашәарыцара уҳәа убас иҵегьы. Асааҭ 1-нʒа уа ҳаидхалт. Ҳшаахынҳәыз еиҧш иаразнак ҳашьҭалеит, аха сара сызмыцәеит, ахәыцраҟәа сырхаргалт. Акы, изакә аамҭоузеи арҭ аиҧыларақәеи анаскьагараҟәеи ирықәсырʒуа?! Уи сҵьызшьода уашьҭан? Ѡба, изеиҧшроузеи сара сроль? Саҧшәымоушәа саҧшәы-

мамшәа, Москваҟагьы схьаԥшлар акәхеит, иара убас Қарҭаа рышҟагьы. Избан? Ԍыцьа аҳцәа рматцуԍы? Мап, раҳра дара ирымаз, сара сыдгьыл сшьапы ыкәгылоуп, сысасгьы иасҳәаша здыруеит!

Аԥсуаа есқьынагьы изқәыʒуаз рыԥсадгьыл аԥшʒареи абеиареи ракәын. Иахьагьы уи ауп ҳазқәыʒуа. Ҳагаҷа (...) зәʒәарҭас иҟарҭеит, ҳабнақәа хыршьаауеит, амилаҭ хытцны иҳалаҳаит, ҳадгьыл бзиахә иаҳнаҭаз амал дагьызмаха аимҷәыцәра иаҷуп. Иабаҟоу аԥсуа жәлар рзинқәа? Иаахтцәаны иуҳәозар, ҳарҭ Аԥсны аиҳабыра ҳәа иҟоу, акьанцьақәа ҳреиԥшуп, иахьеинырҟьо ҳкәашароуп! Аилабаара иаҷуп ҳҳәынҭқарра асистема. Иахьабалак мчыла усхеит. Иабаҟоу Автономтә Республика азинқәа, иабаҟоу иара Аконституциа? Урҭ қьаадла еиқәыршәоуп, аԥстазаараҷы амилаҭ маҷқәа рзы зиндароуп иҟоу!

Абас ахәыцра хьанҭақәа срылан, Афганиҫтантәи акрал днаскьаганы, схы сымагәыхьха аԍныҟа санаауаз.

Амԍан сшааиуаз Ешыра аресторан аҷы сныдгылан, еирыʒқәак рызна аԍы аасхәеит. Аԍны сааин, сеааԥсахны инықәыршәны Гәылрыԥшьҟа сцеит. Уа дысзыԥшын К. Симонов. Ҳнеидтәалан, цытқгьы аажәит, еиҳаракгьы ҳазхара ҳаицәажәеит. Константин Михаил-иԥа ибон гәаҳәара дук сымамкәа иԍны сшыдгылаз, ииулакгьы сыгәхарштра дашьҭалт. Убраҟа ицәыртцит: К. Симонов даҷызаап амаршал Г. Жуков изкны ԍымҭак, хқәак дсызрыԥхьеит, сгәы иахәеит, Сталин «иҳалалрақәа» аарԥшуп ицәгьамкәан.

Июн 14

Иахьа сԥыруеит Москваҟа. Иаатраны иҟоуп СССР ашәҟәыԍцәа Реидгыла Апленум, уи иазкуп М. Горки диижьҭеи шәышықәса атцра. Аизара мԍаԥысран иҟоуп Горки ақалақь аҷы.

Ииун 15

Москва сыҟоуп. Саангылт сахьаангылац асасааирҭа «Москва», уа акәымкәа даҽаҵьара аангылара ансықәшәалак, Москва сыҟамшәа ауп схы шызбо.

Римма Казакова дызбеит. Креицаҳфеит. Ҧахьа еиҧшымкәа уажәы еиҳагьы иақәырҕәҕәаны далацәажәеит лхаҭеи лареи реилыҭра аҭыӡшәа. Урҭ ирзеимакыроу сара еилкаашьа сзаҭом. Р. Казакова ҳпоет ду Иуа Коҕониа иҩымҭақәа реиҭагара дақәшаҳаҭхеит. Аус злоу уажәшьҭа аиҭагаҩ илеилыркаатәуп уи апоет гәлымҭәах иаҧҭамҭақәа ҧсыс ирхоу. Р. Казакова октиабр мза иахмырҧакәа Аҧсныҟа днеирц ажәа сылҭеит.

Абар хымш ҭуеит Москва сыҟоижьҭеи, аха дысзыҧшаауам Бела Ахмадулина. Уажәшьҭа еиҭалгахьазар ҟалап уаанӡа илзаасҭииз сажәеинраалақәа. Ҭелла ҳаицәажәон Иар. Смелиакови сареи, исеиҳәеит Аҟәаҟа анеира игәы ишҭоу.

Даара исҭахуп А. Твардовски иқәшәара, аха иҧшаара уадаҩхеит, игәы бзиам ҳәа ауп макьана исаҳауа.

Ииун 17

СССР ашәҟәыҩҩцәа Реидгылаҽы исықәшәеит К. Калаӡеи Р. Маргиании. Урҭ аангылеит асасааирҭа «Минск» аҽы. Ахәылбыҽха ҭелла ҳаицәажәеит. Асааҭ 8 рзы Моссовет аваракны ҳаиниеит. Сасра ҳнеит ҧахьатәи ашәаҳәаҩ Гоцириӡе иҩныҟа. Убри еиҧш ҩык ҳиржәит, ара ҳаҟәыҭып, нахьхьи Кахьеҭиа цәымзаркырала уашьҭазаргьы иузыҧшаауам. Гәырҕьарыла аамҭа ҳхаагеит. Аҧшәма иҧҳәыс доурысҭыҧҳауп, аха қырҭуала дааӡоуп, ақырҭ бызшәагьы лҳәоит. Ари ҳақми, ус иҟазароуп. Аха аҧсуаа уи аҧҟара ҳаҭанакуам, игәасҭахьеит: аҧсуа атәым милаҭ рҭыҧҳа данааигалак, еиҳарак аҭара змоу, иара лара лахь дианагоит қьабзлагьы бызшәалагьы. Уи ҳара ҳмилаҭ

амацьанара акәхап изыхҟьо. Цьоукгьы милатҭ ҳасабла ҳақәзаара алагамҭоуп ҳәа ирыцхьазоит.

Июун 18

Химки. Ара ҳаизеит Апленум ахь ицо ашәҟәыҩ҃цәа зегьы. Ҳҭалоит аҧба «Н. В. Гоголь». Сара схала исымоуп акаиута. Ҳдәықәлеит асаатҭ 12 рзы. Азымшын еиҩ҃ыхуа инеиуан аҧба. Амза 21 рзы асаатҭ 10 рзеиԥш ҳнеиуеит ақ. Горки.

Амҩ҃ан хыхь апалубаҷ҃ы иҟан астолгьежь, иалацәажәон ашәҟәыҩ҃ы ду ирҷ҃иамҭа. Уи ҏ҃еаладырхәит аҳәааныркәтәи асасцәагьы. Аилацәажәара сҏ҃еаласырхәырц сыҟан, аха иаакәгылалак аибарҏ҃ехәара изаԥырымҵит. Уи ангәаста, сҏ҃еааныскылт.

Июун 21

Ашьыжь асаатҭ 10 рзы ҳазҭаз аҧба надгылеит абаҧәаза. Ҳахьынаԥшуа нырцә иаҳԥыларц иааиз ажәлар рацәаҩ҃уп, уа дрылагылоуп днапырхаха-шьапырхахо Р. Гамзатов. Ҳанҭытҵ апионерцәа ашәҭқәа ҳарҭеит. Ҳаргеит асасааирҭа «Нижний Новгород» захьзу ашҟа. Сара хазы исырҭеит (ауада, №532), сԥенҵьыр ахьынтәи азиас ду Волга ухыԥшылоит. Ҳаԥсы анеиҭаҳк ашьҭахь, ҳаргеит М. Горки ибаҟахьы, уи ашьапаны ишьҭаҳҵеит ашәҭшьытцәрақәа. Аҏ҃ены уаҳа ус ҳамамызт, сара схала ақалақь сналс-аалсит. Бзиа избоит, абас, ахаан сахьымааиц, хаҭалагьы сахьазымдыруа аҭыԥ ҷ҃ыцқәа сымацара санрыхәаԥшуа. Иҵьоушьартә иҟоуп, ари ақалақь агәҭахьы уанынаскьалак иубоит: ажәытә атуҵьарцәа рыгәтәы ѡ҃нқәа, урҭ реиҳараҙак еихагылак, ма ѡ-еихагылак роуп иҟоу, урҭ рнаҩ҃с ҭауади-аамсҭеи амал зымпытцакызи рхыбракәа, урҭ рнаҩ҃с наҟ ақалақь налтцка иуԥылоит ҳара ҳазну ҳаамҭазы идыргылаз ахыбракәа.

Июн 22

Асаат 10 рзы аусура иалагеит иацы иаадыртыз Апленум. Ажәахә ҟаитцеит Риуриков. Иаахтны иаҳҳәап, ажәахә кәадагәышьан, Горки ирҽиамҭа ганкы мацарала дахәаԥшит. Ари ашәҟәыѽы ду асоцреализм ашьаҭа икит, ауасхыр шьҭеитцеит — ари еицҽакны ирҳәахьоу гәаанагароуп. Аха М. Горки Асовет мчра анышьақәгыла ашьҭахь 18 шықәса иԥсы ҭан, арҽиара даҽын. Иарбан сахьаѽыратә ѽымҭоу асовет ԥсҭазаара иалхны уи ашәҟәыѽы иаԥитцаз: Уи еиԥш аѽымҭа заԥимҭазеи? Мзызс иатцоузеи? Уи иаахтны изырымҳәозеи? Цьоукы ирҽадырхьыр ҟалоит, уи акыршықәса аҳәаанырцә дынхон, асоветуаа рыԥсҭазара даараҙа еилкааны дыршьа изаҭомызт ҳәа. Нас, аҽатә ԥсҭазашьа цқьа иззымдыруа асоциалисттә реализм ауасхыр злашьҭеитцарызеи?

Иҟан ақәгыларақәа, еиҳараҙак уалбага цәажәаран. Р. Гамзатовгьы, цьара хшыѽтцаррак сзаарԥшуазар ҳәа, ҭцакы змаҙамыз ажәақәак еиқәиԥхьаҙеит.

Нас Алим Кешоков дықәгылеит, дцәажәо дышнеиуаз, ус аиҽырԥшра ҟаитцеит: «Эльбрус смотрит на Горького снизу вверх!». Ельбрус хәыҷуп, Горки ддауаԥшьуп! Ус акәхару ишеилкаатәу? Изықәшәазеи Уршәыҳәымѽа рыцҳа! Иара ашьапаны ииз, иара аҙыхьқәа рыла зҟырҟы дырхәыхәыз Алим Кешоков Волга ду даанахәеит, аҙсара даҽуп, аха уамашәа иубаша, ибжьы рдуны аурысҁәа рықәҽитуеит: «Шәсыхәаԥш, урысла заҟа ибзианы сыҙсо шәымбаҙои?»

Ахәылбыеха Р. Маргиании сареи ҳнеидтәалан, ауатка аажәит. Ибзиоуп аурыс уаткамцахәыцәа!

Зегь реиҳа сархәыцит Горки дахьыраҙаз Каширинаа рыѽны. Уа ашәҟәыѽы ду имаҭеи ҳареи ҳаидтәаланы ҳпатреҭ ҭаҳхит.

Ииун 22

Ахәылбыҽха асаат 10 рзы Москваҟа сыҧрит.

Ииун 23

Москва. Асасааирҭа «Россия» сыҩноуп.

Уаанӡа М. Луконин исеиҳәахьан Б. Ахмадулина иара идачаҽы (Переделкино) дшыҟоу. Иареи сареи И. Нонешвилигьы даашьҭыхны абазар аҽы ҳныдгылан, фатәматәқәак аахәаны Переделкиноҟа ҳцеит. Бела даҳҧылеит дыххаччо, сара иаразнак сылдырит. 12 шықәса дсымбацызт ари аҧҳәыс, дышҧеицаки, насыҧда!

Лахьынҵоуп акәымзар, абри дызлықәымшәазеи убри еиҧш ахаҭа, лбаҩхатәра иахәаша аҧсҭазара лызҭашаз? Аннушка ҳәа ахәыҷы длааӡоит. Иааинырслан ҳхәы дырхиан, акы ҳнацҳаит. Аҧшәмаҧҳәыс слыхәаҧшуан, адунеи азна дрыцҳасшьон. Хрыжь-хрыжь дцәажәон, аха лажәақәа зегьы раӡан, ахшыҩ рыҭан. Риммеи лареи узеидкылом, уи еиҳа агәамч лымоуп, ахацклаҧшра лдыруеит.

Крыфан ҳаналга иаалгеит лара еиҭалгаран иҟаз сажәеинраалақәа, усгьы даацәажәеит: «Эти стихи мне очень по душе, они близки мне по духу. Здесь нет поэтических путаниц, они прозрачны и ясны!».

Даҽа мызкы иахымгакәа урҭ шеиҭалго ала ажәа сылҭеит. Ҳхынҳәны ҳанаауаз Е. Евтушенко даабеит. Уи дыцәан, И. Нонеишвили дирҽыхеит. Шәааи, уара, кавказаа, ҵьара фырҵьанқәак наҳкылап ҳәагьы ҳаимҳәеит.

Устәи ҳшаауаз Иар. Смелиаков иҩны ҳныдгылт. Уи ашәшьыраҽы дтәан, ивараҽы астол рхианы игылан, сасык дизыҧшын. Ҳнаиртәан, акака аанаҳкылеит. Аҧшәма хаҭала дсеигәырҕьеит, иара уаҭәҟьагьы иӡбеит Аҟәаҟа дсыцааларц, — амала, — инацитҵеит уи, — «ашоура цәгьазар, исзычҳауам!»

Убри ашьҭахь Аҟәа санааи ателеграмма сзыԥшын: «Обстоятельства изменились, приеду осенью, твой Смеляков».

Москва сыҟоуп макьана. Иацы сҭаацәа рзы маҭәаҟәак аасхәарц «Детский мир» ахь сахьцаз, сцьыба иҭыргеит садресҟәа зегьы зныз сблокнот хәыцы. Азы зҵабаз аԥсыз еиԥш саакәхеит.

Исыхьыз цьабо сномер аҷы сыштәаз, Иреиҳазоу Асовет ахьынтә аҭел исзасит ирласны Аԥсныҟа схынҳәырц, исыдыскылар акәхоит Норвегиатәи асасцәа.

Июн 26

Аҟәа сааит, аѡныҟа сыдымгылакәа сышиашаз Ҷлоуҟа сцеит, уа иҟан сҭаацәа, еиҳараҙак смаҭа хәыцы Гәындажә дыгәхьааган сыҟан.

Июн 27

Аҟәа сыҟоуп. Аԥсны Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум аппарат асасцәа рыдкыларазы аҿазыҟаҵара иаҷуп.

Июн 28

Асаат 2 рзы исыдыскылоит Норвегиатәи асасцәа, апарламент аиҳабы раԥхьа днаргыланы. Ԛ-саатк инарыкәгәыгуа ҳаицәажәон дареи сареи. Уи ашьҭахь асасцәа срыԥхьеит шьыбжьхьафарахь. Урҭ рхәы хиан Мархьаул аресторан аҷы. Уаҟагьы иҳаман аицәажәара. Ргәы иахәаны ирфеит афатә ирымҵаҳҵаз. Устәи ҳашиашаз Аҟәа абаҕәазахь ҳааит. Инаган аҕба иҭаҳартәеит, уи цон Шәачаҟа.

Июль 3

Қарҭ сыҟоуп. Ара имѡаԥысуеит Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум. Уи рацәак ҳадымхалт. Уи ашьҭахь ҳаиқә-

шәеит ашәҟәыѡѡцәа: К. Калаʒе, Р. Маргиани, А. Қәҭаҭели, М. Чиковани. Ҳцеит Қарҭтәи амшын ахықәахь. Уа ҳҳәы хианы игылан, амшын ҳанхықәтәалан, краҳфеит, краажәит.

Ииуль5

Аѡадахьтәи Ешыра. Исыпҳьеит ашкол ахь. Жәпаѡык ақыҭауаагьы алархәны имѡаҧыргеит ахәылпҭаз. Уи зызкыз сѡымҭа «Ахра ашәа» акәын. Аѡымҭа афырхаҭа Кьахь Ҳаҵьараҭ ихатә қыҭа акәымзи Ешыра. Иҟарҭаз ахәыҷы гәыкала иҟаҭан, еиҷекаарагьы агмызт. Еиҳарак сгәы иахәаз хѡык аҭыпҳацәа еицлабны сажәеинраалақәа ирыпҳьон. Ахәылпҭаз рҽаладырхәит: К. Симонов, Г. Гәлиа, В. Кобахьиа, Г. Зиʒариа, Ш. Инал-Ипҭа, М. Хәарцкьиа, И. Ҭарба.

Ахәылпҭаз ашьҭахь асасцәа ҳнарпҳьеит Бадра Аѡʒба иѡныҟа. Уа ҳҳәы дырхиахьан. Араҟагьы ихааны, агьама бзиа агымкәаны имѡаҧысит ҳаидтәалара.

Ииуль12

Ақыҭсоветқәа Ҭабали Лаҭеи гәасҭон, ақыҭақәа снарылс-аарылсит. Изакәытә дгьылузеи аҧсуаа насыпдақәа ирцәыʒыз! Заҟаѡы амшын ихыʒлада? Ʒәыр иҧсы ҭаны дыҟазаргьы — зыҧсадгьыл иацәыʒыз уаауп. Иаанрыжьыз рыҧсадгьыл ҵьоук алаҭхаҵьуеит, инхоит, инҭуеит, еижәхыддылара иаҷуп, ари адгьыл зны аҧсуаа ишыртәыз ироуҳәаргьы ихарҭом. Баҭалбеи Маршьан инышәынҭра сахәаҧшуан, ирбганы икажьуп. Амаҭәахә еимырҕәыцәит. Адамра дырҳәхьеит.

Далааи Ҭабалааи аҧсуаа ргәадурас иҧхьаʒаз ихымҭәар ада ҧсыхәа зыҟамлазеи? Иагарааны схәыцыргьы, изҭагылаз аамҭа исшәаргьы иззаргьы, рыхҭәара сзақәшаҳаҭхом. Иҧшаатәын аинраалара амѡа! Ауаѡы дрықәымшәеит, агәеибакреи ахамаҧагьареи рҧышькласт.

Июль13

Иахьа аицныҟәара иамшын: К. Симонов иԥхәыси иареи Гь. Гәлиа иԥхәыси иареи, сара, Ҭамара, иара убас дҳацын Н. Акаба, абарҭ зегьы ҳдәыцәлеит Ҷлоуҟа ҳхы рханы.

Иҳамԥатәны ҳныдгылан иаабеит Мыцә абаа. Сынтәа иазгәарҭаран иҟоуп уи дыргылеижьҭеи зқьышыцәса атцра. Асасцәа еизыргаран иҟоуп, арахь иара аҭоурых баҟа ахаҭа итцабган ауп ишыҟоу, арыцҳа цәа ахьыкәкәоит.

Уажәы Ҷлоу ҳныдгылеит, ара рацәак ҳнымхеит, Отаԥ-ҟа ҳхы ҳархеит. Ҳҭалеит «Аҽҟьы тызго» ҳәа изышьҭоу аҳаԥы. Ҳанхынҳәы, крыфара ҳнаргеит Грышьа Акаба иԥны. Иахьынзаҳҭахыз ҳаидтәалан, ҳқьафқәа ҟаҳҵеит.

Июль15

Ашәахьа. Аҽены дкылара мшын, ауаа жәпаԥын. Убарҭ дрылан Ҷлоутәи ашкол адиректор Спиридон Адлеибагьы. Уи исеиҳәеит Ҷлоуаа сԥымҭа «Ахра ашәа» аҭытцра иазкны ахәылпаз еиҽыркаарц шырҭаху. Иҟашәымтцан ҳәа иасҳәозма, амала, аҿҳәара сентиабр, ма октиабр ашҟа шәнаха ҳәа иабжьызгеит, иаргьы дақәшаҳатхеит.

Уаха Кь. Чачхалиа иԥныҟа дҳапхьоит, имоу еилкааны исыздыруам, ацара-амцара сеимаркуеит, уаҳа сыламкәа саапсоуп, хаҭала аҭел деиҭасыр сцар акәхоит, уи ахаҭа игәы иалсуа стахым.

Сажәабжь «Чанҭа дааит» саҿуп, ари апрозаҿы раԥхьатәи сшьаҽа ауп. Излазбо ала, иуадаԥзоу темак сҽалазгалеит, иахьахәҭоу исызкылымкаар ҳәа сшәоит. Аха уажәшьҭа ҟәытцшьа сымам. Еиҳарак исцәыуадаԥу анҵәамҭа мыжда ауп.

Ииуль 18

Иаалырҟьан Қарҭҟа ацара сықәшәеит. Ариабжьарак ашоура бааҧсуп. Санбарҟәаҭуеи сара арҭ аныҟәарақәа? Иабаҟоу сырҿиаратә усура? Исцьызшьода ари аҳәынҭәа искәаҳауа?

Ииуль 19

Қарҭ. Араҟагьы амра кыдшәома уҳәартә ишоуроуп. Ара иаатит Қарҭ акомпартиа ЦК Апленум. Излацәажәо — Чехословакиа аҭагылазаашьа. Урҭқәа сыхшыҩ рызцом, зегьы еижьагоу цьысшьоит.

Ииуль 20

Аҟәа. Асааҭ 11 рзы иаатит Апартиа Аҧснытәи аобком апленум. Зҭаарас иқәгылоуп — Чехословакиа аҭагылазаашьа.

Нанҳәа 8

Заҟа ҭуазеи сымшынҭа шьҭысымхижьҭеи. Иага сеилахазаргьы сызлагаз еиҧысымҟьароуп, аха иара убри аамҭазгьы исҳәароуп, аматцура ҟадыць сызлоу сылшарақәа шаҧсаҟьаз!

Иахьа сыҧшәмеи сареи, Гәындагьы дҳаманы, Тамшьҟа ҳцоит, дҳаҧхьоит Гь. Гәлиа, Ҭемыр Барганцьиа иҩны ҳхәы рхианы игылоуп.

Аҟәа дыҟоуп, иҧсы ишьоит еицырдыруа ахирург А. А. Вишневски. Ааигәа зны Р. Гәымба иҩны ҳаиқәшәеит, сгәы дахәеит уи аҳақьым ду, изанааҭ адагьы, иара усгьы иҟәышу уаҩымкәа дыҟам. Ҳамҭас иаҿа ианысҭеит сышәҟәы, иаргьы даҭамхеит, исзааиҭиит «Дневник хирурга» захьӡу иҩымҭа, макьана аҧхьара саламгац.

Жәацуха ахәылбыҿха, асааҭ 10 инархысхьан ашәуа (абаза) шәҟәыҩҩы Бемырза Ҭҳаиҭыкә диманы А. Гогәуа

ҳаѡны даадгылт. Хьмыхьк иҳамаз иалаҳгъар акәхеит. Такәааамҭа ҳаицәажәон. Асас амҳаҵьырра атема иалхны ароман зѡит ҳәа сеиҳәеит. Сахьтәаз иаразнак снеилууаа сцеит, излеигәаҕьызеи уи атема хырзаман алакьысра? Ҳаицәажәара А. Гогәуа иҿалаирхәит. Иажәақәа иоригиналлу ахшыѡ рытцоуп, сгәыҕуеит, ҳлитература даланагалеит кыр зылшара ыҟоу ашәҟәыѡѡы. Аус злоу, икәшамыкәша игылоу агәыртцҟәылдақәа, аполитикаҿы ахәмарыѡцәа цьара дымѡахырымкьар! Иахьынҙасылшо цхыраарак иг-сыжьран сыҟам.

Нанҳәа 7 рзы аг. «Правда» адаҟьақәа рҿы дықәгылеит Чалмаев. Имѡатәны дышнеиуаз дазаатҕылоит «Ахра ашәа».

Қарҭ аг. «Қырҭтәыла алитература» ианылеит циклк сажәеинраалақәа, Ш. Нишниаиҙе иеиҭагамҭаны.

Нанҳәа 15

Москвантәи Аҟәа дааит Берды Кербабаев, иԥҳәыс ԥшҙа Ҭамара дицны. Хымшҟа сасцәас истоуп. Ари Туркмениатәи ашәҟәыѡѡы, иара иреспублика адагьы, Абжьаратәи Азиа иахьабалак ҳаҭыр зқәу уаѡуп. Иашала сцәажәоит, иѡымҭақәа акгьы сырмыԥхьац, изласылша-рызеи ирҿиамҭа алацәажәара?

Нанҳәа 16

В. Кобахьиа, иԥҳәыс Раиа, сара, сыԥшәма Ҭамара ҳныдгыланы аԥсшьарҭа ѡны «Сухуми» иаашьҭаҳхит И. Абашиҙе иԥҳәыс Нели, иҷкәын хәыҷ Вахо (урҭ уаҟа рыԥсы ршьон). Арҭ зегьы ҳаиманы Ритцаҟа ҳдәықәлеит. Ҳаҿшаны ѡ-машьынак ҳарҭатәоуп. Алмѡанык И. Абашиҙе иаахтны далацәажәеит Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет амаҙаныҟәгаѡ Деви Стуруеи иареи шеиҕацәахаз. И. Абашиҙе ицәажәашьала, агәала ши-

моу ҩашьом. Сара, иага сӡырҩыргьы, урҭ ирыбжьалаз сзеилкаауам. Иракли иматҵураҟны дшыҟац дыҟазар, уалафахәыла дмаҵьанамзар, ихьӡ-иҧша ҳаракызар, нас иарбану игәы иалоу? Стуруеи иареи ирзеимакыроу здыруада, В. П. Мжаванаӡе иахь ирызцәыртҵыз хыбааразар?

Ритҵа анкьатәи Сталин идачаҷы ҳнеит. Уа инеины ишыҟаз ҳрықәшәеит М. Шолохов иҭаацәеи иареи, иара убас В. П. Мжаванаӡе иҧҳәыси иареи. Урҭ ирыцын Г. Абашиӡе, Д. Стуруа, даҷа ҩыҵьаҟа-хҩыкҟа.

Ҳаиқәшәара змааназ уажәшьҭа еилкаахеит: Михаил Шолохов Васили Мжаванаӡе дисасуп, урҭ аҩыҵьагьы рҭаацәара рыманы Пицунда еицыҟоуп.

Иахәҭаз фатәи-жәтәи зырхиоз Гәдоуҭа араион анапхгаҩцәа ракәын (В. Ҭаниа, Зыхәба). Лассы ҳаидтәалеит крыфара, ҭамадас дыҟан В. П. Мжаванаӡе. Сара схәыцит, иатҵоузеишь, анаҵьалбеит, абасҟаҩык адгаланы М. Шолохов иҧылара? Уи лассы еилкаахеит, М. Шолохов уа ҳтәанатҵы хынтә дцәажәеит. Знык Сталин игәаларшәара иазкны атҵәца шьҭихит, аҩынтә раангьы «ажәларқәа рҧыза» иӡбахә бзианы далацәажәеит. М. Шолохов идыруан, икәшан итәаз реиҳараҩык Сталин иӡбахә ибзианы ираҳаларц шырҭахыз. Аха ашәҟәыҩҩы Сталин изы ииҳәақәаз зегьы ааизуршәшәар, ҷыцрак рыламызт, иҳаҳац акәын. Аха уеизгьы, ашәҟәыҩҩы ду, агуманист, изиҭаххазеи Сталин ашьаартҵәыра иӡбахә алацәажәара? Ӡәыр дишьуазма акымзарак имҳәазар?

Нанҳәа 18

Гәдоуҭа араион Аҷандара ақыҭа Ахан аҷы ҳхәы дырхиеит. Уахь инаҧхьан: Берды Кербабаев иҧҳәыс Ҭамареи иареи, Константин Симонов иҧҳәыс Ларисеи иареи, саргьы сыҧшәма Ҭамара дсыцын, иара убас абра иҟан Гь. Гәлиа, М. Хәарцкьиа. Ишысҭахымыз ҭамадас салырхит, ҳналанагалан, арыжәтә маҷымкәа иҳамхажәит.

Адырԥаҽены Б. Кербабаев иԥҳәыси иареи Москваҟа иԥыруан. Ҭамара инаскьалгеит, сара даҽеа сасцәаҟәак раара сазыԥшын.

Ауха Аҧандара ҳанеидтәалаз К. Симонов иухамышҭыртә ажәа ҟәышк иҳәеит: «Каждую национальную жизнь может по-настоящему описать только национальный писатель!»

Нанҳәа 20

Иахьа М. Шолохов ицныҟәаԥцәа иманы (зынӡа 18-ԥык ыҟоуп) Аҟәа дааит. В. Кобахьиеи сареи ҳарԥылт. Нас иҳаманы амаамынқәа рпитомник ахь ҳцеит. Уа ҳаанхеит ԥ-саатк инарықәгәыҷуа.

Уантәи Синопҟа ҳцеит. Уа ҳпатреҭқәа еицҭаҳхит, иаарласшәа шьыбжьхьа рҽаҳцеит, ҭәыцақәакгьы дҳаркит.

Пицундантәи иаауаз асасцәа дрыцын аг. «Коммунист» аредактор хада иԥҳәыси иареи.

Ҷьашьатәшәа иубаша, абарҭ хатцеи ԥҳәыси, ҳасас иааигәара ҳнарышьҭуамызт. Аредактор — арҕьарахь, лара иԥҳәыс армарахь ивагылан. Ашәҟәыԥԥы игәы ԥҭәазар акәхап, ииулакгьы урҭ дырԥыртцны ҳара ҳахьгылаз ахь дааиуан. Иареи сареи ҳамҭак хазы хналтцшәа ҳаицәажәон, уаҟагьы хатцеи ԥҳәыси ҭаха ҳарҭомызт. Заҟа иуаассақәоузеи, арыцҳақәа!

Аҟәатәи аеропорт аҿы ҳаицрытцуан. Михаил Шолохов афинтә ҟама ҳамҭас иситеит. Ианимсхуаз итабуп ҳәа наиаҳәаны, абарҭ ажәақәа нацыстцеит: «Имея такое оружие, я сильнее буду действовать на фронтах поэзии!»

— Смелее переходите, — даацәажәеит асас, — и на фронтах прозы, я уверен, что Вы и там тоже будете брать победы!

— Лассы, рацәак мыртцыкәа, Апснықа саахуеит, уамашәа сгәы иахәеит ари атәыла! — снапы сымхуа абас дцәажәеит ҳасас.

— Амҩа бзиа уқәлааит, абзиаразы ҳаиқәшәааит, агәра усыргарц сҭахуп М. Шолохов иҩымҭақәа аҧсуа жәлар ирылаҭәан ишыҟоу, гәыкала автор иҧылара шырҭаху! — абра ҳаиҧырҭит М. Шолохови ҳареи.

Нанҳәа 21

Иахьа Д. Гәлиа идача ашҟа сцеит, уа саннеи Н. Акабагьы дыҟан. Бзиала ҳәа нараҳәаны сырҧырҭит, мызкы аҟара сҟалом, ҧсшьара сцоит.

Устәи К. Симонов иҟны сааит. Сааҭк аҟара ауп иҭуа иҧҳәыси иареи ааижьҭеи, ара иҟан иҧҳацәагьы. Зегьы еицхыраан, иаарласны астол дырхиеит. Ҳакәшаны ҳаатәеит. Ҿыцс еиҳарак арҭ злацәажәоз Чехословакиатәи ахҭыс азыҳәа Москваа ргәаанагара акәын. Рацәак ҳаидымхалт, бзиала ҳәа нараҳәаны аҩныҟа сааит.

Уаха Ҭамарагьы саргьы Қарҭҟа ҳцоит. Уаҭәы уа иҟоуп Иреиҳаʒоу Асовет Апрезидиум. Заҭениʒе дысзасит уеизгьы-уеизгьы аилатәара сҽаласырхәырц, акворум азымхозар акәхап. Апрезидиум ҳшаалгалак, ҳгәы иҭоуп машьынала Кисловодскҟа ҳдәықәларц.

Уажәыҭәҟьа Биана лхәыҷқәеи лареи усҟак хьаас иҳамам, урҭ Ҷлоу иҟоуп, аматҭуҩгьы дрыцуп. Хьаас иҳамоу ҳаҷкәын Бенур иоуп. Уи турист ҳасабла аҳәаанырцәҟа амҩа дықәлеит (Польша, Чехословакиа, ГДР), ихабар ҳаздырʒом. Сентиабр 18 рзы Железноводск дҟалароуп, апутиовка имоуп, ҳара зыҽны ҳаауа, иара уахь ацара иқәшәоит. Амҩа бзиа изыҧшызааит!

Сентиабр 17

Иахьа асааҭ жәеиза рыбжазы Минводынтәи ҳҧырны Аҟәа ҳааит. Биана, Бенур, Елеонора, Костиа, Гәында дрыманы иаҳҧылеит. Ари хҭыс маҷым сара сзы, раҧхьаʒа смаҭа дысҧылеит. Анцәа иҵьшьоуп, уажәыкгьы ҳаибганы ҳаибабеит.

Сыԥшәмеи сареи 25 мшы Кисловодск ҳаҟан, Анцәа дҳартцәыуарым, ибзианы ҳаԥсы ҳшьеит. Сара маҷкгьы аус зуит, сажәабжь «Чанҵа дааит» аѡбатәи авариант саҽын, абжара инахызгеит. Исзыѡуазар атема бзиахә спыхьашәеит.

Уатцәы Ҷлоунʒа снабжьҟьарц сыʒбеит.

Октиабр 20

А. Твардовски сара дсысасны Аҟәа дыҟоуп, иԥсишьоит. Иацы сысасцәа сыманы Пицундаҟа ҳцеит. Уареигәырҧаратәы аԥсуаа рҽааидыркылахьеит ари адунеи еицырдыруа акурорт аҽы.

Сысасцәеи сареи ибзианы ҳрыдыркылеит.

Иахьа А. Твардовски дсызрыԥхьеит иѡымҵа ҿыцқәа. Урҭ макьана ҷьаргьы ицәырымгац, рцәыргарагьы уадаѡхар ҟалап. Дысзаԥхьеит апоема ацыпҵәахагьы «За далью даль» ахқәа руак акәушәа ауп ишыҟоу. Уи ауасиаҭ ажәа иаѡызоуп, иагәылыжжуеит ҳазну ашәышықәса ахьаақәа. А. Твардовски иахьа Урыстәыла апоетцәа раԥхьа дгылоуп, убри еиԥш агәанаагара артцабыргуеит «За далью даль» мацара алхны иаагозаргьы. Уаха сцоит Қарҧҟа. Уатцәы, амза 21 рзы иалагоит Қарҧтәи ауниверситет 50 шықәса ахьахытцыз иазку амшқәа.

Убла ихаҳалартә иҟаʒами: Русҭавели ииубилеи, Н. Бараҭашвили ииубилеи, уажәы Ауниверситет аиубилеи. Инеиужьʒан чароуп. Арахь ҳара ҳансамбль иалоу ашәаҳәацәеи акәашацәеи иршәыртцаша рыматәа злааҳҳәо капеик ҳарҧом. СССР аиҳабыреи Қырҧтәыла аиҳабыреи пату рыҟәибатцоит, ҳара ҳазгәалашәода?

Октиабр 25

Иахьа Қь. Агәмаа ибаѡ ытцхны Ҕәадантәи Аҟәа иаргеит. Дыржит Аҟәатәи ашьха апантеон аҽы. Қьаазым,

рыцҳа, мшы бзиакгьы иқәымзаарын, убама? Иаахымкәаҙакәа ақәа кыдхаҽеоит. Ибаѡ акәыба иҭаԥсаны ианааҳаргылатцәҟьа, амш ааилган, мрахәагакгьы аакылԥхеит. Аԥсуа шәҟәыѡѡцәа акәыба ҳакәшан ҳахьгылаз А. Твардовскигьы дҳалагылан. Апрофессор Ш. Инал-Ипа иааркьаҽҙан, аха акыр еиҽкааны ажәа иҳәеит. Уи ишьҭахь дықәгылеит Ҕәадатәи анхаѡы Нестор Ашәба.

Усҟак имырхаацәакәа, аха акыр инартцауланы, ишԥацәажәо ҳаҭаҳмадцәа! Макьана ҭхышьа сзаҭом уи иатцоу амаҙа!

Ахәылбыҽеха А. Твардовскии сареи агаҽаҟны ҳамҭак ҳнеиааиуан, нас каҳуак аажәырц «Амра» ҳныѡналеит. Ҳанаатәа, игәы иалан исеиҳәеит, иахьа анышә иаҳҭаз Қь. Агәмаа ихатә қытан иржхьаз ибаѡ ытцхны Аҟәаҟа иахьааргаз.

— Ведь этим самим вы ограбили то горное село, где был похоронен поэт. Что будет, если и русские начнем тоже самое делать, скажем Л. Н. Толстого из Ясной поляны и т. д.

Сиқәшаҳаҭуп сара аурыс поет А. Твардовски. Уи ауаѡ ицәысымҙеит сара суасиаҭгьы. Сызқәаҭып ҟалароуп Ҷлоу ақыҭа, Лаганиахә аҳабла, сабацәа рашҭа акәакьқәа руак аҽы.

Ноиабр 1

Иахьа Апартиа аобком аҽы иҟан аизара, иалацәажәон аԥсуа школқәа рзы артцагақәа реиқәыршәара аус, ҷыдалагьы иазгәаҭан аԥсуа литературазы ахрестоматиақәа 5-тәи акласс инаркны 10 класск рҟынҙа ртагылазаашьа. Уа Анцәа иџьшьоуп, абарҭ реиԥш аусқәа рылацәажәара ахьтцыргаз! Апартиа аобком аинструктор С. Кәытцниа хар амамкәа ажәахә ҟаитцеит. Иҟьаҟьаҙа иааԥшит уи азтцаара ду аҽы ҳуқәа шхәарҭам! Рыцҳарас

иҟалаз, артҷагақәа реиқәыршәара азтҷаара гәыгәтҭажьуп, изтҭаху ишитҭаху еиқәиршәоит. Аиқәыршәаҩцәагьы еилыпҷшаам, аʒәгьы усс имам урҭ ирылшо ирылымшо, уала-ҭахыла ауп еиҳарак аусқәа шцо.

Иқәгылан ицәажәаз иаадырпҷшит агхақәа, аха рыцҳарас иҟалаз урҭ рҽеишьас ирымоу иаахтны иҳәамызт.

Ноиабр 2

Уаха асасцәа сҭоуп: аурыс шәҟәыҩҩцәа А. Твардовскии К. Симонови рҭаацәеи дареи. А. Твардовски усгьы пҷсшьара ара дыҟан, иҽҳәара нтҷәоит уатҷәы, Москваҟа дцоит дәыҷбала.

К. Симонов иҭаххеит ҳапҳьа ишьҭоу аныҳәақәа Апҷсны ихигарц. Уаха аа-саатҭ рыбжазы аеропорт аҽы дҟалоит, А. Твардовскии сареи ҳаипҷылоит, уахьынтәи ҳашиашоу сара сахь аҩныҟа ҳаауеит, ауаҷьаҟ хааҽҳәатәаны тҷәыцақәак аажәуеит.

Акы еипҷшымкәа сеигәырҷьоит аурыс шәҟәыҩҩцәа дуқәа пҷсшьарҭас, усурҭас Апҷсны ахьышьҭырхыз.

К. Симонов Апҷсныҟа даауеижьҭеи даара акраатҷуеит. Рапҳьатәи ажәашықәсақәа раан, сара иааигәара сгыламызт, итҷыхәа кны ишьҭаз рхы мацараз акәын дзырҭахыз, бзиарас иҟалаз — урҭ закә уааз атҷыхәтәаны еиликааит, хара дрыцәгыло далагеит. Еҳ, анаҷьалбеит, урҭ закәытҷәҟьоу сара ишыздыруа идыруазар, мшыбзиа ҳәагьы реиҳәомызт.

Ноиабр 2

Акыраамҭа сыҩны ҳаидтәалан А. Твардовскии К. Симонови рыҳәсақәеи дареи. Уаҳагьы аʒәгьы симыпҳьеит, сысасцәеи сареи гәаартыла ҳаицәажәарц сҭахын.

Крыфарагьы ҳаҽын, атҷәыцақәакгьы аашьҭаҳҳуан, аха еиҳараʒак гәҭыхала еицәажәаран иҟаз. Сара сеипҷш сысасцәагьы агәалақәа рымоуп: ҳар Чехословакиа иалам-

лар акәзамзи? Иаҳа-иаҳа идырҕәҕәо иалагеит ацензура, ԥьоукы-ԥьоукы иашьҭоуп Сталин ириашара, убриалагьы 1953 шықәсанза иҟаз арежим баапс аиҭашьақәыргылара…

Зны-зынлагьы ҳниаслон Аԥсны аԥхьа ишьҭаз аусҟәа рышҟагьы…

Ноиабр 3

Ахәылбыҷеха А. Твардовски иԥҳәыси иареи наскьазгеит. Дәыҕбала ицон усгьы, А. Твардовскии сареи аперрон аҷеы ҳамҭак ҳлеиҩеиуан. Адәыҕба адәықәлара аамҭа анааи, гәакьацәак реиԥш ҳнапқәа еимаҳхит, ҳгәыдибакылт. А. Твардовски ус иҳәеит, сыжәҩахыр инапы нықәтцаны:

— Друг мой, чтобы ты знал, если очень трудно будет в Москве, я еду к тебе!

— Двери моего дома для тебя будут всегда открыты! — аҭак ҟастцеит сара.

Ноиабр 4

Иаалырҟьан иԥстазаара далтцит Реваз Мурад-иԥа Комахизе — Аҧаратәи АССР Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум ахантәаҩы. Даара сгәы иалсит, иареи сареи ҳаиҩызцәан, 12–13 шықәса раахыс аус еицаауан, мызкахь знык Қарҭ ҳаиқәшәалон. Ҳаицәажәон, ҳагәтыхақәа еибаҳҳәон. Реваз ихшыҩи идырреи рыдагьы, анаалашьа бзиа змаз уаҩын.

Ноиабр 5

Амҩа сықәлеит Баҭымҟа, аԥсыжрахь. Ҩызцәас исыцуп Н. Киути Г. Давитаеи. Сара смашьына ауп ҳазлацо. Самтредиа ҳаннаҩс, иаҕрашәаз сеидру, иԥыцза иаангылт. Асаат 11 ахәылпаз ҳаԥсы ҳама ҳнеит Чохатаури. Уа ҳаԥхьар акәхеит. Ҳзыҩнарҭаз Н. Гоголь ихаан зсахьа ҭихҟәоз апровинциатә сасааирҭақәа иреиԥшын. Адырҩаҷены, ашьыжьымҭан Баҭым ҳаҟан.

Р. Комахиҙе иара ишиқәнагоз ҳаҭыр иқәҵаны анышә дарҵеит. Акәыба аханы сгыланы сцәажәеит саргьы. Аҧаратәи аџьажәлар срыдашшылеит Аҧсны ахьҙала. Сажәа саналгоз, аҧсышәала ихсыркәшеит, ҳабызшәа заҳауаз маҷѡымкәа аџьабара иалагылан.

Хаҭала иҧшәма, нас ихшаз снарыдгыланы срыдашшылеит. Ирасҳәеит, Реваз Мурад-иҧа ахаан сгәы дыштҵымтҵәо, ус анакәха, иҭаацәагьы схамыштыроуп!

Ноиабр 7

Иахьа Аҟәа апарад бзианы имѡаҧысит, ауаа рацәан, ѡ-саатк аиасра иаҷын.

Ноиабр 11

Иахьа асаат 6 ашьыжьымҭан адәыґба ҳақәҵит. Москва, Курсктәи авокзал. Ҳдәықәлоит ҳәа адырра шисымҭазгьы, А. Твардовски имаҳә дима даҳҧылт. Иѡныҟа ҳаигеит. Ҳахьнеиз Мариа Илларион-иҧха ҳхәы рхианы даҳзыҧшын. Рацәак ҳаидымхалт.

Уантәи ҳашиашаз Переделкино хцеит. Ара ашәҟәыѡѡцәа рырҷиаратә ѡнаҷы ҳҭып ылхны иҟан.

Сара арҷиаратә ус сацәыхҟьаны сыҟамзи, аҽенытцәкьа снапѡымҭақәа аацәырганы аусура салагеит. Зны-зынлагьы ақалақь ахь ҳнабжьыслоит, ҳасамасақәак ааҳҳәоит. «Чанҭа дааит» цәаҳәантцала аиҭагарада салгеит.

15-ҟа мшы ниасит. Ҭамара Бенур длыманы Аҟәаҟа дхынҳәит.

Зны-зынла иаабжьаршәны ажәеинраалақәакгьы зыѡлоит.

Уахык Иаролав Смелиаков сиҭааит. Инарҵбааны ҳалацәажәеит иахьатәи алитератураҷы апроблемақәа.

Аҟәаҟа анеира деилаҳауеит. Ацәаҳәантцарақәа рхианы исызиҭар цәгьа ибом сажәеинраалақәа реиҭагара.

Декабр 7

Переделкино сыԛәтцит, саагылеит «Москва» аса-сааирҭаҽы. Адырҩауха суадаҽы уаххьа сыман. Сыстол иахатәан К. Кобахьиа, А. Хонелиа, В. Бжьаниа, аспирантцәа Ԛалҕьы, Дамениа, ҳаиԥыртцит даара атцх ганы.

Переделкино саныԛаз, декабр мза 5 рзы А. Твардовски иԥҳәыси иареи аадгылан, дара рдачахь сыргеит. Уахыкгьы уа сырҭан. Санышьҭала, Александр Трифон-иԥа ииааган саԥхьа иааиргылеит иашьчик заманак. Уа ипеипеиуа иҭәын салам шәԛәыла. Урҭ аԥхьаҩцәа А. Твардовски иахь ирыҩуаз асаламқәа ракәын. Уи аамҭазы апоет даара длаԥшыԛәцан дыԛан, аиҳабыра ирҭахын ажурнал «Новый мир» импытцырԛьарц. Уи еиԥш иаахжәаны азалымдара еилызкааз, А. Твардовски иахь аҩра иалагеит. Ажәак ала иуҳәозар, — «Умшәан, ара ҳаԛоуп!» — абас акәын еицҽакны ирҳәоз урҭ асаламқәа.

К. Симонови иареи еигәылацәоуп. Уа ҳаиқәшәеит Константин Михаил-иԥеи сареи. Уахык аԛара саагыларц иҭаххеит идачаҽы, аха сара Переделкиноԛа схынҳәит.

1969 шықәса

Ианвар 1

Аҭаацәа зегьы ҳаибганы аѳны ҳаҟоуп. Биана лхатцеи лареи рхәычқәа рыманы иааит, дааит Кь. Чачхалиа, ашьҭахьшәа дҳахҭыгәлеит А. Гогәуа. Ашықәс ҷыц сара сзы макьана иманшәалан иааиуеит. А. Твардовски ашәҟәы сзиѳит сповест хәычы «Чанҭа дааит» игәы ишахәаз, напхгара зиҭо ажурнал «Новый мир» ианитцарц шиҭаху.

Арҭ амшқәа рзы аиҭагаѳ Евгени Герасимов Аҟәаҟа амѳа дыкәлоит. Сизыпшуп.

Заанатцгьы издыруеит ари аповест акьыпхьра шгәаҕьыуацәоу, «хыхьаа ргәы иахәарым, аха изугәышьарызеи, сажәымҭыҷеха амц сызҳәом, иахьынзаҳҳәахьоу азхазааит. «Чанҭа дааит» макьана ԥсышәалагьы исымкьыпхьзац, ихианы ишышьҭоугьы. «Новый мир»-и «Алашара»-еи еицрыѳлар, араҟатәи ачауқьцәа ахаҳә рыхәлашәар ҟалоит.

Март 2

Иахьа ҳаиасит анхарҭа ҷыц ахь. Ауадақәа иаҳа итбаатыцәуп, еиҳаракгьы сгәы зырҭынчуа, аҭып бзиоуп. Ашьыжь санаапш, слымҳақәа ҭдыргәырҕеит аԥсаатә рычырчырбжьы. 14 ҭаацәа ѳналаран иахьыкоу, макьана ҳамацара ҳауп арахь ииасхьоу.

Март 10

Атцыхәтәантәи амшқәа рзы ажәабжьс еимырҟьо излацәажәо, Қарҭ И. Адамиа итижьыз антинаукатә шәҟәы ауп. Уи иахьзуп «Грузинское народное зодчество». Амилатеилыхцәа иҳаларыжьхьеит ажәларқәа реибарфара. Аԥсуааи ақырҭқәеи ахаан аахыс ирыбжьоу рыиа-

шьара еиҟәзырԥаша иазыԥшаауп даҽа салк. Ибаргәузеи абарҭ реиԥш агәкажьгақәа змаҳауа? Изымбо?

Еиуеиԥшым аԥсуа интеллигенциа рхымҩаԥгашьа, ԥьоукы иахьаҭахугьы иахьаҭахымгьы итԥҟьоит, имақарчақаруеит, егьырҭ зынӡаск рыԥсы рӡеит, аԥсуа жәлар ҳәа ус жәлар ыҟаӡам ҳәа ԥьоук идгылоуп, иара иблақәа ҭызза дрыхәаԥшуеит. Ари иаанагозар ҳақәӡаара алагамҭа?

Март 11

Мушьни Лашәриа абаҩхатәра зегым поетуп, литератураҭтаауп, агәеилыхра змоу арԥысуп, ԥхьаҟагьы акыр зылшаран иҟоу ҭеиуп. Уажәы ажурнал «Алашара» аредакциаҿы аус иуеит. Аиаша ҳҳәап, уа днеижьҭеи ажурнал еиҧьу ала ианыԥшит. Аха изхәарҭагәышьоузеи, ари ауаҩ даадырбуам. Уи длаԥшықәтцан ишьҭоу: ацәгьахәыццәа, абаҩданқәа, агәыртԥҟәылдақәа. Арҭ реизыҟазаашьа лассы иаргамамхар ҟалашам, усҟан зегь ҭаырганы иахәаԥштәхоит хымпада!

Март 15

Иахьа шьыжьаахыс аҩны сусурҭа кабинет аилыргара саҿын, сышәҟәқәа ԥхьаскит. Сҩырҭа астол аҭыԥ аҿы исыргылеит. Абыржәоуп, о-о-ф, гәышьа ҳәа санаатәа. Саанаԥшы-ааԥшит, мап, ари уада маншәалоуп, иԥхьакырҭоуп. Еҳ, анаџьалбеит, шықәса 20 рышьҭахь абас аусурҭа маншәала сымазҭгьы, еиҳа сылшаргьы ҟаларын…

Иахьабалак ҭынчроуп, саԥхьа ацәашьқәа реиԥш икахәхәа-кахәхәа игылоуп акипарисқәа. Урҭ рышьҭахь олеандраҭла, нас акамфораҭлақәа… уҵырҩыр, аҭарақәа иасны ашәа рҳәоит, арбаԓқәагьы урҭ ирытцахом, уажәы-уажәы еиқәҿырҭуеит. Ҳакәшамыкәша уаҳа хыбра дмыргылар, ара адача иаҩызоуп. Абасала, иага сгәаҟзаргьы, уажәшьҭа иҵбоуп сынхарҭа апроблема.

Март 22

Арҭ ахымш, иацынӡа ааԥын ас лассы ишԥаҳазкылси уҳәартә амшқәа бзиан, иахьа ишаз аахыс ақәа кыдхаҽоит, ахьҭагьы аҿоуп. Ас мацара иҿыхьҭаны амшқәа ҳԥыло иалагар, сынтәа шәыр зыӄалом.

Иацы Апартиа аобком аҿы актив ыӄан. Жәлар рынхамҩаҿы аусқәа рышьақәгылашьа иалацәажәон, еиҳаракгьы ақыҭанхамҩаҿы иӄоу аитцахарақәа.

Ацәажәарақәа иӄаз даара удырхәыцыртә иӄан. Иқәгылалак какоит, рцәажәашьа ҳасабрбоуп изеиԥшу, зны-зынлагьы аобком ахь инадыршәуеит критика-лабытцәқәакгьы, аха дара русқәа шышьақәгылоу, урҭ ирыгу-ирыбзоу, насгьы агхақәа шаԥыхтәу атәы, ма зынӡа имаҷӡан ирҳәоит, ма зынӡак иалацәажәаӡом. Зегь ирҳәо акоуп — иӄатцатәуп! Абас цәажәарыла аусқәа ҟалозар, ҳгәы иҭоу зегьы наӡахоит, убриаҟара ажәа-мрахәагақәа каҳаршхьеит!

Изакәытә аамҭоузеи ҳназҭагылаз! Абриаҟара еибажьара уаҩы имбацт, уаҩы имаҳацт!

Ҳарҭ аизараҿы аибарҽхәара ҳаҿуп, адәныӄа уахасахаҳәа еилоуп, дасу дназықәшәаз игеит, дшәом, дырҳауам! Иабаӄоу акоммунист иԥсыцқьара? Иабаӄоу аҳәынҭқарра азакәан?

Абри еиԥш иуадаҩу аамҭа ҳанҭагылоу, ҿиашьас, еизҳашьас иамоузеи аԥсуа культура?

Аԥсуа культура знапы иану анапхгараҿы итәоу зустцәада? Реиҳараҩык акультура арҿиара иатаху рыздыруам, егьырҭ цьоукы уи азҵаара хьаасгьы ирымам, адәныӄа ус аҽераԥшраз ршеазыршьуашәа ҟарҵоит акәымзар. Цыԥх зны ажәабжьны иаарылаҩит Аҟәа амузыкатә театр адыркырц ргәы иҭоушәа. Аиҳабыраҿы итәоу цьоукы ари азҵаара ахы, атцыхәа еилымкааӡакәа «Ура! Ура!» рҳәеит, урҭ азымхәыцӡеит уи еиԥш атеатр

аартра иацу ауадаҩрақәа! Урҭ, — Ҳаи, дазыҳатцҳатцо дышпашьҭоу аҧсуа культура аҿиара, уи азы ихы хитцәоит! — абас рзырҳәарц ауп урҭ акариеристцәа «Ура! Ура!» зарҳәаз.

Уажәы Қарҭаа уи еиҧш атеатр аартра ааигәасигәа иалшаран иҟам анырҳәа, арахь аҧсуаа цьоукых аилаҩынтра иалагеит. Ажәакала, аҧсуа культура аҕба хәыҷы иҳәыцызыпуа амшын иххалеит, дамам аҧсҟы лҿарбаҕьа изкыша.

Март 25

Иахьа шаанӡа сгылан Гаграҟа сцеит. Имҩаҧызгоит араион аҵьажәлар рдепутатцәа актәи рсессиа. Уи ашьҭахь дызбараны сыҟоуп еицырдыруа Украина шәҟәыҩҩы Олес Гончар. Уи «Украина» асанаториаҿы иҧсишьоит. Ҳаҭыр иқәыстцарц стахуп, уи рацәак аҧсуаа ҳаилкааны ҳимам, ҧсуа ҩнаҭа бзиак аҿы днагазар ахәҭоуп.

Гагра аизара ҳаналга, уатәи анапхгацәа Л. Гәырцкаиа, Г. Алан уҳәа, даҽа аӡәык-ҩыцьак ҳацны ҳнеит Алитфонд аҩны адиректор Г. Багатуриа иҩны, ус дҳақәшәеит Олес Гончар. Ҩбаҟа саатҭ ҳаидтәалан, аха ҩыцьа ашәҟәыҩҩцәа рыбжьара изыҟамлеит гәтыхала алитература апроблемақәа рылацәажәара. Уа иҟамызт иахәҭаз аҭагылазаашьа.

Ҳзыхцәажәо аномер ианылеит С. П. Басариа иҧхәыс В. Н. Тусишвили-Басариа лгәалашәара. Сгәы иахәаны саҧхьеит, уи акрызтцазкуа документуп. Уи ианыҧшуеит аҧсуа интеллигент, апатриот иаша иҧстазара зеиҧшраз ҳазҳәо епизодқәак. Агәалашәара иҳанаҳәоит уи жәлары дышрыларсыз, еиҳарак С. П. Басариа ихатә қыҭа Кәтолҟа данцалоз ҭагылазаашьас иоулоз.

Саргьы цьара сыӡбахә аҳәоит. Аҧсуа ртҩратә техникум санҭаз С. П. Басариа директорс дҳаман, уи илаҧш

хаа схын есқьынагьы, аха иԥшәма илгәалашәоит ҳәа сыҟамызт.

Саԥхьа даагылеит Симон Басариа, аԥсуа интеллигенциа аԥхьагылацәа руаӡәк…

Закәытә хацәа еибагақәоузеи харада-барада иҳацәҭахаз! Урҭ реиԥш згәамчи зыхшыѳи еицназгоз уаҳа имгыларгьы ҟалап!

Ари ажурнал аномер ианылаз зегьы сылаԥш нархызгеит, иашала ҳцәажәап, итцегьы ибеиазар, итцегьы итцаулазар, амаҭәарқәа итцегьы еиуеиԥшымзар ауан, избанда, иазыҟаҵоу аинтеллигенциа ҳрылатәоуп. Аус рыцушьа ҳақәымшәозар ҟалап.

Апрель 2

Иахьа Олес Гончар Гагрантәи Н. Афон дааит. Уа ҳаиԥылеит В. Кобахьеи сареи. Гәдоуҭатәи араион анапхгара Н. Гәыблиа иѳны асас ихәы дырхиеит. Кыраамҭа ҳаидтәалан, аѳгьы хар амамкәа иааҩәит. Устәи Мҷышьҭа акалмаҳақәа рааӡарҭаҷы ҳааит, ҳасас иџьашьаны дахәаԥшит ари аҭыԥ хазына.

Абраҟа, ашана ҭыԥ аҷы иареи сареи ҳаиԥыртцит, О. Гончар уатцәы асаат 3 рзы Адлернтәи Киевҟа дԥыруеит.

Апрель 4

Ҳгәы ҭызҟьаша акы ааҳҷагылахит еиҭа. Агазеҭ «Заря Востока» ианылеит Адамиа иантинаукатә шәҟәы иахҳәааны арецензиа.

Уаанӡа Қырҭтәылатәи анапхгара излаҳарҳәахьаз, ҳазлақәдыргәыцхьаз ала, уи ашәҟәы иагугьы-иабзоугьы мӡакәан, жәлары зегьы ирбарҭахартә еиԥш иахцәажәаран ишыҟоу, иара ацәгьахәшьадѳы Адамиагьы гәыбԍан ирҭарын ишыҟоу… Уи зегь мцурахеит! Зегь башахеит! Иаалаган антинаукатә шәҟәы ажәѳан аҟынӡа ихага-

лан идырҽхәеит. «Аԥсуа жәлар ҳәа жәлар шыҟам, урҭ абызшәагьы рымам, культурагьы рымам ҳәа ҷьара акы анызаргьы, рацәак ибаргәым, егьирахьҟа ари ашәҟәы лагала бзиоуп!» — абас ауп аг. «Заря Востока» аредакциатә статиа иаҳәаз. Ари еиԥш ламысдара уаҩы имаҳац, уаҩы имбац! Уажәшьҭа ишԥаауеи? Ираҳҳәозеи згәы нханы иҟоу ҳажәлар? «Аԥсуаа ҟамлароуп!» — ари анагӡаразы зегь ҽык еицҭацәажәан иҟазар?

Иахатәи атҳ абарҭкәа сышрызхәыцуаз гәаҟрыла исхызгеит.

Иахьа сцоит Ҷлоуҟа. Сышнеилак, сеигәышә аашьҭыхны абаҳча снытцалоит, ҩымшҟагьы Аҟәаҟа схынҳәӡом.

Ҳаи, ишԥаҳаҟхоз, сабацәа рашҭа санынҭалалак, иаасыԥәшәаны сыпсыр, ртцыхәа ԥымцәарызи сахьынатцыслак сеимлаҳәа сызку агәаҟрақәеи агәырҩаҟәеи!

Апрель 5

Агазеҭ «Советская Абхазия» (апрель 1 азы) ианылеит В. Атцнариа истатиа «Поэзия природы и сердца». Сгәы иахәеит, иаанарԥшит автор апоезиа ирҭаулан ишеиликаауа, бзиа ишибо, насгьы хьаҳәчаҳәрада игәаанагара аҳәара шилшо. Иара убас астатиа иаанарԥшит аԥсуа лирика иалшахьоугьы. Абас ҳаҷкәынцәа цаҳәцаҳәқәа иҩагылаз, ԥышькласк рмоугәышьар, лассы ҳлитератураҿы аԥсцәеи абзацәеи еилдыргар здыруада?

Апрель 7

Ҩаха Ҷлоу исхызгеит, схәыҷра сашьҭаԥшуан, аха ихьаԥшынгьы исыхәампшит. Амш цәгьан, иааҟәымтӡакәа ақәа кыдхаҿон, ҷьара уск сзымуит, ԥхӡык сызкамҭәеит, адәахьы уаҩ дцәыло иҟамызт.

Абри Ҷлоу анхара-анцыра ҳәа сызҿқәоу зегьы еижьагазар? Дон Кихотразар? Аха ус сҳәаргьы, иара аԥсҭазара ахаҭагьы еижьагоупеи!..

Ҩынтә-хынтә исҳәахьеит, аха еиҭасҳәоит: сызқәаҭыҧ Ҷлоу иҟалароуп, хәҭаалагьы сабацәа рашҭа иахьаҭанакуа кәакьҭак аҽы.

Иацы ҳашьцәа Џьумкеи, Шьоҭеи, ҳамаҳә Акацәба Қарбеии, нас саргьы убрахь снарылаҭаны, мҽык ааҳгоит ҳәа ахәы ҳнықәлеит. Саби сани ахьжу анаҩс ахәы ақәаҧрахь ҳхалеит. Ирасҳәеит абра Шьынқәыраа зегь рынхарҭа шакәыз, Қәмарчаҟа иахьҭаҧшуа ахәада азганк аҽы аҭәаҭла шҭагылаз, ашьҭахь иҭҩырны ианкаҳа, сабду аныҳәарҭа ақәаҭарахь ишыиеигаз. Ахәы ҳарак ҳақәгылан ҳамҭак ҳаицәажәон, ҭлақәакгьы ҧаҳҟеит, мыҕқәакгьы ҳархит. Аҷкәынцәа исыцыз срыҳәоит ари ахәы ҳарак атрактор нықәҭаны идрыцқьарц, еиҟарартәырц, ажра ихдоугьы еимарыҧсарц.

Ҷлоунтәи ҳанааиҭәҟьа, Москваҟа «Новый мир» аредакциахь аҭел сасит. А. Твардовски дсықәымшәеит, аха исарҳәеит «Чанҭа дааит» аоттиск даҽа мчыбжьык ала Аҟәаҟа амҩа иқәырҭараны ишыҟоу. Уи шаасоулак, саҧхьаны иаразнак исырхынҳәыроуп, иҟалап жәабаҟа мшы Москваҟа ацара сықәшәаргьы.

Апрель 9

Иахьа абиуро аҽы ихы дақәиҭыртәит жәлар рконтроль комитет ахантәаҩы Н. Акаба. Н. Акабеи М. Ешбеи рыбжьара иҟаз аиашаҭәҟьа шыздыруазгьы, Н. Акаба иамхра ииашам ҳәа саҽагылеит. Сара аӡәзаҭәык сыда абиуро ачленцәа зегьы Акаба иамхра қәнаганы ирыҧхьаӡеит.

Украинатәи ажәабжь бзиа ааҩит: Новицки ашәҟәы сзиҩит. Олес Гончар Аҧснынтәи даныхынҳә, диҧхьан, диацәажәеит. Уи иеиҳәеит Аҧсны игәы ишахәаз, насгьы иалацәажәеит сҩымҭақәа украин бызшәала реиҭагара шеиҽкааy.

Иахьа уахь амҩа иқәысҭеит «Ахра ашәа», издыруада ирзеиҭагар.

Амилаҭ ус ахынҭаҩынҭара сзалымҭит, жәынгьыҿангьы уи саҟаҟарц сыҟан, арахь сгәабзиарагьы сақәгәыҷуа избом. Заҟантә саҧырҭырц сыʒбахьоузеи ари смаҭура! Амла сагаргьы ахақәиҭра смоурызи! Аха зегь реиҳа ишәарҭоу, мышгаҩык уи аҭыҧ ааникылар, ҳзеиҧш усқәа ҧхасҭахоит!

Апрель 20

Иахьа Қарҭынтәи схынҳәит. Амш цәгьоуп, ақәа кыдҭәоит, ахьҭагьы аҿоуп. Аҭаацәа зегьы Ҷлоуҟа иҟоуп, Ҵьохь ичарахь ицеит.

Қарҭ амш бзиан, асасааирҭа «Интурист» ауада №32 сыҩнан, сыҧсы ааиҭаскит, сызхара сыцәеит. Грышьа Ашьхаруеи сареи ҳаиқәшәеит, креицаҳфеит, ахәылбыҿха адәыҷба аҟынʒагьы снаскьеигеит. Аиаша сҳәар ами, крызлоу уаҩуп ари ахаҭа.

Апрель мза анҭәамҭазы Қарҭҟа сеиҭацар акәхеит. Сгәы иҭоуп Қырҭтәылатәи акомпартиа Ацентр Комитет амаʒаныҟәгаҩ Д. Стуруа иҿы снеирц. Саҳәоит, иҟалозар, исырҭарц арҿиаратә ҧсшьара. Уи сырҭан иҟалозар, снабжьысырц сҭахуп Ленинграднʒа.

Аҟәарҭ еиҧш смаҭура астол сахахеит, аамҭа саҩҟьаны ацара иаҿуп, арахь иҟасҭаз ҳәа рацәак акгьы ыҟаʒам.

Апрель 21

Аҧсуа интеллигенциа иеиуоу ҧыҭҩык ҕәҕәала акариеризм рылаҿны иҟоуп. Ҵьоукы-ҵьоукы уҧсыр, уҧсыжра аҿҳәара ҧырҭәаанʒа уҭыҧ иашьҭалоит. Н. Акаба дамырхит, иаҳҳәап, иаха аиҧш, уаҭәы еиҧш, ҧсыуа хаҭак дыснырҭеит иҭыҧ аҿы аʒәы дҟарҭарц: — Уара Акаба уиҩызан, данамырхуазгьы уҭахымызт, абри акандидатура уаҿамгылан!

Сгәы канажьит, сшьамхы аркәадеит ари аацҳамҭа.

— Уаа, шәанаџьалбеит, Н. Акаба сҩыза иакәын, макьана иус цқьа иахәамԥшыц, итып аҽы даанрыжьыргьы ҟалоит, шәарҭ аӡы шәытцалама? Уи ауаҩ дыԥсытцәҟьаргьы ижха ҳашәымҭозаап!

Заҟаџьара сгәы ԥызжәарызеи? Исзаанхазеи сара? Ачҳара, ҩаԥхьа Ачҳара! Аҩра! Аҩра! Аҩра!

Апрель 22

Асаат жәаҩа рыбжа инахысхьан, схынҳәит аԥсуа драмтеатр ахьынтәи. Сахәаԥшуан апремиера А. Гогәуа ипиеса «Иԥсаху амш» («День взаимы»), ахьӡ аԥсышәала иаҳәагәышьом автор игәы иҭеикыз. Аспектакль сгәы иахәеит, еиҳарак арежиссиор лусура. Аҩымҭа хаҭагьы цқьа изызхәыцу акоуп, хшыҩҟәышра агым, ажәақәа еилыԥшаауп, ираӡоуп.

Аԥсуаа ауаатәыҩса зегьы реиԥштәра! Уи амҩа ҳаныкәла, аԥсуаа уаҩ иламҩашьаӡо рдунеи цәырызгаша ҳлитература ҟалаӡом! Аԥсуаа рхы-ргәы зытҟәаша, рхы-ргәы зтәызтәша ҩымҭак ҳлитература иаланагалом! Иҟалоит аԥсышәала иҩу, аха урыс бызшәала ихәыцу аҩымҭақәа, урҭ аҭыжьра мацаразы ауп изаԥҵоу, уаҳа ҳажәлар рзы хәарҭарак рылаларц иҟам!

Маи 2

Ариабжьарак Қарҭ снабжьысын, сааит. Уаҟа Р. Маргиани дызбон. Аресторан аҽы ҳнеидтәалан, креицаҳфеит.

— Уара ақырҵқәа уҭахымшәа, абас ажәабжьы ирылоуп Қарҭаа, — дцәажәеит сҩыза. Аӡәы ашҳам дәыцәитцахит, дызусҭада уара идыр.

Ари еиҳарак ацәгьахәыц Адамиа ишәҟәы «Грузинское народное зодчество» азын гәалсрыла ацәажәарақәа иҟаз ирыхҟьоит. Ҳәарас иаҭахузеи, убызшәа бызшәа наӡам — диалектуп, умилаҭ — милаҭӡам ҳәа иаасыдгылаз ақырҭуа

синышәаран сыҟазам, иара Адамиа ихаҭа дагьқыртуа гәтылсандаз иубаргәыз!

Иҭытцит аж. «Алашара» №4, уа иануп аповест «Чанҭа дааит» — сыпшуп, иахырҳәаарызеишь аԥхьаѡцәа?! Аповест гәтыгьгьаала изѡыз акоуп, апроблема ду иалацәажәоуп цытчытккгьы.

Маи 3

Уажәытцәҟьа Ҷлоунтәи сааит. Саб иашьа аҭаҳмада Гәагәа 89 шықәса ирҭагылоу дычмазаѡуп, ибара сыҟан. Уажәшьҭа акгьы изыҟаҵом. Дрыцҳасшьоит, адунеи азна аџьабаа збахьаз уаѡын, аԥа дихылымтцит, абри ила интцәоит Шьынқә Жьажьа ихшаз рыпстазара. Изакәытә ҳалалроузеи! Изакәытә гәыцқьароузеи уи ауаѡ ицца-уа! Уатцәы аҳақьымцәа ачымазаѡ иахь исышьтуеит, аха уажәшьҭа хәарҭак иауп ҳәа сыҟам! О Анцәа ду, хәарҭа иҭ!

Маи 9

Аиааира амш. Исгәаласыршәоит аԥсадгьыл зхы ақәызтцаз сѡызцәа. Сѡагылан, рпатретқәа аацәырганы саԥхьа иныкәыстцоит. Акакала исгәаласыршәоит еицаҳҳаагахьаз амшқәа!

Ишысҳәахьоу еиԥш, «Чанҭа дааит» аԥсышәала иҭытцит. Иаԥхьахьоу ибзианы ирыдыркылеит, «Аԥсны Ҟаԥшь»-гьы рецензиа кьаҷк анылеит.

Иацы телефонла Гь. Гәлиа сиацәажәон. Даара иҭахушәа збоит «Чанҭа дааит» даԥхьар. Иҟалап, ЛГ ианитцарц иҭахызар. Иара еилкааны имоуп уи аповест А. Твардовски игәы ишахәаз, ус иҟамлар «Новый мир» ианыларымызт.

Иахьа асаат 5 рзы Ҷлоуҟа сеиҭацоит, ԥхҵык аасылсхыр цәгьа избом. Хақәитрак соуны санбаҟалои, мшәан, сара? Акәыба санҭарҵалак акәзар?

Маи 17

Иацы апоет ақәрахьымʒа Алықьса Лашәриа ихатә қыҭан Кәтол изқәаҭыҷ ахьыҟоу иаадыртуан ибаҟа. Жәпаҩык цеит еиҷхеибаҭа. Сара сҽааныскылеит. Избан? Апоет ибаҟа ҳара Аҷсны аиҳабыра иаҳзыҟамҭеит, иуацәа-иҭахцәа аҷара еилаҷсаны ауп уи абаҟа шдыргылаз. Аартрагьы дара роуп иаҷшьызгаз. Уахь анеира шысуалугьы, апоет ибаҩхатәра ахә ҳаракны ишысшьогьы сыҷхашьоит, сылахь аҷхʒы ақәнаҭәоит, уахь сызнеиуам!

Ҩымш рышьҭахь К. Симонови сареи ҳаиқәшәеит, 3–4-ҟа сааҭ ҳаицын. Излазбо, игәаҳәара бзиоуп, аиашазы, уама злоу, уама еиҽзырцааyа уаҩуп. Аҷсны гәыкала дазыҟоушәа збоит, уи ауп сара сзын зегь раҷхьа игылоугьы.

Иахьа К. Симонови сареи ҳаиқәшәоит. Дызгоит Кәыдры аҷшаҳәаҟа, Наа шыҟоу. Хаҷсы ҳшьап, акгьы ҳнацҳап, ҭәыцақәакгьы аанаҳкылап. Амҩа бзиа!

Маи 21

Иахьа Аҭара ақыҭан сыҟан, К. Симонови сареи ҳаицын. Ақыҭатәи абжьаратә школ Леуарса Кәыҭниа ихьʒ ахырҭон. Аҟәантәи ирацәаҩын аинтеллигенциа, ашәҟәыҩҩцәа нарылаҭаны. Амитинг аадыртит. К. Симонов дықәгылан дцәажәеит. Уи иҳәеит Л. Кәыҭниеи иареи Алитературатә институт ишеицҭаз атәы. Инеидкылан аизарагьы ақәгыларақәагьы иҷсыҽны еиҽкаан. Абас ҩынтә-хынтә сақәшәахьеит. Изхарада ари? Зегь раҷхьаʒагьы — Аҷсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла анапхгара. Урҭ иахьа Аҭараа имҩаҷырго аус «аха рымам».

Маи 22

Даҽа ҩымш рышьҭахь Москваҟа сҷыруеит. «Новый мир» ианылеит «Чанта приехал». Аоттиск аарҭиит,

цытчытк цсахтәуп. Уиадагьы даҽеа усҟәакгьы сымоуп: уахь изгоит аҩымтақәа ҩ-томкны еиқәсыршәаз. Истахуп Гослит аҿы итытцырц. Цыпх Апартиа аобкомаа ашәҟәы рҩоит атыжьырта адиректор Косолапов ишҟа, аха макьана атак ыҟам. Анцәа илпха зауша К. Симонов ихы иадитцеит апхьажәа аҩра. Уи, хымпада, атомқәа ртыжьрагьы иацхрааугит!

Июн 3

Иахьа схынхәит Москвантәи. Стаацәа хәычи-дуи еибганы срықәшәагәышьеит. Иаацкьаны мчыбжьык Москва сыҟан. Сандәыцәлоз аҽены Гәылрыпшь К. Симонов идачахь снытгылеит, бзиала наиасҳәап ҳәа. Астол ҳнахатәан, атцәыцақәак аанаҳкылеит. Сдәыцәлара аамта анааҳадгыла, сызтаз апшәма ус иҳәеит:

— Аеропорт аҟынза унаскьазгарц стахуп, иуцәымгымзар?

— Иауазеи исцәымыгхартә, еиҳагьы сеигәыргьоит, аха ҳарт апсуаа ҳабацәа ртәы ала ҳахәапшуазар, цьара ицоз иҩызцәа ицҽеыжәланы акатцәара дхыргон. Снаскьоугозар, снаскьаг Москванза, ҩ-саатк рыда уаҳа уцәызуам, утаацәагьы ургәыргьап!

Симонов даасҷапшын:

— Абилет узыпшаауазар сыхиоуп! — иҳәеит уи.

— Абилет уцьыба итоушәа ипхьаза, — сҳәеит сара.

Иаразнак иҽааибитан, ҳдәыцәлеит. Абри анеибаҳҳәоз ашьтахь иниасит 2 саатки бжаки, К. Симонови сареи ҳаипыртцит асасааирта «Москва» апхьа.

Адырҩаҽены К. Симонови сареи ҳаиқәшәеит Гослит аҿы. Усҟан Аҟәа абилет аахәан иман, адырҩаҽены дагьыприт. Сара сҩымтақәа ҩ-томкны еиқәсыршәаз назгеит уи атыжьыртахь. Уа иацын К. Симонов ирецензиагьы.

Косолапов стомкәа рҭыжьра сакәиргәыҷит, аха игәрагара сцәыуадаԝуп.

Уантәи сҽынасхан, снеит «Новый мир» аредакциахь. «Чанта приехал» Конторовичи сареи ҳаицахәаԥшит. Ссамыссақәак ҳарҽеит.

Иара убас снылгылеит «Огонёк» аредакциахь, А. Софронов дсыцәымшәеит, ихьӡала инсыжьит циклк сажәеинраалақәа.

Аамҭа кьаҽк иалагӡаны дареи сареи ҳаиниеит: И. Смелиаков, Р. Казакова, А. Твардовски, М. Луконин.

Ма дара сзеилкаауам, ма дара зҭагылоуҵәҟьа цқьа исыздыруам ԥьоукы-ԥьоукы аурыс шәҟәыԝцәа. Шамахак акәымзар, урҭ чмазарак-чмазарак рымоуп: аӡәы ҭаацәарала деиқәшәам, даҽеаӡәы ауатка даашьҭнакәыцәаауеит, зны-зынла егьи иҳәсақәа азә дкаижьлап, даҽеаӡә дааигалап, урҭ дырхашәалом!

Нас, иҟалазеи, мшәа?

А. Твардовски итәы хазуп. Уи ацензуреи иареи бҕартцахьы аиқәпара иаҿуп. Сара исыздыруам еиҳа иазеиҕьу аурыс литература: апоет ибаԝхатәра ду акәу, хацәнамырха апоет иуаажәларратә қәпара акәу? Ԥьоукы иматцура даԥыртцыр, иԝны дтәаны иԝымҭақәа дырҿызар, еиҳа еиҕьӡами ҳәа ицәажәоит.

Сара исыздыруам урҭ рыуа ииашоу, аха сара избоит иахьатәи аурыс поет ду иҭахарҭа апаԝ дааины дышхыҷәгылаз.

Зны-зынла ус ҳцәажәалоит: Дантес данхысуаз иабаҟаз, мшәа, А. Пушкин иԝызцәа? Мамзаргьы, В. Маиаковски иҽанишьуаз, ма Есенин иҽаныкнеиҳауаз иабаҟаз урҭ рԝызцәа?

Иԥьоушьартә иҟаӡами, абас аҭахара амԝа дангылоуп А. Твардовски, ари ҟалоит ҳҿапхьа, нас, иабаҟоу иԝызцәа, иԝымҭақәа реихырхәаԝцәа? Аха макьана зегь ҳҿаҳауп, ма ҳдагәоуп!

Сара исылшо мызкы аҟара сиԥхьоит Аԥсныҟа, абыржәы хынтәуп, уахь сиԥхьоуижьтеи. Иаргьы деигәырԓьан, ихы ирхоит Аԥсныҟа, убра дыҟанатԓгьы игәы ԓынчуп, гәырԥа имам.

Июн 7

Иахьа аобком аҽы абиуро мыжда ҳаман. Асаат 11 рзы итәаз 6 саатк рзы ҳалгеит. Заҟа игәыԥтәагоузеи, заҟагьы игәхыршәагоузеи ари аилатәара! Уаҳа ажәак сзацтом, уардынк азна исҳәаша шсымоугьы, сааԥсеит, скарахеит! Аҽы нади еиԥш сгылт.

Июн 9

Иацы К. Симонов Гәылрыԥшьынтәи ател дысзасит. Адырра ситеит Шәантәылантәи дшыхынҳәыз. Р. Маргиани иԥҳәыси иареи иара иҽы ишыҟоу, насгьы урт сара сахь иаарц шыртаху. Ахәылбыеха снабжьысын, Ревази Нинеи ҳаԥныҟа иаазгеит. Иаха ҳаидтәалан иахьынзаҳтахыз. Ҳазхара ҳаицәажәеит. Арт сысасцәа иахьа асаат 12 рзы «Комета» иақәтәаны Гаграҟа ицоит.

Уаха Қартҟа амԥа сыҟәлоит. Уатцәашьтахь уа иҟоуп Қыртәылатәи ССР Иреиҳазоу Асовет асессиа. Адырԥаҽены Қыртәылатәи акомпартиа апленум ыҟоуп, убраҟа ақәгылара сыдуп.

Июн 10

Қарт. Сԥагылт «Интурист» асасааиртаҽы №8. Ашоура цәгьоуп, аԥсылагаԥагара уадаԥуп. Иахьа Ӡоҵениӡеи сареи кыраамта ҳаицәажәон. Ус еибаҳҳәеит, рацәак мыртцыкәа Аԥсныҟа днеирц, ԥымшҟа-хымшҟа ҳаицныҟәарц, нас убриаҟара аамта ҳаицныҟәарц Мраташәаратәи Қыртәыла араионқәа рҽы.

Змаршәа акра уадаԥу уаԥуп, дыхжәоуп, аполитикеи анаукеи ицәеилаԥашьоит.

Июн 11

Иахьа ҳалгеит Иреиҳаҙоу Асовет асессиа. Асаат 6 рзы Дамиан Гогохьиа дҳапхьеит крыфара. Ҳцеит Қарҭ налҭҟа, «Беҭаниа» ҳәа иахьашьҭоу аресторан ахь. Ҳахьнеиз ҳхәы хианы иаҳзыпшын. Астол ҳахатәан Г. Абашиҙе, Д. Гогохьиа, И. Амҷба, Б. Адлеиба, Г. Ҷаҷиа, Б. Ҭарба, сара. Аамҭа қьафла иаҳхаагеит, ҳазхарагьы ҳаицәажәеит. Излазбаз ала, Д. Гогохьиа ҕәҕәала игәы азыбылуеит иара дызлиааз Самырзаҟан.

— Уа саб джуп, сангьы уа дыржуазар акәхап, сара сахьыржуа сыздыруам! — иҳәеит илабжыш хаҟәҟәала. Уи аухатәи ҳаиқәшәара, аиҩызаратә еидтәалара адагьы, маҷк аҟара аполитика ацәа ахазаргьы ҟаларын. Д. Гогохьиа, Г. Ҷаҷиа уҳәа Апсны иалтцыз агырқәа ирҭахуп хар змам апсуааи дареи еизааигәан иҟазарц.

Июн 13

Ашьыжь асаат 10 рзы иаатит Қырҭтәылатәи акомпартиа апленум. В. И. Ленин иира 100 ахытцра аресрублика шапыло — абри акәын Мжаванаҙе иажәахә. Уи ажәахә сара сгәы ишаанагоз еипш гәырҕьа-гәышьтыхра мацарала еибытамызт, акритика рацәан. Убри аҟнытә, сара сықәгылара иара сахьтәаз акыр исыпсахит, иамсхит сажәеинраала «Ленин иҟны». Сықәгылеит, аха сыкәгылашьа сара схаҭагьы сгәы иахәом. Уа ицәажәаран изыхәҭаз В. Кобахьиа иакәын, аха сара сагәыдрыжьлеит, уи змааноу сеидру?

Асаат 12 рзы апсеиҭакра ҟарҵеит. В. Кобахьиеи П. Гилашвилии Мжаванаҙе днарыпҳьан, ирласны Апснықа шәхынҳәы ҳәа рыдитцеит. Урҭ андәықәла, саргьы срышьҭалеит, сыкәгылахьан, уаҳа снызкылоз ҳәа исымази?

Сара Қартқа санца сышьҭахь А. Твардовски, ипҳәыс Мариа Илларион-ипҳа диманы, Аҟәа дааит. Ари ҟалеит

амза 10 рзы. Ҭамара асасцәа дырԥылеит, инаган асасааирҭаҽы инлыжьит. Адырԥаҿены аԥныҟа дрыԥхьеит. Раԥхьаҙакәны урҭ асасцәа ҳзааит ҳуада ҽыцқәа рахь. Рхәы дырхиеит, аҙәгьы дадрымгалеит, ҭаацәашәала инеидтәаланы акы инацҳаит. Амра лҭашәааншәа ҳаԥны иҟан. Ал. Твардовски скабинет аҟны дааин, аԥырҭа астол дахатәаны ашәҟәқәа дрыхәаԥшуан. Уажәы-уажәы Биана длазҭаауан: «Когда же приедет наш мученик?» Уи сара сзы акәын иззиҳәагәышьоз, аиашазы, агәаҟцәгьа ҳәа изышьҭоу сами сара.

Уамашәа иубартә иҟалеит: мчыбжьык аԥныҵҟала сыԥны иҟан асасцәа дахьқәа: К. Симонов, Р. Маргиани, А. Твардовски, аха сара срықәымшәеит. Уи акгьы аурым, аус злоу, гәык-ԥсыкала имԥахытцит сышҟа.

Июн 14

Иахьа Ҷлоуҟа амԥа сықәлоит. Сышнеиуа, Гәылрыԥшь сныдгыланы, А. Твардовскии К. Симонови збап, снарацәажәап, нас — Ҷлоуҟа!

Иҟалаз уи ауп, А. Твардовски К. Симонов Гәылрыԥшь дшыҟаз аниаҳа, иааигәара сыҟазароуп ҳәа дықәгылт.

Дҳаԥшааит К. Симонов игәылаԥҳәыс «тетя Дуся». Урҭ ҳасасцәа ирылҭеит ѳ-уада хәычқәак, аԥны аԥхьа иҟан атцеиҵь. Убри ашҭа кьаҿ аҟны ҳаиқәшәалон Твардовскии, Симонови, сареи. Ҳпатреҭқәагьы еицҭаххьан атцеиҵь ҳахагыланы.

Хәылбыҽхак сныдгылеит А. Твардовски ишҟа. Ҳшеицәажәоз иаацәыригеит Н. Акаба иҙбахә. Уи исеиҳәеит иматцура данамырх ашьҭахь Москва иара иҿы дышнеиз, акакала дзықәшәақәаз зегьы шизеиҭеиҳәаз.

— Уаҳа сызлаухәо акгьы ыҟам, абри удкыл сҳәан, аԥара идызгалт, — дцәажәон А. Твардовски, — аха Акаба аԥара идимкылт. Нас А. Твардовски дазҭааит абиуро

аҟны иҟалатцәҟьаз, хазы хәҭаала еиликаарц иҭаххеит сара уи абиуро аҿы иааныскылаз апозиция. Иахьынӡасылшоз еилкааны иасҳәеит.

— Вы сделали больше, чем в таких случаях можно было бы предпринять! — иҳәеит А. Твардовски.

Июн 17

Ахәылбыеха Ҭамареи сареи ҳцеит Гәылрыпшҟа, А. Твардовски даабарц. Апшәмацәа ҳашнеиуаз рдыруан, иаҳзыпшын. Ирымаз ала ҳхәы дырхиеит. Иааит К. Симонов иҧхәыси иареи, Гь. Гәлиа иҧхәыси иареи ҳнеидтәалан, цәыцаҟәак аажәит.

Ҳахьцәажәоз ицәыртцит аповест «Чанҭа дааит» аӡбахә. Гь. Гәлиа имӡакәа иҳәеит аҩымҭа игәы ишахәаз.

— Сгәырҕьара иснарҩит «Литературная газета» ашҟа иааркьаҿы рецензиак! — даҿын уи. (Цабыргынгьы, уи арецензиа акопиа инапы антцаны иара уатцәҟьа иситан, аҩныҟа иаазгеит.)

А. Твардовски ажәа ааимидан, усгьы дналагеит:

— Эта вещь нам всем понравилась (имеется ввиду редколлегия журнала) своей глубиной. Конечно, автор мог дать другой конец, но все равно логически повесть завершена. Она щемящая, внутренне богатая. Я не знаю, может ли Баграт Васильевич писать дальше прозу, здесь, кажется, он все выложил!

К. Симонов даламцәажәаӡеит, избан акәзар аповест дамыпхьацызт.

Цытрак ашьҭахь А. Твардовски ицәыригеит Ф. Искандер иӡбахә, — баҩхатәрыла еиқәшәоу уаҩуп! — иҳәеит атцыхәтәан. Итәаз зегь рахьтә аҙәгьы иамеимкит уи еипш агәааанагара.

Июн 21

Уажәааигәа, хымшҟа рышьҭахь, сара иҟастцаз аҳәарала, Аҟәа дааит Қырҭтәылатәи ССР Акультура аминистр

Отар Тактакишвили. Уи ҳаԥхьа иқәиргыларан дыҟоуп ѡ-зтцаарак:

1. аҳәынҭқарратә симфониатә оркестр аштатқәа (50-ѡык);

2. хор-капелла (60-ѡык) аштатқәа.

Убарҭ рыдагьы, даҽеа жәаѡык ашәаҳәацәа-асолистцәа рыштатқәа.

Сара сгәанала, арҭ аштатқәа шьақәырҩәҩаны ианыҟала — шьаҽак еиҭаԥеит аԥсуа культура.

Аха, рыцҳарас иҟалаз, ԥьоукы ирзеилкаауам ҳабацәа ражәаԥҟа иаҳәо: «Ухыза гәаҭаны ушьапы еитцых». Урҭ рыҽхаршаланы иқәгылт:

— Ҳара иаҳҭахуп амузыкатә театр!

— Иаразнакгьы ҳалагароуп аоперақәа рыԥәыргылара.

Хымз-ԥшьымз ирхымгакәа наҟ ҳнахоит «Травиата» ма «Фауст», арҭ зегь аԥсышәала иҟалар ауп. Ари еиԥш агәаанагара игәԥысцәазаргьы, иҟазааит ус ихәыцуагьы!

Отар Тактакишвилии сареи ҳнеидтәалан, цқьа ҳаицәажәеит, ашәҟәы ааѡит ҳѡыцьагьы ҳнапы анҵаны СССР Акультура аминистр Фурцева лыхьӡала, ҳаҳәеит ГИТИС аҟны аԥсуа студиа хтызарц. Ԥшьышықәса рыла ҳара иҳауеит аԥсуа муз. комедиа.

Оркестр анҳау, акапелла анышьақәгыла, урҭ иан-рыцлалак — амузкомедиа, нас атеатр аартразы иаанхаз шьаҽазатҵәык акәхоит.

Аха ԥытѡык ҳара ҳнапхгаѡцәа ирзеилкаауам, атҵәан амырскәа ааида шузымшышуа. Даҽеакала иаҳҳәозар, акадр умамкәа аартышьас иамоузеи атеатр!

Июн 21

Иахьа А. Твардовски иира амш ауп. Мархьаул аресторан аҽы уаххьа ирхиеит. Уа ҳаиқәшәеит К. Симонов иԥҳәыси иареи, Гь. Гәлиа иԥҳәыси иареи, сара, Ҭамара. Ԥытрак

ашьҭахь иҳахьʒеит И. Ҭарба иԥҳәыси иареи, уи ицын Нодар Думбаʒе, Гульда Калаʒе, асахьаҭыхѡы Ԥирцхалава. Урҭ зегьы рԥьаф ҟаҵаны ауп арахь ишымѡахыҵыз. Сара ажәа аххәааны инаган А. Твардовски исҭеит алабашьа. Изыҫтазгьы даара деигәырғьан идикылт.

Июн 27

Гриша Ашьхаруа иѡныҟа дҳаԥхьеит. Уа иҟан: А. Твардовски иԥҳәыси иареи, К. Симонов иԥҳәыси иареи, Гь. Гәлиа иԥҳәыси иареи. Сара сакәын аѡы дзыржәуаз. Астол даара иԥшʒаны еиҷкаан.

А. Твардовски аҵәца аақәхны Гь. Гәлиа диныҳәеит. Даара ажәа ҟәышқәа, ажәа ԥшаахқәа ҳәан Дырмит Гәлиа изы. Абри астол аҷы саԥхьеит бзиа избо сажәеинраала: «Сишь, харантәи иааѡуеит ашәак!» Урыс бызшәалагьы аҵакы еиҵаган ирасҳәеит. Сасгьы аԥшәымагьы ргәы иахәеит.

Июн 28

Иахьа А. Твардовски, К. Симонов, Гь. Гәлиа рыҳәсақәеи дареи ҳаманы Арасаʒыхь ақыҵа ҳаҟан. Ақыҵаҷы ҳаннеи, шьапыла маҷк ҳныҟәеит. Араса ашьапаны иҵаз аʒыхьгьы ҳнаҷыхәеит. Устәи Қәлымырҟа ҳѡаскьеит. Ламиак иѡны ҳамѡахыргеит. Астол даара ибзианы ирхиан. Ишыҫтахымыз аҵамадара сықәшәеит. Насыԥны исзыҟалаз — арыжәтә ԥсыуа ѡыцқьан. Иҟан ашәаҳәара, акәашара. Асаат 10 рзы Аҟәа ҳаҟан. Уаха ҳаиԥырҵит А. Твардовскии сареи, уи уаҵәы иѡныҟа амѡа дықәлоит, сара уаха Қарҭка сцароуп, уаҵәы асаат 10 рзы иаатуеит Апленум.

Июн 30

Қарҭ иҟан ареспублика апартиатә актив. Ажәахә ҟаитҷеит В. П. Мжаваназе. Ааигәа Москва имѡаԥысыз

акоммунисттә партиақәеи аусуцәатә партиақәеи реилатәара алтцшәа иазкын уи ажәахә.

Аԥснытәи иҟаз аделегатцәа зегьы аухатцәкьа ҳхынҳәит. Адырԥаҽены Аҟәа иҟалараны иҟан актив. Ажәахә ҟаитцон В. П. Мжаваназе. Дәыцбала амԥа ҳақәлеит. Кобахьиеи сареи Мжаваназе ивагон ахь дҳаԥхьеит. Саатқи бжаки инареиҳаны авагон аҽы, ашәыр хаақәа ҳнарыцҳауа, аԥшәмеи ҳареи аицәажәара ҳаҽын.

Июль 1

Аҳәынтқарратә театр аҽы имԥаԥысит Актив. Аизара ашьтахь В. Кобахьиеи сареи Мжаваназе дҳаманы, иара игәаԥхарала, Бзыԥынзә ҳцеит. Дәрыԥшьҟа ҳхы хан, иҳамԥатәны Лыхны ҳныдгылт. Ара рацәак ҳнымхеит. Лассы ҳнеит Дәрыԥшь. Ҳахәаԥшит ҽыц иаадыртыз амузеи. Уи ашьтахь Маҳты Ҭаркьыл ишҟа ҳхы ҳархеит. Аԥшәма, есымшааира еиԥш иахьагьы, дгәыргьатцәа даҳԥылт. Акәасҟьа азал аҽы ҳхәы хианы игылан. Ҳакәшан ҳаатәеит, ара иҟан ԥшьԥык-хәԥык рҟынзә ҳатыр зқәу абыргцәа. Ҳасас инаԥс аԥшәма Маҳты дтәан, арахь сара сиватәан. Аԥы дзыржәуазгьы сара сакәхеит, ус цьоукы иргәаԥхеит, измааноу сеидру? Рацәак ҳаидымхалеит. Лассы амԥа ҳақәлеит, алмԥанык ацәажәарақәа ҳаман.

Июль 2

В. Кобахьиеи сареи В. П. Мжаваназе дҳаман ҳдәықәлеит абжьыуаа рышҟа, хықәкылагьы ҳцоит Агәыбедиаҟа, ҳаитәауеит Илларион Шьакаиа. Асаат 3 ирзынаԥшуа ҳназеит аколнхара аусбарҭаҽы. Амԥан ҳныдгылан иаабеит Охәуреи аҙырпха.

Аусбарҭаҽы аицәажәарақәа ҳанрылга, Илларион Шьакаиа дҳаԥхьеит иԥныҟа. Уа ҽыки-бзыки ишамҳәо еиԥш астол хианы игылан. Рацәак ҳаидымхалт, цәажәара дук-

гьы ыҟамызт. Ҳхынҳәны ҳанаауаз, иҳамѡатәны Тҟәарчал ҳныдгылт. Ақалақь ҳналс-ѡалсны иаабеит.

Ахәылбыҽеха Кьалашәыр астанциаҿы ҳасас адәыҕба дақәҳартәеит. Хымш цуеит Ареспублика анапхгаѡы ҳицуп, ҳиацәажәоит, иажәа ҳазыҙырѡуеит, Аҧсны азыҳәа абзиа иҵахушәа ауп ишызбо. Аха, гәаҟрас иҟалаз, иара напхгара зиҵо асистема ҟәарҿаруеит. Д. Гәлиа иҳәан еиҧш, ҷьоукы «рхы азакәанқәа дара иаҧырҵоит!» Урҵ аҙәгьы ицәшәом, аҙәгьы ицәыҧхашьом. Ҳабакылсуеи уаҵәы? Уахасахаҳәа ҳаилалома?

Июль 7

Иахьа, Москвантәи иааит Иреиҳазоу апартиатә школ аҙырѡцәа ачехословакцәа, исыдыскылт. Саатқи бжаки инеиҳаны ҳаицәажәон. Азҵаарақәа рацәаны исырҵеит. Иудырратә иҟоуп ҳара ҳахь ргәы нханы ишыҟоу.

Ибзиоуп аха, абри сымч зегь зыдсырҙло закәызеи? Ари зегь арҿиаратә ус иаҧырхагоуп! Сыҷкәынра санықәыз еиҧш акәзар даҽеакын, аха иабаҟоу!

Июль 28

Ааигәа исоуит А. Твардовски иҟнытә асалам. Апрофессор Г. А. Зиҙариа иҩымҭа «Адекабристцәа Аҧсны» шьҭахьҟа ирхынҳәит, уи сара сиҳәан, исҭахын «Новый мир» ианитцарц. Излаиѡуа ала, астатиа игәы иахәеит, аха, иҟалах сеидру, ажурнал изанымцеит.

Июль 29

Иҳаѡсыз амчыбжь азы Пицунда сыҟан, хаҵала дызбарц сцеит Г. Абашиҙе, уи иҵаацәеи иареи уа рыпсы ршьоит. Григоли сареи ѡбаҟа саат ҳаицәажәон, зегьы ҳрылацәажәеит: аҧсадгьыл, аполитика, апоезиа, аиѡызара. Шамахамзар ҳгәааанагарақәа еиқәшәозшәа ауп

ишызбаз. Апсуааи ақыртқәеи реизыҟазаашьа аҟынгьы угәы иамыхәаша акгьы имҳәеит. Аха усҟак сгаҙам, иажәақәа агәыѡбара шрытцахѡоу здыруеит.

Амза антцәамҭазы Қартҟа ддәықәлоит, имѡатәны Аҟәа ҳаѡны дынкыдгылар ҟалап.

Ҷлоу сабацәа рыхьатә кәасқьа рбганы, иҳаракны иқәсыргыларц сҭахуп. Ауасҭацәа ықәсыргылахьеит, иацы убрантәи сааит. Иаарласны актәи аетап амаҟа ахартцоит. Нанҳәа аналагамҭазы иара акәасқьа ахаҭа рбгатәуп. Ирыцҳашьаны сынтцәоит уи ажәытә ѡны. Арбгара аарлаҳәоуп ишызгәаҕьыз. Уаагылеижьҭеи гәыҕырҭала убла ҭырхаха узхәаԥшуаз, уахьиз, уахьааҙаз аѡны уаҳа иумбауа арбгара иузнамыртцысыр ҟалом агәырѡа! Агәыхь!

Ауасҭацәа ирыстеит иаарыцқьаны х-нызқь маат ԥара ҷыцла. Знык исзыргылагәышьар, сыҟанатц арахь сааилап, ҳамҭакгьы саангылалап, саҳәшьа Хәыта рыцҳагьы, ԥшак сагарым, хьҭак сакрым ҳәа лгәы каршәны дыѡназаап!

Июль 30

СССР аминистрцәа р-Совет ахантәаѡы А. Н. Косыгини Финлиандиатәи апрезидент Урхо Кекконени 20-ѡык ауаа рыцны Ашәтәылатәи Клыхәра акатцәара ихытцит. А. Н. Косыгин абыржәы ѡынтәуп абас Клыхәра акатцәара дхытцуеижьҭеи. Урҭ дырԥыларцы Гиви Ҷьавахишвили Қартынтәи дԥырны дааит. В. Кобахьиеи иареи Ажара анаѡс асасцәа ирԥылеит. Нас излаҳарҳәаз ала, аныҟәаѡцәа даара иааԥсаны иҟан. Ажара ақытсовет ахантәаѡы иѡны афара ҟартцеит. Аха, изларҳәоз ала, ари ачеиҷьыка рацәак ихаамхеит, асасцәа ааԥсацәазар акәхап. Устәи ирыман рҷаархан, инаган Афон Ҷыц адачаҟны иаанрыжьит. Уа рыԥсы аныршьа, Пицундаҟа ииасит.

Август 1

Иахьа сабшоуп, ҳмаҭацәа аҩыцьагьы Кәтолҟа иҳашьҭит. Ҳара иҳаӡбеит Гәылрыпшьҟа адачахь ҳаиасырц. Ҳамаҭәаҟәа уа инышьҭаҭаны иҳаӡбеит Ҷлоунӡа ҳнабжьысырц. Уа, ишысҳәахьоу еиҧш, аҩны аргылара саҷуп. Иахьа издыруан актәи аетаж амаҟа шахадырҭәоз. Убри аҟнытә, убрахь даара сыццакуан, иагьысҭахын уахык саагыларц, аҭыхәтәанынӡа акәны сыҧхьарц иаарласны идырбгаран иҟаз сабацәа рыҩны.

Тамшь ҳнеиуан еиҧш, амилициа ҳмашьына аангылартә еиҧш атрышә дасит. Ҳаангылеит. Уи исиҭеит В. О. Кобахьиа ителефонқәа. Уа апошьҭаҟны снеины Аҟәаҟа аҭел сизасит. Кобахьиа дсықәшәеит иҩны. Исеиҳәеит, иахьа 5 рыбжазы уеизгьы-уеизгьы Аҟәа сҟалараны шахәҭоу.

Ҳаанымгылакәа Ҷлоунӡа ҳнаӡеит. Уа агәылацәа зегь еизаны актәи аетаж амаҟа ахарҭәара иаҷын. Санцоз, амшраз, ҩ-бутылкак акониак шьҭысхит. Иаахсыртлан, макьана иҟаҭам аҩны ҳлыҩнагылан, иаҳныҳәеит. 15–20 минуҭ рыда снымхеит, иаразнак Аҟәаҟа ҳхынҳәит.

Асааҭ хәба рыбжазы Қырҭтәылатәи аминистрцәа р-Совет иатәу аҧсшьарҭа аҩнаҷы снеит. Уа исзыҧшын В. Кобахьиеи Г. Ҵьавахишвилии. Иаразнак ҳдәықәлеит Пицундаҟа. Амҩан Ҵьавахишвили иҳаиҳәеит Австриа дахьыҟаз иибаз, иаҳаз. Сара ари ауаҩ дыздыруеижьҭеи жәабаҟа шықәса инареиҳауп. Аинтеллект згым, ибзианы иааӡоу аӡә шиакәу ҩашьом, насгьы игәы ҧхҭым. Аҳәынҭқарра ус аҷы даара иҕәҕәаҟәоу дреиуамзар ҟалап, дуаҩы ццакуп, зны-зынла дықәҧақәсуеит, азҭаара дуқәа рышьҭыхра иҷалаигалом, ишилымшо идыруазаргьы ҟалап.

Пицунда раҧхьа адача №9 аҷы ҳнымҩахыҭт, уа А. Н. Косыгин даҳзыҧшын, нас иара днаҳаҧгылан, ҳаицәажәо ажәабатәи адачахь ҳдәықәлеит. Амҩан,

ҳахԝыкгьы ҳааидыргылан, иҳаиҳәеит Пицунда акорпус дуқәа шеимидаз, урҭ ирыгу-ирыбзоу шырацәоу. В. Кобахьиа аффаҳәа иажәақәа рантцара даҷын. Сара ицәажәашьеи ихәыцшьеи ҳасаб рзызуан, исҭахын абри анапхгаԝы дзакәыҭцәкьоу аилкаара. Уи — анхашәаантцышьа аилкааразы ҳәарак аҭахымкәа ихәыдоу аҙә иакәым. Иԝашьаҙом аԥышәа дугьы шимоу. Аха урҭ мацара азхома аиҳабыра рхада имҽхак? Имоума агәаҷьреи хара анаԥшреи?

Ҳнеит Кекконен ишҟа. Ҳнахатәеит уаххьа. Астол итцегьы еиҷьзаргьы ауан. Асаси Косыгини ажәақәа неимырда-ааимырдеит. Сара Кекконен уажәадагьы дызбақәахьан. Сара иахьынҙаздыруа, ари иҟәыҷоу, хара инаԥшуа уаԝуп. Афинцәа ргәыла ду Асоветтәылеи дареи еимабзиазарц иҭахуп. Иџьоушьартә иҟаҙами, 4 миллионк иреиҳам амилаҭ, убас рхы мԝаԥыргеит, аҳәынҭкарра дуқәеи дареи еизымҙырԝыр ада ԥсыхәа ҟамло. Ари иахьҙуп даараҙа иҳараку амилаҭ хдырра, амилаҭ ҟәышра, амилаҭ анархa! Зегь ааyеит ҳара ҳашҟа, ҳазҭахугьы ҳазҭахымгьы. Зегьы ирыхәлаҳажьлароуп, аха ианбанҙа? Арахь аҭарра ҳзаҵымҵит. Кекконенгьы уи акәхап дҟырҟлышуа дзааз, ҳгәырԝа иаго иакәҙам уи.

Уаххьа ҳаналга, А. И. Косыгин днаскьаагон. Амԝан изулак иасҳәеит Аԥснытәи абнақәа зҭагылоу арыцҳара атәы, Г. Џьавахишвилигьы даасыцхрааит. А. Н. Косыгин ус иҳәеит: «Ҽааны хымԥада аплан абжак аҟара иҳаркьаҷуеит». Аха убригь рацәак дацрамлакәа, инықәырԥшшәоуп ишиҳәаз.

Аухантәарак схәыцуан: изыҟалазеи абас? Ацентртәи аиҳабыра цқьа изырзымҙырԝуазеи аҭыԥантәи анапхгаԝцәа?

Ауха Гаграҟа ҳцеит, уа ҳаԥхьеит ҳахԝыкгьы.

Август 2

Аҽны жәаҩа рыбжазы Пицундаҟа ҳааит. Асасцәа акатер илҭартәаны Адлерҟа ҳдәықәлеит. Амҩан А. Н. Косыгини Урхо Кекконени рхала аицәажәара рыман. Адлер ҳнеиаанза амшын аҽарцәгьеит. Ҳкатер асқьала изадымгылеит, 40 минуҭ инареиҳаны аҳәыцызыпра иаҷын. Ашьҭахь, иааулак ҳазхыҵит. Ҳашиашаз Адлертәи аеропорт ахь ҳнеит. Апхьа Кекконен дыприт, ашьҭахь Косыгин. Цьавахишвилигьы уи дицҭаланы Москваҟа дыприт.

Г. Цьавахишвили, акыршықәса издыруаз, арҭ ахымшк ҳахьеицыз ууанза идсымбалацыз идызбалақәеит. Иҭахуп аиҳабыра ргәы иахәартә ахымҩапгара, ацәажәарақәа раан, изакәызаалак иҵару зҵаарак ацәыргара иҭахзам…

Август 4

Москвантәи исзаарышьҭит ажурнал «Советский воин» №14, адаҟьа 13 ахьаахуртуа ианып спатреҭ, аннотациа аҭаны, уи иаҵагылоуп сажәеинраалақәа ҩба.

Август 7

Ҭамареи сареи Гәылрыпшь адачаҟны ҳаҟоуп. Иахьа аусурахьтә санаауаз Ш. Инал-Ипа даазгеит, уахагьы ара дҟалоит, кыртцуан ҳаибамбеижьҭеи, ҳазхарагьы ҳаицәажәап.

Уи иаҳа инарҭбааны далацәажәеит цыпх Тырқәтәыла данықаз иибаз, иаҳаз. Сара сызҵаарақәа рҵыхәа пҵәомызт, иара исеиҳәац еиҭасеиҳәон. Абри ҳаҷзан аухантәарак.

Август 8

Иахьа Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум аҷы исыдыскылеит 27-ҩык Англиантәи ииаз аҷар. Урҭ мҩапызгоз ҳара ҳтәқәагьы нарыцуҵар, зынза 68-ҩык ыҟан. Ҩ-саатк

инареиҳаны азҵаара-хҿаҟәа рыла срыҷгара иаҿын. Уеизгьы адкылара шьахәны имҩаԥысит ҳәа сыҡоуп.

Август 11

Ашьыжь Апрезидиум аҿы акабинет снымҩналон еиԥш, Ш. Инал-Ипа аҭел дысзасит. Уи исеиҳәеит аамҭак ала сзыргәырҷашазгьы, сылахь еиқәызҵашазгьы. Иҭытцит ажурнал «Новый мир» №6. Аҭыжьырҭа «Алашара» дахьнеиз уи аԥхьара ишаҿыз ибеит. Ԥсыуа шәҡәыҩӡык иҩымҭа еицырдыруа ажурнал ианылеит ҳәа аигәырҷара аҭыпан, урҭ ргәы иалан, еимҵакуа аҵәы алартцон аповест «Чанҭа дааит». Еиҳаракгьы урҭ рхы рхызхыз амҳаԥьырра иазҳәоу аҭып акәын. Ари иахьҙузеи? Ари иахьҙуп: ҳамаԥьанара, ҳрыцҳара! Изустцәада уи аҩымҭа згәы иамыхәаз? Иаҳҳәап, нас, уаҳа акгьы иапсаҙами «Новый мир» ианыртцаз аповест?

Ишпазугәышьари, Пушкин иами зны изҳәаз: «Что поздно Лондону, рано для Москвы».

Убри аҿены Ш. Инал-Ипа исеиҳәеит асасааирҭа «Абхазиа» аҡны ишаангылаз Ҭырқәтәылантәи ииаз ҩыԥьа аԥсуаа, аҩыԥьагьы Жьибақәоуп. Ашьтахь излеилыскааз ала, арҭ асасцәа Кь. Ачба дрыцны Арасаҙыхьҡа ицеит.

Иахьа асаат 12 инархысхьан, скабинет иааҩнаргалеит ажурнал «Новый мир» №6. Уа иангәышьоуп «Чанта приехал».

Заанатц саԥыҩланы исҳәоит, уи аҩымҭа уажәазы аҙәгьы иреҳәараны иҡаҙам, иаарҳәны арԥьара сазыԥшызар ауп. Избанда, иахьа уи знылаз ажурнал «Новый мир» лаԥшықәтцоуп, ҩбагьы, уи аповест иқәнаргылоит иҡәазу апроблемақәа, иагәылыжжуеит аиаша былгьы.

Акьаброуасцәа, алитератураҿы амшгацәа иақәпапаргьы ҡалоит ари аҩымҭа. Ала шуеит, аԥша иагоит! Идыруп, аиаша уаҩы изытцәахуам!

Август 12

Иахьатәи амш сара сзы аҧыдатцакы змоу мшуп. Асаат 11 рзы сдәықәлоит Ҷлоуҟа. Иахьа ҳгәылацәеи ҳуастацәеи еицхырааны идырбгоит сабацәа ркәасқьа. Уи дыргылеит 1900 шықәсазы, ҳабла анаахахт иаабаз, зегь ҳаитцазааҙаз, жәпаԝыла асасцәа дахьқәа зыԝнатәахьаз — уаҳа уаԝы ибараны иҟаҙам. Аамта гәымбыл уи еипш иага ҟанатцоит.

Август 13

Иахьа Апсны аиҳабыра ҳаипылеит Александр Николаи-ипа Шелепин. Хатала ипылаз пшьԝык ҳауп: В. Кобахьиа, П. Гилашвили, Ш. Шартава, сара. Зны амаамынқәа иҳарбеит, нас крыфара Мархьаул аресторан ахь днаагеит. Сара, уи ауаԝ иҙбахә саҳахьан акәымзар, ахаангьы дсымбацызт. Ихысҳәаара сыздыруам, ирытцоузеи иаахтны ицәажәараҟәа? Ҳара аҧыпантәи анапхгацәа ҳагәтәаны мацара акәу, ма абас иаахтны ацәажәара илшоума, иаҳҳәап, аполитбиуро ахьеилатәоу? Амашьына ҳтатәаны ҳашцоз ус иҳәеит:

— Я говорю лично свое мнение: Автономные республики должны быть преобразованы в союзные республики. Эта мысль принадлежит В. И. Ленину.

— Все Автономные республики без исключения будут приветствовать эту идею. А что мешает ее проведению? — сиазтцааит сара. Асас ҳамтак ҿитуамызт. Дхәыцуа дтәан. Нас иаацәыригеит Апсны апрель мзазы иҟалаз ахтысқәа рыҙбахә.

— Теперь все спокойно? — дтцааит иара, усгьы нацитцеит: — Ваш ученый (Хә. Бҕажәба иоуп дызҿыз) встал на путь провокации, когда он писал: «В Абхазии живут русские, евреи, армяне, грузины и абхазцы».

Ҳара иаҳҳәагәышьозиз, ҳгәы пызтцәахьаз акәын.

Уажәы Марҳьаул аресторан аҧы астол ҳахатәоуп, краҳфоит, атцәыцақәакгьы аанаҳкылоит. Нас иара ихала иаацәыригеит:

— Вот два дня тому назад я прочитал в «Новом мире» повесть одного вашего писателя, очень понравилась эта вещь, — иҳәеит уи.

Ҳарҭ, астол иахатәаз аҧшәмацәа, ҳнеиҧаҧшыааиҧаҧшит. Нас В. Кобахьиа асас иеиҳәеит уи аҩымҭа автор сара шсакәыз. Шелепин 20 минуҭ раҟара иреҳәаны дахцәажәон «Чанҭа дааит», атцыхәтәан ус иҳәеит:

— Жаль, что такая хорошая повесть появилась в «Новом мире»!

— А другие журналы не напечатали бы! — сҳәеит сара.

— Почему? — дцәааит асас.

— Другие меня не знают, и я их не знаю! — сагәыламлацәакәа аҭак ҟасцеит сара.

Ҳамҭакы алитература ҳалацәажәон. Асас дазаатгылеит «Литературная газета» аҭагылазаашьа, уи аполитика мацара ишаҧу, иара убригь уаҩцас амҩа ишырзыцқәымҭо уҳәа убас итцегьы.

Сара еилыскааит уи ауаҩ алитература аинтерес шимоу, дагьшаҧхьо.

Агыларахь ҳаннеи, ҳасас атцәца аақәихын, инарҭбааны далацәажәеит СССР ажәларқәа рыешьара. «Уи ауп ҳҳәынтқарра быцра ақәымкәа шьаҭас иамоу!» — дцәажәон уи. Ашьҭахь В. Кобахьиа ишҟа ихы наирхан:

— Уара сгәы уахәоит, узхагылоу уҭып уақәнагоит ҳәа агәаанагара сымоуп, ақәҧиарақәа узыпшызааит!

Абра данааи ҳасас, ацәажәара дааҟәытцын, ҳамҭакы дхәыцуа дтәан, усгьы нацитцеит нас:

— Мы почти не занимаемся национальным вопросом. Этот важнейший участок у нас заброшен. Если дальше так продолжится наше государство может развалиться! —

абас кыраамҭа уи гәаартыла дҳацәажәон. Ашьҭахь Аҟәа абаҕәазахь ҳхынҳәит. Уа иаҳзыԥшын акатер, ҳасас бзиала ҳәа наиаҳәаны убри днақәҳартәеит.

Схынҳәны аѡныҟа санаауаз схәыцуан: «Уахьынтә иаҳзаауа аиҳабыра иреиуоу абас гәаартыла аҳәгьы дҳацәажәаҳом, ари ас игәы зааиртызеи? Иҟалап аиҳабыра рыгәҭаны аиқәымшәарақәа аҭып рымазар? Аха ҳара ҳнапы ианузеи? Иҳазҭаауада?

Август 14

Иахьа акомпозиторцәа Ражден Гәымбеи Михаил Осокини, дара аҳәара иҟарҵаз ала, сырзаԥхьеит изѡыз адраматә симфониа. Ргәы иахәазшәа ауп ишызбаз.

Август 16

Амҽеыша. Ҳаҟоуп Гәылрыԥшь адачаҷы. Биана Ессентукинтәи дԥырны дааит.

Маҷк илыцлеит. Ҳматацәагьы ара иҟоуп. Иахьа раԥхьаҳа Гәындажә амшын дҭазгалеит.

Ариабжьарак инеиужьҳан ԥсшьароуп сызҷу. Истахуп ажәеинраалақәак зѡырц, аха, иҟала сеидру, сгәы сыцнеиуам, макьаназы саҟәытцып! Схәыцрақәа рҽеыршоит, еиҳарак иниаҟьоит Ҷлоу аѡны аргылара сызҷу ашҟа. Ҳаи, ажәлантцәеит, наҟ сзалганда!

Аԥстазаара аганахьала ҳахәаԥшуазар, садынтцәалаха иҟастцо уи аѡны ахьсыхәо акгьы ыҟазам, аха моралла уи ада схәарҭазам! Атцыстцәкьагьы ҭыѡрак амоуп. Сыцәазар, сыԥхызқәа Ҷлоу иқәтцуам, сыԥсыр, сызқәатып уа иҟалароуп, ус анакәха, хатҵалагьы уахь сыҟазар акәзами, аха исылшару, ҭаҳмадак, қалақьла зыпстазара еиҷкааy, ақытаҷы анхара-антцыра?

Август 17

Амҽыша. Гәылрыҧшь ҳаҟоуп. Шаанӡа сгылоит, амшын сҭалоит, акгьы саҽӡам, ашәҟәқәа срыҧхьоит. Ашоура бааҧсуп. Зны-зынла аҽ-хыцәгьа еиҧш схәыцрақәа саамҭадырслоит...

Август 18

Ашәахьа. Аусурахь сныҟәоит, уаҳа акгьы саҽӡам.

Август 19

Аҩаша. Иахьа мшы уадаҩын. Апрезидиум аҟны исыдыскылеит Еилахәу Араб республика амилаҭ еизара ахантәаҩы иҩызцәеи иареи. Иара дыпрофессоруп, декономиступ, дуаҩы ҟаимаҭушәа збоит. Сааҭки бжаки инеиҳаны иареи сареи ҳаицәажәон. Нас Мархьаул аресторан аҽы креицаҳфеит. Иара дышҧсылман гәҭылсазгьы, аҭәыцақәак ааникылт. Официалла дсыҧхьеит итәылахь, иауаны иҟалозар, сеигәырҕьаны сцоит уи аҭоурых тәылахь.

Абри ауаҩгьы ҳгәырҩа даго дмааӡеит, ҳтәылахьынтә ацхыраара ҵьара иҭахызар акәхап. Уи заҟаҵьара, заҟа тәыла ирызхарызеи ҳацхыраара?

Август 22

Иахьа исыдыскылеит Ҭырқәтәылантәи иааны иҟоу аҧсуаа ҩыҵьа. Аҩыҵьагьы Жьибақәоуп. Руаӡәк Ҕәада ақыҭа диит. Иаб Саид саргьы дыздыруан, 1936 шықәса рзы Ҭырқәтәылаҟа дцеит иҭаацәа иманы.

Арҭ аҩыҵьагьы ҧымкрыда аҧсшәа рҳәоит. Руаӡәк данцәажәо абазин цәажәашьа ахьицәалашәо ыҟоуп.

Анцәа иҵьшьоуп, сыбла иабоит амҳаҵьыраа рыхҭылҭ, сеигәырҕьоит урҭ рхатәы бызшәа рхамышҭыкәа иахьырҳәауа! Дара изларҳәауа ала, Ҭырқәтәыла инхо аҧсуаа

зегьы еилоуҭар, 200–300 нызқьҩык иреиҭам. Шамахамзар зегьы макьана аҧсшәа рҳәоит. Иҟоуп убас қыҭақәак, ҧсышәа аҷыдахаз аҭырқәшәа ахьырзымдыруагьы. Урҭ аҳәара ҟартҩоит аҧсуа нбан шәҟәы рзаҳаҧшаарц. Аҿар даара ихьымзгшьаны ирымоуп хатәы бызшәала аҧхьареи аҩреи ахьырзымдыруа.

Ицо ианалага, иҩагылан, — Ҳахьудукылаз ҳгәы аргәгәеит, ҳаҟара ҳацнаҭоит, аҧсуаа, ара иҟа, уа иҟа, урыгымхааит! — ҳәа снапы сымырхит. — Иаҳзеиҭаҳәозар, иаабаз рацәоуп, егьаҳҳәаргьы астҩаҟьа ибзиан шәыҟоуп ҳәа ҳаҟамызт, — ицәажәон амҳаҷьырқәа рыхҭылҭ.

Цыхәаҧҭәара змам аҧсуаа ргәырҩа: дара — нырцә, ҳара — аарцә. Даргьы хәыҷы-хәыҷла иҙыҭуеит, ҳаргьы — убас. Ҳазну ашәышықәса иҷьбара баапсуп. Ҳабаҿықәнажьлои ари аҙыхәашь-ҭәагашоу?

Аҧсуаа зегьы ҳапсадгьыл ажәҩан атцаҟа ҳаҟазар, ианамуза ҳахьҧсуа ҳаицыпсрын!

Август 23

Асабша. Асаат 11 рзы Гәылрыпшьынтәи Цлоуҟа сдәықәлеит. Снарыхәаҧшып аҩны аҟатцара иаҿу ауастацәа. Иацы ахәылпаз ара адачаҿы лыпҳацәа лыманы даадгылт Лариса Жадова (К. Симонов иҧҳәыс). Уи гәыкала исыдылныҳәалеит аповест «Чанта приехал» («Новый мир»), дапхьеит. Абас иаҧхьалак исыдырныҳәалоит, еиҳарак иапсыуаам.

Ауастацәа хар амамкәа аусура иаҿуп. Егьи асабшазы аҩны агыдра зынза ихаргалар ҟалап.

Саб иашьа Гәыгәа дхәарҭагәышьам. Уажәшьтак уаҳа илнамыршар ҟалап. Саҳәшьа Хәыта насыпдагьы хьтак лылалан, дхьиҭҟәиҭуеит. Зегьы сзеилалеит, аҩнҿыц аргылара, ауада ҿыцқәа рахь аиасра, аматацәа рыххара, уажәы урҭ инарыцлеит исзааигәоу ауаа рчымазарагьы.

Урҭ зегьы схы иқәыскрын, Аҧсны аиҳабыра ҳусқәа ҽеила ицозҭгьы, аха иабаҟоу?!

Август 24

Амҽыша. Гәылрыҧшь адачаҽы сыҟоуп, Гәындажәгьы ара дҳамоуп, лгәабзиара иаҳа-иаҳа еиҕьхо иалагеит.

Сентиабр 7

Иацы ашьыбжьышьҭахь Гәылрыҧшь адачахь ҳаиасит, Гәындажәгьы дҳацуп. Ландуи лареи уа иааныжьны, сара Ҷлоуҟа сдәықәлеит. Сааҭк аҟара Ҷлоу сыҟан, ауасҭацәа фатәматәқәакгьы рызназгеит. Аҩны агыдра харгалахьеит. Иахьшәны ихыбны иалгар ҳәа сгәыҕуеит.

Ариабжьарак, схы амца акызар арцәаха шсымамгьы, сажәеинраалақәа снарыхәаҧш-аарыхәаҧшит. Ажәеинраала анысҳәа, аҭыхәтәаны ҳаазқәылаз аҧсуа поезиаҽы ҧахьа аҧхьагылара змаз апоетцәа еиҳа-еиҳа рыҽхьаркуа иалагеит.

Аҳәиҭәҳәа ҳжурнал абҕьыцқәа ирнаҳало иалагеит ажәеинраалақәа, еиҳараʒак еиха цагәыла ицәаблоуп, гәы рыҭцам, ҧсы рыҭцам, шьа рылам, хшыҩ рзаарҧшуам! Рыцҳарас иҟалаз, ацәгьеи абзиеи реилыргара иашьҭоу акритикцәа макьана иаҳҳьымʒац. Уи рхы иадырхәоит гәыҧҩык амчра знапаҽы иаазгаз ашәҟәыҩҩцәа. Урҭ аҩымҭа ахаҭабзиаразы ақәҧара аҭыҧаны, акгьы злам аҩымҭақәа ркьыҧхьра, рʒыргара иалагеит.

Ас иандәықәла, ҳлитература арыцҳара иҭагылоит, апартиа анапхгарахь узеигәыҕуа акгьы ыҟам усгьы.

Сентиабр 8

Гәылрыҧшь адачаҽы сыҟоуп. Маҷк аҟара сыҧсы ааиҭаскит. Нас снадтәалеит сҩырҭа астол. Сажәеинраала ҽыцқәа даҽазныкгьы снапы нархызгеит. Апрозахь са-

ниас ашьҭахь, ажәеинраалақәа раҧҭара акыр исцәыуадаҩхазшәа збоит. Аха иаҧысҭаз рацәамзаргьы, иаҳа игәылыршәоуп, иаҳа иҭаулоуп.

Апроза — акамбашьқәа ҭакны, абар уцәмаҭәа, уи иахасоу ацәшьхәа иахоу ацәеиха уцәыҭҧар ҳәа ушәаны, умахәҿақәа ацәмаақәа ирықәырҕәҕәо, адәаʒа ужәра еимырҧҧо уаннеиуа еиҧшуп. Апоезиацқьа — ирымбжьац аҽыццышә қәарқәашьеиуа ианнеиуа, уара иҽыжәу акәадыррҭа аҽахакра акырʒа иануцәыуадаҩу еиҧшуп.

Сентиабр 19

Иахьа сҧыруеит Ереванҟа. Исыҧхьеит. Ованес Ҭуманиан диижьҭеи 100 шықәса аҭра иазкны Ереван иаатуеит СССР ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла Апленум.

Сентиабр 20

Ереван сыҟоуп. Абыржәы ҩынтәуп ари ажәытә қалақь саҭаауеижьҭеи. Ашьыжь Арарат снагәыдыҧшылеит, кыраамҭа сыбла сзаҟәгомызт. Арарат шаҳаҭуп, уи акәхоит зегь реиҳа издыруа Ермантәыла иахнагахьоу агәаҟрақәа!

Ақалақь сналсҩалсит. 1940 шықәсазы саныҟази уажәи узеидкылом, ақалақь азҳаит, аҽеибнаҭеит, иҧшʒахеит.

Асааҭ 10 рзы СССР ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла Апленум аатит. Ажәахә ҟаиҭеит апоет Наровчатов. Абраҭәҟьагьы иазгәасымҭар сгәы иауам, ибзиан ҳаззыʒырҩыз ажәахә. Нас иҟан ақәгыларақәа. Зегь реиҳа сгәы иахәеит Мариетта Шагиниан лықәгылара.

Агхақәа рганахьалагьы Апленум иаҳнарбаз маҷʒам, иаҳҳәап: иабаҟоу, мшәа, аурыс шәҟәыҩҩцәа дуқәа: М. Шолохов, А. Твардовски, К. Симонов уҳәа убас егьырҭгьы. Урҭ залахәымзи абри зегьеидгылоутәи Апленум?

Аурыс ҳәынҭқар иколониалтә политика ианасакьаҳәымҭазгьы В. Бриусови. А. Блоки аерманцәа рпоезиа

абеиара гәарҭахьан. Уажәы аурыс шәҟәыѽцәа дуқәа аламырхәкәа Апленум амѽаԥгара рацәак акгьы ҳнатом. Ас ҳандәыцқәла, аешьара, аиѽызара ауалԥшьа иҳаднатцо ҳзынамыгзар ҳәа сшәоит.

Ереван ҳаиниеит аиѽызцәа: Р. Маргиани, Ҟ. Кулиев, Б. Ахмадулина, Е. Евтушенко, Д. Гранин, О. Гончар, М. Танк уҳәа даҽеа азәык-ѽыцьак.

Урҭ сѽызцәеи сареи ҳаидтәалакәеит, ҳазхарагьы ҳаицәажәеит.

Ермантәыла аҭыпқәа ҳдырбарц ҳдәыцәлеит аделегатцәа. Ҳнаргеит О. Ҭуманиан дахьиз ақыҭа ақынгьы. Уа иаадыртит апоет имузеи. Ажәлар гәык-ԥсыкала рчеиԥьыка рнапы иқәтцаны иаҳԥылеит. Ԥышәа дук змамгьы ибартә иҟоуп аерманы жәлар рпоет ду ргәы-рыԥсы дшаласоу, убри ақнытә О. Ҭуманиан ахаан азы ԥсра-зра иқәым!

Ҳазҭааз аҭыпқәа зегь рахьтә ѽба сара сзы хашҭра рыцәымкәа иаанхоит: Ечмиазин — аерман жәлар рыцқьаныҳәарта, амилат зегьы ахьыҟазаалакгьы еидкыланы изку амчра дузза ахьытцәаху абраҟа ауп.

Ѽба, Севан азиа. Ари аерманцәа зқьышықәсала рыԥсадгьыл иазкартәахьаз алаҕырз еизыркәкәаны ахьтәы саан ду иантәаланы иҳаракны иакуп адгьыл. Арарат убри алаҕырҕ-мшын ишанԥшылоз иажәит, ишлеит.

Сентиабр 25

Иҟала сыздыруам, сцәа акы алашәеит, исызбеит Аҟәаҟа схынҳәырц. Ауха, иагазундазгьы, сызмыцәеит. Шаанза, асаат 5 рзы сыԥрит Аҟәаҟа. Ашамтазшәа сылацәа нтааит, ус ԥхызк сналанагалеит. Астамыр Маан (тцыпх дыпсгәышьеит, костиум цәышк ишәны даасыдгылахит, — Иухьзеи, Баграт, улахь зеиқәузеи? — ҳәагьы дсазтцаит. Исҳәара сзымдыруа сышгылаз, иара днытцаба дцахит. Ус, дук мыртцыкәа, сааԥшит. Исцәымыцхеит ари аԥхыз, сцәа иалашәеит сышьтахьҟа бзиарак шыҟамыз…

Аҟәа сааит, сыԥхыз сгәы иштыхоз. Аѡны ҭаацәа зегьы еибганы срыниеит. Какал скын, Апрезидиум ашҟа усура сцарц аҽырхиара сшаҧыз, ашә аҧы аҭәҭәа ҟалеит. Снеин ашә анаасырт, Ҷлоутәи ҳгәыла Қьамал Қацәба ашә дылагылан, адырдырҳәа сцәа ѡасхыбзааит, издырит бзиарак сеиҳәарц дшымааиз.

— Ачымазаѡ дхәарҭагәышьам! — даацәажәеит Қьамал.

— Иԥсы ҭоума, рыцҳа, макьана? — стаааит сара.

— Иԥсы ҭоуп, аха уихьымзар ҟалап! — иҳәан, дындәылтцны дцеит. Иаразнак амѡа сықәлеит, аха сабиашьа иԥсы сахьымзеит.

Абас, 1969 шықәса, сентиабр мза 25, асаат 11 инархысуан, иԥстазаара далтцит 89 шықәса ирҭагылаз сабиашьа Гәыгәа Жьажьа-иԥа. Инарцәымѡа дықәлеит ҳабацәа рабиԥара иаднакылоз аҭыхәтәантәи ахаҭа.

Иԥсыжра аҧҳәара ԥаҳҭәеит, уи иакәшәеит сентиабр 30. Исызбеит уи аҽны аиныхра ҟасымҭарц. Агәылацәа исызбаз иамарымкит, аха дааракгьы ргәы иамыхәеит.

Сентиабр 30

Иахьа сабиашьа анышә даҳҭоит. Анцәа иҟнытә, амш бзиахеит. Ажәлар жәпаѡын. Аԥсны аиҳабыра уаѡ дагмызт, иҟан Гаграндә, Гәдоуҭантә, Галнтә, Тҟәарчалнтә, Очамчырантә, зегь реиҳа ижәпаѡын Аҟәантәи ииаз аҭәыуацәа.

Аԥсыжра еиҧкаан ҳабацәа ртәала, аҽы ықәгылан, аҳәсақәа ауоу рҳәон, аԥьабацәа еикәшаны итәан, аҳәсақәа аҭәыуацәа ирыкәшон.

Аҭаҳмадацәа, иара ус хар змам ауаагьы иаасыдгылан исарҳәон:

— Абзиара узыҟалааит, дад, шықәса ѡажәа ҭуазар ҟалап абас аԥсыжра еиҧкаа ҳаламԥшижьҭеи. Аԥьар еизаз рызхара еибабеит, ҭынч иахьынзаҭахыз еидтәаланы

еицәажәеит. Урҭ ирбеит ҳабацәа рыԥсыжра ақьабз макьана ишмыӡыц, имыӡыр — ҳара ҳшарҽеиуа.

Аԥсы анышә данарҭа ашьҭахь, аҭәыуацәа иаанхаз ҳаарыԥхьан, какал дҳаркит.

Октибр 1

Бела Ахмадулина лхатцеи лареи Аҟәа иааит, сасцәаны иҵоуп. Изган, Гәылрыԥшь адачаҟны иѡнастцеит. Ҳаѡныԥхәыс Марусиа дрыцыстцеит. Ахмадулина еиҭалгарц лҭахуп сажәеинраала ҽыцқәа рцикл.

Бела Ахмадулина башак лакәӡам, уи дпоет дуны диит, аха ԥсҭазарыла деиқәшәом макьана. Аԥсҭазара аҟыбаӡыба даиааины илылшарыма лбаѡхатәра ду илнаҭо алшарақәа раарԥшра?

Уатцәызны Бела лышҟа снықәлашт.

Октибр 10

Иахьа аѡны сыҟоуп. Еиҭаган салгеит Г. Абашиӡе иажәеинраала «Очамчыратәи аҭаҳмадацәа», лассы «Аԥсны Ҟаԥшь» ианылоит, иара мацарагьы акәӡам, иахьатәи ақырҭуа поетцәақәак рѡымҭақәа нацҵаны. Усус, хәыҷы-хәыҷла инасыгӡап ихәыцны исымоу ашәҟәы аиқәыршәара, уи «Ақырҭуа лирика» ахьӡхоит.

Кисловодск саақәтцижьҭеи «Ацынтцәарах» еиқәыхьшәашәа ус ишьҭоуп. Ус аламала сзалакьысуам, арахь хҭацәыхак сымаӡам, шаҟьароуп сызҿӡоу, ма уаѡ зыӡбахә иҳәаша ак ҟастцахуандаз!

Октиабр 11

Аѡны сыҟоуп. Исымкьыԥхьыц сажәеинраалақәа цәырызган, снарыхәаԥш-ѡарыхәаԥшуеит. «Ацынтцәарах» еиқәыхьшәашәа ишьҭоуп, игәағьны сзалакьысуам. Уи «кьац» ҟатцаны унаԥыртцыр ауам. Иахьа иаалырҟьаны

асасцәа дахьқәа ҳадаҳкылар акәхеит. А. П. Кириленко, Г. Д. Џьавахишвили, Мазуров рҭаацәа рыманы Аҟәа иааит. Асқьала аҟынтәи аеропорт ахь машьынала иаагеит. Уантә Баҭымҟа иҧрит. Асаат быжьба рыбжазы ихынҳәит шьҭахьҟа. Абыржәытцәкьа аҕба инаҭаны ҳхынҳәит.

Иахьа ҳаѡны аҕыч дыѡналеит. Скабинет ааимидан, сшәақьқәа аѡбагьы дәылганы абарҵаҷы итҵәахит. Нас астол иқәгылаз Иапониатәи атранзистор аақәхны иман ҳапсцәа рахь дцеит. Атҳ асаат ҧшьба рыбжазы сааҧшит, иаразнак игәасҭеит иҟалаз, уи аламҭалаз акәхарын аҕычгьы дандәылтҵ.

Ацәажәара иапсоума уи иҙыз атранзистор азҵаара? Ашәақьқәа ргашьа дақәымшәазар акәхап, аҕыч иахьиҵәахыз аабеит.

Октиабр 12

Иахьа Сигәуеи, Гәыбелаҙеи, сареи «Апсны 50 шықәса ахытҵуеит» асценариа ҳадтәалан. Актәи авариант иѡны ҳаналга, ишаны жәпаѡык ираҳҭеит. Иапхьаз, шамахамзар, зегьы азгәаҭарақәа ҟарҵеит. Урҭ ҳхы иархәаны асценариа ҳарҽеит. Лассы аобком аҷы иҟалоит инарҭбааны уи алацәажәара. Асценариа знык ишьақәырҷәҷәаны ианыҟала, иаарццакны афильм аҭыхра иалагоит.

Октиабр 20

Иахьа Аҟәа иҟан аероплан аҷы абрагьцәа иршьыз астиуардесса Надежда Курченко лыжра. Ажәлар рацәан, апҳәызба қәрахьымҙа аҳаҭыр лыкәцаны анышә дарҵеит.

Маҷк санаатацә, М. Лашәриа иажәеинраалақәа реизга «Аҙы аҳра» аашьҭысхит. Избан, ус хыс изеиҭазеи? Аилкаара уадаѡуп. Аҙы есымшагьы аҳра амоуп, иҭабар иуасҳәозеи акәымзар. Ажәеинраалақәа сгәы иахәоит, ари аизгаҷы автор ҧхьаҟа шьаҷа ҷәҷәак ҟаиҵеит. Еи-

ҳаракгьы узыргәырҕьаша, ирыцклаҧшуп ицәаҳәақәа рыртәашьа, иаҳа игәылыршәоуп ибызшәа. Ҭоуп, ҷьара-ҷьара ахшыҩҭак ӡаӡҭыҧк иаҟароуп, арахь махәҿак иазышьҭымхуа ажәақәа рықәныхуп. Ажәақәа рсахьар-кра, урҭ рыласра, реилырккара, аемоциа азырҭысра, арифмақәа ахьхьаҳәа рыбжьыргара, ажәакала, апоезиаҿы зда ҧсыхәа ыҟам Мушьни Лашәриа илиршартә избоит. Изеигьаҳшьап аринахысгьы ақәҿиарақәа!

Октиабр 24

Ҩаҧхьа Андреи Кириленко сасыс даҳҭан. Иҧҳәыси иареи ҳаманы Риҭаҟа ҳцеит. Амш бзиан, иҧхарран. Ауадҳаранӡагьы ҳааӡеит, асас аӡҭәыҭәы агьама-гьы иҳарбеит. Риҭа ахықәаҿы акрыфара ҳаман. Асас ҩынтә-хынтә аҭәцақәа аанкыланы дрыхцәажәеит. Ҳгәы ҧызҭәахьоу азеиҧш ажәақәа рыда, Аҧсны азыҳәан, ажәлар иқәынхо рзыҳәа ажәакгьы имҳәеит. Заҟантә ҳаиҧылахьоузеи, заҟантә ҳаидтәалахьоузеи, сара сшышәҟәыҩҩу идыруеит, знымзар-зны аҧсуа литература игәаламшәац, дазымҭаац. Избан? Ауха асааҭ жәаба рзы, уаҳа сыламкәа скарауараха аҩны сааит. Даараӡа уаҩ имч илызхуа усуп, ҭыхәаҧҭәа змаӡам асасцәа рҧылара, ры-наскьагара-рааскьагара. Урҭ зегьы уаҩы ихигаларын, ари ҳасасдкылара Аҧсназы ҷьара ишхәарҭахо аадыруазар, аха макьана сара сыхәҭаахьала, рацәак иаҳзеиҕьу акгьы збом. Иҟалап, ҳасасцәа реиҳараҩык ҳарзеилымкаауазар?

Октиабр 28

Абыржәыҭәҟьа Қарҭынтәи сҧырны сааит. Ҩымш ҭуеит уахь сыҟеижьҭеи. Аҧхьа иҳаман Иреиҳаӡоу асовет Апрезидиум аилатәара. Адырҩаҿены — Қырҭтәылатәи акомпартиа ацентр Комитет Апленум. Аизарақәа ҳанрылга, В. Кобахьиеи сареи ҳҿынаҳҳан, В. П. Мжаванаӡе ишҟа ҳнеит. Ҩ-сааҭк инарықәгәыҕуа ҳаицәажәон.

Ҳѡыцьагьы — иара далгар сара, сара салгар — иара, Қыртҭәыла анапхгаѡы иаххәон ҳусураҽы ҳазҭашәаз ауадаѡрақәа ртәы.

Ноиабр 4

Иахьа С. Ҷанба ихьӡ зху Аҟәатәи аҳәынҭқарратә театр аҽы иҟан «Ахра ашәа» апремиера. Ариабжьаракгьы уи акәын хәыцырҭас исымаз. Ишдыру еиԥш, ароман амахәҭа рацәа змоу, насгьы ажәеинраалала иаԥҵоу ѡымҭоуп, игәаҧьыуацәан асценахь анагара! Аха арежиссиор Нелли Ешба лыгәра згеит. Лара дхирургуп, реиҳа бзиа избо сыхшара дыԥҟа ҳәа днага длыстеит. Арепетициақәа раан знык аҟара снеит. Иалтрызеи, ажәла нтҵәеит ҳәа, сынкахәыцуа аѡныҟа сцон. Анцәа иԥьшьоуп, аспектакль ҽеихеит, уаѡ дахәаԥшыртә иҟоуп.

Иазгәасҭоит: атеатр аколлектив зегьы аԥьабаа ду рбеит, аха сара сгәы ҭынчым, ароман аҽы ишьҭыху аха-даратә зҵаарақәа шхаҭәааy еиԥш, асценаҽы изыҟамлеит, ҟалашьагьы амамызт. Уи аѡымҭа шеибаку ишьҭызхша акино ауп. Ишԥаҟахҵари, акиностудиа ҳара иҳамам.

Л. Касланӡиа дартист дуӡӡоуп, уи дзыԥсахуа иахьа аӡәгьы дҳамам. Шабаҭ ироль зеиԥшыҟам ала инаигӡоит. Аѡымҭа санаҽыз, Шабаҭ ихаҽсахьа анаԥыстҵозгьы убастҵәкьа акәын дшызбоз. Шә. Ҵачалиа, ҳартист дуӡӡа, дақәшәаны иааирԥшуеит акырӡа иуадаѡу Ҳаԥьарат ироль, ҳәара аҭахума, маҷк иԥырхагоуп иқәра ахьырацәоу. Ишьахәын иаадырԥшуеит: Ҷьаҭ ироль — А. Агрба, Мсырхан — Мкәабԥҳа, Ҟәараса — Дбарԥҳа…

Агазеҵқәа, «Правда» налатҵаны, ибзианы иахцәажәеит ари аспектакль, наҟ-наҟ итҵегьы иахцәажәаран иҟоуп. Аха сара сгәы ҭынчым! Уи Акьахьбаҷкәын сара ҭынчмѡа ситаран дыҟаӡам сыпсы ҭанатцы! Аѡымҭа анаԥыстҵоз — сгәаҟуан, ианеитаргозгьы — сгәаҟуан, уажәы асценахь

иаииаргозгьы сгәаҟра даҽеа гәаҟрак нацлеит. Нас рҭыхәа анбаҧҭәауеи арҭ сгәаҟраҟәа зегьы?

Ноиабр 6

Иахьагьы сахәаҧшуан «Ахра ашәа», артистцәа еиҳагьы еиҧьны ихәмарит. Ахәаҧшцәа ирылатәан жәпаԝык Ешыраа — Кьахьба иқытауаа. Изласарҳәаз ала, ақытауаа раагаразы хазы иалырхран иҟоуп автобус дуқәа ԝба-хпа.

Ноиабр 10

Қарҭка иҳаҧхьан ҳаҟан В. Кобахьиеи, П. Гилашвилии, сареи. Араионтә конференциақәа ааигәахо иалагеит, араионқәа рҽы иааныжьтәу, иҧсахтәу азҵаара иахәаҧшит ЦК амаҙаныҟәгаԝцәа еидтәаланы, ҳаргьы ҳадырҧхьалеит. Гал араион ада, егьирахь Аҧсны араионқәа рҽы иҟаз анапхгаԝцәа ишыҟаз иаанрыжьит. Галаа дара-дара еизашшуеит, аҧсахраҟәа ҟалар алшоит.

Уаҟа ицәыртцит М. Хәарцкьиа аобком аҽы маҙаныҟәгаԝс дахьыҟоу аҟны ихы ақәиҵхара азҵаара. ЦК амаҙаныҟәгаԝцәа шамахамзар зегьы уи ауаԝ иҵып аҽы дыҟоуп, иҧсахра иашахом ҳәа азырыҧхьаҙеит. В. Кобахьиеи сареи ҳаицҽакны М. Хәарцкьиа дыҧсахтәуп ҳәа иаҳҳәаз иазымзырԝит. Иаҵанакуазеи, измааноузеи? Ари маҙак аҵамкәа иҟам, аха излеилаҳкаарызеи?

Иара убраҟа ицәыртцит аобком аԝбатәи амаҙаныҟәгаԝ Акаки Ҷаҷуа изҵаарагьы. Ҷаҷуа уи аҵып ааанимыжьыр ҟалом, уи иҵып аҽы дҟаҵатәуп Л. Гәырцкаиа, иахьа Гагра араиком аҽы актәис аус зуа — абас иқәдыргылеит амаҙаныҟәгаԝцәа. Ҳара ҳақәшаҳаҵымхеит. Ара иҟалеит аиҽыхара. Ицәгьа-ибзиа, Автономтә Республика анапхгаԝцәа ирҳәо уаҳа акгьы алнамдозар, иапсоума, нас, аусура? Ҳахгьы аажьоит, ауаагьы аажьоит!

Иагарааны исҳәахьазаргьы, уажәшьҭа сматцураҽы саагылара акгьы иапсам, наҟ сапыртцроуп.

Ноиабр 15

Иахьа Мҵышьҭа акалмаҳааҙарҭаҽы ҳаиԥылеит ЦК КПСС амаҙаныҟәгаѡ Ф. Д. Кулаков. Уи ара Пицунда ԥсшьара дыҟоуп. Кыраамҭа аԥсыҙ икуан ҳасас. Зны ҭәгәырла, нас — каҭала. Ус ашьыбжь нхытцит, снеин, крыфара сиԥхьеит, иара уаҵәкьа ихәы хианы игылан. Уи ихала дыҟамызт, иҭаацәагьы ицын. Гәдоуҭатәи араион анапхгацәа ишыҟарҵалац еиԥш, астол бзианы идырхиеит. Асас игәы раҳаҭны дтәан, ифон, ижәуан, дыццакуамызт. Аныҳәаҽақәа никылон, ицәажәашьала, Аԥсны дазҽлымҳауп, аҭагылазаашьагьы идыруашәа дцәажәеит, иазгәеиҭеит ацхыраара шаҭахугьы.

Декабр 4

Ариабжьарак ус еиқәыхьшәашәа иқәуп сымшынҵа. Сгәабзиара ҽеим, аҭаҭын сахацәоит, ари бзиарак аҽы сышнанамго здыруеит, аха сахалап, сеиҭахалап, ма алѡа ца иасырбыллап, иццышәыстәлап ҭаха сызымҭо сыгәтыха-хәыцрақәа.

Сеадцаланы аѡра саҽуп «Ацынҵәарах». Хаха сыргәыдлеит атцыхәтәантәи ахқәа. Урҭ аламала снапаҽы иааиуа ракәзам, хаҳәыртцәиа сыргәыдланы изгар ауп! Аамҭа ҟадыць сызхом, сгәы каршәны, схы казказуа ицқьаны астол сзадымтәалеит, есқьынагьы сыкәпақәсуеит, еиҭасҳәахуеит: «Аҳәаҵәкьа ѡ-каканк аҽытцазом».

Аспектакль «Ахра ашәа» ахь ахәаԥшцәа шнеиц инеиуеит макьана. Агазеҭқәагьы ахцәажәоит иреҳәаны. Аха иҟоуп цьоукы, ашьаҟәаҟәа згәы иҭажьу, арыцҳақәа, ашәиккқәа, атцашьыццәа, урҭ еиԥхеибатца иашьҭоуп «Ахра ашәа» цьара изацрасыр, ҳәынтәак рзақәтәар... Урҭ ажыга дуркыр, уахык ала ҳлитература анышә иарҭоит!

Сыкәшамыкәша игылаз, аиаша иазықәпоз ауаа маҷхо иалагеит. Аԥсҭазаараҽы ус ауп ишыҟоу: абаѡхатәра

змоу маҷзоуп, егьырҭ агәыртцҟәылдақәа рацәаҳзоуп, урҭ есқьынагьы еиҧагылоуп, еинышәашьа рымазам.

Декабр 19

Уаха Қарҭка амҳа сықәлоит, уа иҟоуп Иреиҳазоу Асовет асессиа. Ихәарҭам сцәалашәара, измааноу сеидру?

Декабр 21, 22

Арҭ амшқәа рзы Қарҭ имҳапысит Қырҭтәылатәи ССР Иреиҳазоу асовет асессиа. Уи ианалга, апрезидиум ҳаман, алгара маҷк шагыз, ЦК ахь В. П. Мжаванаӡе дсыцхьеит. Адкыларҭаҟны сыцшын П. Гилашвили днеиаанза, нас ҳҳыцьагьы ҳидикылт. В. П. Мжаванаӡе ҳ-ажәак, х-ажәак рыла иҳаиҳәеит: В. Кобахьиа уаха амҳа дықәлеит, шәымцан, шәаагыл, уатцәы ҳалацәажәаран ҳаҟоуп Қырҭтәылатәи акомпартиа Аҟәатәи ақалақьтә Комитет актәи амазаныҟәгаҳ В. Кокаиа ихы дақәиҭахтәуеит.

Ҳаагылар акәхеит, асасааирҭа аҟны санааи, Архип Лабахәуа дысзыцшын, аҳныҟа сигеит.

Уа ҳахьнеиз, иҧшәма ҳхәы ҟатцаны даҳзыцшын, ҳнеидтәалан краҳфеит, краажәит, гәтыхалагьы ҳаицәажәеит. Иахьа апсуаа дҳамам Архип Лабахәуа иеиҧш здырреи зыхшыҳи еиқәшәоу ахатца, аха изхәарҭагәышьоузеи, уи даҳцырганы ддыргылт, рацәак дҳахәом. Амала, дахьыҟоу ҳатыр иқәуп, хатала сара, сзыцсам инацтцан ҳатыр сыкәиҭцоит.

Адырҳаҿены асаат жәаба рзы, ҳарҭ, Апсны анапхгаҳцәа ахҳыкгьы В. П. Мжаванаӡе икабинет аҿы ҳаиқәшәеит. Дҳацәажәон саатк аҟара. В. Кокаиа итып аҟны Цьохтобериӡе дҟашәтца ҳәа ҳабжьигеит, ҳаргьы ҳаҧампеит.

— Уаҳа цсахра ҳгәы итам Апсны, — иҳәеит актәи амазаныҟәгаҳ, сара сышҟа ихы ааирхан. — Уара умаҭура-

ҟны ушыҟац уҟоуп, угәыҩбараҟәа наҟ иааныжь! — Ууанҙа санцәажәоз исырдырхьан сматцура ашьтатцара шыстахыз. Уажәы арзаҳал ихьҙала иҩны снапы иакын. — Ари арзаҳал иукугьы наҟ иԥыжәжәа! — дцәажәон Мжаванаҙе.

— Ибзиоуп, нас, уи ԥызыжәжәап, аамтала сҽааныскылап сматцураҟны, — сҳәеит сара, — амала, исымҳәар иашам, шәҟәыҩҩык иаҳасаб ала даара ауадаҩра стагылоуп, иахьа иахсырпаз лассы сшазыхынҳәуа жәдыруаз!

Абра ҳаилгеит. Ахәылбыҽха аҩны ҳаҟан.

Декабр 27

Иахьа шымҽышоугьы аусураҿы сыҟоуп. Уатцәы иҳамоуп Аԥсны АССР Иреиҳаҙоу асовет асессиа. Абас сшеилахазгьы, ашьыбжьышьтахь саахан иаасымтцастцеит «Ацынтцәарах». Салагеит атцыхәтәантәи ахы, уи хыс иамоуп «Атцыхәтәантәи амҩа», аха изхәарҭагәышьоузеи, схы аԥырча ҭагәоуп, мчымхарыла ауп сшыҩуа. Сҩырҭа санбадтәалои схы-сгәы еихыкка, сгәаҳәара цҳафыруа, слахҿыхны?

Иара ус сышгәаҟуа мацара сниасырц слахьынтца ианызаргьы сеидру?

Иануар 3

Ҽаанбзиала!

Аҭаацәа ҳамацара ҳаԥылеит сынтәатәи Ашықәс ҷыц. Адырԥаҽеынгьы Кь. Чачхалиа ида аҙәгьы ҳаԥныҟа даадымгылт. Убригь ҳамаџьанара иатәызар акәхап. Сыцәгьа-сыбзиа маҵура дук аҷы сгылоуп, схы здыруа сааҟалеижьҭеи исылшо ала ажәлар рыматц зуеит, шәҟәыԥҩы ҳасаблагьы исылшаз ԥытчытк ыҟоуп, снапала исааҙоз акадргьы маҷыԥзам, нас ирыхәтаҙамзи ателефон аақәхны, ԥьым, ушԥаҟоу-ушԥану, иудаҳныхҳәалоит иԥытцхахаз Ашықәс ҷыц ҳәа изыхәтан иҟаз сзасыр!

Ҳабацәа ртәы сыздыруам, аха аҧкәынцәа уи ҳалаҙам. Иара саргьы санычкәыназ убас агәлымыԥра сылазаргьы ҟаларын! Москвантә, Қартынтә, ҳқытақәа рахьынтәи ирацәаҙаны аара иаҷуп адныхҳәаларақәа. Измааноу сеидру, имаҷуп Нхытц ҳашьцәа рахьынтә иаахьоу.

Иануар 5

Б. Ахмадулина ҭелла слацәажәон, слазтцааит, сажәеинраалақәа реиҭагара балгахьоума ҳәа. Рацәак мыртцыкәа урҭ еиҭаганы амԥа иқәылтцоит ҳәа агәыгра сылҭоит.

Иануар 10

Иахьа Қартынтә сааит. Иацуха К. Калаҙе иԥны сыҟан. Ажәакала иуҳәозар ачара сзиуит. Ҳазхарагьы ҳаицәажәеит. Ажәеинраалақәак срыԥхьеит аԥсышәала, иазыҙырԥуаз амузыка хаа атцоуп ҳәа сарҳәеит.

Сажәеинраала ҷыцқәа шаны хԥык апоетцәа: К. Калаҙе, Р. Маргиани, Ш. Нишнианиҙе ирзынсыжьит.

Ианвар 14

Иаха ҕәҕәала сгәы сыхьит. Иаразнакгьы ацхыраарагьы иапҳьан иааргеит. Иахьа аҳақьымцәа ҭаха сырҭом, аҙә дцар даҽеаҙә дауеит, ахәшә мыждақәа рыжәра саҷҙоуп.

Ианвар 16

Иахьа А. Гогәуеи Хә. Гагәуеи сбара иҟан. Гагәуа ишәҟәы урыс бызшәала иҭытцзаап, «Безмолвие» ахьҙуп, ҳамҭас иситеит. Дареи сареи кыраамҭа ҳаицәажәон.

Знык-ѡынтә исҳәахьеит: А. Гогәуа баѡхатәрала еиқәшәоу шәҟәыѡѡуп, илшаша рацәоуп. Аус злоу, аҧсҭазара ҙеибафара машәырк изнамур. Лаҧш ихырҧатәым, ацхыраара иҭалатәуп.

Ианвар 25

Иахьа Шалуа Инал-Ипа сбара дааит, саргьы сизыҧшын. Ццакрак ҟамҭакәа кыраамҭа дсацәажәон. Сгәы ирҷыхеит, исыгымхаша ажәытәтәи сѡыза! Уи иаҟара иссыразу даҽеаҙә дсымамзар ҟалап. <…> Сара сеиҧш, иаргьы даргәаҟгәышьоит акыр ишәарҭоу аҧсуа литература алахьынтца. Акультура зырҷио ауаа акультура рыламзар, нас кралтцран иҟоума ҳарҷиаратә ус? Анцәа итцаныҳәо Анцәа дхаимтцозар, иныҳәаныҧхьара акыр иапсоума? Уи еижьагаҙами? Ҳара ҳмилаҭ иагу, измыргьацо иаахтны макьана иаҳзеибыҳәом, ианҳазҳәогьы сыздыруам!

Н. В. Гоголь «Мертвые души» аниѡы, ишдыру еиҧш, усҟантәи Урыстәыла ацәа ахихит, аха аурысҟәа дрымшьит, дҭаҳкуеит ҳәагьы иаламгеит. М. Лермонтов «Прощай, немытая Россия…» аниҳәа, икылатәан имеихсит. Иаагап егьырҭ ашҟәыѡцәагьы, иаҳҳәап: Н. Некрасов, А. Чехов, урҭ зегьы рмилаҭ иамаз агхақәа цәырыргон, иацәымшәакәа иаахтны ирҳәон, уи ала идыргәгәон рыжәлар рынарха, аҷар ирыларҭон апатриотизм.

Ҳарҭ аԥсуаа ҳаиаҙаа ҳазго шырацәоугьы, абла аҭаҳәара ҳацәыхароуп.

Абас гәҭыҷҷаала кыраамҭа ҳаицәажәон Ш. Инал-Ипеи сареи.

Ианвар 28

Сибарц аѳны даадгылт Аҟьибеи Хонелиа. Иара дызманшәалоу инапы иантцазар, аума зегьы зылшо уаѳуп. Иахьа иара иахьиқәнагам ауп дахьыҟоу, данцәажәо ууаизыҙырѳыр — дрыцҳаушьап. Ицәажәашьала, иҟалап Аԥсны дыҟәтцыр, мап ҳәа иасымҳәеит саргьы. Дцааит! Дахьыҟазаалакгьы уи ауаа рзы дхәарҭоуп!

Аҳақьымцәа адәныҟа адәылтцра азин сырҭеит. Саатбжак аҟара сныҟәан саахалеит уажәы.

Ианвар 29

Иахьагьы ныҟәара сыҟан. Синоп агаҷа савалан снеиааиуан. Исгәалашәеит абра аԥсатцла дуқәа еилагылоу рымтцан исхызгахьаз хҭыск. 1928 шықәса аԥхын уахык абра ҳаԥхьеит сани саб иашьа Гәагәеи, ҳара дҳацын усҟан Аҟәа Артцаѳратә техникум иҭаз ҳгәыла Кәатат (Михаил) Сангәлиа. Ҳаауан ҳара Ҷлоунтәи уардынла, аццықәреиҭитә ҳаманы. Исгәалашәоит, уи ииуль мзазы акәын, аԥсшьацәа рацәаѳны иатаахьан Аҟәа, ҳуардын иакәшон, уамашәа ибаны иахәаԥшуан. Цьоукы ҳуардын иатцаҳәаз акамбашьқәа раиигәара инеины напыла иркьысуан, ацәкамбашьқәа рыблақәа ҭраа арҭ қьафла аамҭа зхызгоз ирыхәаԥшуан…

Зықәрахь инеихьаз хатцаки пҳәыски ааскьан, сан иаалыдгылан, лацәажәара иалагеит. Кәатати сареи ҳакәын аҭырцьманцәа.

— Ҳара хшара дҳамаҙам, быҷкәын дҳат, атцара иҳартцап, дҳааҙап, ҳарҭ Москватәқәоуп, — ицәажәон хатцеи-пҳәыси.

— Изакәызеи ишәҳәо, ҭаацәак иара ида хатцарԥыс дҳамаҙам, ҳабла ҭаа ҳазхәаԥшуа абри аҙәк иоуп!.. — Мчыла сылцәыргар ҳәа дшәозшәа, сан днасыхан, лышьҭахьҟа сналыргылт.

Хатцеи ԥҳәыси сан дышшәаз еилыркаан, ашьшьыҳәа дара-дара еицәажәо инаҳаҩсын, амшын ахыҷә шыҟоу рҽынархеит.

Аҽены ианша, Аҟәа абазар ҳналалеит, иаарласны иаҳҭиит иҳамаз аԥьыҷәреи, нас сан иаалхәеит иҳагыз-иҳабзаз ԥыҵчытк.

Ауха сани сареи уарҭаныкаҽы ҳаагылеит, саб иашьеи Кәатати ауха асасааирҭа «Анхаҩ иҩны» аҽы иԥхьеит, шааныҙа игылан, рышьҭахьҟа амҩа иқәлеит.

Ҳахьаагылаз аԥшәма Бақьтор Адлеиба сан длашьа ааигәаран, ихала уадак дыҩнан. Ахәылбыеха сани сареи ҳиман абульвар днықәлеит. Ҳҳынҳәны ҳанаауаз Нестор Лакоба иҩны ҳнавалт. Иаразнак машьыналаск аатгылеит аҩны аԥхьа, уа даатыцит иара Нестор ихаҭа: блуз шкәакәак ишәын, аԥсуа маҟа имган, азиацккәа ишьан, хылпа ихаҙамызт. Бақьтори иареи наԥшыхақә аԥсшәа еибырҳәеит, сани сареи ҳанаагәеиҭа, днаҳаихырхәеит, нас ицыз ахатцеи иареи еицәажәо аҩныҟа рҽынархеит.

Уи аҽены рапхьаҙакәны сара дызбеит Нестор Лакоба.

Ианвар 30

Ахәылпаз Кь. Чачхалиа иԥеитцбы Денис дицны ҳаҩны иааит. Кьыршьал ҳамҭас исзааигеит Москва урыс бызшәала иҭытцыз ишәҟәы, «Спасение» захьҙу. Иаахтны снаныԥшылт акәымзар, макьана самԥхьац.

Сбара иааиз сысасцәеи сареи кыраамҭа ҳаицәажәон. Иҩашьаҙом, Денис абаҩхатәра змоу ҷкәыноуп, аха макьана иара изын аԥстазаара ргәыргьагоуп, шәахәа зхым ажәҩан еиԥш икеикеиуа ауп ишибауа.

Ианвар 31

Иахьа иаҳа исызҭынчроуп, сбара иааиз аҙәык-ѡыцьак алаҳамҭозар. Уажәоуп санхынҳәы, ныҟәара Синоп агаҽа саван. Сгәабзиара иалшоны иҟалозар, ажәеинраалақәак исымѡыр рымуа иаасыдыҕәҕәалаҙан иҟоуп.

Февраль 1

Тариел Аршба даадгылт сбара. Данцоз игеит қырҭ бызшәала томкны иҭытцыз сѡымҭақәа. «Советская Абхазия» ианитцоит ашәҟәы иҭытцыз ала аинформациа.

Аҳақьымцәа макьана азин сырҭом аусура аҭытцра.

Февраль 11

Аусура сҭытцит. Ҭелла Б. Ахмадулина слацәажәон. Ажәа еиҭасылҭахт сажәеинраалақәа еиҭаганы амѡа ишықәылтцо ала.

Санышьҭаз сбара иааиуаз аѡызцәа, сгәы снархьыр ҳәа ишәаны исарҳәомызт акәымзар, иҟалазаап аинтеллигенциа зегь еилазырцәажәашаз хҭыск. Сажәеинраалақәа рцикл «Алашара» №12 ианыз цьоукы рхы аарыхнахит. Урҭ аобком ахь ицаны иашшит, иқәдыргылеит ажурнал «Алашара» ақәхра. Актәи амаҙаныҟәгаѡгьы ииуа изымдыруа дхьаҳәхьачоит. Ашшцәа зегь реиҳа рхы рхызхыз «Сишь, харантәи иааѡуеит ашәак» захьзу ажәеинраала акәзаап. «Изахьзузеи ари!» ҳәа рнацәақәа ақәкны иҳәҳәозаарын.

«Еиҭымхаз ѡыцьа — ашәеи сареи!».

Абар ҳрыцҳара, абар ҳмацьанара!

Февраль 14

Иахьа «Аԥсны Ҟаԥшь» ианылеит сажәеинраала «Аԥсуа ԥҳәызба дцәажәоит». Иаԥхьалааит урҭ, апессимизм дакит ҳәа ицәажәақәо! Рацәак сгәы иахәо ѡымҭагәышьам иара, аха иахьа алаҳәақәа сыҟәнакыр ҟалоит.

Сара сԥышәа иснарбеит акы:

Аиаша ҭыцқьааны изхәо аҩымҭа зегьы илаԥшыҟәыртцоит, цьоукгьы раҳәаҟәа ҭгәыцәаа иашьҭалоит, аха урҭ акгьы рылшаӡом, аҩымҭа иара атәы ҟанатцоит, ииашаҳәаҩны иаанхоит! Ус иҟан ажәытәқәа, ус иҟоуп иахьагьы, ус иҟалоит уатцәгьы!

Уатцәы В. Кобахьиа, П. Гилашвили, сара ҳдәыцәлоит Баҭымҟа, иҳапхьоит Аҵара аиҳабыра.

Февраль 15

Асаат аказы Аҟәа ҳақәтцит. «Волга» еиқәатцәа цоит Баҭымҟа ахы рханы. Асаат 4 ҟалоны еиԥш, Аҵара аҳәаа ҳнадгылеит. Ҳнаԥшызар, ҳара ҳахь рҽаархеит Аҵаратәи аиҳабыра — Алықьсандр Ҭхилаишвили раԥхьа дгылоуп. Ҳрыман рҽынархан, рацәак хара ҳамцацкәа, ѡнык ахь ҳаамѡахыргеит. Ари қыҭан, Кобулеҭ араион иатәын.

Егьи, А. Ҭхилаишвили иаҳәшьа лыѡнаҭа акәзаап. Ҳхәы хианы игылан, иаразнак астол ҳнахатәеит. Астол уҳәеит ҳәа, ас ихиаз, ас еиҽкааз ааигәа сахамтәац! Аматц уа даҳҳагылоуп А. Ҭхилаишвили иԥшәма, уи иаҳагьы иҳаранакит апату иҳақәыртцоз. Сара усгьы аамҭала арыжәтә зыжәуамызт, акы снацҳауан, аныҳәаҽақәа сырзыӡырѡуан. А. Ҭхилаишвили иакәын аҭамада, рыҽналахалан ԥытк ржәит, гәтыгъгьаалагьы еицәажәеит. Заҟа иуадаѡузеи уара иумжәуа, дара изыжәуа уанрыдтәалоу!

Аиаша ҳҳәар ами, аԥшәмацәа даараӡа ҳаҭыр ҳақәыртцеит, арҭ уаѡы иааԥьеишьартә ирылшоит асас идкылара. Уи аганахьалагьы узҽыԥшыша рымоуп, ҭоуп, аԥсуаа жәытәнатә аахысгьы рысасдкылашьа зегьы еицгәарҭахьеит.

Уантәи ҳаргеит Аҵаратәи аиҳабыра рдачақәа рахь. Ауха уа ҳапхьеит.

Сара самеижьартә игәасҭеит акы: Аҵаратәи анапхгаѡцәа ргәы каршәны аус руеит, рҳәатәы хаибатцоит,

ахатәы ԥсҭазараагьы иалхәдам, ақьафгьы рзацзар ҟалап. Иаразнак игәоуҭоит: урҭ ихьаԥшкәаԥшны аус руам, ахаԥшьгарагьы рыгым. Изыхҟьозеи уи? Аҧара иахьа Автономиатә Республикоуп, уи дара ирызхоуп, уи иацҭан акгьы шырмоуа рдыруеит. Ҳәараҭахума, аҧоуцәа қыртқәоуп, аха динла имсылманцәоуп. Уажәы уи уаҩы ибо иҟам, аҧоу игәаҭаҷы ԥьара иҭаҭәахуп, аамҭак иазыԥшызар акәхап.

Ҳара ҳауп агәаҟра иҭагылоу. Заҟа милаҭ ргәы ҟаҳҭарызеи? Заҟаԥьара ҳхырхәарызеи? Абарҭ инарыцаҳҭар ҳмаҷра, нас ҭоурыхла иаҳзынхаз ачымазара — аидымгылара, — уиаҟара иуадаҩхом Аԥснытәи анапхгаҩцәа рҭагылазаашьа акырҙа ишуадаҩу аилкаара.

Февраль 15

Баҭым ҳаҟоуп. Сааԥшит шаанҙа. Сееилаҳәаны адәныҟа сналбааит, амш каххаа еилгоуп, аапынра ааскьазшәа иԥхарроуп, исаҳауеит аԥсаатә рыҷырҷырбжьы.

Ус, дук мыртцыкәа, иаауеит Аҧаратәи аиҳабыра. Ҳнарԥхьоит шьыжьхьафара. Уа, рацәак ҳаидымхалакәа, ақалақь ахь ҳалбаауеит. Даара истахын сара, бзиа избо ари ажәытә қалақь сналсҩалсырц, еиҳаракгьы абульвар хазына снықәныҟәарц, аха сҩызцәа сабарыцрытцри? Машьынала абульвар ҳныкәсуеит, иаҳдырбоит океанариа.

Ҳмашьынақәа ҳнарҭалан, Хулоҟа ҳҳы рханы ҳдәыкәлеит, иҳамҩатәны ҳалсуеит аԥсуаа ахьынхо ақыҭа Ангиса. Истаххеит снымҩахытцырц ԥсыуак иҩныҟа, еиҳаракгьы еилыскаарц истаху — аҿарацәа рхатәы бызшәа рдыруоу, ирхаштхьоу? Ԥахьа-ԥахьа санаалоз ара инхоз аԥсуаа хәычгьы-дугьы рхатәы бызшәа рҳәон. Ҳалсит ақыҭа Каҳабери, уаҟагьы аԥсуаа нхон, уажәыгь инхагәышьоит.

Ҳнаргеит Баҭымтәи араион ҿыц центрс иазалхыз Хелвачаури. Ахыбра бзиақәа рызгылоуп, Баҭым иазааигәоуп,

аҳауа бзиоуп, нас уаҩы уаҳа иитаххарызеи? Ҳаныхынҳәы, ҳнарган, ажәақәа рфермак ҳдырбеит. Нас Ҷорохҟа ҳхы ҳархеит. Ҳнадгылт зырҽеира иаҧу ацҳа, ҭыпх аӡиас иагазаарын азбжак.

Ацҳа ҳныкәсын Сарԥиҟа ҳдәыкәлеит. Уажәы ҩынтәуп ари амҩа санысуеижьҭеи. Арантәи икказа иубоит Ҭырқәтәылатәи ашьхақәа. Урҭ санрыхәаԥшуа адырдырҳәа сцәа ҩасхыбзаауеит, уа иԥсаҟьаны иқәыпсазар акәхап, алаҳәақәа зхаҟыруаз амҳаԥьыраа рыбаҩқәа. Сабду иаб Азнаур иԥҳәыси иԥҳацәа аҩыцьеи Самсун ааигәара ҷьара иӡхытҵит. Дук мыртцыкәа аҭакәажәи алыгажәи уаҟа аршра иагеит, аӡғабцәа бжьаӡит, сабду иашьеитцбы Шьаҳан Апснықа дхынҳәит, аха ибаҩ ааигеит ауп, рацәак нимҵит, дыпсит.

Абар Сарԥи, ари лаз қытоуп, ҩ-ҳәынҵқаррак ирҳәаауп. Аҳәаа еиҟәнашаз аишьцәа зеиҭанеиааиуам, аҳә дыпсыр егьи дызҵәыуам, дара ирхарагәышьоузеи, аҳәаа рыбжьагылазар!

15–20 шьаҧа рнаҩс игылоуп аҭырқәа ҳәаахьшьцәа ршәақьқәа кны, иара убасҵәкьа аракета ԥшра аманы игылоуп аҷьаама. Ҷьашьатәуп адунеиажә шеибытоу! Ауаатәыҩса адгьыл ианибарӡалом, арахь иара ахаҭа ауп дара зыхәлабгауа!

Ҳхынҳәны ҳаауеит, саԥхьаҟа ҷьара хараӡа амшын сахыԥшны избоит Апснытәи ашьхақәа рхәанга. Амҳаҷьыр еитамҳәақәа Ҭырқәтәыла агаҧа ианыӡхытҵ ауп ишжьаз анырдыр, ҭытҩык хьагәгәа идәыкәлеит рышьтахьҟа, абратәи ҳмашьынақәа злaнеиуа амҩала иааузазар акәхарын, арантәи игәарымҭар ҟаломызт хымпада Апснытәи ашьхақәа, ааигәа ҳааит ҳәа ргәы дырҕәҕәозар акәхарын, арыцҳақәа, иԥсуаз дрылазаргьы, Апснықа рхы рханы икаҳауан.

Баҭым акәшамыкәша иахьагьы инхоит урҭ рхылтцшьтрақәа, макьана аԥсацәоуп, аԥсшәагьы рҳәоит, аха нас…

Ҳхынҳәит Баҭымҟа. Ҳтәоуп Аҳәынҭҳарратә театр аҿы. Аҧаратәи АССР жәлар рынхамҩа аԥхьагылацәа ирымоуп аслиот. Иара убри азы мацароума Аҟәантәи ҳасуа ҳзааз? Ажәахә ахцәажәараан абра дықәгылеит аԥсуа ҭыԥхак, Басныкиԥа зыжәлаз. Аԥсеиҭакраан сналыдгылан, аԥсышәала лацәажәара сналагеит, аха уаҳа умԥсит, ажәазатцәыкгьы лыздыруамызт. Ус ауп аԥсуаа зегьы ҳарбарц шыртаху урҭ ақыртуа милатеилыхыҩцәа!

Уи аԥҳәызба убри аҟара лхатә милат дацәыхарахеит, ԥсышәала сахьлацәажәаз маҷк иԥхалшьозшәагьы збеит. Лара данықәгылоз урыс бызшәала дықәгылеит.

Схәыцуа сахьтәаз, хара ицахьаз мышқәак сгәалашәеит.

… Ииун , 1937 шықәса, Қырҭтәылан имҩаԥысуан аԥсуа литература ахәылпазқәа… Қарҭ, Қәтешь, Цхинвал, устәи Баҭым ҳааит. Аделегациа хыс дамоуп ҳмилат шәкәыҩоы ду Самсон Ҷанба. Сара шықәса 20 сыртагылан. Иҭбааны имҩаԥысит ара аԥсуа литература ахәылпаз, азырҩцәа еиҳараҩык аԥсацәан.

Аизара ҳаналга, ҩыцьа абыргцәа С. Ҷанба иааидгылеит, сыԥсымзар, азәы д-Агрбан. Урҭ С. Ҷанба иаԥхьа иқәдыргылеит Баҭым аԥсуа школ аартра азҵаара. Урҭ изларҳәаз ала, Н. Лакоба ибзоурала Баҭым идыргылахьан аԥсуа школ азыхәа ахыбра. С. Ҷанба изымдыруан иҟаларымызт ари ашкол аҭоурых, акыр даалакҩакит, иаахҵәаны изымҳәеит абыргцәа иқәдыргылаз азҵаара аҭак.

«Ихьзеи, аҭак шԥеизыҟамҵеи?» ҳәа сгәы нханы С. Ҷанба сихәаԥшуан.

Сара агаҙа, иабаздыруаз аԥсуа жәлар рҿаԥхьа Бериа еитцеиҟәаҟәаз ахырзаман шышьҭаз! Уи ибарҭазар акәхарын С. Ҷанба.

Уиаахыс иниагәгәа ицеит 33 шықәса. Уаҳа ицәырымҵит аԥсуа школ аартра аҭыҙшәа. Иахьа араҟа иҟоу Аԥсны

АССР аиҳабыра рҽаԥхьагьы иқәымгылт уи азҵаара, иқәгыларгьы, сара агәра згоит, иаҳзыҵбомызт уи азҵаара!

Ауха асаат 12 инархысхьаны скарауараха аѳны сааит.

Февраль 25

Қарҭ. Асаат 1 азы ҳалгеит Иреиҳаҵоу асовет Апрезидиум аилатәара. Г. Абашиҵе даасыдгылан, аѳныҟа дсыԥхьеит шьыбжьхьафара.

Асаат 5 рзы Г. Абашиҵе иѳны ҳтәоуп асасцәа: Мырза Ибрагимов, Едуард Топчиан, Рачиа Овенесиан, саргьы убраҟа срылоуп. Аԥшәмацәа рахьтә иҟан: Б. Жгьенти, С. Ҷилаиа, И. Нонеишвили. Краҳфоит, ҳаицәажәоит, ҳастол напхгара азиуеит Б. Жгьенти. Аиашьара-аиѳызара — абри ауп аныҳәаҽақәа зызкыз.

Сгәы иахәеит ари аиѳызаратә еиқәшәара. Гәтыгьгьала аицәажәара есымшааирагьы ихәарҭоуп.

Март 1

Иацы В. Кобахьиеи сареи ҳамҭак ҳаицәажәон. Уи ѳбаҟа-хԥаҟа зҵаара ситеит, ус ҟаитцалоит уи Қарҭ сцан санаалак. Уахь ихәарҭам ҷьара зәыр акризиҳәазар еиликаарц иҭахуп. Урҭқәа рзы сара сдагәоуп ҳәа аҭак ҟасҵеит сара. Иара убри аамҭазгьы ицәысымзеит В. П. Мжаванаҵе иахь анеира шыстаху, уи аҵыхәала адырра шистахьоу, иахьа-уаха дсыԥхьап ҳәа сышгәыгуа.

Уи ашьҭахь иареи сареи ҷытрак ҳаицныҟәеит: еимаадеит Аҟәа араион зегьы. Сгәы сыхьуа схынҳәит аѳныҟа. Изакә дгьылузеи инрыжьыз амҳаҷьыр насыԥдақәа, уажәыгь уаѳы ибоит рқьаԥҭажәқәа, макьана игылоуп еиҭарҳаз ашәыртцлақәа, ҷьара-ҷьара ахьхьаҳәа иаауеит рзыхь казказқәа…

Иахьа сеаанкыланы аѳны сыҟоуп. Саԥхьан салгеит А. Чаковски ироман «Блокада» захьзу актәи ахәҭа.

Далацәажәоит иуадаҩзоу атема, аха аиаша ҟадыҷь маҷуп, официалтә политика иҿадкылазаны ауп дшыҩуа, атцарырақәа дырхыкәшоит, иахьыртцаулатәу — хыхь-хыхь азирхоит, агазет бызшәа ауп еиҳарак иҿаку. Исахьаҩыра асистема кәадоуп, ус мацара акәхап, уаҳа даҽеакала изыҩуамызт.

Март 7

Иацы ажәеинраалақәак еитагатәыс И. Смелиаков изыстиит. Иара «Кунцово» ахәшәтәыртаҿы дышьтоуп, иҧхәыс Таниа изласалхәаз ала, уа хәыҷы-хәыҷы аус иуазаап, иҟалалакгьы, уахь изыстиит сажәеинраалақәа.

Иахьа Ҷлоуҟа сцоит, аитаҳатәқәа сыманы. Ҩымшҟа уа саанхоит.

Бенур Ешыра Мелкомбинат аҟны адиректор ихатыпуаҩыс аус иуеит. Уи иаргьы итахым, саргьы истахым. Акгьы ихаразамкәа дызыр ҟалоит.

Март 21

Иахьа сабшоуп, аха ҳара Иреиҳазоу асовет Апрезидиум аусзуҩцәа аусура ҳаҿуп. Асаат 3 аныҟала ҳцеит аобком ахь. Уи ажәытә коммунистцәа еизаны иҟан. В. Кобахьиа иааиртит В. И. Ленин диижьтеи 100 шықәса атцра амҩаҧгара иазку акомиссиа реилатәара. Иааркьаҿркьаҿны ицәажәеит: В. Кокаиа (Аҟәа), Шь. Шьакаиа (Тҟәарчал), Езыгәбаиа (Гал), иара убас, азәык-ҩыцьак ажәытә коммунистцәагьы.

Аха иҳәатәуп, ицәажәаз зегьы адәныҟа аҿраҧшраз ирҳәон акәымзар, иҿыцыз, итцаулаз тцакык узрыдбаломызт. Абарт ҳазҿқәоу Ленин ибазшәа дыҟазар, акакеиҳәа дҳатцаҟьар ҟаларын.

Март 22

Амҽыша. Иахак сгәы сыхьуан, иахьагьы сҽеим, аха усгьы «Ацынҭәарах» садтәалоуп. Уааҙа Шәарах Кәаҙба — анаука усзуѡын, — амшынҭа зҭынхаз, 1937 шықәса еиқәаҭәа дагеит ҳәа акәын ишсымаз, уажәы уи саҟәытцит, уажәы Шә. Кәаҙба иаҳҳысыз аибашьра ду иалахәыз аҙә иакәны даасырԥшуеит. Анемеццәа дрытҟәеит, Италиа дахьнаргаз, дыбналан аҭыԥантәи апартизанцәа дрылалеит. Убра дшеибашьуаз дҭахеит.

Ус зыҟастцазеи, иашьашәалаз маҭәар сымазма? Акы, сара схаҵа ҭыԥх Италиа сыҟан, ѡба, ааигәа аицәажәара ҳаман Ешыратәи а-Палбеи сареи. Уи 75 шықәса ихытцуеит. Аибашьра ду далахәын, анемеццәа дытҟәаны Италиа дыргеит. Уа шықәсыки бжаки апартизанцәа дрылан.

Март 26

Иахьа Қартынтәи сааит. Апрезидиум аҟны акабинет санааѡнала, амаҙаныҟәгаѡ Ирина агәырґьаҽҳәаша ѡасԥылгалеит. Б. Ахмадулина иаалтиит сажәеинраалакәа еиҭаганы. Срыԥхьеит аиҭагамҭақәа, инеидкыланы сгәы иахәеит. Аѡымҵа аԥсы иахоу ахымхкәа еиҭалгарц даҽуп. Цьара-цьара лцәаҳәақәа реилкаара уадаѡуп, аха зегьакоуп, апоезиа цәа ахьыкәкәоит.

Март 27

Иахьа Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа рсовет ахантәаѡы Гиви Цьавахишвили ҭелла дсацәажәон. Уи иҭабуп ҳәа ахиҳәааит қырҭ бызшәала томкны сѡымҭақәа иҭытцыз ахьизынастииз.

— Иацуха снатәан, абжеиҳара саԥхьеит! — иҳәеит уи, — иуцәызҙом, аѡыза, уаԥҭамҭақәа сгәы иахәеит, аринахыскгьы иузыԥшызааит ақәҽиарақәа!

Абас ҳаҭырла исацәажәаз саргьы иҭабуп ҳәа иасҳәеит.

Апрель 1

Арҭ ахымшк сышьҭоуп, иахьа аарла сԥыҵыгәгәеит, авирус грипп ахаԥыцқәа сыларԥан сакын, уажәшьҭа сацәцазар ҳәа сыҟоуп.

Агазеҭ «Заря Востока» амза 31 рзы иҭытцыз аномер аҟны иануп сажәеинраала «Аԥхын» захьӡу. Иара убри адаҟьаҿы икьыԥхьуп аешьаратә поетцәа — ақыртцәа, аерманцәа, азербаиџьанцәа ражәеинраалақәа.

Иахьа иԥоны салгеит И. Папасқьыр ироман «Аԥҳәыс лыпату» иазкны статиа мачқ. Уи анылоит Қарҭ иҭытцуа «Литературная Грузия». Уи аредакциа ԥынтә-хынтә исыҳәеит, исымԥыр схахә ылсхуашәа иҟалоит акәымзар, уи аԥымҭа ахцәажәара сҿалазгаларц сҭахымызт.

Апрель 26

Абар иахьа 26 мшы ҭцуеит сымшынҵа салам-кьысижьҭеи. Уи саҟәызгаз аусқәа рацәахеит. Ҳҭәылаҿы инарҭбааны, гәышьҭыхрала, егьырҭ аҳәынҭқаррақәа рахьтә жәпаԥык изыхәҭаз адгаланы имԥаԥыргеит В. И. Ленин ишәышықәсхыҵра. Амза 15 рзы Аҟәагьы имԥаԥган уи аиубилеитә хәылпазы. Агәыргьаратә еилатәара аазыр-тыз сара соуп, иааидкыланы уахәаԥшуазар, аконцертгьы налаҵаны, хар амамкәа имԥаԥысит.

Аухаҵәҟьа Қартҟа амԥа ҳақәлеит. Адырхаҿены уаҟагьы инарҭбааны имԥаԥыргеит В. И. Ленин ишәышықәсхыҵра.

Апрель 17 рзы сара Москваҟа сыԥрит. Амш кахха-а еилган, Кавказ шьхақәа еилыҿҽа еилаарцыруан. Уршәыҳәымԥа (Ельбрус) ҳаԥсит, баша иахьыӡӡам Кавказ шьхақәа раҳ!

Аҿенытцәкьа СССР ашәкәыԥԥцәа Реидгылахь снеит. Аҳәааныркәтә комиссиаҿы еилыскааит Венгриаҟа ианцатәыз. Уи ҟалоит маи мза 4 рзы. Венгриаҟа амԥа иқәыртцарц уаҟа иаансыжьит «Ахра ашәа», ажәеинраалақәакгьы нацҵаны.

Ахәылпаз ЦДЛ аҟны машәыршәа дсыҟәшәеит Римма Казакова, крыфара ҳахьнеиз дҳақәшәеит К. Симоновгьы. Риммеи сареи такәаамҭа ҳаицәажәон. Иаахтны илыдстеит Иуа Коҩониа иҩымҭақәа реиҭагара лырццакырц. Ажәа сылҭеит маи мза нҭәаанза аиҭагара далгарц.

Апрель 19

Иахьа А. Твардовски идачахь амҩа сыҟәлеит. Изҭаби имаҳәи рмашьынала ауп сызлацо. Апоет имаҭа хәычы амышәкәан дылаҳәаны амашьына ашьҭахьтәи атәарҭа дыҟәыршәын, ахәычы дҭахәхәа дыцәан, адунеи иара изыҳәа иԥхызхаан.

Аԥшәмацәа сеигәырҕьаны испылеит. Александр Трифон-иԥа ихы-игәы дақәгәырҕьо, ихы инапаҟны иааганы сахьиниаз акырза сеигәырҕьеит. Убри аҟнытә, иара иҭагылазаашьа еилыскаарц шыстахызгьы, иаахтны азҵаарақәа иҭара сзымгәаҕьит. Аха уи иара еиликааит, инарҭбааны исеиҳәеит «Новый мир» ахьынтәи иқәтцра шыҟалаз. Сара исаҳаз дааразә исшәеит, искапанит. Твардовски иқәнагоз ҟатцаны аредакциа дапырҵит — абра сазкылсит атцыхәтәан. Аха уажәшьҭа изыҟалом зегь бзиа еицырбаз апрогрессивтә журнал «Новый мир». Уи зырцҳафырыз агәымшәа зыстаз апоет ду иакәын. Уи дапыртцит ажурнал, уажәшьҭа ачиновникцәа ирымпытцахозар акәхап!

Ауха Александр Трифон-иԥа саԥхьа иаақәитцеит ара ирымкьыԥхьыз ипоема аоттиск. Апоема уанзагьы издыруан, сеиҭаԥхьеит. Ииашаҵәҟьан, ари аҩымҭа афрангь аҳәа еиԥш ицҳафыруеит. Уи кьыԥхьзар акәын ҳтәылаҿы, уи хәарҭамзар цәгьарак ахылтцран иҟазам.

Уи ашьҭахь исзааигеит, папкак иазымкуа, еитцарпапа, асаламқәа. Урҭ А. Твардовски «Новый мир» аредакциа аҟынтәи иқәтцра иаххәааны, Европеи Америкеи акьыԥхь

ианылақәаз ракәын. Ҳара ҳтәылаҽы уи ахҭыс ицәырган аʒәгьы дахымцәажәеит. Аҳәаанырцә атәыла бгеит. Иаадыруеит урҭ аҳәаанырцәаа иҟалақәо аҭәы ахаҭара шырдыруа, аха ҳара ҳҟны зынʒак акымзаракы ҟамлаʒазшәа, ҳҽы аʒы ҭаҭәаны ҳтәара — уаҩы иҧхаишьартә иҟоуп.

А. Твардовскии сареи ҳшеицәажәоз ҳхы еибаршын, К. Симонов иахьгьы сзыдымгылакәа Москваҟа схынҳәит.

Ҩымш Кремль Апрезидиум ахан аҽы аилатәара мҩаҧысит. Уиаҟара инарҭбааны ҳара ҳтәылаҽы ныҳәак мҩаҧыргахьеит ҳәа сыҟам.

Зегь бзиахон, иаҳҳәои иаауеи еиқәшәо иҟазар!

Апрель 17 рзы агазеҭ «Правда» ианын: «13.00 — Б. Шинкуба «Песня о скале» — радиокомпозиция по поэме Народного поэта Абхазии». Иарбоу аамҭаз сара ажәҩан салан — Қарҭынтәи Москваҟа саауан, — акгьы смаҳаʒеит. Аҧсынгьы иара убас ауп, имаҷыҩʒоуп уи арадиокомпозициа заҳаз. Ицәгьамызт еиҭадәықәҭазар!

Б. Ахмадулина еиҭалгаз сажәеинраалақәа зегьы ргәы иахәоит. «Дружба народов» ирҭахуп дара ианырҭарц, аха сара «Новый мир» ианылар сҭахын, Б. Ахмадулина илызҭазгьы дара ракәын, аха иабаҟоу, уа дыҟаʒам А. Твардовски!

Маи 16

Иахьа 15 мшы ҭуеит Аҧсны сыҟамижьҭеи, иацы ауп санхынҳәы. Сыҟан Венгриа, салахәын Европазегьтәи апоезиа амш. Ибзиан иҟасҭеит уахь ацара мап ахьацәысымкыз. Уи араҟа уаҳа салацәажәом. Избанда, уа сахьынʒаҟаз атәы мшынҭа ҳасабла иҩуп, хазы икьыҧхьзар еиҕьуп.

Будапештнтәи Москва санааи, 3–4-ҟа мшы сыҧсы сшьеит. Аредакциақәа рахьгьы снықәла-аақәлеит. Б. Ахмадулина еиҭалгаз сажәеинраалақәа назгеит «Литературная

газета» аредакциахь. Аредактор хада А. Б. Чаковски игәы иахәеит, ииульмзазы уеизгьы-уеизгьы иаҳкьыпҳьуеит ҳәа сеиҳәеит.

Иацы сара сызлааз асамолиот ала, Кь. Чачхалиа дычмазаҩ гәаҟны Москваҟа дыргеит. Уа Анцәа ду, шьарда зымчу, хәарҭа иҭ ҳақла жәлар ирзыҟоу, жәлар рашәаҳәаҩ!

Аҩны зегь еибгагәышьоуп, Гәындажә еимҳәак лыхьын, Ҷлоунтәи дааргеит, ашоура лымоуп. Санылба, «Дида, уаама!» ҳәа лыблақәа лхаччеит.

Иахьа аҩны сыҟоуп, гәылагьы-злагьы аʒәгьы дсымбац. Ажәабжь ҿыцс Аҧсны иҟоугьы сыздыруам. Аха гәынхәҭысҭала сцәа иалашәоит аибарххарақәа шыҟоу, еиҳарак аобком анапхгараҿы.

Маи 23

Иаци иахьеи хҩаха сымаʒам, саҿуп «Ацынҭәарах», еиҳа-еиҳа сагәыланахалоит. Иаацәырҭуа апроблемақәа рыкәшамыкәша схәыцырҭақәа рацәахеит. Игәкажьгахарыма, ажәла нҭәеит, ари аҩымҭа? Аха иурмариар ҟалома жәлары рынҭәара!

Иацы Гәындажә ахәшәтәырҭа дҭаагеит, илыгуп, лнервқәа хаххала, акгьы лзычҳауам, уажәшьҭа аҩны дҳамагәышьоуп, анапы лыгҳажьрым!

Ҷлоуҟа деиҭацеит ашәҩы, имаҭәахәқәа иманы. Амаҷ аҟны санааи, сгәы кыдгылаʒазар акәхап, акгьы сзычҳауам. Иҟасҭалакгьы, Ииун мза 20 ирхымгакәа салгароуп амаҷсаҷ иаанханы иҟоу.

Аҩны аргылара салагеижьҭеи шықәсык ҭраны иҟоуп амза 10 рзы.

Бенур макьана маҭурада дыҟоуп. Ана, ара идыргалоит, аха ҳаргьы иаҳҭахым, иаргьы иҭахым. Ҕьычроуп иҟоу иахьабалак, ҧышәа змам аҷкәын дырҟьашьыр ҟалоит.

Сабацәагьы саргьы амаʒарах ҳаднамгалац, хатә ҵьабаала зхы ныҟәызго уаауп. Ус дҟалар ауп сыхҭылҭгьы.

Маи 27

Иацы Қарҭ сыҟан, иаха ахәылпаз сҧырны сааит. Иацуха ацирк ашьтахь иҟоу аресторан ахь срыҧхьеит Р. Маргиании Ш. Нишнианизеи. Ҳазхара ҳаицәажәеит. Р. Маргиани ицәажәашьа злаҟаз ала, акы игәы иалазар ҟалап, аха уи закәу здырхуада.

Маи 28

Ариабжьарак аинтеллигенциа рыԥнутҟа ажәабжьс иҟоу В. Атҵнариа истатиа ауп, уи зызку И. Ҭарба иажәеинраалақәа реизга «Ацҳа» захьзитцаз ауп.

Астатиа аобективра агым, сара сгәы иахәеит.

Маи 29

Ҷлоу сыҟан, напыла аус зуан, уи иахҟьозар акәхап, иахьа сыбаԥқәа ҧытҵәцәоит. Маҷзак ауп иаанхаз аԥны ҽыц аргылара иалгарц. Ииун 10 рзы итцуеит шықәсык аргылара салагеижьҭеи, уи ашықәс аҽены сзалымгаргьы, рацәак аанхом! Сгәы ҧнатцәеит аргылара аҟыбазыба! Заҟа истахузеи сыԥн ҽыц аҽы, сусурҭа ауадаҽы снатәаны аԥра сналагар! Анеиааи рацәаԥхашт, урҭ ҭаха сырымтар ҳәа сшәоит, аха ишпаҟаутцари, уи адагьы уаԥ дхәарҭам.

Истахуп, сыпсы ҭанатцы, абри аԥны актәи аетаж аҟны иастаз азал аҽы, зны-зынла акәзаргьы, сымшира сапылаларц, сԥызцәа хымкыхқәа адгаланы!

Кь. Чачхалиа, еитамҳәа, Москвантәи даргеит, хәарҭа имоугәышьеит, апсра даҽуп. Дзакә хатцоузеи ҳажәлар ирцәызуа! Дзакә шәаҳәаԥузеи Апсынтәыла иапхаз!

Апсцәаҳа ианацьалбеит, апсуаа дааҳацрытрауазеи уажәшьта! Ақәыцьма Бериа ицәынхаз иара даарыдгылеит ичаала кны! Михаил Лакрба, Михаил Ҭрапшь, уажәы Кьыршьал Чачхалиа! Ууанза — И. Коҕониа, А. Лашәриа…

Иацы ачымазаԥ дахьгәаҟуаз, Баграт дысзаажәга, уара, ҳәа даағьатцәыгьатцәызаап, рыцҳа!

Иԥсы сахьзозар, уажәытцәкьа амԥа сықәлоит!

Июн 4

Иахьа ашамҭаз, асаат 4 инархысуаны иԥсҭазара далҭит Кьыршьал Чачхалиа. Дыԥсит здаҟамыз аԥсуа поет, гәык-ԥсыкала зыжәлар ирзыҟаз, шәара ззымдыруаз ахаҵа! Уи аԥсуа литератураҟны иааникылахьаз аҭып даара такәааамҭагьы иаанхоит ибжьышшаны, иҟалап зынӡак ус иаанхаҳаргьы!

Сгәы иасит сԥыза дахьсцәыӡыз, исылымшакәа аиарҭа сылахеит. Изулакгьы сгылан сцеит аԥсрахьы, кыраамҭа акәыба сахагылан, лаҕырӡыла дыстцәыуон сԥыза.

Ижра еимакхеит, насыԥда, уи сҿаласмырхәыр амуит. Ашьҭахь, зегь еиқәшаҳаҭны, изқәаҭып ҟалоит ҳәа ирыӡбеит Аҟәатәи ашьха апантеон аҿы. Аԥсыжра ҟалоит маи мза 9 рзы.

Июн 6

Ариабжьарак аусураҿы цәгьаҳа сшеилахазгьы, исырхиеит:

1) Қырҭтәыла Иреиҳаҳоу асовет асессиаҿы сықәгылара.

2) А. Твардовски 60 шықәса ихытцуеит амза 21 азы, исырхиеит апоет изысышьҭыша адныҳәалара. Истахуп уи имшира аҿенынӡа сысалам иоуртә еиԥш исзыҟатцар.

Июн 10

Иацы Қарҭынтәи схынҳәит. Уа асессиаҿы сықәгылеит. Гәыкала истахуп, сагьазааԥсоит Аԥсны абна аиқәырхара! Макьана абна илоуп ачауқьцәа, дагьызмаха аимҭәара иаҿуп.

Схала асасааирҭаҿы сшыҟаз Дамиан Гогохьиа дааит, ҳнеидтәалан, цәыцақәакгьы аажәит, гәтыхалагьы ҳаицәажәеит. Мап, уи ауаԥ Аԥсны қәнамгала иазныҟәо дибар, акымзарак акы мҳәакәа диаԥсып ҳәа сыҟам!

Июн 12

Иахьа Ҭамареи сареи Гьаргь Зиҙариа иԥны ҳаҟан, уахь имԥахытцит Ш. Инал-Ипа иԥҳәысгьы иаргьы. Ҳарҭ уахь имԥахытцыз аиԥызцәа гәыкала аԥшәма идаҳныҳәалеит иҷкәын еиҳабы иԥҳәысаагара. Ҳхәы дырхиан, ҳнеидтәалан креицаҳфеит, ҳамҭакгьы ҳаицәажәон.

Гьаргь Алықьса-ипа иаҳирбеит ҭәҭәала аҧьабаа здибалахьаз иҭоурых усумҭа — амҳаҧьырра мацара иазку — еиқәырчаҟәа астол иахьықәжьыз убар — иааҧьоушьарын. Иашала ҳцәажәап, уама зегь илшеит ари ахатца! Заҟа архив маҭәар наирҳәызеи, заҟа ааирҳәызеи? Саԥхьандаз ҳәа сыҟоуп ари зда уԥыхьамшо аусумҭа!

Саргьы хара сатцагылам аҭоурых тема, аха макьана сааԥшып, амԥа шылнахуа аабап «Ацынтәарах»!

Иахьа Бақәантәи иааит анаԥхьаратә телеграмма: «19 июня отмечается 60-летие народного поэта Азербайджана Расула Рзы. Лично прошу принять участие. Мирза Ибрагимов».

Ууанҙа сара исоухьан иара Рза ихаҭа иҟнытәи анаԥхьара. Сусҟәа абас еилаханы иҟамызҭгьы, хымԥада амԥа сықәлон Бақәаҟа. Избан акәзар, аиубилиар ихаҭеи сареи ҳаибадыруеит, апату ҳабжьоуп, поет ҳасаблагьы дышхәыдам здыруеит. Анаԥс уи ареспублика сналаԥшаалаԥшыргьы цәгьа избом. Аха сабацахуеи, Қарҭ иаатуеит Қырҭтәылатәи Иреиҳаҙоу асовет асессиа, уа ақәгылара сыдуп.

Ҳабнақәа рыхшьаара усгьы иаҟәымтцит, аизараҷы, ишымгәыҷзо, уамак рыласыжьыр ҳәа сшәоит.

Июн 20

Иахьа Костиа Ҷолокәуа дааит имагнитофон иманы. Имаҷымкәа ажәеинраалақәа срыԥхьеит, иара убас «Ахра ашәа» аҟнытә «Ашәа ашәа ариуеит» захьзу ахгьы саԥхьеит. Иара иҭырҷҷааны иҭеиԥит.

Ииун 28

Сыпшәма Ҭамара маҷк лгәы бзиам, лнервқәа кәадахеит. Илхылгахьоузеи, анаџьалбеит! Реиқәыпхьаҙараҭәҟьагьы ус имариам. Хаҭа данца, мызкы аатҭаанҙа аибашьра иалагеит. Уа инҭәеит ларгьы саргьы аспирантураҽы ҳҭара. Ҩымз аатҭуаны, адауапшь еипш игылаз, аҭаацәа зегь ргәыҕырҭа лашьа еиҳабы Грышьа иаалырҟьаны дыпсит, лашьа агәыбжьанытә арра дцеит, уаанҙа 1937 шықәсеиқәаҭәа далаҙхьан лашьцәа зегь реиҭбы. Аибашьра цоит, шықәсыбжак аатҭуаны, лаб дыпсит, даҽа шықәсык ниасаанҙа лан лдунеи лыпсахит, уи ашьҭахь хымз аатҭуаны, лаб иашьа ипҳа адәыҕба лҽаҭалыжьит. Даҽа шықәсык ниасуан, ани зҽызшьыз апҳәызба лашьа Николаи разҟыда дыпсит. Анаџьалбеит, 4 шықәса рыҩнуҭҟала заҟа кәыба дәылыргазеи Маршьан Кәаҭиа иҩны!

Ишпамҩапысуаз Ҭамара лхатә псҭазара? Уаҟагьы аџьабаа, агәаҟра! 1942–1943 шықәсқәа рзы апҳаи апеи ҳахшеит. Лара лысабицәа лыманы Ҷлоу сани саби рҽы дыҟоуп, ахәыҷқәа лааҙоит, арахь ақыҭа школ аҽы рҭаҩысгьы аус луеит. 3 км — уахь, 3 км — арахь, аҳәынҭәа еимгәҳәо. Сара Қарҭҟа схынҳәит, аспирантураҽы сҭара насыгҙоит.

Игылеит 1945 шықәса. Адиссертациа хьчаны схынҳәит аҩныҟа. Иауазар, схәыҷқәеи сареи ҳапсҭазара ашьапы сызкуазар ҳәа ауп сгәы иҭоу!

Маи мза 9, аибашьра ианалгаз аҽны Ҷлоунтәи сҭаацәа сыманы сдәықәлеит Аҟәаҟа. 12 метр иҟаз ауада ҳаҩнамлар, уаҳа царҭа ҳмоуит схәыҷқәеи сареи. Уа ҳаҩнахоит 8 шықәса инарықәгәыҕуа. Ауада изакәызаалак маншәаларак амамызт. Ҭаацәак ирыҭабо аҙы ҭаҟантә 3-тәи аетаж ахь ахагалара, уантәи аҽыҙәҙәаха ҭаҟа албаагара — абри даҽҙан Ҭамара.

Сҭаацәеи сареи абри еиԥш ауадаҩра ҳазҭагылазгьы сыннамкылт. Абласаркьа иматцаԥцәа иаархаҙан иаҷын рус еиқәатцәақәа рымҩаԥгара: иадыркит аԥсуа школқәа, иадыркит аԥсуа Артцаҩратә техникум, Артцаҩратә институт аҟны аԥсуа бызшәеи аԥсуа литературеи маҭәар ҳасабла дырҭара иаҟәырхит, Аԥсны ашәҟәыҩӡцәа Реидгыла аҙә ибла ҭнахит, «Аидгыла» аҭыԥан «Аҟәша» ҟартцеит. Атопонимакаҷы ирацәахо иалагеит аԥсуа хьыҙқәа рҭыԥан ақыртуа хьыҙқәа. Ажәакала, аҙыхәашь хытцны ирытцалт аԥсуаа.

Ари сзымчҳаит сара. Хҩык анаукатә усзуӡцәа: Гь. Зиҙариа, К. Шьаҟрыл, сара ҳнапы атцаҳҩит арзаҳал. Уи сыманы Москваҟа сцоит ашшра.

Аха ҳашшыбгьыц акгьы алымтцит, ҳаззашшыз рахь идырхынҳәит. Ҳара гәыбган ҭәҭәа ҳарҭеит. Сыԥшәма илыкәмыгәҭәар ҟалозма сызҭашәаз, 7 шықәса есыуаха сыматәа лырхион, сҭаркырц ианааилак иаашьҭысхшаз.

Абласаркьа ихәҭаз данақәшәа, аԥсуа культура аусхкқәа зегьы шьақәыргылатәхеит, сара сымч зегь уахь исмырхар ҟамлеит. Ҭамара илыдхалт цыхәаԥцәа змам аҩнусқәеи ахәыҷқәа рааҙареи.

Ирацәоуп, ирацәаҙоуп уи аԥҳәыс лцьабаакәа, абарҭ зегьы лзеиқәылазар акәхап, иахьа дычмазаҩны дышьҭоуп, аха аҳақьымцәа еицҷакны излархәо ала, лассы лшьара дыкәларан дыҟоуп.

Ҳамҭак санымцалак, ахәыҷы иан дшыгәхьааиго еиԥш, игәхьаазгоит Ҷлоу — сабацәа рҭынхара. Иахьагьы уахь снықәлашт.

Июль 7

Иацы исоуит академик Г. Цереҭели исалам ҟәанда. Уи иҭабуп ҳәа сеиҳәоит қырҭ бызшәала томкны иҭытцыз аҩымҭақәа ҳамҭас иахьисҭаз. (Уи Қарҭ аспирантура

санҭаз, иааркьаҿны акәзаргьы, дысзаҧхьон араб жәеинраалеиҿартәышьа.)

Римма Казакова иаалҭиит Иуа Коҕониа иҩымҭақәа еиҭаган. Макьана сзыҧхьахьоу «Абаҭаа Беслан» ауп, сгәы иахәоит. Екземплиарк ашәҟәыҩҩцәа Реидгылахь исышьҭит, урҭгьы аҧхьара иалагеит. Ларгьы даарц дыҟоуп лассы. Ҳәара аҭахым, баҩхатәра згым поетуп, аха аус лырушьа ҳақәшәароуп.

Хымшҟа рышьҭахь К. Симонови сареи акреицаҳфон, ишыҟаҳҵалац еиҧш, гәаартыла ҳаицәажәон. Уи идыруеит сара аҭоурыхтә роман «Ацынҵәарах» сшаҿу. Атемагьы иқәгылоу апроблемақәагьы игәы иахәоит, сзалгагәышьар, ароман аиҭагара игәы иҭоуп. Саргьы уи сгәы арыҕәҕәоит, ус хьӡы змоу аӡәы еиҭеимгар, иркьыҧхьран иҟаӡам!

Аҵыхәтәантәи аамҭазы уи ароман ауп схы адырҧсаланы сызҿугьы.

Ииуль 9

Иахьа аусҳәарҭа сҭыҵны аҩны санааи, ҭелла Очамчырантәи адырра ҟарҵеит Ҷлоу сабацәа рыҩны иаху саҳәшьа Хәыта дычмазаҩ гәаҟуп ҳәа. Иаразнак аҳақьым даашьҭыхны сдәықәлеит. Уи саҳәшьагьы, егьырҭ саҳәшьцәа реиҧш, насыҧла деиқәымшәеит. 7 шықәса бахҭала илхылгеит лхаҵа ихырҟьаны.

Аҳақьым длыхәаҧшит, ҕәҕәала ахьҭа лылалан дыҟоуп, ахәшәқәа лықәымшәар, агәаҵәыхьахь ииасыр ҟалоит иҳәеит иара. Иаҭахқәаз зегь лыдызгалт, аха дшыҟало сеидру!

Ииуль 12

Арҭ амшқәа рзы амра кацеиуеит, ашоура цәгьоуп. Биана лхәыҷқәа лыманы Ауадҳараҟа дцеит. Аҧшәмаҧҳәыс лгәы ҿеим макьанагьы.

Иацы Кь. Чачхалиа иԥсхәы руан Цаԥәашь. Иаб Шамили иаб иашьа Иугьани адырра сыртеит, аха иамуит, убрахь сцартә сзыԥамлеит. Сҩыза, Кьыршьал рыцха, исыхәтан дахьыҩнииаз иаб иҩнатә цәыцак изхыстәалар!

Аханатәгьы акыр ацхыраара истахьан Кьыршьал аиашаҳәаҩ, ихараҙамкәа акыр амыԥәмабараԥәа дрыԥәшәахьан, уаԥагьы снапы иԥшьын. Уи зегьы зыԥастцоз, Кьыршьал уаҩы ҳасаблагьы апринцип змаз аҙә иакәын, апоезиаҽгьы иара ишьтихыз асатира аганахьала, идамздам, Л. Лабахәуа ишьтахь, аҙәгьы дҳамаҙам.

Кьыршьал инижьит атаацәа, иҷкәынцәа уаҩ дрыԥәгәыҷыртә иԥоуп, еиҳаракгьы Денис захьзу аитцбы.

Иахьа Қартынтәи даҳзааит Гәындажә лааҙаҩ — Марусиа. Цытраамтак днаҳкылоит, уаха зегь ҳаиманы Гәылрыԥшьԥа адачахь ҳцоит.

Уатцәы ашьыжь сынтәа рапхьаҙакәны амшын сталоит. Оф, гәышьа! Ҳаит — амшын Анцәа ду, улпха-угәыпха ҳагымхааит!

Июль 13

Иахьа ашәԥәыҩцәа Реидгылаҽы сыԥан. Урт ирыман абиуро. Иахәапшуан кварталк азы русура. Азтцаарақәа ссамыссоуп, рацәак рылаҽысымтит, зегьакоуп, урт итәоу ыԥанатц, арҽиаратә ус зеиҽкаахом!

Июль 18

Иацы дааит Римма Казакова, лыҷкәын хәыҷы длыманы. Гәылрыԥшь ҩнык аҽы даангылеит. Иуа Коҩониа иҩымтақәа еитаганы иаалгеит, апхьара саҽуп, макьаназы ицәгьамшәа збоит.

Аматцураҽгьы еилыхароуп, ушымгәыҕзо акака цәыртцуеит, иаарласынгьы атып иузыкәтцом. Убартқәа ирхаршәаланы «Ацынтцәарах» саҽуп. Зны сгәы

ақәыбзиахоит, даҽазны сгәы ацәкаҳауеит, имариоума шьаҭанкыла инҭҽаз жәларак рыхцәажәара! Уаҳа акгьы иаҧсамхаргьы, иаҧхьаз ибап амҳаҵьырра жәларак шьаҭанкыла ишықәнахӡаз!

Иахьа Ҷлоуҟа сцоит. Гәҭыхас исымоуп сани саби рнышәынҭрақәа. Урҭ ҟасымҭар ҧсыхәа сымам, сзыхшаз баҟа дук рхасмыргыларгьы, рахәык ргәы иқәло иҟаларым!

Ииуль 19

Иахьа мҽышоуп. Асааҭ 7 рзы сгылт. Амшын сҭалт. Излазбо ала, иахьагьы ашоура бааҧсхоит. Аҧшәмаҧҳәыс лгәабзиара ҽеим, еиҕьхашьак лымам макьана.

Иацы Ҷлоуҟа сыҟан, Уанкеи Шамили ҳматҵурҭа ахыбра иаҽуп (иажәыз ашифер ақәхны, аҽыц ақәырҭоит). Сара саннеи, уи ишаҽыз срыхҭыгәлеит, аха амра ацара иқәнаргыломызт, шьыбжьышьҭахьынӡа иаҟәыҭит. Хәыта насыҧда хар лымамшәа дыҟоуп уажәы.

Анышәынҭрақәа роура-рыҭбаара сшәеит, аматҭәахәқәа рыдгалара саҽуп, цәыббра нҭҽаанӡа анышәынҭрақәа ҽыцҳҳараӡа иҟасҭар ауп.

Уаҭәы Қарҭҟа сҧыруеит, уа Қырҭтәылатәи акомпартиа ацентр Комитет Апленум ыҟоуп.

Ииуль 20

Ишысҳәахьоу еиҧш, иахьа Қарҭҟа, Апленум ахь сҧыруеит. Иаха адыд-мацәыс бааҧсын, иахьагьы — амшын цәгьоуп, уҭалартә иҟам.

Иахак «Ацынҭҽарах» саҽын, иҩны сзылгахьазгьы хқәак сеиҭарыҧхьеит. Агха сымазар ҳәа сшәоит. Сфырхаҭа хада Заурҟан Золак иажәабжьҳәашьақәа ишьышьцәазар ҟалап, ахҭысқәа сцәеиҟарацәахазар? Макьана исымҩыц урҭ реиҧш агхақәа анымҧшыроуп!

Июль 21

Қарҭ иаатит Қырҭтәылатәи акомпартиа Апленум. Иахәаԥшуеит ареспубликаҿы ақыҭанхамԥа аҭагылазаашьа. Ажәахә ҟаитцеит В. П. Мжаванаҙе. Ажәахә аҟынгьы, ахыркәшара аангьы акритика ҟаҵоуп, акыр иахәоу сыздыруам. Аизара ишаалгалак Аҟәаҟа ҳԥыруеит, абилеҭқәа аахәаны иҳамоуп. Аха аусқәа ус иҟамзаап, уаҵәы асаат 11 рзы ҳахԥыкгьы (Кобахьиа, Гилашвили, сара) В. П. Мжаванаҙе дҳаԥхьоит, изларҳәаз ала, М. Хәарцкьиагьы Аҟәантәи дааргоит. Иҟалазеи, уи змааноузеи? Аԥбатәи амаҙаныҟәгаԥ дныжьны (А. Заҙуа) ахԥатәи изиԥхьазеи?

Июль 22

В. Кобахьиа, П. Гилашвили, М. Хәарцкьиа, сара ҳаԥналт В. П. Мжаванаҙе икабинет. Уа дыҟоуп П. А. Радионовгьы — уи аԥбатәи амаҙаныҟәгаԥ иоуп усгьы. Арҭ анапхгаԥцәа ҳацәажәон ԥ-саатк инареиҳаны. Уа иҟаз ацәажәара зегьы агәаларшәара уадаԥуп, аха усгьы хәҭақәак:

— Гилашвили, уара ухы ус иубоит, уара уда ицқьоу, апринцип змоу аҙәгьы дыҟамшәа, уԥызцәа аус уцызуа рыгәҭа умкьыкьуп, избан?

Гилашвили аҭак риҭарц далагеит, аха ацәажәаха ирымҭеит, иаргьы дбалыбаҭо даанхеит. Нас ацәажәара даҟәытцын, ихы ларҟәны даатәеит.

— Баграт Шьынқәба, уара Аԥсны авторитет змоу уаԥуп, ашәҟәыԥԥы ҳасаблагьы зегьы уеицырдырхьеит. Ҳара иаҳҭахын аинтеллигенциахь итцегьы анырра ҟаутцаларц, ирҳәоит уара иабжьуго аус ада В. Кобахьиа даҽеакы изыҟамҵошәа. Угәы ишԥаанаго, уалацәажәар ҟамлари ишәыгу-ишәыбзоу?

— Рыцхарас сара исымоу, — сналагеит сара — сышәҟәыԥԥуп. Џьоукы рматцура амш нагҙаны рыԥныҟа

ианыхынҳәуа, рыҧсы аныршьо, усҟан ауп сара сырҿиаратә ус саналаго. Ѡ-уск реилагӡара ус имариам, иҟалап уи аматҷура ианыҧшуазар. Уаҳа даҽакы сыгны избом, сѡызцәа ирҳәааит сахьыцыркьуа. Егьирахь, исҳәарц исҭаху, апартиа аобком амаӡаныҟәгаѡцәа иҭегь рымч еиларсзар, иҭегьы еицхыраауазар, иҭегьы аидгылара рымазар, ҳзеиҧш ус иазеиҕьхон. Аха амаӡаныҟәгаѡцәа ус рнапы еикәыршаны иҟам, убри иахҟьаны аѡ. В. Кобахьиа — актәи амаӡаныҟәгаѡ ахьамҭара дҭагылоуп, хымҧада иҭахуп ацхыраара! — абас салгеит сара.

Аҧхьа Мжаванаӡе данцәажәоз Хәарцкьиа маҷк дирҿхәеит: «Аиашьара арҕәҕәаразы уи кыр зылшо аӡә иоуп!» — иҳәеит уи.

Анапхгаѡ иажәаҟәа маҷк аҟара игәы дырҕәҕәазар акәхап, иҿырҧагьашәа, ихгьы ѡышьҭыхны ацәажәара далагеит М. Хәарцкьиа. В. Кобахьиа аара идҭаны — убрахь акәын иажәаҟәа рхы ахьхаз, еиҳарак иаҟәирҕәҕәон акадрҟәа рыҟәыргылара азҭаара. Уи излашьаҟәирҕәҕәоз ала, В. Кобахьиа акадрҟәа рыҟәыргылараҿы ицәаласуеит амилаҭеилыхра. Арҭ реиҧшҟәа саҳаны уа сбыбӡа тәашьа сымамызт, ѡынтә-хынтә сиҿаҧеит. В. Кобахьиагьы баша дтәамызт, ихарамкәа ихарартәыз идхны наҟ икаҧсо иҿааихеит. М. Хәарцкьиа уаҳа изымҳәо дшьаҟәҟьеит.

Иазгәасҭарҭ сҭахуп: абри аҿены В. Кобахьиа шьахәла ихы ааирҧшит, дымшәакәангьы дцәажәеит.

Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет ахыбра ҳанындәылҭ, раҧхьаӡа схаҿы иааиз: «Заҟантәузеи абрахь сааира? Раҧхьа ахы асыркит 1947 шыҟәса рзы, ЦК ВКП (б) ашҟа иааѡыз арзаҳал аҭыхәала.

Ииуль 23

Сажәеинраалаҟәа фба «Литературная газета» ианылеит, Б. Ахмадулина илеиҭагамҭаны. Спатреҭгьы аныртҷеит.

Қартынтәи П. А. Родионов дысзасит, исыдиныхҳәалеит сажәеинраалақәа урыс бызшәала рҭытцра. Апсуаа рганахьала аҳәгьы дсыдымныхҳәалеит, Гь. Гәлиа далаҳамтцозар.

Июль 25

Асабша. Иахьа Ҭамара, Бенур, сара, нас Римма Казакова лыцкәын хәычи лареи ҳаманы ҳдәықәлоит Ауадҳараҟа. Ҳгәы итцалеит, уаҳа иаҳзычҳауам ҳматацәа! Римма Фиодор-ипҳа асаат 2 рзы дауеит ҳара ҳахь, уажәы Гәылрыпшь адачаҽы ҳаҟоуп, ара шьыбжьхьа еицаҳфоит, нас амҩа ҳақәлоит.

Уа, Анцәа, суҳәоит, амҩа бзиа ҳақәтца!

Июль 27

Ауадҳара ҳаҟан, ҳматацәа баны ҳҳынҳәит, уреигәыргьартә ибзиахәха иҟоуп!

Иахьа асаат 10 рзы исыдыскылеит аҳәааныpцәтәи асасцәа, 24-ҩык ыҟоуп дара. Урҭ сынтәа Москва ВПШ иалгаз роуп. Ҩ-саатк инареиҳаны иҟан ҳаицәажәара. Ирацәоуп азтцаарақәа исырҭаз. Ҳаиқәшәара шьахәны имҩаԥысит ҳәа сыҟоуп, амала, сара скарахеит, уаҳа насыламкәа аҩныҟа схынҳәит.

Июль 29

Иахьа иҟан Қырҭтәылатәи акомпартиа Апснытәи аобластә комитет Апленум. Хар амамкәа ажәахә ҟаитцеит В. Кобахьиа. Инеидкыланы, аизарагьы хар амамкәа имҩаԥысит. Аха, рыцҳарас иҟалаз, Москвагьы, Қартгьы, абраҟагьы, еибыҳәан иҟоушәа, ираҩсуеит ҳазмыргьацо ахьаа дуқәа. Ианбацәыргахо урҭ? Избан, изаҳҳаҳарштрызеи ари ажәаԥҟа «Азҩа зҙаз иан дагеит»?

Июль 30

Иахак аҟәа кыдҭәон, иахьагьы макьана иаҿытҵшәшәоит, амшынгьы еилаԝынтуеит, измааноу сеидру, иаалырҟьан ихьшәашәарахеит.

Сшаатацәхалак снадтәалоит «Ацынтҵәарах». Сымч зегьы асҭартә еиԥш аамҭа сымагәышьам. Сналагоит, акы снахнагоит, ԝаԥхьа сеиҭаналагоит, ари рыцхҳарагәышьоуп, аха макьана уаҳа мԝа сымам. Знык атцыхәа аҟынӡа сзынаӡар, акәаԥ сзыргылагәышьар, нас сшьалашьын аашьҭыхны арышшара сналагагәышьарын. Хар змам акы алҵыргьы здыруада.

Иахьа В. Кобахьиа икабинет аҿы иҟан жәпаԝык злахәыз аилацәажәара. Азҵаара: аԥсуа ҟазара иахьатәи аҭагылазаашьа. Аизара иалахәын: Қырҵтәылатәи ССР Акультура аминистр О. Тактакишвили, М. Хәарцкьиа, А. Оҭырба, Н. Киут, Иу. Кәыҵниа, саргьы убра срылатәан. О. Тактакишвили — абаԝхатәра згым композиторуп, ддирижиоруп, уахьала вба узиҭом, аха аминистрра дақәнагагәышьом. Уи аматцура хаҭала иара ирҿиара аус иаԥырхагоуп, аҟазарагьы иаԥырхагоуп.

Аԥсуаа ҳҟазара аагозар, уи ауаргьала иануп, иахьҟыдҳало сеидру. Ҳҟазара қәыԥшуп, макьана хшыла ираажо асаби иԝызоуп. Анапҟазеи, гәыкала ахылаԥшреи анагха, еихәлацәоит. Аха абри рыздыруам дара аҟазара знапы алаку ауаагьы, знапы иану ахылаԥшцәагьы.

Июль 31

Гәылрыԥшь адачаҿы. Иахьа иԥшӡаны ишеит, амшын агәы иккаӡа иҭацәуп, иаргьы ҭынчуп. Иаха кыраамҭа «Ацынтҵәарах» садтәалан, санышьҭалагьы иара сшазхәыцуаз, сызмыцәеит. Иахьа ҷьоук рзы иактуалымзар ҟалоит амҳаԥыраа ргәаҟра, аха сара сгәы иҭаскыз насыгӡар ауп.

Ҳәарас иаҭахузеи, амҳаҷьыраа ргәаҟра мшынуп, океануп, сара сроман иаанарҧшран иҟоу — цәыкәбарк ауп изаҟароу!

Ара политика хыҭхырҭакгьы аацәырҭит. Аурыс царизм асатраҧцәа Кавказ имҩаҧыргоз аибашьра, аҭырқә султан, аурыс ҳәынҭқарра ринтересқәа, реимак, уи аамҭа еихәлахара аан Аҧсны ҭауади-аамсҭеи рхымҩаҧгашьа, еиҳаракгьы, ахҭәара иагаз аублаа насыҧдақәа рынҭәашьа шыҟалаз уҳәа имаҷӡам аполитика ҧаҩқәа исҧыло. Идыруп, есқьынагьы иуадаҩуп асахьаҩыраҿы аполитика аарбра, аха уи адагьы ҧсыхәа ыҟамзаап, убама!

Апоет Мушьни Лашәриа ажурнал «Алашара» аҿы иматҭура даҧырҭит, дцоит Москваҟа аспирантура дҭаларц. Ҳәара аҭахума, сицхраауеит, аспирантураҿы аҭыҧ изылсхит. Уи ауаҩ хара днаҧшны дныҟәеит. Шықәсқәак рышьҭахь иара дхынҳәып ҭарадыррала деиқәных, дара агәырҭҟәылдақәа аҳәынҭәа ишылатәоу ус иаанхоит!

Август 1

Сҿыскәабоит, амшын убасҟак иҟәандашьшьыроуп, аҭыҭра узыгәаҕьуам. Шьыбжьышьҭахь Ҷлоунӡа сыҩкыдгыларц сҭахуп, мчыбжьқәак ниасыр, сгәы иҭалоит, исымбар сзычҳауам. Уи адгьылҿыҭ ыҟамзар, иага срыцҳахарын сара! Шьыжьаахыс садтәалоуп «Ацынҭәарах».

Август 3

Иацы Ҷлоу ҳаҟан ҳшынҭаацәаз. Иага умҳәан, уа иаҳа ихьшәашәароуп, маҷк сшьапы неиҭысхит. Махәҿалагьы аус зуит.

Иацуха, раҧхьаӡа акәны ҳаҩн ҿыц аҿы сыцәан, ҧхыӡ сымбаӡеит, сгәы раҳаҭны сааҧшит.

Иахьа асаат 6 рзы сҽыхеит, амшын санныҽҧынгыла, икарауараха ицәан ацәқәырҧақәа. Сҽыкәабаны усура сцоит.

Сроман ықәсҭоит, иқәсхуеит, сазхәыцуеит сызлагаран иҟоу ах ҽыц. Ажәеинраалақәак зҩыргьы цәгьа избом, аха ирымҳәои, мшәа: «Аҳәаҭәҟьа ҩ-каканк аҽыҭаʒом» ҳәа.

Сентиабр 19

Абар мызки бжаки ниасит, еиқәыхьшәашәа иқәуп сымшынҭақәа. Мызкы аҟара ҧсшьара сыҟан Кисловодск. Баша исҳәеит «ҧсшьара». Сҽадцалаʒан инасыгʒон «Ацынҭәарах». 24 мшы рыҩнуҭҟала, реиҳа исцәыуадаҩыз ахқәа срылгеит. Саҟәыҭны сыҟамзи, аҭаҭын ахарагьы салагеит. Иаанхеит даҽа хык. Рыцҳарас иҟалаз, уи ахы ахьҭаҭәаху абааш ахаҭа сыҧшааит, акәшара саҽуп, аха аҩналарҭа сақәшәом! О, анаҷьалбеит, абри аҩымҭа салган, оф, гәышьа анбасҳәои! Арахь снапқәа чыхәчыхәуеит, ақьаад ахь еихоит ажәеинраалақәак анырҭарц, атемақәа кылҧшны рхы сдырбеит, арифмақәагьы ажәҭарақәа реиҧш иҷырҷыруеит, аха рҽааныркылом, иниаҟьаны ицоит!

Кисловодскнтәи сшаахынҳәыз еиҧш, иаразнак снатәан, Гослитиздат аҽы иҭыҭуа Иуа Коҕониа иҩымҭақәа реизга аҧхьажәа аҩра напасыркит. Иацы салгеит, искьыҧхьит, уи аҽныҭәҟьа амҩа иқәысҭеит. Астатиа рацәак сгәы азҭам, еиҕьны изҩыр сылшон, аха аамҭа исымаз маҷʒан. Ас сыҧсы сгәы икыларханы исымҩыр, иҭегь аамҭа сымазар, ари схәыҷаахыс бзиа избо апоет иҩымҭақәа еиҕьны срыхцәажәар сылшон, аха иааг!

Зны-зынла гәкаҳарак схаҧалоит, аха, сгәамч, уеиҭамхан, абыржәы ауп уара иаҳагьы уанʒрыжәхаша!

Иацуха В. Кобахьиа, П. Гилашвили, сара Пицунда ҳаҟан, ҳаиҭан Косыгин. Сингапуртәи апремиер-министр

дисасын. Аицәажәара ашьҭахь, крыфара ҳнаргеит. Уа иҟан: Кириленко иԥхәыси иареи, Фурцева лхатцеи лареи, Радионов, Климов уҳәа даҽеа ԥыҵѡык. Ҭамадас далырхит П. Гилашвили.

Гагра иԥсишьоит, иахьа Аҟәа даадгылеит сѡыза, аурыс поет Михаил Луконин, ҳнеидтәалан акы ҳнацҳаит, ҳазхарагьы ҳаицәажәеит.

Сентиабр 20

Иахьа Ҷлоуҟа амѳа сыкәлоит, уа аусҟәа сымоуп: Аҟәантәи уахь амѳа иқәыстцеит сани, саби, саб иашьеи рқьашанақәа, урҭ ирыцуп Аҟәантәи ауастацәагьы.

Ҳаи, анаџьалбеит, абри снапы зсыркыз анышәынҭрақәа амѳасцәа аатгылан ирыхәаԥшыртә еиԥш изыманшәалахондаз! Уаҳа сызларыхәарҭоузеи, арыцҳақәа! «Шәыхраҭ бзиахааит, наҙаҙа ара ԥсшьарҭас изауз! Шәызқәаҭыԥ змырӡуа ахҭылтԥ дышәтынхазаап, ишәыбаргәузеи, иԥсҙаз рахь шәыҟам!» ҳәа мѳасцәақәак аацәажәаргьы изыԥсоузеи!

Сентиабр 21

А. И. Микоиан ԥсшьара дааны дыҟоуп Афон Ҷыц адачаҷы. Данаауаз аҽены сиԥылеит, нас адачахь снымѳахиган, креицаҳфеит. Хԥаҟа саатҭ инареиҳаны ҳаидтәалан, иара иакәын ицәажәоз, сара сҙырѡуан. Аҭаҳмадцәа зегь реиԥш, аригьы уи аҽены ацәажәара дханагалан даман. Саргьы истахын, ари уамажә зхызгахьоу изыҙырѳра. Ххәынтқарра аашьақәгылаз аахыс А. И. Микоиан есқьынагьы аиҳабыра дрылагылан. Ибла иабаз, хаҭала ихигаз, дызлаԥшыз шьарда ирацәоуп. Дызлацәажәогьы дара убарҭ ракәын. Излеиҳәаз ала, иҭижьхьоу рнаѳсангьы, уи аѳра даҷуп игәалашәарақәа. «Чамаданк азна адокументқәа аазгеит уажәгьы!» — иҳәоит иара. Уи аҽены еиҳарак дызлацәажәоз Сталин иҭыҙшәа акәын. А. И. Ми-

криан игәалаиршәоит абри еиԥш епизодк: В. И. Ленин дычмазаѡны дышьҭан, игәабзиара шҟееимыз гәѡарас иоузар акәхап, ашәҟәы иѡит апартиа аизара ду ахьҙала, Сталин Генсек дахьыҟоу иааныжьра ҟалом, дамхтәуп ҳәа. Аха Сталин уи ашәҟәы аизара ду ахь ицәыримгеит. Аизара иалахәыз делегациала иша-шаны дырзаԥхьеит. Сара усҟан Сталин сидгылан сцәажәеит, избанда, уи ашәҟәы аизара ду ахь икылганы ҳарзаԥхьар, аоппозициақәа еигәыдлар ҟалон, иара уаҭцәкьа иԥыххааса ицар ҟалон апартиа аилаҭцәара!

— Ус анакәха, В. И. Ленин иҳәахьа нагҙамкәа иаанхеит! — ныбжьазгалт сара. А. И. Микоиан ҳамҭак ҿиҭуамызт, нас деиҭаналагеит:

— Сталин хара дыԥшны иҟаиҭозаарын, уи усҟан сара исзеилкаауамызт, насгьы дысѡызан, игәрагьы згон, иаргьы усҟан даара иҿырмашьцан, иҿырҟәышны дыҟан, хыжәжәа-ҿыжәжәарак ааирԥшуамызт, зегьы дырнаалон. Ус ҟаимҭаргьы ԥсыхәа имамызт, иара дызҭахымыз, иаҳҳәап, Зиновиевраа иаҳа теориала иазыҟаҭан, иаҳа ахьҙ-аԥшагьы рыман. Дзыцәшәоз иаҕацәа данрылга, иаразнак даҿеаҙәны даақәгылт. Иҙатәҙам, Сталин атеориа аҟынгьы иман агха дуқәа. «Асоциализм аргылара аныҟало убасҟан ауп, адунеи иахьабалак ареволиуциа аныҟалалак!» ҳәа иѡуан уи.

Сталин асовет мчра аԥхьатәи ашықәсқәа раан апартиа аилартҭәара дашьҭан, Ленин иҳәахьақәа рынагҙара дахгәаҟуан, хара ивагылаз иѡызцәагьы уи агәра аагон. Аха иара игәы иҭатцәкьаз ҳара иаҳзеилкаауамызт. Уимоу, иаҕацәа рақәпараҿ иҟаиҭоз агхаҳәа ҳазгәаҭомызт. Убас иҟалеит Зиновиеви, Каменеви, иареи реимак. ЦК иалаз анапхгацәа дырзымҭаакәа урҭ гәыбԍан рыҭара ирзеит. Нас ҳарҭ ҳаизан, ус зыҟаутҭозеи, ҳара уҳазҭаар акәын ҳәа аниаҳҳәа, дгәааит.

— Ус анакәха, сара ара ус сымаҙам, зны сахьахгаз Турухантәи акрал иахь сцоит! — иҳәан, ашә нкыджьыланы дындәылтцит. Агенсек ас ихымԥаԥгашьа ҳаҕацәа рхы иадырхәар ҟалон. Ҳарҭ, Сталин изааигәан игылаз, иҳаҙбеит ҳиацәажәарц, ҳнапаҷы даагарц. Орԥьоникизе, Киров, Каганович, сара, даҷеа ѳыԥьаҟа ҳацын ҳәа сыҟоуп, изустцәаз сгәалашәом уажәы.

Ҳазынтәыкгьы ҳцеит Москва атԥаҟа Сталин идачахь. Амԥан зегь ҳаиқәшаҳаҭны ацәажәара Орԥьоникизе идаҳтцахьан. Избанда уи иаҳа Сталин дизааигәан, еибадыруеижьҭеигьы акыртцуан. Орԥьоникизе дцәажәеит, ҳаргьы уи иамаҳарҕызит. Абасала, иааулак Сталин дҳархынҳәит аусурахь. Ицәырызгарц стахуп ари акрызтцазкуа афакт, аха изыртцабыргуа документ сымам. Ашаҳаҭцәа рахь Каганович заԥәык иоуп иҟоу, уи игәалашәозаргьы, ацәыргара иҭахымзар ҟалоит. Усҟан Сталин ихымԥаԥгашьақәа цқьа уанрызхәыцлак, уашьҭан аҙәгьы димеигзо дшыҟаз уаѳы ибартә иҟан, аха <…> ҳарҭ, иахьеи-уахеи ивагылаз, уи ҳазгәамҭеит.

Арҭ реиԥш аепизодқәа заҟа ыҟоузеи, исгәалашәогьы маҷзам, ацәыргара сахьзо сыздыруам акәымзар.

Ҳамҭак дцәажәомызт, ҷамѳа-ҷамѳа днаҷыхәон тҙәыцала иапхьа иқәгылаз апсуа ѳы. Нас деиҭаналагеит.

— Уажә ҳаазқәылаз имаҷымкәа ицәыртцуа иалагеит Ацьыԥцьтәылатә еибашьра Дуззаа иахҳәааy амемуартә литература. Уапхьо уҷыноухар, иҟаз аиашатҷҟьа ахьдырхәахәаз рацәоуп. Иаҳҳәап, Иаковлев ишәкәы. Автор ма зынзак иҳәаҙом, ма имаҷзан дрыхцәажәоит Илиушини Туполеви рылшарақәа.

Урҭ рахьтә амаршал Г. Жуков иаҳа аиаша дазааигәоуп, аха убригь ма зынза ибжьаижьуеит, ма иааркшаны ицәыригоит. Иаҳҳәап, уи зынзаск ибжьаижьит, 900 нызықьѳык инареиҳаны асовет ры офицерцәа 1937

шықәса рзы Сталин ишыниртҽаз. Г. Жуков зынзаскгьы дахцҽажәаҙом К. Ворошилов илозунг «Мы разгромим врага на его территории!» Изҳәамзи ари заҟа ԥырхага ҳнатаз, Г. Жуков дагәылалан ишахәтаз иааирԥшыр акәымзи, аибашьра раԥхьатәи ашықәс азы, ҳар рпозициақәа ааныжьны шьтахьҟа имцар аҷыдахаз ԥсыхәа шыҟамлаз! Арахь Убаревич дирехәоит, уи Сталин идтцала харада-барада аҟәҟәаҳәа игәыдтцан дшыршьыз иҳәаҙом.

«Сталин аибашьра аусҟәа рҽы дыстратег дуззан!» — иҳәоит Г. Жуков. Ииашам! Сталин дполитикн, аибашьра атәы издыруамызт. Аполитикаҽы уи Черчили Рузвельти рышьтахь дгыламызт иҳәар — уи иашахон.

Сталин аибашьра ҟалоит ҳәа дыҟамызт, ианналага аҽены инаркны ишьара дыԛәҟьеит, иҽы акит. Арадио аҽы дыԛәгылан ацәажәара илымшеит, ѡымз антцы ауп иԥсы анилала. Иҟоуптцәахышьа змам афактқәа, Сталин аибашьра аусҟәа ахьизымдыруаз иахҟьаны акымкәа, ѡбамкәа архәта еилазаарақәа ахьтахаз. Урт афактқәа ибзиаҙан идыруеит амаршал Баграмиан. Аха урт зегь ирцәыжәлам 1937 шықәсатәи атрагедиа. Ҳпартиа атоурых аҽы, ҳтәыла атоурых аҽы уи ашықәсан ашьаартцәыра ус иҟалаз гарта амамкәа иаанхоит. Рыцҳарас иҟалаз, аибашьра ианалгагьы иаҟәымтцит ашьа акатәара. Иаҳгәалаҳаршәап, Кузнецов, Вознесенски уҳәа убарт реиԥш иҟаз ауаа ртархара, ауриақәа русгьы убрахь инацтатәуп. Мап, Сталин иҟаитцаз ацәгьарақәа рееишьа рымазам, ус анакәха иаргьы риашашьа имазам!

А. И. Микоиан дцәажәоит, сара сизызырѡуеит, зтцаарақәак наистаргьы, ртак ансмаҳалак, сеааныскылоит.

Иѡашьаҙом Сталин дшицәымгу, Бериа избахә аниҳәо, ицәа дтазызоит. «Бериа дивагыламзар, Сталин уиаҟара шьа каимтәаргьы ҟаларын», — иажәа иналеитцеит цьара.

Абарҭ зегьы ирылаҧшыз, абарҭ зегьы зхызгахьоу ауаҩы иара ҵьаргьы харак имаʒамкәа дзыҟаларызу? Мап, ҵьарамзар ҵьара ихы гәыбҕан аҭаны дымцәажәеит А. И. Микоиан!

Сентиабр 25

Иахьа П. Гилашвилии сареи А. Н. Косыгин ҳаиҧылеит. Уи Пицунда иҧсшьара далган, Аҟәантәи Москваҟа дҧыруан. Мҷышьҭа аʒиас ҳнырын ҳашгылаз, асас дааҳадгылт. Уантәи аколнхара «Ахали Соҧели» ашҟа ҳамҩахыҵит. Сааҭбжак инеиҳаны аколнхара аусбарҭа ахантәаҩы Гогебарашвилии иареи еицәажәон. Уажәы хынтәуп ари анхарахь Косыгин дымҩахыҵуеижьҭеи, иадибалаз сеидру? Уантәи аʒахәаҭрахь ҳцеит. Асас дрыхәаҧшуан аʒахәажәлақәа, акыргьы иҭиҵааит аʒахәааʒара аус. Амшын ахықә «Серая баба» ҳәа иахьашьҭоу иаармариаʒаны акы ҳнацҳаит, еиҳарак ашәыр акәын астол иқәыз. Асас ажьаҕь уатка агьама ибеит. Агьама ибеит, иара убас, акаҷыҷгьы. Игәы иахәеит. — Ари еиҧш аҩы Франциаҵәҟьагьы иузымҧшаар ҟалап! — иҳәеит асас. Устәи ҳашиашаз Аҟәаҟа ҳдәықәлеит. Иҳамҩатәны Ешыра аресторан аҿы ҳныдгылт. Аҟәа ҳанааи, аҭаҭын ферментациа ахьазыруа азауад аҿы дныдгылт. Уа имаҷымкәа азгәаҭарақәа ҟаиҵеит асас, иаразнакгьы илаҧш иҵашәеит ахыбра аҩнуҵҟа ацқьара шагыз. 40 минуҭ инареиҳаны уа дыҟан, ицәажәашьа злаҟаз ала, азауад игәы иахәеит, издыруада техникала аиқәыршәараҿы ацхыраара ҳаиҭар. Уантәи Аҟәа ҳналсҩалсын, ақалақь иҳарбеит. Аиҳабыра рыҩны ҳанавсуаз, амашьынақәа аанкыланы иҳарбеит ахыбра. Заҟа ҵуазеи ас ихыбжаҿыбжан игылеижьҭеи, еиҳарак сара сацраланы салацәажәеит ари азҵаара.

— Аҧсны имааиуа сас дыҟам, иҧшʒахарым ас ахыбра хыбжаҿыбжан ааныжьра, — еиҭасҳәахт сара.

— Асҙа ицарым, уи аҟатцарагьы шәахьҙап! — иааҽахитцәеит ҳасас.

Заҟа дуаѡы хьшәашәоузеи, ианаџьалбеит!

Шьыбжьхьафара Мархьаул аресторан ахь днаагеит. Иаарласны краҳфеит. Аеропорт аҽы ҳаннеи, иара иԥрыга изыԥшын. Бзиала ҳәа наҳаҳәаны уи дыԥрит Москваҟа.

5—6 саат инеиҳангьы ҳицын адунеи аҳәынҭқарра дуқәа ируаку аиҳабыра рхада. Алмѡанык дазцаауан анхара-анцыра иашьақәыгалашьоу атәы: ажәқәа заҟа ахш рымцуа, кьылак аҭаҭын заҟа иапсоу уҳәа убас итцегьы. Аиашазы, урҭ иреиԥшыз азцаарақәа цыхәаԥцәа рымамызт, аха знызатцәыкгьы СССР Аминистрцәа рсовет ахантәаѡы дырзымцааит ара инхо ажәлар зынхьаауа, уи дазымцааит ари амилаҭ хәыҷы акультура шыҽиауа, уи дазымцааит акадр раазара шышьақәгылоу, иара убас дазымцааит ара инхо амилатқәа реизыҟазаашьа. Уи зынҙакгьы игәалеимыршәеит Аԥсны АССР 50-шықәсахытцра ишаԥыло, дазымцааит ҷьара изакәызаалак Аԥсны аҭоурых иатәу баҟак. Дцан-даан хьаас имоу, дзызцаауа: ажәхьақәа заҟа рымцуа, аҭаҭын, ачаи, ацитрус уҳәа убас итцегьгьы, убарҭ роуп А. Н. Косыгин изцаарақәа. Ари ауаѡ имацарагьы иакәым, уахьынтәи иаауа зегьы абас ауп рхәыцшьа шыҟоу. Избан, абас изыҟалазеи, ҳара ҳҳәынҭқарра милаҭ рацәала еилоу ҳәынҭқарраҙами? Ари абзиара аҟны ҳнанагом, рацәак мыртцыкәа ажәларқәа аҳәаҭыхла еиламлар ҟалашам, усҟан ҳзыхьчода ҳарҭ тынха дызмам амилаҭ маҷқәа?

А. Н. Косыгин уа дахьнеиуа, — Сара ԥсшьара мацара сыҟамызт, Аԥсны сналаԥш-ѡалаԥшит, инхоит-интуеит, хьаа рымаҙам! — иҳәап. Нас ҳара ҳрыцҳарақәа гәазҭода? Еилызкаауада ҳара ҳгәаҟрақәа? Ишәышәны изаанхарызеи амилаҭ маҷ аразҟы?

Сентиабр 26

Хәыҷла-дула ҳшынҭаацәоу зегьы Ҷлоуҟа ҳцоит иахьа. Амра шаҳәшаҳәуеит, ажәѡан еилгоуп, шәахәацк хыршәлам. Шьыжьнатцы ҳнеип ҳнышәынтраҟәа рышҟа, иаҳҭахуп ҳнапалатцәкьа иаҳшәырц. Ашьыбжьышьҭахь ҳалгеит, ибзиахагәышьеит, уаҩоу дзеилаҳаша, урҭ сани, саби, саб иашьеи рқьашанаҟәа. Урҭ сызлытцыз рҳаҟ нагӡаны сара ахаангьы исызшәашам, аха ҳәак ҕәыруа ргәы иқәлашам уажәшьҭа!

Амѡаду аган аҷы ижуп урҭ, сара сызхылтцыз. Амѡасѡы инеиуа, даахьаԥшны, — Шәыԥсаҭа бзиахааит, шәарҭ араҟа ԥсшьарҭас изауз, шәцыхәтәа мыӡааит! — иҳәаргьы акыр иаԥсами!

Сгәы ҭынчхеит саргьы, уахьала хьаа сымам уажәшьҭа.

Абри амза 30 рзы саб иашьа Гәагәа ишыҟәс цәымза шьҭырхуеит, ҳгәылацәа, ҳҭахцәа адгаланы. Даҽеазныкгьы дыргәаладыршәап уи адгьыл қәаарыхѡы ду, уинахыс иара иҵыхәала агәашә аӡәгьы дҭаларан дыҟам!

Сентиабр 27, 28

Арҭ амшқәа Г. Табизе иажәеинраалақәа реиҭагара саҷуп, акы еиԥшшәа иҟалар, «Алашара» иаҵыстцашт. Аха, иҟала сыздыруам, аиҭагара акыр исцәыуадаѡхеит!

Октиабр 1

Заӡуа, Гилашвили, сара Бзып ацҳаҟны ҳарԥылеит Андреи Павел-ипа Кириленко иԥҳәыси иареи. Урҭ рыԥсы ршьоит Пицунда.

Асасцәа ҳаманы Афон Ҷыц ҳааит. Араҟа апарк ҳанҭысааҭысит, аҳаԥгьы ҳанҭаԥшит. Уантәи Аҟәа ҳааит, ара еимаадеит Аҟәатәи ашьха, аботаникатә баҳча.

Убраҟа сырԥыртцит асасцәа, избанда, уаха Қарҭка амѡа сыкәлоит.

А. П. Кириленко имырхьаакәа ауафы изааигәахара илшоит, иҟазшьа бзиоуп, алаф иҳәоит, дыхәмаруеит, дыччоит. Аха абригь апсуаа рҭыӡшәа, рбызшәа, ркультура, иахьа изынхьаауа уҳәа ажәак ихәылшәом.

Асасцәа аҭаауеит Апсны, ҳарҭ гәыкала ҳарԥылоит, аха ҳара ҳзыргәаҟуа аӡәгьы дазҭааӡом, ҳуаӡәк игәаҒьны ианаацәырҳгалак, дара ахаҳә рыхәлашәазшәа ҽыртӡом!

Октиабр 3

Октиабр амзақәа зегь ратцкыс бзиа избоит. Уажәааныла сгәабзиара иаҳа еиҒьхоит, сгәаҳәарагьы шьҭытцуеит. Цыпх октиабр азы Италиа сыҟан. Иаазгаз сымшынтца адагьы, 3–4 жәеинраала зфит, аха ус ишцәалаз ишьҭан. Иаци иахьеи иаацәырызган, акыр срыдааԥсалеит, рацәакгьы еиҭакра рыцәымшәеит.

Ажәеинраала анызыфуа насыԥ змоу среиҒьуп, усҟан Анцәа ихаҭа иаҳа дысзааигәахоит, аха рыцҳарас иҟалаз, сара сзы иуарлашәарлахоит урҭ Анцәа ду дысзааигәазтәуа амшқәа!

Октиабр 6

Иахьа Москвантәи Аҟәа дааит Гослит аредакторцәа руаӡәы А. Г. Марусич. Уи аҭыжьырҭаҽы иҭытцран иҟоу Иуа Коҕониа ифымҭақәа реизга аиқәыршәаразы дааит. Уахь исҭихьаз саԥхьажәагьы ааигеит, излазбо ала, маҷӡак ауп ирыԥсахыз. Иара насыԥдак, шәиккак иакәушәа збоит. Дааит агаҽа днаваныҟәарц, амшын дынҭаларц. Урҭқәа дырҽызааит, мап зҳәода, аус злоу, цқьа еиқәшәаны иҭыҵааит ҳаклассик ифымҭақәа реизга!

Ноиабр 21

Иацы Шәачантәи Аҟәа ҳааит, сыԥсшьара 10 мыш шагыз еиԥҟьеит. Инсыжьит асанаториа «Шәача». Исыԥхьеит аколнхацәа 3-тәи Реизара ду ашҟа.

Уахынла асаат 2 рзы ҳҭалоит адәыҕба «Қарҭ-Москва». Аҧснытәи хѡык ҳаицуп: В. Кобахьиа, П. Гилашвили, сара. Исзалырхыз акупе аҿы дсықәшәеит бедиатәи аколнхара аусбарҭа ахантәаѡы Илларион Шьакаиа. Амѡа ҳақәын, хьаа ҳамамызт, алмѡанык фаран, жәран ҳазҿыз.

Ноиабр 23

Ҽынла асаат 12 рыбжазы Курск авокзал аҿы адәыҕба ҳҭытцит. Уа даҳҧылеит В. П. Мжаванаҙе, Радионов дицны.

Ҳаѡнарҧоит асасааирҭа «Будапешт», ара дсыцыѡноуп Ачаратәи АССР Иреиҳаҙоу асовет Апрезидиум ахантәаѡы Давид Диасамиҙе. Хар змам аҙә иакәушәа збоит макьана. Уи зҭыҧ ааникылаз Реваз Комахиҙе, иахрат бзиахааит, сѡыза иакәгәышьан, бзиа ҳаибабон, ҳаиқәгәыҕуан, ҟәыҕара згымыз уаѡын.

Саапсарақәа сыхьҙазар акәхап, сеилаҳазшәа схы сбан, ҙык насықәтәаны сышьҭалт. Қырҭтәылатәи еицыз аделегациа зегьы В. П. Мжаванаҙе драҧгыланы В. И. Ленин имавзолеи аҟны арқьақьа наргеит, устәи «Идырым асолдат» ашҟа инеит, уантәи Ш. Руставели ибаҟахьы имѡахытцит. Убра, ашьҭахь изласарҳәаз ала, В. П. Мжаванаҙе, — А где Баграт Шинкуба? — ҳәа дсазҵааит.

Иаха ибзианы сыцәан, ашьыжь сеихыкка саапшит.

Ноиабр 24

Иахьатәи амш ус иниагәгәа ицеит. «Литературная газета» аредакциахь снылгылеит. Дызбон аредактор хада А. Б. Чаковски, ҳамҭак ҳаицәажәон, дсыпхьеит иѡныҟа. Уа дызбеит Гь. Гәлиа, даара хьаас имоуп иан лчымазара. Уи акы анлыхь, иѡныхьшәашәан иаанхоит Дырмит ду еицырдыруа иѡнаҭа!

Москва ажәабжьс иҟоу, А. Солженицын дахьылаҧшықәыртцаз ауп. Уи ашәҟәыѡѡцәа Реидгыла дахьалыр-

цаз ҕәҕәала згәы иалоу рацәаѡуп, урҭ ықәгылар ҟалоит, изусҭцәоу макьана еилкааны исымам. Уаха «Литературная газета» иаҧыларан иҟоуп уи ахҭыс иахҳәааны астатиа.

Б. Ахмадулинеи сареи ҭелла ҳаицәажәон, излалхәаз ала, сажәеинраалакәа еиҭаган дрылгеит. Ахаша ауха ҳаиқәшәараны ҳаҟоуп.

Галина Дмитри-иԥха Чеснокова (аҳақьым-апрофессор) лыцхыраарала лара аус ахьылуа Аинститут аҟны исзыҟарҵеит акардиограмма. Изларҳәаз ала, сгәы макьана хар амамзаап. (Издыррыда уи иахнагахьоу, заҟа хҿа цҳафыр аахахьоу?!)

Уажә иаасгәалашәеит ҳанаауаз амҩан игәасҭақәаз — Қырҭтәылатәи Ақытанхамҩа аминист М. Б. Гвинҷьилиа, абгахәыцы цыхәабаба, уи икәкьашара даҿзан Чануҟәазе — Қырҭтәылатәи Акомпартиа ацентр Комитет амазаныҟәгаѡ. Уи авагон аҟны иара иакәын нцәас иҟаз, аха убасҟан В. П. Мжаванаӡе даацәырҵыр — иаргьы иаразнак дцыхәабабахоит, дхәыцхоит, дмишәанхоит. Ус иҟан ажәытәгьы, ус иҟоуп иахьа, ус иҟалоит уаҵәгьы!

Уаҵәы аашар иаатуеит 3-тәи зегьеидгылоутәи аколнхацәа реизара ду. Исгәаласыршәарц сҭахуп: аколнхацәа 2-тәи реизара ду аан, абра Москва Кремль аҿы Апснытәи аколнхацәа рыхьзала дықәгылеит Мыкә ақытантәи анхаѡы Хьудар Какалиа. Уи дцәажәон апсышәала, иихәоз аурыс бызшәахь еиҭеигон Н. Лакоба.

Уатцәы Апсны ахьзала дықәгылоит аколнхара ахантәаѡы Ушьангьи Қәычбериа. Иихәаша урыс бызшәала иѡны имоуп, зегь ахәапшхьеит, абырҵкал икылыргахьеит. Иудыруазеи, даԥсыуоуп, цьара апсуаа зҭагылоу ауадаѡразы акы иҿытцшәар ҟамлои!

Иара Ушьангьи, ариаҟара бла зхәапшыз иқәгылара игәы азтынчуп, днықәгылан апхьара мацара ауп иуалу. Ушьангьи хьаас имоу даҽакуп — уи апсуа кәымжәы

дацалан иааигеит, аха ашәцара дацәыԥхашьоит. Ари ԥьашьатәзами?

Ноиабр 25

Асаат 8 рзы ҳдәылтцит асасааирта «Будапешт». Амашьынақәа рыла ҳнаргеит Кремль агәашә Боровицки ҳәа изышьтоу аҟынза. Уантәи шьапыла Кремль ҳталоит, ҳцоит Аизара дуқәа Рхан ашҟа. Ҳаԥналоит. Ҳееилаҳҳуеит. Иаарласны шьыжьхьа ҳфоит. Нас азал ҳаԥналоит. Сара стып: 9-тәи ариад, 8-тәи аҟәардә. Ҳапшуп ианаадыртуа аизара ду. Зегьы агәышьтыхра рҽықәуп, ԥьоукы тәашьа рымазам, инеиааиуеит. Аделегациа иалоу, шамахамзар, згәышԥы ҳамтала ичапам дубазом. Сгәанала, аҳамтақәа рацәахацыԥхьаза, аусура иаҳа имачхоит.

Иахьаанага сзымдырзо, иаасызкылҟьеит Д. Гәлиа иажәеинраалахьтә ашкол аҽы ашәаны иаҳдыртцоз:

Арт шәахь избахьада ауаа амхы лартцоны?
Чари, чари, чари рама, ауаа амхы лартцоны!

Уажәы ари еиԥш ашәа анхаԥы иаҳар, дахыччаргьы ҟалап. Иахьа ҳанхаԥы аԥыкәреилатцара аҟны дыҟоума, заҟа хкы дырҽузеи? Ачаи, ататын, ацитрус, абаҳча!

Иҟалап саргьы, жәпаԥык аделегатцәа реиԥш, абра машәырны саанагазар. Цоуп, сабацәа ԥьанхацәан, анышә ишахоз иԥсгәышьеит. Урт адгьыл иқәыртәахьаз апхзы рԥашны илеиуазар, аҽыкәаша змырыр ҟаларын.

Даҽеа ганкахьала уахәаԥшуазар, иҳақзаргьы ҟалап, урт рыхтылц, Асоветтәыла иқәынхо адгьылқәаарыхцәа рхатарнакцәа ахьеизаз Кремль азал аҽы дахьтәоу!

Жәа-саатк рзы Аизара ду аусура иалагеит. Аизара анапхгара алхра иадхалт саатк инеиҳаны. Анапхгара даламшәагәышьеит апсыуак. Уи зынзак ииашам. Издыруада уи ҳара Автономтә Республика анапхгаԥцәа иаҳҳаразар?

Апрезидиум аҟны М. Шолохов дтәоуп, уи иашан иҟатцоуп. Жәыргьыттәи апҳәыс, асоциалисттә цьа афырхатца Купуниа Апрезидиум ахь далхуп. Дасу ртәарҭақәа ааныркыларц агәырқьхәа ианаацәыртц, Купуниа раԥхьа дгыланы лҷыналхеит. Аполитбиуро ачленцәа ахьтәаз днеины днарыдтәалеит, дтәоуп дҷаԥхаҷаччо. Ԥсыуа ԥҳәысзар, лҭып ылхны иҟазаргьы, уахь дыԥхашьаны днеирымызт. Купуниа лхымшаԥгашьа афакт иҳанаҳәо рацәаҙоуп.

Иҟатцаз ажәахә аҷы иқәгылаз актуалтә зтцаарақәа:

1. Адгьылқәаарыхра акультура.
2. Арахәааҙара.
3. Акадр разыҟатцара.
4. Ақыҭанхамша механизациала аиқәыршәара.

Ажәахә цьара-цьара ианыԥшуан анапхгара аганахьала ахатә критикагьы. Аха усгьы ацәажәаш давсит ақыҭанхамшаҷ зегь реиҳа итцару азтцаара: уи — аҷар ақыҭа ныжьны рцара. Ари апроцесс хәаԥшышьак анамоу — ақыҭақәа ҭацәуеит, аҷар аныҟамла, аирагьы маҳхоит, игылоугьы ирзышьҭкаарым анхаша зда дхәарҭам идгьыл абзиабара. Абра иаақәгылоит азтцаара ду: Анхаша дшынхашу даанхо даанымхо?

Абри азтцаара ду ишахәҭоу еиԥш ианыԥшуам Аустав ҷыц ирыдыркылазгьы.

Атрибунахь инеиуеит ацәажәацәа, аха макьана аҙәгьы акритика ҟаитцом. Ицәгьазма абра аимак-аиҷак тцысыр? Имаҷума ҳара ҳқыҭанхамшаҷы макьана иҙбам азтцаарақәа?

Ажәытә ҳаԥстазара цәгьан, уажәы ибзиахеит. Ажәытәи аҷатәи реиҷырԥшра мацара иаҳнатагәышьозеи? Убри азы мацара еизгатәызма Москва абри аҟара ауаапсыра?

Аибажьара, аибарҿхәара, иҳагу, ҳаитцазҟьо — ататцәахра — абарҭ реиԥшқәа ртцыхәа анбаԥтцәои?

Ҳқыҭанхамѡаҽы аусқәа ҽеимзар, анхамѡа знапы алаку реизара ду аҽы уи цәырганы изырымҳәозеи? Ирхашҭма? Азѡа зӡаз иан дагеит.

Ноиабр 27

Иахьа асааҭ 6 рзы ахәылбыҽха аколнхацәа 3-тәи реизара ду иалгеит. Ашә аиркит Н. В. Подгорныи.

Ноиабр 28

Б. Ахмадулина лыѡныҟа сналпҳьеит. Ҳаиқәшәара иадылгалт сара сѡызцәа ҳәа лара илдырқәоз: М. Луконин (уи дицуп иҧҳәыс ҽыц), Р. Казакова, абра дҳақәшәеит Кубатәи поетк, иҭырцьман дицны.

Сара раҧхьашәа снеит. Белеи сареи ҳаҧхьеит лара леиҭагамҭа сажәеинраалақәа. Цьара-цьара, лара ишлышьашәалоу еиҧш, акыр аоригинал даҧырҭуеит, аха иара иаҭоу адоуҳа азынлыжьуеит, даҽаҵьарагьы аоригинал даҧырҭуам, дазааигәоуп, ибзиангьы еиҽылкаауеит ажәеинраала. Б. Ахмадулина дпоет дууп, иахьатәи аурыс поетцәа ҽарацәа дагьреиҳазаргьы ҟалап. Аха, рыцҳарас иҟалаз, ари дышқәыҧшыз дҭаркит, ишакәым инылхит лымчқәа, хатәы насыҧлагьы деиқәымшәеит. Дылмоуит лбаѡхатәра ду еилкааны нап лыдызкылашаз, деиқәзырхашаз ахаҭа!

Иҵьасшьон сара… Асасцәа ҳнарҧхьеит, арахь ҳзықәтәо аҟәардәҭәҟьа рымам, астол аҭыҧаны ашәындыҟәра ҳахатәоуп, хаҭеи-ҧҳәыси зыниало акрауаҭқәа еизааигәатәны ҳрынтәалоуп, уа дҳадтәалоуп Кубатәи апоетгьы, арахь — адунеитә поезиа аҭагылазаашьа ҳалацәажәоит…

Издыруада, урҭ аѡзҭаарак зынӡак еимадамзар, ус рымҳәои цьоукы: «Апоет доуҳала дчалароуп, егьырҭ зегьы башоуп иара изы!»

Ииашоуп даҽеакгьы: абааш хан акьышәкьышәра, хьыразныла иҩычоу ауада дыҩнатҵа, ҷыки-бзыки иазҳәаша фатәыла, жәтәыла астол рыхианы иахьгылоу дахартәа, аха уахь инанамгар ҟалоит апоезиа, уа иҟамлар алшоит ҳақла ацәажәара!

Уажәытцәкьа сара исҭахыз: аиҩызцәа ахьеиниаз иҟазар ауп аҟәардәқәа, астол, атцәцақәа, баша асаанқәа. Апшәма дышәкәыҩӡар, имазар ауп, зегь рапхьа иргыланы, иара ихаҵа ишәкәқәа рыдагьы, иҧсы еиҧш бзиа иибо даҽеа шәкәқәакгьы, насгьы, урҭ адашьмаҷы икажьымкәа, ицәгьа-ибзиа, шькапк итазар ауп.

Абас аҕарпшарра аныҧшуан ҳахьтәаз ауада, аха апшәмапҳәыс Бела данаацәыртлак, ма ацәажәара данылагалак, ауада мрахәагак ҩнапхазшәа иҩнылашаауан.

Аиҩызаратә хәылпаз бзианы имҩапысит, иҟан гәаартыла ацәажәарақәа.

Бела дрыпхьеит сажәеинраалақәа, итәаз зегьы ргәы иахәеит.

Римма Казакова лыҩнынӡа днаскьаганы асасааирҭахь саауан. Схәыцуан: «Апоет иаша даҟәытцыр еиҕьуп даҽеа бызшәак ахь иҩымҭақәа реиҭагара!»

Декабр 14

Иахьа Тҟәарчалҟа сцоит. Асаат 3 рзы акультуратә Хан аҷы еилдыргоит «Ахра ашәа». Уи мҩапызго уи Ахан аҷы еиҷкаау апсуа литературатә гәып анапхгацәа роуп. Аапхьаратә билет снапы иакуп, ацәаҷы епиграфс иарҭоит: «Иаҳауеи, сыпсыхгьы са схаҵагьы, Акьахьба иеиҧшында апсуаа зегьы!»

Сгәалашәарақәа рацәаны иадҳәалоуп ари ақалақь ҷыц Тҟәарчал. Рапхьаӡа уа снанагеит 1925 шықәса рзы. Уа инхоз сан лаҳәшьа лҷы ааиҷасра ҳаҟан саҳәшьа еиҳаби сареи. Исгәалашәоит сан лаҳәшьа Маниа слыргыланы

Аалҙга аршьа анслыртцоз. Уажәы Кәазан адәыҷба станциа ахьыќоу усҟан дәеиужьны ишьтан. Ахахьшәа аҵандарқәа еицрыхәхәа игылан. Арыҷьарахь ѡны еихагылак улаҧш ақәшәон, актәи аетаж зегьы дәқьанын. Арымарахь рацәак иќамыз амҿы иалхыз уахәамак гылан. Убраќа интцәон ауардын мѡа. Наќ Аќармараќа инархәа-аархәаз аҿымѡа ҭагалан. Лашькьындар ашьапаҿы аџьтцла гылан, аѡада аҙырԥхаќа ицоз уи атцлаҿы ианѡеилак, иаангылон, Лашькьындар инатцаныхҳәаны, ацәашьқәа наганы атцла ашьапы инаддырҷаблон, сыбла ихытцуам ацәашьы ҭааҙа ианбылуаз… Урҭ зегь лакәхеит уажәшьта.

1936, 1937, 1938-тәи ашықәсқәа рзы Тќәарчалќа аара хҭаскит. Зны сцалон аҙырԥха, даҿеазны саагылон ҳауацәа рҿы.

Усҟантәи аҿар зегь реиԥш, сеигәыргьон Тќәарчал азҳара иахьаҿыз. Уи иазыскит акым-ѡбам сажәеинраалақәа. Нас кыраамҭа еиԥќьеит уи ақалақьи сареи ҳаиқәшәарақәа.

Декабр 15

Иацуха Тќәарчал имѡапысит алитературатә хәылпазы. Ари зеиԥшыќам хәылпазын сара сзын. Сара сзын мацарагь акәзам. Ари аиқәшәара хҭысны иќалеит ақалақь иаланхо аџьажәлар зегь рзынгьы.

Зегь реиҳа иџьоушьаша, убри аќара ажәлар аднагалт, атеатр иазкуамызт. Урҭ баша имѡахымтцит, аѡымҭа ианалацәажәоз рыблақәа ирхыԥшылалак, рнапеинќьашьақәа уҳәа, иѡашьомызт «Ахра ашәа» ишаԥхьахьаз. Изустцәада, нас, ари аҭоурыхтә ѡымҭа уадаѡ аилыргара згәаҕьыз? Ажәахә ибзианы иќаитцеит СССР жәлар рартист Шәарах Пачалиа. «Аҳәсақәа рхырҿы ароман аҿы ишаарԥшу» атемала дықәгылеит Хынтәԥха. Дықәгылеит аурыс ԥхәыс артцаѡы — уи инеитцыхны аѡымҭа дахцәажәеит. Убас лара лыбызшәала дықәгылт

қыртуа ԥхәыск, аҩымҭа данахцәажәа ашьҭахь ҽырҳәала даԥхьеит Гр. Абашиʒе иеиҭагамҭахьтә ҭыԥҭцәахак. Абасала, аԥсшәа змаҳауаз рзыҳәангьы игәыԥҭцәагамызт ари ахәылԥаз.

Урҭ зегьы уаҩ иибац, уаҩ иаҳац ауп, усҟак изцьашьатәузеи?

Уаҩы иҵьеишьаран иҟалаз даҽеакуп: ашахтиорцәа, иаха шаанʒа ашахта цәыҭлашьцараҽы арацәа пызҽуаз, иахьа интеллигентк иаҳасабала рҽеилаҳәаны асцена иқәгыланы ирыԥхьоит «Ахра ашәа» ацыԥҭцәахақәа! Ма ишԥаԥхьо уҳәарауазеи? Леиуа Касланʒиа иаԥхьашьа иадукыларгьы уацәыԥхашьарым! Иаԥхьон, рыбжьы ҭганы, гәтыгьгьала ҩыцьа аԥсуа ʒгабцәагьы.

Уи ауха еилыскааит сҩымҭа «Ахра ашәа» ауаа ргәы ишахәаз, уи ауха даҽеа зныкгьы агәра згеит аԥсуа литература ауааташҩса рыгәқәа рахь амҩа ҭбаа алхра ишаҽу. Аҩымҭа бзиа аныҟала, аԥхьаҩ дҳамазаап, убама!

Апартиа ақалақь комитет актәи амаʒаныҟәгаҩ аҩ. Шь. Шьакаиа ахәылԥаз аиҽкаара ацьабаа ду адибалт. Иара иоуп иаԥшьызгазгьы, иара иоуп напхгара азызуагьы. Абас аԥсуа литература аʒыргара дахьаҽу сеигәыргьоит, иҭабуп ҳәагьы иасҳәоит.

Ахәылԥаз ашьҭахь, ишаԥу еиԥш, краҳфеит, краажәит. Аҟәаҟа сандәықәлоз амашьына дсыцтатәеит Артиом Амқәаб. Артиоми сареи амашьынаҽы ҳнеицәажәааицәажәон, аха сара хәыцрақәак сырхагалан срыман. Иарбанқәоу урҭ?

Рыҽзаладмырхәызеи аԥсуа шәҟәыҩцәа аусуцәа рықалақь [аҽы] имҩаԥыргаз алитературатә хәылԥазы?

Аԥсуа литература ахырхарҭа сгәы иахәом. «Урыс бызшәала заҟа ҭижьхьоузеи? Насгьы ахә шԥаршьеи? Аԥсышәала ишыҟазаалакгьы, ианеиҭаргалак, ибзиахондаз!» Абри ауп ҳашәҟәыҩцәа реиҳараҩык гәтыхас

ирымоу. Ари — чмазара цәгьоуп, азѡаҽкы иаѡызоуп. Ари ачымазара гьежьуа ирылоуп Нхытцаа ҳашьцәа рлитературақәа рҟынгьы. Уа зыҙбахә ажәѡан аҟынҙа ихаргалаз поетцәақәак рѡымҭақәа рхатәы бызшәаҽы иԥсыҿуп, аԥхьаѡ игәаҽы иҟаҙам!

Ус ҳахьуама ҳаргьы?

Имцурахарц иҟоума, нас, Д. Гәлиа, С. Ҷанба, И. Коҕониа иаԥыртцаз ашедеврқәа? Исуалузеи сара?

Абас сшынкахәыцуаз аѡны сааит, санышьҭалагьы лассаамҭа сызмыцәеит, еихсыгьшьа амамызт сыгәтыха, еилаѡынтуан схәыцрақәа. Урҭ зегь, ашьхытцә реиԥш, изыртцысыз Тҟәарчал имѡаԥыргаз алитературатә хәылпаз ауп.

Декабр 25

Қарҭ сыҟан. Сѡыза Р. Маргиании сареи ҳаибабон. Ҳаҟан аҭыжьырҭа «Мерани» аҽы. К. Калаҙе излеиҳәо ала, сѡымҭақәа томкны иҭытцуеит ианвар антцәамҭазы. Уажәраанҙагьы адоговор ҳабжьамызт, уи аҿены иҳабжьаҳцеит.

Декабр 28

Ҷлоунтәи сааит. Исырҽыцыз сабацәа рыѡны уеигәырҕьартә иҟалеит. Алгаразы рацәак нымхеит.

1971 шықәса

Ианвар 3

Уажәыҵәҟьа Ҷлоунтәи аҩны ҳаахалт. Шьҭа хәылпҭазуп. Уахь ҳаҟан Ҭамареи сареи, Гәында дҳаманы. Ахәыҷы ахьҭа ҳацәлылалеит, дхәарҭамкәа дышьҭоуп. Уажәыгьы агәыр анлылартҷо лтҷәыуабжьы саҳауеит.

Ашықәс ҿыц сабацәа рхәышҭаараҿы ҳаҧылеит. Ҳгәылацәа, ҳашьцәа ҳзымҩахыҵит, ҳаидтәалт, ҳазхара ҳахәмарт, ҳаччеит. Арҭ ахымш сынхаҩын: амҿы ҧысҟон, амца еиқәысҵон, сшәарыцон, аха аиаша сҳәар ами, схы иҭагәаз ахәыцрақәа ҭымҵит, уажәы-уажәы сырҳәынҷо, дара рахь сиаргон. Зны-зынла сыблақәа хкуан, баша инаҧшуан акәымзар, акгьы рбаʒомызт. Даҿазныкгьы издырит, ақыҭахь нхара-нҵыра уаҳа хынҳәышьа шсымам, мызкы-ҩымз аагылара сылшоит, уи инацҵан исылымшар ҳәа сшәоит.

Ианвар 4

Иахьа сҭыҵит аусура, ари 1971 шықәса ҳазнылаз раҧхьатәи аҷьамшуп. Иҟала сыздыруам, сгәы рацәак иаҳәом. Иаабап уаҵәтәи амш исзаанагаран иҟоу!

Ианвар 7

Иахьа иҩны салгеит ажәеинраала «Аҧсадгьыл». Д. Гәлиа 1920 шықәсазы иҧсадгьыл иазкны иаҧиҵаз ажәеин-раала иаҭакуп. Ҳәара аҭахума, Д. Гәлиа иажәеинраала классика ҩымҭоуп, уи иаҵоу аидеиа ду иаҳагьы иартҷарып ҳәа сазхәыцны ауп ари ажәеинраала заҧысҵаз, аҧсыҿра шагымгьы здыргәышьоит. Ҳҿы зырцәажәо ҳлитература иалшаз анаҳхашҭуагьы ҟалалоит, аф зысша!

«Ацынҵәарах» саланахалеит, сҽанаҳәеит, убри салганы, знык о-о-ф, гәышьа сызҳәар, издыруада ажәеинраала шьахәқәак аҧысҵаргьы. «Ацынҵәарах» аҕьырак саҩызгар ҟалап даҽа мызки мызки бжаки рыла, нас салагоит, аҧхьатәи адаҟьа инаркны ахҩылаара, даҽакала иуҳәозар, салагоит ашьалашьынра. Ус-ус, акаҽы ишҧасызкылымгари!

Ианвар 9

Иахьа Ҟабардантәи ажәытәтәи сҩыза Ҳашьым Теунов исзааишьҭит «Ошхомахо», уа иануп сажәеинраалақәа хҧа, ҟабарда бызшәала еиҭаганы. Сеигәырҕьеит уаҩы ишимбац. Иахьаҵәҟьа изызҩит аҭак, иҭабуп нацҵаны.

Киевнтәи исоуит Н. Новицки исалам, уи Ашықәс ҽыц сыдиныҳәалоит, нас иааицҳауеит «Ахра ашәа» аиҭагара ишаҽу.

Ианвар 17

Иниасит аобласттә партконференциа. Абызҳәацәа ирылаз амхреи-аҭареи рҭыӡшәа аҵыхәа ҧҵәеит. Еилыхароуп, хҭацәыхак сымаӡам. Абар иааҳадгылеит Аҧсны 50-шықәсахыҵра аныҳәа, ҳаҧхьа ишьҭоуп Қырҭтәылатәи акомпартиа аизара ду, уи шаҳҳәо, иааҳадгылоит Иреиҳаӡоу Асовет ашҟа алхрақәа, нас сара исызҭарыда ахҭацәыха. «Ацынҵәарах» аамҭала иҧхьаскыр акәхеит.

Ианвар 19

Иахьа салгеит ажәеинраала «Аҧсны». Сгәы иҭаз зегьы азымҳәагәышьеит, иҟалап иҳәоу амаҷгьы иҧсыҽны иҳәазар!.. Аха уеизгьы март 4 аҽны ныҳәаҽак иаҩызоуп!

Ианвар 23

Иахьа абиуро ачленцәа зегьы ҳаиццеит Галҟа, ҳахәаҧшырц ҳгәы иҭоуп Ингур ГЭС. Ирымҳәои, мшәан: «Ла иабо, хы иаҧсоуп».

Лассы Галтәи амшын асаркьа еиӈш ҳнанӈшылеит, нас шхәала ҳахныћәалеит. Аргылара аначальник Есакиа даҳӈылеит, зегьы нҭырҷҷааны иҳаиҳәеит.

Сыбла иабаз акыр анырра снаҭеит.

Ианвар 24

Иацы Гал араион аҽы избаз убасћак исылаҽит, зынʒаск сшымгәыҕʒоз жәеинраалақәак снамырҩыр амуит. Акы — «Галтәи амшын», егьи — «Ажәытә мҩа ашәа». Макьана урҭ цәалоуп, игәылсмыршәац, рацәак иаӈсамзаргьы сыздыруам…

Уаха Қарҭћа сцоит. Уаҭәы иаатуеит ақыҭа нагʒком рхантәаҩцәа реизара, уа сықәгылан ацәажәара сыдуп.

Февраль 7

Уаҭәы Москваћа амҩа сықәлоит, Ҭамара дсыманы. Уи дышьҭасҭарц сҭахуп Кунцево ахәышәтәырҭаҽы. Саргьы гослитиздатаа снарыдҭаалап, уа томкны иҭрыжьуа сҩымҭақәа снарышьҭаҭаап, насгьы сҩызцәеи сареи хаиқәшәап, ҳаицәажәап, ицәгьаʒам, шықәсык ахь знык акәзаргьы, апровинциаҽы иʒыфан ићоу ауаҩы аҳҭнықалақь «аҳауа» налбааидалар!

Уантәи Қарҭћа сыӈрыроуп, сыћазароуп 24-тәи апартиа аизара ду анаадыртуа аҽны.

Ҳаи, анаӈьалбеит, избоит, сымҩа ахьанҭара иаҳа-иаҳа ишсықәыҕәҕәо!

Амҩа сықәламҭаз исҳәарызеи? Сынтәа Д. И. Гәлиа идиплом аиуразы иқәдыргылеит: Шь. Ҭәыӈьба иажәеинраалақәа, Амӈар исахьаҭыхымҭақәа, Нелии Ивани Ҭараа рҩымҭақәа.

Февраль 15

Амза ааба инаркны иахьанʒа Москва сыћан. Ачымазаҩ ахәышәтәырҭаҽы дышьҭасҭеит.

Москвантәи сҩызцәа аҳәгьы дсыҟәымшәеит. А. Твардовски дычмазаҩуп, дхәарҭам. К. Симонов Кисловодск дыҟоуп, М. Луконингьы дычмазаҩны дышьҭоуп.

Асасааирҭа «Москва» аресторан аҧы машәыршәа дсыҟәшәеит Ҟаисын Кулиев. Апоет иҩымҭакәа ҩ-томкны Гослит аҧы итытцзаап, урҭ атомкәа ҳамҭас иситеит, инапы атцаҩны.

Гослит аҧы итытцран иҟами сара сҩымҭакәагьы томкны, аха уи амра анакәыпхо сеидру! Уи атытцра сара сашьҭамлар, иашьҭалода? Арахь ашьҭалаха сызҭада, кыртцуеит сара сҳәынҭқарратә чынуаҩхеижьҭеи.

Аҩны сахьааиз Бенур дычмазаҩны дышьҭоуп, ашьахалара имоуп, иаразнак ахәышәтәыраҭахь даагеит.

Сымацара аҩны саахҳалт.

Аилахара ҕәҕәа ҳҭагылоуп аусураҧы. Ишахәҭоу иапылатәуп Апсны АССР 50-шықәсахытцра аныҳәа ду. Асасцәа маҷҩымкәа иаҭаарц иҟоуп ҳапсадгьыл. Урҭ рпылара, ишахәҭоу еипш рыдкылара — ус имариам!

Амшгьы зеипшрахо сеидру. Идыруп, март есқьынагьы ихьаҳәхьачоит. Ихәашхәашоит.

Февраль 20

С. Ҷанба ихьз зху Аҳәынҭқарратә театр аҧы иахьа иҳамоуп И. Папасқьыри, М. Аҳашбеи, сареи, аҧари ҳаипылара.

Ирасҳәарызеи? Арахь — ҽазыҟатцара сымазам.

Февраль 21

Иахеи иахьеи неицырхырааны, сапхьеит В. Атцнариа ишәҟәы «Творчество Б. Шинкуба. Лирика, эпос, поэтика».

Ҳәарак аҭахзам, В. Атцнариа абаҩхатәра ду анцәа изанеишьаз литератураҭцааҩуп. Уи ҳнарбеит ари ашәҟәы. Цоуп, цьара-цьара иҷкәынра даамҭанарсцәоит, аха уи

усҟак ишәарҭам, аамҭа иарҽеиуеит зегьы. Аҩымҭақәа рыхә ашьараан, маҷсаҷк дахнаҧааузаргьы, обиективра иҽадкылан дауеит.

Зҩымҭақәа ирыхцәажәаз автор иаҳасаб ала акәымкәан, хар амамкәа аҧсуа литература здыруа, бзиагьы избо ҧхьаҩык иаҳсабала уахәаҧшуазар, ари ашәҟәы иагуп:

1. Азҵаарақәеи апроблемақәеи ашәҟәы иқәнаргыло ҭоурыхла ирызнеим, убри аҟнытә аҧсуа литература аҽиара апроцесс иаҟәыҵхашәоуп ишаабо.

2. Апоетика дахцәажәоит, ари иуадаҩзоу зҵаароуп, еиҳаракгьы аҧсуа поезиаҽы, нас ажәеинраалақәа еилургар ҟалома урыс бызшәала еиҭагақәоу рыла?

3. Автор давсуеит аҧсуа милаҭ сахьаҩыратә хәыцшьа. Игоит адәныҟатәи еицырдыруа ҧшьыркцак, уа иҭеицалоит азҵаарақәа жәпакы. Уа иҭамзаз аҩымҭа иара изы ма иҧсыҽуп, ма акгьы иаҧсам.

Мшәан, аҧсуа литература иара аҧсы ахамзар, иара аҧштәы амамзар, нас илитературоума? Иҟоума аҧсуа литература иалшаз аихьзарақәа? Урҭ иарбанқәоу? Ҳзыхцәажәо ашәҟәы иаҳнаҭома абарҭ зегьы рҭак?

Март 8

Иага ҷьабаа аабазаргьы, иага ҳгәаҟзаргьы, ишахәҭаз имҩаҧаагеит ҳмилаҭ ныҳәа ду — Март 4! Аҧсны ианаршьеит Аҳәынҭқарратә ҳамҭа, иҟан официалла адныҳәаларагьы.

1936 шықәса антҷәамҭазы Нестор Лакоба анышә дарҭон. Аҭаҳмада ҟәыга Барцыц Басиаҭ даақәгылан, дцәажәеит уи аҽены. Ус иҳәеит: — Дадраа, уаҳа ишәасҳәагәышьозеи, аҧсуаа ишаҧшаҧуа иҳазгылаз ҳаетҷәа ааҳәит!

Ҳзыниашаз ибозаарын аҭаҳмада!

Уинахыс заҟа ҭагәҭасра ҳрыцәшәазеи? Заҟа мыкәмабара рхыргазеи аҧсуа жәлар?

1936 шықәсеиқәатцәа аан Апсны иацәтахеит иреиғьыз атцеицәа.

Аџьынџьтәылатә еибашьра Ду иахәлабгеит зықьҩыла апсуаа рҽар.

Апсуаа ранбан рымырхит, рышә адыркит амилат школқәа.

Ақытақәа, аҳаблақәа, азиасқәа ржәытә хьызқәа рхыхны ақыртуа хьызқәа рхыртцеит.

Мраташәаратәи Қырттәыла араионқәа рахьтә цыхәапцәа рымамкәа Апснықа иааргон ахцәацәа.

Абарт зегьы зыбла иабаз соуп сара, абарт зегьы гәырҩацәгьала изхызгаз соуп сара…

Март 2 рзы абиуро иалаз ачленцәеи Апсны аиҳабыреи ҳнеит аботаникатә баҳчахь. Нестор Лакоба ибаҟа апхьа ишьтахцон ашәтшьытцәрақәа. Сара сахьгылаз еидара хьанҭаны исықәыгәгәаз рацәоуп. Уи данырҳуаз аҽены сызлапшыз инаркны, акакала сапхьа иасуа иалагеит ант амыкәмабарақәа. Сыблахатц аагьежьын, скаҳарц мачк ауп исыгхаз…

Абарт зегьы гәык излатазоузеи, хшыҩк излашьтнахуазеи, анацьалбеит?!.

Март 12

Иахьа Гәдоуҭа апартиа араиком апленум амҩапгара салахәын. Бзыпын иахьабалакгьы ахәычы инаиркны аду иҟынза Апсны АССР 50-шықәсахытцреи аҳамта ду иартази ргәы шьтыхны иамоуп. Зегьы агәыргьара шырҷыкәу уахьнеилакгьы иубоит.

Апленум ашьтахь Вова Ҭаниеи даҽеа хҩык-пшьҩыки ҳацны Афон ҳааит. Уа ҳнеидтәалан, краҳфеит, краажәеит. Абраҟа ҳахьеидтәалаз сырзапхьеит сажәеинраала «Апсны».

Март 13

Иахьа схалазаҭәык аҩны сааҩнахеит. Бенур иаха иан лахь Москваӄа дцеит. Биана лхәыҷқәа лыманы луадақәа рҽы дыӄоуп.

Иаацәырызгеит «Ацынтҵәарах», уажәшьҭа снала-гаргьы цәгьа избом, аха ариабжьарак сызлаз ахынҭаҩынҭара ароман саӄәыганы убриаӄара хара сар-гылт, сызлалагаша сыздырӡом. Уиадагьы, ицәыртцыз адакументқәеи, сзыпхьаз аҷыда литературеи дааразә сдырхәыцит. Ароман иҩны исымоу ахқәагьы ҷьарак-ҩыцьара сеиҭарыхәампшыр псыхәа сымамкәа саатагылт. Зегь рапхьазагьы, аҭыхәтәантәи ахы, изыҩхьоу наӄ инышьҭатцаны, даҽеакала идәықәсымгалар, сцьабаа зегьы башахоит. Уи азыҳәа истахуп аҭынчра, ахҭацәыха, агәамч, агәаҳәара, аха изласоурызеи урҭ?!.

Маи 2

К. М. Симонов иԥҳәыси иареи ҳаҩны иӄан, урҭ иҩарыдтәаларц саарыԥхьеит сгәылацәа: В. Кобахьиа, И. Амҷба, Ш. Лакоба уҳәа убас даҽеа ԥыҭҩыкгьы. Асас ҳамҭас исзааигеит аҭаҭынжәга, иара иҭарԥсо аҭаҭынгьы нацҵаны. Лариса Алықьса-иԥҳа ҳамҭас исылҭеит Москва иҭлыжьыз лышәӄәы «Лессе».

Сара К. Симонов истеит алабашьа, лара илаҭәасшьа-шаз акгьы сҧыхьамшәеит.

К. Симонов сныҳәаҷа анникылоз астол иахатәаз аҩызцәа ус реиҳәеит: «Ари дызҿу ароман «Ацынтҵәарах» дзалган иӄалозар, ижәдыруазааит аурыс бызшәахь сара ишеиҭазго!»

Маи 8

Иахьа Аӄәа имҩаԥаагеит Қырҭтәылатәи ССР 50-шықә-сахытцра амшныхәа. Уи ыӄан С. Ҷанба ихьӡ зху Аҳәынҭқар-

ратә театр аҟны. Сара соуп аиубилеитә хәылпазы ааазыртыз, атцыхәтәанынзагьы имҩапызгоз.

Ҳаизара далахәын Қартнтәи ииаз Гь. С. Зотценизе. Аизара ашьтахь уаххьа ҳфарц ҳахьеидтәалаз ашҟа К. Симоновгьы днапхьан.

Ажәларқәа рыиашьаразы аныҳәаҽа анааныркылоз, Зотценизе иажәа даланахалацәеит. Уи еиҳарак иақәырғәғәаны далацәажәеит аурыс шовинизм даара ишшәартоу, иаанкыламзар апырхага шыҟанатцо. «Было время, — иҳәеит иара, — когда только и слышно было «старший брат, великий русский народ, как-будто другие народы вовсе не существовали!» К. Симонов инақәырццакны ус ажәа ныбжьаиршәит: «Да, я тоже хорошо помню это время. Делая лозунгом «великий наш старший брат», тогда нельзя было произнести слово «абхазский народ» — ведь это же было!» Зотценизе уа дааҽахеит, ииҳәаша иҽамшәауа.

Астол ҳанахытц, Зотценизеи сареи маҷк иағьны ҳаицәажәеит: «Шәышықәсала атоурых змоу ҳаиашьара иаҳа-иаҳа арыгәғәара зылшо ауаа шәзықәыргылом. Иназақәам, итцәыртцәыруа иҟоу акадрқәа уасхырс ишьтышәхуеит, урт аиашьара арыгәғәара акәым, апырхага артоит, аа, абар, Г. И. Берулава дшаҳатуп! — сҳәан, дааганы асас дааидсыргылеит. Аха Зотценизе уи имаҳазазшәа иара итәы даҽын: «Цьоукы-цьоукы апсуаа ақыртшәа рдыруазаргьы иацәыпхашьаны ирҳәазом!»

— Уи иамур уафы ихы иқәикып, — ныбжьазгалт сара, — ақыртшәа здыруеит ҳәа спекулиациа анықартцо — абри ауп ихәартам!

Зотценизе уи акгьы ахимҳәааит.

Абас убри ауха кыр ҳаицәыхьшәашәаны ҳаипыртцит.

О, анацьалбеит, ртцыхәа анбаптцәои абарт иреипшу ацәажәарақәа?!.

Маи 10

Иахьа Тҟәарчал сыҟан. Ашахтиорцәа аҳәынҭқараа иранаршьаз аҳамҭақәа рыстеит. Шьоҭа Шьакаиа — апартиа ақалақь комитет актәи амазаныҟәгаѡ, иареи сареи кыраамҭа ҳаицәажәон. Маҷк игәы ԥтцәаны дыҟоушәа збеит, измааноу сеидроу.

Маи 11

Иахьа ашамҭазы Сократ Аланиа дыԥсит. Ҳзыѡноу аѡнаҽы раԥхьазатәи лыԥсауп ари. Амҽыша акәхоит ижра.

Маи 12

Иахьа сымшироуп, исхытцит 54 шықәса. Аҭаацәа ишыҟартцалац еиԥш, азәык-ѡыцьак ҳаарыԥхьан, ҳааидтәалан ари арыцхә азгәастарц стахын. Аха иаалырҟьан Қартҟа ацара сықәшәеит. Уахь ицоит Аԥснынтәи шәѡык инареиҳаны, ҏеаладырхәуеит Қырҭтәылатәи ССР 50-шықәсахытцра иазку аныҳәа амѡаԥгара. Маи мза 16-нза ҳзыхынҳәзом.

Маи 16

Иахьа сааит Қартынтәи. Уа имѡаԥысит агәырґьара еилатәара. Қырҭтәылатәи ССР иахытцит 50 шықәса. Шьалеи лаґырзылеи икәабоу ақыртуа дгьыл иқәшит агәырґьара ашәа. Ақыртқәа рымацара ракәзам, ареспублика иаланхо амилатқәа зегьы ақәгәырґьеит ари аныҳәа.

Асас ду Л. И. Брежнев дықәгылан данцәажәоз, аԥсуаагьы рызбахә иҳәеит. Уи инатцшьны иазгәеитеит: «Қырҭтәыла иамоу аихьзарақәа ҏеы иҟоуп аԥсуа жәлар рыхәтаагьы». Москва аханзатцәкьа итәоу ауаѡы, жәынгьы-ҽангьы ас аргама ицәырган аԥсуаа рызбахә азәгьы имҳәацызт макьана. Уи ҳара ҳзыҳәа даараза акрызтцазкуа усуп, ҟәыґарыла ххы иаҳзархәар.

Аҟәа ҳанааи аҽены С. Аланиа дыржуан, ажәлар рацәан, сызбалак зегьы азтцаауан Қарҭ имфаԥысуаз аизара атәы, уи хатә гәырґьарак еиԥш иахцәажәауан.

Маи 17

Иахьа еиҭаацәырызгахит «Ацынҵәарах», ариабжьаракгьы ус ауп, афра сналагоит, нас акы саҟәнахуеит. Ари рыцхарагәышьоуп!

Иахьа ажурнал «Алашара» аредколлегиа рыман, саргьы салархәны. Иҙбаны ишьтырхит ажурнал адаҟьаҿы иаадыртырц аимак-аиҿак аҟәша, «Иахьатәи аԥсуа поезиаҿы анапҟазара» ҳәа хыс иаҭаны, ҟәыґарыла иаҳзеиҿкаар, ари ҳлитература иахәарҭоу усуп. Саргьы исзеиԥштәуазар, сеаласырхәырц сҭахуп. Аԥсуаа ус рҳәоит: «Абла ахьҭам алаґырҙ аауам». Иԥшаатәуп, бжьыҵгалагьы иҳәатәуп апоезиатцәкьа ахьыкоу. Иҟамзар — ишыҟамгьы аргама иҳәатәуп. Аха уи мацарагьы азхом. Иапсҭазашьоузеи ҳпоезиа? Иабанҙарылатцәахьоу ажәлар? Ҳпоезиа-мца ҿымцәарц азы, абарҭ зегьы рҵакҳәа ҟатцалатәуп.

Маи 23

К. Симонов Гәылрыԥшь идача аҟынтәи еиҭаганы исзааишьҭит, иара ґәґәала игәы иахәаз сажәеинраала: «Схәыцуа сгылоуп, сатцәца кны». Аиҭагамҵа сгәы иахәеит, аоригинал иазааигәоуп.

Июн 6, 7, 8, 9

Ариабжьарак Қарҭ сыҟан, ара имфаԥысуеит Аҟәатәи С. Ҷанба ихьҙ зху адраматә театр агастрольқәа. Излазбо ала, ишьахәны имфаԥысуеит, амала, ишахәҭоу еиԥш репертуарла еиқәшәагәышьам. Қырҭтәылатәи атеатртә ууажәларра ахантәафы Додо Анҵаҙе хыс даманы имфаԥысит аилацәажәара. Уи саргьы салахәын.

Ара иҟан арҽхәарагьы акритикагьы. Д. Анҭазе сиҳәеит аилацәажәара астенограмма Аҟәаҟа иаҳзынеиҭиирц. Уи анҳаулак, инарҧбааны имѡаԥгатәуп аилацәажәара.

Июн 24

Уатцәы ҽынла, асаат жәаѡа рзы Москваҟа амѡа сыԥәлоит. Уа иаатуеит V зегьеидгылоу ашәҟәыѡѡцәа реизара ду. Иҟаларушь уи аизараҽы ҽыхтыла ацәажәара? Ахы акыргьы здыруада ахалтура иаҽагылаша аԥәпара?

Июн 25

Москва, аколоннаԥәа рзал аҽы. Ара имѡаԥысит Луговскои 70 шыԥәса ихытцра иазкыз ахәылпаз. К. Симонов иаԥәнагахашаз аԥхьажәа ҳәаны иааиртит ахәылпаз. Иԥәгылеит иахьатәи аурыс поетцәа иреиҧьу ҳәа иԥхьаҙоу ԥшьѡык роума, хәѡык роума. Ахәылпаз мѡаԥысит аԥхарра атцаны.

Июн 28

ЦДЛ аҟны имѡаԥысит ашәҟәыѡѡцәа рпленум, ихьшәашәаҙа, игәырҽыҧь-гәыԥтцәагаха.

К. Симонови, Р. Маргиании, сареи Москва ҳалтцны ҳцеит Симонов идачахь. Р. Маргиани уа дааныжьны Константин Михаил-иԥеи сареи ҳцеит А Твардовски ибара. Ҳѡыцьагьы ачымазаѡ дахьышьҭоу аѡнахьы ҳшьамхы ҳазнагомызт, ҳара ҳзы ихаҳәараҳатәхеит уахь анеира, аха ҳѡыза дҳамбар ҟалозма.

Амра аҭашәара иаҽын, Москва амтцан абнара еихашьшьы игылан, аԥсаатә рыбжьы ачыдахаз даҽак уаҳауамызт, иууаҙа итынчран, ҳѡыцьагьы ҳахқәа ҳақәыжь ҳнеиуан. Агәашә аҽы даҳԥылеит гәаҟра згым Мариа Илларион-иԥха. Сара ҭахык иеиԥш сгәыдылкылеит, дсеигәырҧеит.

— Дышԥаҟоу? — ҳцааит ҳѡыцьагьы.

— Цыхьа аасҭа, издыруада... — даацәахеит лара, — шәаала, шәара шәыблақәа рыла дыжәбап шәҩыза! — лҳәан, днаҳҧызаны лҷыналхеит. Сара иага сҳәаргьы, Александр Трифон-ипа ишьапы дықәгылан даҳҧылоз цьысшьон. Аха дабаҟахыз адауаҧшь иаҩызаз ахатца, дматцәыхәахәха акресло дантәалан ателевизор дахәаҧшуан. Ҳаниба, иблақәа ааихаччеит, ҳгәыдикылт. Аҟәардәқәа ҳҩарыхан, наҟ-ааҟ ҳааиватәеит. Иблақәа ҭаа дҳахәаҧшуеит, игәы иҭоу иҷы иазҳәомызт. Сихәаҧшуеит, избахьаз ауаҩы нырҳара ду дабаҟоу, ачымазара рыцхашьарада дафахьеит, илахь затцәык еицакым макьана. Ҩынҩажәа минут инареиҳаны убра ҳаидтәалан.

— Баграт, расскажи что-нибудь! — абри акзатцәык ауп иҷы иҭшәаз. Саргьы ак насҳәа-ҩасҳәеит, аха уи зхәарҭагәышьазеи. Александр Трифон-ипа ишәҟәы ҳамҭас иситарц иақәикит, Мариа Илларион-ипҳа атом изаалгеит, аҩыга нақәтцаны, аха ачымазаҩ инапқәа аҩыга рзышьтымхит, иқыцьқыцьуан. Нас иара ус инапы анымтцакәа иситар акәхеит. Абри асахьа иахәаҧшны згәы иҭамтцәыуашаз дҟаларымызт.

Ҳаиҧыртцит ҳҩыза ду. Агәашә ҳанынҭытц, даҷеазнык саахьаҳәит сышьтахьҟа. Ари цыхәтәантәиуп, уаҳа дызбашам сҩыза. Бзиала, Александр Трифон-ипа! Уара ҳазну ашәышықәса апоет ду. Аҧсра удыскылом, аха аҧсцәаҳа ушә даалагыларгьы, уара упоезиа аҷаҧхьа аҧсра мычхарак амазам.

Июн 29

Кремль. Асаат жәаба. Иаатит V СССР ашәҟәыҩуцәа реизара ду. Уаҳа идмыргәагәеит, аҧшьымш рзы иалгеит. Ирацәан ақәгыларақәа, аха К. М. Симонови Е. Евтушенкои рықәгыларақәа иаҳа сгәы иахәеит. Ицәажәоз зегьы еицҷакны иатцыршьуан ҳлитература аҧстазараҷы

акритика аԥсыҽра, аха аҳәгьы хьыҳҳәала афактԛәа дрылацәажәомызт. Иаақәгылалак еицҽакны ирҭахны иалацәажәон ахалтура, аѳымҭа цәышҳабиԛәа раанкылара, аха аҳәгьы инҭкааны имҳәеит урҭ иҟьаҟьаҳа агәашә рзаазыртуа атыжьырҭақәа рҽы аускәа шхәарҭам. Иаақәгылалак иатцыршьуан ажәларқәа рыиашьара арыԛәԛәара, аха аҳәгьы иҽытцымшәеит уи иаԥырхагоу, уи еитцазҟьауа атагылазаашьа. Иҟалазеи? Иаахтны ҳагхақәа ҳазрыламцәажәозар, изааԥхьатәузеи аизара ду?

Июль 1

Гәыԥѳык ашәҟәыѳѳцәа ҳаиниеит Павел Антакольски иѳны, идаҳныҳәалоит и-75-шыԛәсхытцра. Ара иҟан: К. Симонов, В. Орлов, М. Бажан, К. Калаҳе, Л. Первомаиски, М. Алигер, Б. Ахмадулина.

Б. Ахмадулинеи сареи ажәеинралақәа ҳрыԥхьеит. Нас иара аԥшәма П. Антакольски макьана иимкьыԥхьыц апоема ацыԥтцәаха даҳзаԥхьеит. Ари ахәылпаз сгәы иахәеит. Гәтыхала ацәажәара ахьыҟоу есқьынагьы усоуп. Иагаумҳәан, «ачуан ду аҧьара дууп» ҳәа Москва аԥстазара амоуп апоезиа ду, уи ҳаракны изкугьы маҷыѳзам!

И. Козловски изынсыжьит Аҟәа урыс бызшәала итытцраны иҟоу сажәеинраалақәа реизга, истахуп уи аредакциа азиурц. Уи дыԥхьырцәуп, аизга ишахәтоу инапы ахигап, насгьы рацәак идирхаларым.

К. Симонови сареи ҳаиццеит Гослит ашҟа. Уа иқәгылоуп сѳымтақәа томкны ртыжьра. К. Симонов аԥхьажәа шиѳуала ажәа ритеит. Адиректор ишьахәны ҳидикылеит, издыруада, уажәшьта ҳускәа маншәалахар.

Июль 5

Иахьа иҳамоуп Иреиҳаҳоу асовет актәи асессиа, сеиталырхраны иҟоуп Апрезидиум ахантәаѳыс. Ари

цшьынтәхоит салырхуеижьҭеи, издыруада егьтыхәтәантәихаргьы.

Нанҳәа 8

Уатцәы шаанҙа Кисловодска амҩа сыкәлоит схала. Уахь изгоит «Ацынтцәарах» аҩбатәи ахәҭа. Уи сзалган сзыхынҳәыр — уи акәхоит ахатцарагьы!

Октиабр 25

Иахьа раԥхьаҙакәны аҳәынтқарратә театр аҿы дыкәгылеит смаҭа хәычы Гәында. Ашьыжь даԥхьеит ажәеинраала, ахәылбыҷеха акәашара далан. Анцәа иџьшьоуп убригьы ахьызбаз!

Октиабр 30

Иахьа сшалгара салгеит «Ацынтцәарах» актәи ахәҭа. Искьыпхьит амашьынкаҿы. Снатәан, снапала аурыс быз-шәахьы еиҭазгеит цәаҳәантцала уи ахәҭа. Хымш рышьҭахь К. Симонов истеит.

Иаха дысзасит, ҳаиқәшәарц шиҭахыз ансеиҳәоз усгьы иажәа иналеитцеит:

— Это сильная вещь!

— Как Вы успели прочитать за эти дни?

— Не оторвешься! Давай встретимся, нам надо поговорить! — иҳәеит уи.

Ахәылбыҷеха К. Симонов идачаҿы ҳаиқәшәеит.

Ноиабр 2

Иахьа Киевнтәи дааит Довженко ихьз зху астудиа аҟынтәи апартбиуро амаҙаныҟәгаҩ Рема Михаил-иԥҳа ҳәа пҳәыск. Уи иаалгеит ажәабжь ҟаиматː Киевааирыдыркылеит «Ахра ашәа» иалху асценариа, «Хҭарпа шкәакәа» зыхьзыстцаз. Рацәак мыртцыкәа аҭыхра иалагоит.

Ноиабр 4

Гәылрыԥшь К. Симонов идачаҽы ҳаидтәалоуп иареи сареи. Уи даԥхьеит цәаҳәантцала еитазгаз «Ацынтцәарах» актәи ахәта. Аҩымта игәы иахәеит, аитагарагьы иара ихы иадитцеит.

Азгәатақәа иҟаитцаз, еиҳарак аитагара арманшәалара иатәу роуп урт. Азшәах еиԥш атоурых мшын ихбалаз аублаа разҟыцәгьақәа, издыруада, уажәшьта рыхьз ажәларқәа ирдыруа иҟалар.

Ноиабр 5

Шәҟәыкны итрыжьыз, А. Твардовски илирика иаанаршьеит Аҳәынтқарратә премиа. Сеигәыргьеит акы еиԥшымкәа! Ари иҳақу усуп. Иара дычмазаѡ гәаҟуп, издыруада, игәы тнаргәыргьаар.

Москвантәи ателехәаԥшра аҟынтәи гәыԥѡык ауаа рыҽҳадыргалеит, К. Симонови сареи ҳақәгылан адныҳәалара ҟаҳтцеит, ҳѡыза А. Твардовски ишәҟәы апремиа ахьанаршьаз атцыхәала.

Ноиабр 6

Иахьа К. Симонов итаацәеи иареи ҳрыԥхьеит ҳнеидтәалан краҳфарц. Урт наагеит Ешыра ақытан Аҩзбак итаацәараҽы. Ҳаидтәалара лахҽыхын, ахаара атцан. Арт аҩымш руакы К. Симонов иѡныҟа дхынҳәуеит, уажәшьта маинза Апсныҟа дзаазом. «Ацынтцәарах» актәи ахәта иманы дцоит, ианвар нахыс аитагара далагоит.

— Уара угәы ртынчны уроман нагзала, аус ду уаҽуп, ақәҽиарақәа узеиғьасшьоит! — снапы рғәғәаны иаанкыланы, абарт ажәақәа сеиҳәеит ҳанеиԥыртцуаз.

Ноиабр 14

Амҽыша. Аѡны сыҟоуп, сгәы ртынчны сѡырта снадтәалеит, аха акалам ашьтыхха смоуит, адырра сыртеит Ҟабарда аҽыѡ исырташ амашьына иақәыргыланы

ирыман иааит ҳәа. Асасцәа срыԥхьеит аѡныҟа. Лассы аҽеыѡ амашьына иаҟәыргыланы ҳаѡны иаатцагылеит.

Уаҳа ԥсыхәа сымам, асасцәа сыманы Ҷлоуҟа сдәықәлар акәхоит. Ус иагьыҟастцеит. Очамчыратәи араион анапхгаѡцәагьы аҙәык-ѡыцьак амѡан исыҟәшәеит.

Ҷлоу аусҳәарҭа ашҭа ҳаннықәгыла, амашьына аанаҳҟылан, аҽеыѡ налбааргеит. Уи хьҙыс иамоуп Чатвар. Уамашәа иԥшҙоуп, ашьабсҭа еиԥш икалаҙа игылоуп, сабаанагеи ҳәа инаԥшы-аапшуан. Ганкахьала — аҽеы сеигәыргьоит, ганкахьала — ирыцҳасшьоит. Иҟалап, аҳаиуантцәкьагьы аԥсадгьыл иазхьуазар.

Ашьтахь сымаҳә Ҷатала Ҷалакәуа иѡныҟа ҳамѡахытцит аҽеыѡ ҳаманы. Чатвар аҕәра ааҽыхны ашҭа ианнықәаҳтца, иаразнак, «Сахьаанагаз адгьыл улпха сыҭ!» аҳәозшәа, абҕа иныкәианы инаҳәы-ааҳәуа ибылгьеит. Ҟабардатәи аҽеыѡ дацааит иара «абаҙзеи» — атренер. Ауха Ҷлоуаа зегьы еизаны иахьыҟаз, Уанка Адлеиба иԥа еиҳабы ԥҳәыс дахьааигаз деигәыргьаны ачара иман, асасцәа уахь имѡахаагеит. Адырѡауха Тышә Шьынқәба иѡнатаҽы, ҷыдала аҽеыѡ ҳзаазгаз рзыҳәа ачара еиҽыркааит.

Асасцәа цо ианалага Ҷлоуаа рыцкәынцәа ашәыр, афатә, арыжәтә уҳәа ҳамҭас инарыҭаны, Афонынҙа инаскьаргеит асасцәа.

Ҳашьцәа Ҟабардаа даараҙа ҳаҭырла иҳазныҟәеит. Издыруада, ари аҽеыѡццышә иҳанаршьаз символзар, иҟьаҟьаҙа иаатырц иҟазар, зқьышықәсақәа ирылган иаагоу ҳҭоурых мѡа!

Ноиабр 15

Уажәааигәа Д. Гәлиа ихьҙ зху адиплом анашьара иазку акомиссиа ишьтырхыз ақәҵара иабзоураны апремиа ранашьахеит И. Ҭарбеи асахьатыхѡы Т. Ампари.

Т. Ампар, ииашан, абаѡхатәра змоу сахьатыхѡуп, ианаршьаз адиплом аҳатыр иаԥхьаҟагьы игәы ҭнагап.

Ноиабр 22

Уа, Анцәа иҵьшьоуп, иахьа зынӡаск ирыцкьаны салгеит «Ацынтҭәарах» актәи ахәҭа. Уажәшьҭа сиасуеит аҩбатәи ахәҭахьы. Москва В. И. Ленин ихьӡ зху абиблиотекахьтә иара убас аҳәааныркәынтәгьы исзаауеит амҳаҵьырра иазку ажәытә шәкәкәа, адокументкәа. Излазбо ала, аиаша ашьақәыргыларазы акыр томкәа рыбгьыцкәа аасырҳәыроуп!

Декабр 2

Иахьа шьыжьымҭан аахыс В. Кобахьиеи сареи иара икабинет аҷы ҳаидтәалоуп. Апснытәи аҳәынтқарратә драматә театр зҭагылаз ауп зеилыргара ҳаҷу. Уа, ишырҳәо еиԥш, артистцәа хылагәыла еилоуп. Ԥшьҩык зеиҧьа ҳамам артистцәа: А. Агрба, С. Агәмаа, Е. Коҧониа, Н. Камкиа арзаҳалкәа нышьҭатцаны атеатр иапыртцит. Нелли Ешба аус лыцура ҳалшом ҳәоуп еиҳарак ҽытцгас иҟартцо. Аха ахҟа ирыбжьалаз цатцгәытцәкьас иамоу еилкааны иҳамам. Аиашазы, Н. Ешба дсысмҟаан дыҟам, дыцьбароуп, аха иахьатцәкьа лара дзыпсахуа аҙәгьы дҳамам.

Ҳҩыцьагьы убра ҳазкылсит: аԥсуа драма иалоу зегьы еизганы ҳрацәажәарц, дасу ргәы иҭашыз рҳәартә еиԥш аҭагылазаашьа раҳҭарц, абартқәа рышьтахь иаахтны иқәҳаргылоит азтцаара: напхгаҩыс ишәымоу Н. Ешба дышәҭаху дышәҭахыму? Дышәҭахымзар, мчыла аҙәгьы дникылом.

Декабр 18

Асабша. Аҩны сыҟоуп. Ашьыжь Гәындеи сареи ҳшьапы неитцаҳхит. Синоп агаҷа ҳавалан атцыхәанӡа ҳцеит. Аҟәа иаацьоушьартә ихьҭоуп. Аҩны ҳанааи, акы снацҳан, шәыҟәқәак снарыхәаԥш-аарыхәаԥшуа сыштәаз, аҳақьым Георги Нестор-ипа Емхаа, ҳгәылара чмазаҩбара дыҟазаарын, дшиасуаз ҳаҩныҟа даамҩахытцит. Анцәа

иҳаиҭаз фатәык-жәтәык наҳамҵаргыланы ҳнеидтәалт. Уи данца ашьҭахьҵәҟьа, ателефон абжьы геит, иаашьҭысхзар, Москвантәи К. Симонов дцәажәоит. Уи исеиҳәеит аԥсҙы: иахьа ашьыжь Москва амҵан иара идача аҟны иԥстазара далтцит Александр Трифон-иԥа Твардовски. Аҵанҙа сгәы иалсит... Уаҳа дыҟам сҩыза ду, уаҳа дыҟам Урыстәыла иахьатәи апоетцәа иреиғьыз, ахаҵа гәымшәа, аиашаҳәаҩы! Заҟа изалымдароузеи ари еиԥш арыцҳара, аха иҳамчузеи?

К. Симонов излеиҳәаз ала, иареи сареи ҳҩыза ду инапаҷы иԥсы ихытцзаап. Уи иахҟьазар акәхап, К. Симонов дычмазаҩхеит, аиарҭа дшылаз ауп аҵел дшысзасыз...

— Пиши, дорогой Баграт, свой роман, в этом только наше спасение! — иҳәеит уи атрубка аныҟәитцоз. К. Симонов ииашагәышьоуп ииҳәаз, уи здыруеижьҭеи акраатцуеит. Акызаҵәык угәы абаауеит: иҩымҭақәа ирыбзоураны А. Твардовски иԥсыз рахь дыҟам. Уи ирҷиамҭа аурыс поезиаҷы иааннакылашт иахәҭоу аҭып, аха сҩызеи сареи уаҳа ҳаибабараны ҳаҟаҙам!

Ҳаҩны данааилоз, аԥыкәԥыкәҳәа дыччо скабинет дныҩналалон, ҳбартца дыкәгыланы, икахәхәа игылоу акипарисҟәа дрыхәаԥшуан.

— Арҭ ацәацәашьҟәа иреиԥшуп, уахынлагьы идырлашоит. Уажәшьҭа иаанхаз асахьаҭыхҩы иоуп! — иҳәалон уи.

Урҭ аԥсаҵлакәа сҩыза дысгәаларшәо санрыхәаԥшуа рылахь еиқәыршьшьы игылоушәа ауп ишызбо.

Уажә сҩагылар, Мариа Илларион-иԥҳа аҵел сылзасып, слыдышшылап, рыцҳа, инашьҭархҳны адышшыларатә телеграммагьы дәыкәыстцап!

Декабр 21

Ааигәа снапҩыратцәахкәа цәырганы сышрылаԥшуаз, испыхьашәеит А. Блок иажәеинраала «Незнакомка», ԥахьа зны аԥсшәахь еиҭазгахьаз. Сеигәырғьеит, иҙит

ҳәа сыҟан. Слатәан, цқьа санаԥхьа, сгәы иамыхәеит, Анцәа иԥьшьоуп икьыԥхьымкәа иахьыҟаз. Нас снадхьымзгкылан, ҽыц еитазгахт. Иалтцыз сеидру «Лара исзымдыруа». Иахьынзалшоз аоригинал савамгылт, арифмақәа рыртәашьеи, ацәаҳәаҽы ацырақәа рхыԥхьазареи ишыҟаз иаансыжьит. Аф аст, уи бзиа избақәо ажәеинраалақәа иреиуоуп, аха зеитагара уадаҩзоу рахь иԥхьазатәуп, саргьы аиаша сҳәар ами, уи ауадаҩра баапс сҽанысшәар стахын. Сеитагамтақәа рԥышәа иснарбеит акы: апсуа бызшәа иалзыршо даниар, иалымшо акгьы ыҟамзаап!

«Аҽҟаза дҟалар, — иаацәажәеит ажәа,

— Аагылашьас иамоузеи аҽы!»

Декабр 26

Ари ҳныжьны ицо ашықәс азы, «Ацынтцәарах» сҽахаршәаланы ҩбаҟа-хпаҟа ажәеинраала зҩит. «Схәырԥьын» сынтаԥшын, иаацәырызгеит макьана акьыԥхь зымбацыз сажәеинраалақәа, зегьы неиласцан, иҟалеит жәабаҟа, ирыстап «Алашарахь». Иркьыԥхьыр ҟалоит февральтәи аномер аҽы. Ацикл, ус узахьызтцозар, акыр еилапсоуп, тематикалагьы дара-дара еиԥшым, ианаптцоу ашықәсқәагьы хазы-хазуп.

Декабр 31

Инҭакәкәа ицеит 1971-тәи ашықәс! Сҽи снапи еиқәыпсаны стәамзаргьы, ҽаҩра шьахәк ҳлитература исзаламгалт, цоуп «Ацынтцәарах» актәи ахәта насыгзеит, аха уи макьана итцәахуп. Арҿиара ус аҽы агәаҳәара сыманы сапылоит Ашықәс ҽыц, издыруада, «Ацынтцәарах» атцыхәа сзыптцәар?!

Агәаҳәара, агәабзиара, таацәаныла анасып лаша, апстазаараҽы аманшәалара!

1972 шықәса

Ианвар 2

Ҭаацәаныла ҳаибга-ҳаизҩыда, ҳгәыргьо ҳаҧылеит Ашықәс ҷыц. Сынтәа, даҽеа аамҭаныкеиҧшымкәа адныҳәаларақәа сзааит, зынӡак 50 инареиҳауп, макьанагьы аара ишаҷыц иаҷуп.

Уа, мшыбзиа, бзиала уаабеит, 1972 шықәса! Уара саатаургылт 55 шықәса!

Сынтәа маи мза 12 рзы, сымшира аҽены, истахуп азәыкҩыцьак сҩызцәа гәакьақәа аашьтыхны Ҷлоуҟа сцарц. Уа сабацәа рыҩны, сиины сахьынкашәаз саҧыларц 55-тәи сышықәсхытцра. Истахуп уи литературатә еиҧыларан иҟаларц. Ус анакәха, Аҟәантәи инеиуа иаҳа ирацәахароуп. Ҳахәаҧшып, уанӡа Анцәа бзиала ҳнашьты!

Ианвар 8

Иҳаҩсыз ашықәс антҷәамҭазы, Москва, Гослит аҷы урыс бызшәала итытцит Иуа Коҭониа иалкааи иҩымҭақәа. Уи даара сцьабаа зду тыжьымҭоуп: аҭыжьразы аплан алатцара, аитагара аиҷкаара, апхьажәа аҩра уҳәа убас итцегьгьы.

Ашәҟәы Аҟәанӡа иааҙеит, аҭирагьы иалагахьеит. Макьана ауаа ргәы ишахәаз ауп исаҳауа, даара ирацәаҩынгьы апхьажәа ргәы иахәаны аҭел исзасхьеит.

Сара ишыстахытцәкьоу еитагам Иуа Коҭониа иҩымҭақәак, аха иахьазы уи ашәҟәы аҭытцра лагала бзиоуп ҳлитературазы!

Ианвар 19

Иахьа апартиа аобласт Комитет абиуро ҳаман.

Аҟәатәи анагӡком ихаҭыԥуаѡ аѡ. Занҭариа иус ҳахәаԥшуан. Уи Ешыратәиуп, иаргьы, иабгьы, иабдугьы ахьааӡаз анхарҵа иахьауажәрааназа қәацәк ҭаргыланы, имырӡкәа иааигон.

Иара Аҟәа ақалақь даланхоит, ѡ-уадак имоуп. Адгьыл азакәанԥҟара еилоугеит ҳәа длышьҭагәа дыркит. Сара, хаҭала, абиуро иалаз срыҳәеит, иабацәа рыдгьыл аҽы анхара азин иаҳҭарц. Аѡны ргылан даналгалак, иҭаацәеи иареи уахь ииасып, ақалақь аҽы имоу иуадақәа аҳәынҭқарраахь ирхынҳәып. Абиуро иалаз сара сҳәатәы иадымгылеит, аѡ. Занҭариа идыртцеит иаарласны уи адгьыл дыҟәтырц.

Ииашам! Ари амѡа ҳақәлар, заҟаѡы ххартцәарыда, еиҳаракгьы Аԥсны иашьагәытымкәа нхара-нтцыра ииаз ауаа, урҭ зегьы ххартцәома, нас?

Ианвар 22

Иахьа Москваҟа амѡа сыҟәлоит, Ш. Инал-Ипеи сареи ҳаицуп. Амза 26 рзы иаатуеит асовет литературатә критика аҭагылазаашьа иазкны СССР ашәҟәыѡѡцәа Реидгыла Апленум. Апленум хымш ицараны иҟоуп. Аизара ашьҭахь уахь саагылоит, шыҟәсык ахь мызк аԥсшьара исыҟәнагоу, уи инацлар даҽеа мызкы арҿиаратә командировка — ѡымз сҽеасҭарц сҭахуп сыздынтцәалаз «Ацынтцәарах».

Аматәарқәа исымоу зегьы ртцысны сдәыҟәлоит.

Адунеи мчыҟазар, саҳәоит агәаҳәара, агәамч, агәабзиара!

Маи 9

Ианвар аахыс ихысымтыц сымшынтца, ус еиқәыхьшәашәа ишьҭоуп, уи саҟәызҟьақәаз рацәахеит. Зегь раԥхьаӡагьы: сыҟан Москва амтцан, «Сосны» ҳәа

иахьашьҭоуапсшьарҭаҿы. Заҟа сгәы раҳаҭны, сҽадцаланы саҿызеи «Ацынтҽаарах»! Аха сманшәаламхеит. Аҩсҭаацәа аатцра итцатәаны аҟырҟырҳәа исхыччозаарын. Ҭамареи Бенури Ҷлоунтәи машьынала ишаауаз, февраль мза 18 рзы, авариа иақәшәеит. Адырра ансырҭа, Аҟәаҟа схынҳәит сгәыҭҟьапсыҭҟьаха. Ачымазцәа даара иҩәгәоуп, аҳақьымпрофессорцәа Қартнтәи ҩыцьа хрыцхьеит. Ишакәхалак, рыпсы ҭахарц иҟан, еиқәхагәышьеит. Саргьы сусурахь сҭытцит. Абас ихыбгеит сырҿиаратә планқәа.

Қырттәылатәи Акомпартиа апленум аҿы ацәажәара сықәшәеит. Уи ашьҭахь ҩапхьа Қарҭка сымцар амуит, В. О. Кобахьиа изкны ашшрақәа иҟалаз рцыхәала.

Уи азцаара ЦК амаҳаныҟәгаҩцәа рхала иааидтәалан иахәапшит. Мжаванаҳе В. Кобахьиа дидгыланы дцәажәеит. Саргьы сықәгылт ишсыхәҭаз ала. Аха ари заҟантәузеи? Заҟантә урҭ аизашшрақәа рцыхәала сыҩнаргалахьоузеи ари ауада? Издыруада, ажәла нтцеит, урҭқәа рцыхәа аныпҭцәаша?

Аусураҿы — аизарақәа, есымчыбжьа абиуро, аиҿыхарақәа, аимак-еиҿакрақәа, араионқәа рышҟа ацара, аизарақәа рымҩапгарақәа — арҭ зегьы рыцхашьарада аамҭа сцәыргоит. Урҭ ирыцлеит саҳәшьа еиҳабы лчымазара, уи иахьагьы дхәарҭам, лгәы лыхьуеит, мызкы инеиҳаны Аҟәа ахәышәтәыртаҿы дышьҭан. Уи маҷк деиҭьхашәа данықала, дыпсит зегь бзиа еицаабоз, ҳзықәгәыҕуаз Елена.

Аҭоурыхтә романқәа уиаҟара ҳатыр рықәым, аха сара илсхыз амҩа сшану сцаларуп, жәларқәак ргәы хнарҷахьазаргьы, апсуа макьана инапы иамкыц уи иашьашәалоу аҩымҭа!

1975 шықәса

Апрель 12

Даҽеа мызкы ниасыр, иаацқьаны итцуеит хышықәса, сымшынтцақәа рхарҭәаара еиԥҟьеижьҭеи. Сгәы иалоуп, дааразә сгәы иалоуп урҭ ашықәсқәа ирытцаркуаз амшқәа рхарҭасырҭа, рыԥҟьаԥца уаѡы ибартә, уаѡы иаҳартә ақьаад иахьсзанымтцаз!

Адәныҟала уахәаԥшуазар, схатәы ԥсҭазараҽы абри аамҭала еиҭакра дук ҟамлазшәа ауп ишубо. Аха уи, ишысҳәаз еиԥш, адәныҟала ауп. Цқьатәҟьа сыԥстазара иагәылаԥшыз игәеимҭар залшом сеихәлахарақәа. Сара сажәуеит, смаҭацәа Гәындеи Леуани ирызҳауеит. Сыҷкәынзаҭә Бенур, Аҟәа иитахыз амаҭура анимоу, дықәтцны дцеит Москваҟа. Сызҕабзаҭә Биана макьана ауадақәа лымам, ақыҭаҽы инхо саҳәшьцәа ракәзар, рықәрахь инеихьеит, бжеиҳан ичмазцәоуп. Ҷлоу сабацәа рхәыштаараҽы макьана амца еиқәуп, лѡаҭәк ѡеигәышьоит. Хаҭала арҭ ашықәсқәа рзы исхызгаз рацәоуп: агәырѡа, агәеибакра, агәкаҳара, аҽынкылара, ачҳара, инеиужьны агәҭахәыцрақәа, ак ниасыр — даҽеак ааиуан. Акариеристцәа сыхҭаркит, урҭ акрааҭуеит слаԥшықәыртцеижьҭеи. Аобласттә партконференциаҽы аҙәы даагылан, — Ари ауаѡ иара иқыҭа Ҷлоу ада акгьы ибаҙом, егьырҭ ақыҭақәа дхьаҳәынгьы дрыхәаԥшуам! — иҳәеит. Цоуп, иқәгылара бзиак изалымгеит, иқәнагоз иарҳәеит. Цыпх еаҙәы длатәан, абиуро ахьҙала ашшыпхьыз шьҭеитцеит. Уи сроман «Аҽатә уаа» аҳәынтцәа ақәиҭәеит, аҭирҭахьтә иқәгатәуп ҳәа иԥхьаҙоит. Уи ашшыпхьыз автор амилатеилыхцәа рахь сиргылеит. Аха, иԥилҭа еибамгеит.

Абас аҭәаҳәқәа сҽарԥаны исыхоз амчқәа шырацәазгьы, сырҽиаратә ус сацәхымкьеит, уимоу, иаҳагьы сҽадысцалеит. Абар сцьабаа алҭшәақәа: 1974 ш. антәаамҭазы хаз шәкәны иҭытцит аҭоурыхтә роман «Ацынтәарах», ууанӡа уи шеибакәу ажурнал «Алашара» ианылахьан. Ароман иаразнак аԥхьаҩцәа ирылатцәеит. Х-нызқь екземплиар ахьыказ мызкы аҩнутцкала ҩышә екземплиар рыда аҭиртаҽы акгьы аанымхеит. Аԥхьаҩцәа рахьтә акатаҳәа исоуеит асаламқәа, иаахтны ирҳәоит аҩымҭа ргәы ишахәаз. Икалап даҽеа ԥсыуа шәкәык абриакара аԥсуаа ирыламтәацзар. Иаԥхьоит уи Ҭырқәтәылан инхо аԥсуаа, иаԥхьоит арра икоу ачкәынцәа, иаԥхьоит абахҭа иҭакутәкьагьы.

Актәи ахәҭа К. Симонов еиҭеигеит, егьырҭ аҩбагьы иара еиҭеигарц игәы иҭан, аха игәабзиара ануашәшәыраха, И. А. Козловски дадиԥхьалт, уи даҽуп уажәы.

Аекран ахь ицәыртцит «Хҭырпа шкәакәа». Аԥсуа хатца, иҽеыццышә дақәтәаны аекран аҽы ицәыртцра ауаа ргәы ҭнагеит. Ариабжьарак сахьнеилак уи сыдырныхәалоит. Ақыҭақәа рахьтә уи афильм ахәаԥшра мацараз иаауа дубап, аҭел исзасуеит, асаламқәа сзырыҩуеит. Агазеҭқәагьы инарҭбааны рыбжьы ақәдыргеит.

Ҭоуп, Кьахь Ҳаџьараҭ ицәыртцра зыхлахаҭ аргьежьыз аҳәык-ҩыцьак ҟалақәеит. Урҭ хыхь зыӡбахә ххәаз акариеристцәа, ашәиккқәа, атҵашьыццәа, аиҳрабаақәа роуп. Иџьоушьаша, Ҳаџьараҭ иԥсы ҭаны адәы данықәызгьы иаҳацәа ҭып иртомызт, иҽеанишьгьы инаур иацәшәаны иааигәара изнеиуамызт, уажәы украинаа рыбзоурала Акьахьба дыбзаханы адәы данықәла, еиҭацәыртцит иаҳацәа. Аха, урҭ ргәы иажьоит, уажәшҭак аҳәгьы дихәом Ҳаџьараҭ. Иԥсы анҭазгьы абас ашәа изырҳәахьан:

Ҭауади-аамсҭеи амҩаду рхазыршҭыз!
Анхацәа цқьақәа иргәашьамхыз!

Уи ашәа ажәлар идырҷыцыр ҟалоит абас:

Акариеристцәа рматцуртақәа ирдәылызцаз!
Аиаша иазықәпо иргәашьамххаз!

Уажәааигәа еиқәыршәаны атыжьыртахь ирыстеит сажәеинраалақәа реизга «Ажәа». Урт ирылоуп сеитагамтақәагьы.

Апрель 13

Иахьа спыруеит Москваҟа. Уа иаатраны иҟоуп СССР ашәҟәыѳѳцәа Реидгыла Апленум. Азтаара: Германиатәи афашизм еилаҟәыбаса итартцеижьтеи 30 шықәса атра. Салазырѳып, ари аинтерес зтцоу аизара. Уи инапшьны срышьталароуп схатә усқәа:

1) Гослит аҟны итытцуеит иалкааy сѳымтақәа, даҽазныкгьы сылапш ахызгар ауп, заа сапхьарц стахуп К. Симонов иапхьажәа.

2) Иаков Козловскии сареи ҳаиқәшәароуп, иласымтатцан бла тцарыла сапхьароуп уи иеитеигаз «Ацынтцәарах» ахәтақәа.

Апрель 20

Иахьа мҽышоуп. Уажәытцәкьоуп жәѳангәыла санааи Москвантәи. Уа сшыҟаз мчыбжьынаҟьак ниагәгәа ицеит. Аха усгьы «Ака Бата Ашәы амала дцан данааз» еипш сзуҳәартә сыҟам.

I. Кремль азал ду аҽы иҟан еилахәыз арҷиаратә еидгылақәа алархәны Апленум. Уи — асовет жәлар Ацьыныцьтә еибашьра Ду аҽы иргаз аиааира 30 шықәса ахьахытцыз иазкын. Ари еипш арыцхә ду иаҳа аинтерес атцалартә имѳапгазар ахәтан. Аибашьра аветеранцәа иаҳа-иаҳа имаҷхоит, даҽа жәашықәса аниаслак, рхыпхьазара зынза имаҷхазар ҟалоит.

II. Уи аизара иахаршәаланы, Гослит аҽы итытцуа иалкааy сѳымтақәа реиқәыршәара саҽын. Уажәы

ишеиқәсыршәаз изцар, ашәҟәы хар амамхар ҟалоит. Ишысҳәахьоу еиԥш, К. Симонов иҩит уи ашәҟәы аԥхьажәа. Кремль азал ду аҽы аизара анаатуаз аҿены иааган инапала иситеит. Сгәы иахәеит астатиа, автор иқәиргылоит апринцип зцаарақәагьы: аҩымта иара злаҩу абызшәаҽы иара иахәтоу атып ааннакылар аитагара ахәтам. Ахатәы бызшәа аҳатыр ашьтыхра — ари есқьынагьы аԥыжәара амазароуп.

Апрель 15 ауха К. Симонов иҩныҟа дсыԥхьеит. Испаниатәи ашәкәыҩцәа сасцәас итан, урт баскқгьы дрылан. Дареи сареи ҳаибадырит. Ҳаицәажәара, алитература атцкыс аполитика ишазкызгьы, ибзиан. Сдәылтцны аҩныҟа санцоз схәыцуан: фырхатцара згым, Сервантес ду итәыла, Испаниа иара иақәнагоз атып ааннаамкылац макьана. Избан? Иапырхагоузеи?

Апрель 19 рзы ЦДЛ аҟны имҩаԥысит Гь. Леониҙе игәаларшәара иазкыз ахәылпаз. Сгәы иахәеит апоет игәаларшәара шымҩаԥгаз. Даҽеазныкгьы абра иааԥшит ақыртқәа аҙыргара зылшо акадр ааҙаны ишрымоу.

Маи 12

Иахьа сиины адәы саақәлеижьтеи интакәкәа ицеит 58 шықәса! Заҟа имачузеи исылшаз, заҟа ирацәоузеи исхызгаз!

Аҙәгьы аҩныҟа уааи ҳәа иасымҳәеит, таацәашәала саԥыларц стахуп ари амш. Сара уажәы аетцәа иеиԥхыҙуа сиҩызоуп. Даҽеа ҩышықәса сзаанхеит 60-нҙа. Уанҙа сеибганы сызнеигәышьар, амшын еилашра салтцны тынч сыҩны саамтәарызи. Мап, тынч — мамоу! Смаԓра хьартцәаны ҩнапыкла иианыскыларын, наунагҙа сҽастарын арҿиаратә ус!

Аха гәамчлеи гәаҳәарылеи еитцахарак смыхьроуп усҟан.

Маи 16, 17, 18

Арҭ ахымш Ҷлоу сыҟан. Ԥшак насҽасыр, сшьапы неитцысхыр, издыруада исыхгар иаасызкылҟьаз ахыхь — ус ҳасабны ауп амҩа сшыҟәлаз, аха еиґьхара ҳәа акгьы збом. Ишԥазури? Сабацари? Ара Аҟәа усгьы сеилахарақәа, схынҭаҩынҭарақәа ртцыхәа ԥцәом. Ҷлоу саннеилак, ашьхытцә реиԥш иаасыҟәпапоит ҭаха сызымҭо сгәалашәарақәа, сыгәҭыхақәа!

Излазбо ала, Ҷлоутәи анхацәа нхара-нтцырала акыр рыԥсы еивганы иҟоуп, аха аламыси агәыбылреи, аихатцгылареи иаҳа-иаҳа имаҷхоит. Алеишәа акәзар — икәадахоит. Дасу ихы иааҭашәаз ҟаитцоит, аҽар рыгәҭа ирацәахо иалагеит абжьагьылдызцәа.

Иахьабалак еиԥш араҟагьы итцысит аҽар рчымазара — аҙәгьы итахым ақыҭа. Иқәтцны ацара иаҽуп, иаҳа-иаҳа ирацәахоит ақьаԥҭажәқәа. Нкылашьак амоукәа ас ишцо ицозар, зынҙа итацәҙоит ҳқытақәа.

Маи 19

Иахьа снапы зсыркуазеи? Сматцура аусқәа ирхаршәаланы иаасымтцастцеит сара саԥтцамҭа «Аԥсуа бызшәа» — актәии аҩбатәии акласскәа рзы артцагақәа. Еиҭасырҽыцуеит. Актәи акласс азы артцага ҩымш саҽын, убриаҟарагьы сцәагозар акәхап аҩбатәи акласс азы артцага арҽыцрагьы.

Абарҭқәа рнаҩс «Аурыс-аԥсуа жәар» салахәуп, анбан «р» сара соуп изтәу. Абарҭқәа рынагҙара аԥьабаа адагьы иаҭахуп аамҭа! Нас, ианбыкәу сара арҽиаратә ус ахь сниасуа?

Уахынла, ҽынла, смыцәа, сымтәа, изулак «Хҭырпа шкәакәа» асценариа аԥсшәахь еиҭазгеит. Сара исыдыз шьҭа инагҙоуп, аха заҟа ҟатцатәузеи макьана акинофильм ахьхьаҳәа аԥсышәала ицәажәартә еиԥш.

1976 шықәса

Март 8

Абар шықәсыбжак ниагәгәа ицарц акгьы агъам сымшынтцақәа бгьыцк рыцсымтцеижьтеи. Урт исашсыз амшқәа раан исылшоз, исылымшаз рышьақәыргылара азыхәа уажәшьта исашсыз сыпшаауеит хәа анапыршьышьра иапсам, аха сырҽиара усқәа рзы шбаҟа ажәа:

I. «Ацынтцәарах» ишеибакәу еитагоуп аурыс бызшәахь. Сгәы иалоуп маҷсаҷк еитагамкәа иахьавахаз, иаххәап: ароман иагәылаз ажәеинраалақәа акык-шбак еитагамқәа иаанхеит. Сынтәа: маи, ииун, ииуль амзақәа рзы ишеибакәу ажурнал «Дружба народов» ианын. Ашықәс антцәамтазы атыжьырта «Советский писатель» аҟны итыжьхоит хазшҟәны, ахьзгьы «Последний из ушедших» акәхоит.

II. Аҟәа итытцит сажәеинраалақәеи сеитагамтақәеи реизга «Ажәа». Макьана азәгьы дахымцәажәац. Ашәҟәытирта амагазин аҽеы сыҟан, изласарҳәаз ала, «Ажәа» аахәашцәа амазаап.

III. Даҽеа шымз-хымз ирхымгакәа итытцуеит исырҽыцыз, актәи, ашбатәи аклассқәа рзы артцагақәа «Апсуа бызшәа».

IV. Апсышәала сара еитазгаз асценариала иҟатцоуп акинофильм «Хтырпа шкәакәа». Кьахь Ҳаҷьарат иҽыццышә дақәтәаны деимдо Апсны ақытақәа дрылоуп, акиҳәа дҟьауа.

V. Мушьни Лашәриа иеитагамта Шота Руставели ипоема «Абжьас-цәа зшәу» ишсылшоз ала аредакциа азызуит. Уажәшьта дук мыртцыкәа хаз шәҟәны итытцуеит.

VI. «Аурыс-аԥсуа жәар» аиқәыршәаразы сара исыдыз анбан «р» салгеит, уаҵәы цқьа ихѡылааны Аԥснытәи аинститут ахь инастиуеит.

Даҽеа сааҭк ашьҭахь сыʒʒаб Биана дсыманы Ҷлоуҟа амѡа сықәлоит. Ипстазара далтцит Ирод Гыба-иԥа Шьынқәба. Сгәы далоуп, исакьаҳәымта дҭагылан, иабаиқәнагоз аԥсра! Ѡнрак ашә акит. Ирод еиҭамҳәа кыр иқәындаз, атцеи шьаҭамырʒга дихылымтцуази!

Сааԥсарақәа сыхьʒазар акәхап, убриаҟынʒа снеин сыҟоуп, исылымшар ҳәа сшәоит сымшынтцақәа рызхьаҳәра. Урҭ зыԥсоу сзымдыруан акәзам, лымшароуп ари сзызуа. Аха уи иаанагом, сҽи снапи еиқәыԥсаны сымшқәа сырпылалап ҳәа. Аизарақәа рҽы сықәгыларақәа, сцәажәарақәа, изыѡраны иҟоу астатиақәа уҳәа, урҭ ирнымԥшыр ҟалашам сгәаанагарақәеи сылшарақәеи. Издыруада, сымчи сылшареи зегьы еизыкәкәарц иҟазар сахьаѡырала иаԥыстцаран иҟоу сѡымҭақәа рышҟа?!. Аус злоу, иҟамлароуп ахыбжаҽыбжара.

АМШЫНҬАҚӘА

(Аихшьала)

Иҩагылт 1978 шықәса. Сеиҭарзыхынҳәит амшынҬаҚӘа. Урҭ рышҟа уаҳа сҽы насырҳәуеит ҳәа сыҟамызт, аха урҭ рыда даҽеа гәкычгак сымамкәа аамҭак саатагылт. Есыхәылпаз аусурахьтә аҩны санааиуаз, сааԥсамкәа сыҟазар, аҩыга аашьҭыхны сҩырҭа астол снадтәалон…

Цқьа ихшыҩ рзышьҭны сымшынҬаҚӘа ахы иаркны атцыхәанҙа ирыԥхьаз, дызнысыз аамҭа амҽехак зегьы аныԥшуам ҳәа гәыбԍанк сиҭап ҳәа сыҟам, ҳаԍоу иацьал цәгьахеит. Арҭ амшынҬаҚӘа уаҳа акгьы рзымҳәозаргьы, хаҭала сара сызнысыз амҩа акырҙа ишыхьанҭаз, акырҙагьы ишшәарҭаз атәы рҳәап.

«Ҳаи, рыцҳа, уаҩык иаҳасаб ала игәы каимыжьит, ихы-иҽы еицаимкит, шәҟәыҩык иаҳасаб алагьы иапитцаз рацәамзаргьы, иара убригьы злаилшазеи?» ҳәа аԥхьаҩ гәыблыла даасызхәыцыр, убри сара исызхоит, даҽеа ԥьшьарак стахҙам.

1978 шықәса.

(Ианвар акы инаркны.)

АлахьынҬа зыҙбо арыцхәқәа рыгәра згоит сара, иаҳҳәап, арыцхә 8 (ааба) сара сзы илԥхоушәа збоит. Уажәы ҳнанԥшылап сыԥстазара амҩа.

1928 шықәса рзы Ҷлоу ашкол салгеит.

1938 шықәса рзы раԥхьаҙакәны итытцит сажәеинраалақәа реизга «Раԥхьатәи ашәақәа».

1948 шықәса рзы салагеит иажәеинраалоу ароман «Аҽатә уаа».

1958 шықәса рзы Аԥсны АССР Иреиҳаҙоу Асовет Апрезидиум Ахантәаҩыс салырхит.

1978 шықәса рзы, ҭагалан, схатәгәаԥхарала ишьҭастцеит сматцура.

Иҳарҳәозеи, нас, арҭ арыцхәқәа реиқәшәара? Машәырны иҟалеит ҳазҳәару?!.

Схатәгәаԥхарала ишьҭасҵеит смаҵура, аха зегьы иабардыруеи ишыҟалаҵәҟьаз, ԥьоукы алеиѡеилас иҟаз дықәнагеит рҳәап, урҭ ирҭахызгьы уи акәын, иҟам-иным еихадыргылап. Аха аҵабырг баауам, иԥсуам, уи сҳәароуп саргьы.

Абар уи шыҟалаҵәҟьаз:

Қырҭтәылатәи акомпартиа Аԥснытәи Аобком актәи амаҳаныҟәгаѡ Б. В. Адлеиба заа сиацәажәан, иаԥхьа инықәсҵеит арзаҳал — уи Иреиҳаҳоу Асовет Апрезидиум ахантәаѡыс сахьыҟоу аҟнытә схы сақәиҭтәразы. Адлеиба Б. В. изыҳбомызт ари азҵаара, уи саргьы издыруан, аха сиаѡсыргьы иашамызт. Арзаҳал идимкылт, сгәы иҭаскыз саҟәихырц иҭаххеит, дтәеит, дгылеит, длеиѡеит, аха сара хьаҵшьа сымамызт, жәашықәсала хәыцырҭас исымаз ари азҵаара салгар акәын.

Адырѡаҽены Қарҭ сыҟан. Шеварднаҳе Адлеиба ила заа идыруазар акәхарын гәҭакыс исымаз — иаразнак сидикылт.

Сарзаҳал наган иаԥхьа инықәыстҵеит. Иаарласны илаԥш нахигеит. Нас ҳалагеит аицәажәара. Зегь раԥхьагьы уи дазҵааит изышьҭасҵозеи смаҵура, ѡынтә роума, хынтә роума дазыхынҳәуан уи азҵаара. Иажәақәа ракәым, ибла гызмалқәа исарҳәон даҽеакы: «Уажәраанҳагьы уаԥыртцыр қәнаган!»

– Иазымхеи, нас, шықәсы ѡажәа инареиҳаны усҳәарҭак аҽы атәара!

Уи инацыстҵеит, шәҟәыѡѡык иаҳасаб ала сыгәтыха, наунагҳа арҽиара ус сҽастарц шыстаху, гәабзиаралагьы рацәак сшыгәгәам...

Иара деиқәыгызмалха дысзыҳырѡуан, зны-зынлагьы зҵаарақәак наситон. Арзаҳал ааирхынҳәын, саԥхьа инықәитҵеит.

— Иахьатәҟьа абиуро иалоу еизызгоит, ирҳәо саҳап, уара угәы рҭынчны аҩныҟа уца. Амала, иудыруазарц сҭахуп: абиуро иалоу дарбанзаалакгьы игәы иахәом уара ушьаҿа. Уара уҽаҿушьаауеит акәымзар, ахаангьы аҳәгьы уи азҵаара ихахьы иаазго дҳалаҳам. Хатала сара еилкааны исымоуп уара Аҧсны АССР Иреиҳаҳоу Асовет Апрезидиум ахантәаҩыс уахьыҟоу ҳреспублика зегьы азы, ҳажәларқәа реизыҟазаашьақәа рзыхәангьы акырҳа ишхәарҭоу.

Ицәыҳуазеи актәи амаҳаныҟәгаҩ, аҧсуаа ишырҳәо еиҧш, «Аҧсшәа ахы ахьуам, агәы ахьуам!» Убри аамҭаз Аҟәа апартиа аобласт Комитет аҿы уи атема ала иҟан аилацәажәара: Қырҭтәылатәи акомпартиа Ацентр Комитет аиҿкааратә ҟәша аиҳабы Ҟарҟарашвили Аобком аҩбатәи амаҳаныҟәгаҩ Саҟварализе А. П. сықәдыргьежьуан, ирҭахын смаҭура шьҭасҵарц.

Сара саацәажәан, ус сҳәеит: «Смаҭура аҟнытәи сықәтра ааин исыдгылоуп, аха абас шәшьапы еиқәыргыланы сықәцара шәахьашьҭалаз сгәы иалсит, цасҳәагьы смаҭура саҧыртуам, шәҭахызар абиуро еизыжәга, уа иаахтны ҳаицәажәап. Сара смаҭурахьынтәи схы сақәиҭтәразы, Иреиҳаҳоу Асовет асессиа ҟаларуп. Уа снықәгыланы, адепутатцәа ирасҳәап ажәақәак. Азакәан тыжьырҭа аорган аҿы змаҭура иканажьыз иҿыжәтцарҭам ҳәагьы нацысцап». Абас инақәыргәгәаны сцәажәеит. Дара уаҳа иамарымкит.

Смаҭура ашьҭатцара атцыхәала ЦК аҿы ҳанеицәажәоз, аҩадахьы ҳазлацәажәаз атәы цәырсымгеит, иара иҭахызаргьы ҟаларын, аха сара ицәырсымгеит.

— Уара уҧып аҿы иҟаҳцарыда? — аҿааирхеит азҵаара.

— Кобахьиа Валериан Осман-ипа, — аҭак ҟасҵеит сара.

— Хыхь сызлацәажәаз аимак-аиҿакрақәа апсҭазаараҿы иапызар акәхап, аха урҭ срыцәшәаны сапырымҵит смаҭура.

Абра иааркьаҽӡаны ианысҵарц сҭахуп смаҵура саҧырымҵыр ада ҧсыхәа зыҟамлаз.

1. Аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы икәадахеит сгәабзиара: аца чымазара, ашьахалара, лассы-лассы — агәыхь, азмыцәара уҳәа убас иҵегьгьы.

2. ЦК КПСС Аҧсназы ишьҭнахыз ақәҵара анагӡара махәҽа еилҳәала аӡәгьы даҽӡам. Қырҭтәылатәи аиҳабыра ари ақәҵара машәыршақә ирцәыҟалаз акы еиҧш ирыҧхьаӡоит, уи анагӡара аӡәгьы дашьҭаӡам, ақәҵара нагӡамкәа иаанхар, иаҳагьы еиҕьыршьоит. Аҧснытәи апартиа аобком абиуро аилазаара аагозар, «зхы аҵьыка ықәызхуа» аӡәгьы даабом.

3. Апартиа ақәҵара аиҵаҟьара ианалагалак, аинтеллигенциа игәарымҭар ҟалашам, урҭ рахьынтә ажәлар ирмаҳар аушам, урҭ ақәгылара иалагар, иаҳзаҟәыхрым. Сара излазбо ала, провокациак ҳаҧхьа ишьҭоуп, ашьа каҭәар ҳәагьы сшәоит. Ашьа сылаҧшуа аиҳабыраҽы сызлатәарызеи?

4. Шықәса ҩажәа инареиҳаны аҵьабаа избаз, заҟа мши-ҵхи смыцәаз, сымтәаз, аӡәгьы ҳаҭыр ақәиҵом, уимоу, «шьҭа унаҧырҵыр еиҕьуп!» — зҳәогьы рацәаҩхеит. Иаахтны избеит сара: «Абзиара уны аӡы иаҭ» захьӡу. Шьҭа иазымхои, нас?

5. Иреиҕьыз сышықәсқәа цеит ақәҧара ҕәҕәа сшалаз, арҽиара ус рыцҳахәха сҩыҵра иҵакын, ҵьоукы сара сахьтәаз еиҧш аматҵура рымазҭгьы, ажәҩан иалақәлахьазаарын, рҩымҭа цәышҳабиқәа шәынтә иҭрыжьхьазаарын, Гәылрыҧшь агара акы еиҧш, ҩба-хҧа дача дыргылахьазаарын. Рматҵура-жәхьа иаҵатәаны «гәыж-мыж» ҳәа ахьара иаҽызаарын.

Ицаз — цеит, уажәшьҭа ахьҵәыуара иаҳнаҭагәышьозеи? Иаанхаз сыҧсҭазара азыскып арҽиаратә ус. «Аҳәаҵәҟьагьы ҩ-каканк аҽыҵаӡом!» — рҳәоит ҳабацәа. Убранӡа снанагеит, сшьахит, сааҧсеит, сцәалашәарақәа дысит, ицагәит.

Мап, мап, наҟ сапыртцуеит, истахым сызтахугьы сызтахымгьы схы ҟаҟатәыс ирыстарц.

* * *

Иарбан мшыз сгәалашәом, ианвар антцәамтахь инеихьеит (1978 ш.) Апартиа абиуро ҳаналга, актәи амазаныҟәгаҩ В. Хынтәба абиуро ачленцәа зегьы ҳааникылан, усгьы наҳалеиҳәеит:

— Гәыпк апсуа рпарцәа ЦК КПСС ахь акыр инеитцыху ашшыпхьыз алартцеит. Телефонла изласарҳәаз ала, ашшыпхьыз иану афактқәа иашам, арахь амҩа иқәышәтца ҳәа расҳәеит, даргьы мап рымҳәеит, иақәшаҳатхеит, лассы иҳаураны иҟоуп, усҟан илаҳамтцатцан еилҳаргап! Уанза, амарцьа, еибаххәаз мазазааит!

Ашьтахь излеилкаахаз ала, апсуа интеллигенциа рахьтә 30-ҩык инареиҳаны рнапы зныз ашшыпхьыз ахкьыпхьаа Хынтәба иоухьазаарын. Ишиднагалаз атәы еилкааны исымам, усҟантәи аамтазы еилкаашьа сзамтеит. Абар, игәарлаз ажәабжьк иҳанаҳәо.

Арзаҳал знапы атцазҩыз ҷкәынцәақәак Виктор Тәанба игәра ганы иртазшәа (иара усҟан СССР Иреиҳазоу Асовет адепутатс дыҟан). Иара Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум атыпаны, иааган Хынтәба иитазшәа. Ари гәнаҳала иҳәазаргьы ҟалоит.

Виктор Тәанба, Ацьынцьтәылатә еибашьра Афырхатца, зныкымкәа апсра абла итапшхьаз, усеипш псыҿерак ааирпшып ҳәа сгәы иаанагом, гәаҕшақә изырҳәазаргьы ҟалоит.

* * *

Февраль мза аказы, ашьыжьымтан сыҙгаб Биана амашьына дтартәаны аусурахь дызгон. Амашьына аангылеит Ҷавҷаваҙе иулица аханы, уантәи лара лусурта ааигәан.

Амашьына данылбаауаз лполта аҽацә амашьына ашә иатцахеит, иара андәықәла, наскьашьа лзыҟамтцеит, дарҳәазеит, данкаҳа, лшьаҳәырҙыҙ иҩацәхыкны ипҵәеит. Иара уатцәҟьа даашьҵааны ахәшәтәыртахь дызгеит. Уа, цас иҟартцазшәа, асакаса ҟамлеит. Сыҙгаб даашьҵааны ахпатәи аихагылахь дхазгалеит. Аҳақьымцәа еизеит, илыхәаԥшит, Анцәа ииныҳәаша Лукава инапала абаҩ еиқәиршәеит, саргьы сгәы иртынчит, аха уантәи сышиашаз усура сзымцеит, схы ишакәым избо саналага, иҟастцозеи, аҩныҟа схынҳәит. Сҽееаилыхны сышьҭалар акәхеит, ҩынтә-хынтә еиқәырццак сымгәа ак ҭагьежьит, адәахьы сандәылтцуаз, игәастҽеит ашьа шысҟәатцуаз.

Иахьа-уатцәы сеиҧьхап ҳәа сгәыҷуеит, арахь сыҙгаб лшьапы ԥтцәаны ахәшәтәыртаҟны дышьтоуп, аха сеицәамхазар сеиҧьымхеит. Аҟәатәи аҳақьымцәа, еиҳарак Фрида, Мосваҟа ацара хырпашьа змам акы еиԥш илыԥхьаҙеит. Еиҳарак сымгәа шәарҭас илыԥхьаҙеит. Абар сышьҭеижьҭеи жәохә мшы схытцит, дызустазалаак аҙәгьы абиуро иалаз сҩызцәа аҙәгьы сымпынҟа дыкәымлеит.

Ус ҽенак, А. П. Саҟварелиҙе сбара дааит (Аминистрцәа рсовет ахантәаҩы).

— Иҟалазеи, ишпаугхеи?! — иҳәан, саԥхьа дааин даатәеит, избоит, ҳамҭакгьы дгәамтцхамтцуеит. Нас иаацәыригеит ашшыпхьыҙ аҙбахәгьы.

— Это, по меньшей мере, клеветнический выпад, если не сказать больше, это проявление национализма! — иҳәеит иара иҽехыршәааны.

— Вам не надо такие скороспелые выводы делать! Вы же пока не читали письмо! — саацәажәеит сара. Нас Автандил Пиотр-ипа исеиҳәеит, ашшыпхьыҙ агәаҭаразы обком абиуро ачленцәа хыс инарыҭаны акомиссиакәа шалырхыз, иаргьы комиссиак дшеиҳабу.

Москваҟа ҽеихәышәтәра амҩа сыкәымлар ԥсыхәа шсымамыз аниасҳәа, игәы иамыхәеит, аха сшыҟаз ибон,

ауаѡра ааирԥшит. Аҽнытцәҟьа Москваҟа аҭел дасны Кунцево ЦКБ аҿы аҭып сзалихит. Адырѡаҽнытцәҟьа сҭаацәа снаган адәыԥба сарҭеит.

Москваҟа сцарц адәыԥба санҭала адырѡауха, Хынтәба аҭел дасит аѡныҟа.

— Где Баграт Васильевич? — дҭааит амаҙаныҟәгаѡ.

— Уехал в Москву, — аҭак ҟалтцеит сыԥшәма.

— Как уехал в Москву, мы ничего не знаем!

— Точнее, он не уехал, а повезли тяжелобольным! — деиҭацәажәахт Ҭамара. — По настоянию врачей дней 15 он лежал дома, состояние здоровья у него тяжелое! — дцәажәоит аԥшәмаԥҳәыс.

Ус иаарылаѡит: жәпаѡык рнапы зҵаѡыз ашшыԥхьыҙ сара сымадала иапҵазшәа, уажә ианыцәгьараха, ԥсеиқәырхара Москваҟа сеихазшәа. Ус адырра роуит Қартҟа ЦК ахь. Иаахтны исҳәарц сҭахуп: аҧкәынцәа ашәҟәы шырѡыз сыздыруамызт. Қарҭаа даараҙа ирҭахын аԥсуаа рыѡнутҟа иҟалаз атцысра аҙәы хыс дамоушәа уск еитцаҟәаҟәазар, цәгьа ирбомызт уи сара сакәзар, харас иҟоу зегьы сара иласықәыжьны, гәыбґан ґәґәак ласықәыжьны смаҭура самхзар, иара ипозициақәа иаҳа идырґәґәарызшәа ибон. Акариеризм мцахәыцәа есҟьынагьы аԥсуаа ирԥышькласуеит.

Уажәы иаҳа аԥсгара аныҟала уаҟәытԥ, итцарҟәаҟәаша Сталин ианисакьаҳәымҭаз, 1947 шыҟәса рзы, ҳарҭ хѡык акоммунистцәа: сара, Зиҙариа, Шьаҟрыл иааѡхьан Аԥсны амилаҭ политика шеиларгаз иккаҙа иаазырԥшуаз ашшыԥхьыҙ. Уи ашшыԥхьыҙ азыҳәа ашьра ҳақәдыргылахьан. Уажәы шьра-зра аныҟаҙам, арзаҳал ѡтәхаргьы, уи агәаґьра усҟак исцәыуадаѡмызт, аха саргьы акы сҭаԥшуан.

Ҩнак Иреиҳаҙоу Асовет Апрезидиум аҿы сшыҟаз, скабинет иааѡналеит Олег Дамениеи Кәаста Ҵнариеи, урҭ саԥхьа иаақәыртцеит зыҙбахә ҳамоу ашшыԥхьыҙ акопиа. Иаасымтцаҵаны саԥхьеит. Усгьы расҳәеит:

— Арзаҳал амҩа иқәышәтцаанҙа исшәырбар, ҭыпқәак амсхуан, даҽеа зцаарақәакгьы ацыстцон, аха уажәшьҭа ишәасҳәозеи. Ижәдыруазааит: арзаҳал ҭыҙшәахарц ишыҟоу, ҷьоукы обиективла уи аилыргара аҭыпан, ацәгьара алхрахь рхы дырхоит. Знапы атцаҩу зегьы аҙәк иеиԥш шәгылазароуп. Шәара иҟашәтцаз апсадгьыл аҽаԥхьа ҳақ усуп, ари акопиа наган Хынҭәба иаԥхьа иқәышәтца, ииҳәогьы шәаҳап. Ашәҟәы сазҷелымҳауп, хырхарҭас ишьҭнахуа шәасҳәалап, зны-зынла шәхы сшәырбала.

Абра ҳаиԥыртцит арҭ арԥарцәеи сареи.

Нас, излеилкаахаз ала, абарҭ арԥарцәа ашшыпхьыҙ знапы атцаҩу ракәын усгьы, ирышьҭаԥшуа ирышьҭазар акәхарын. Сара сҟны ишыҟаз рдырхьан, ус анакәха, саргьы сызкылԥшра иалагахьазаарын...

* * *

25 мшы инареиҳаны Москва Кунцево ЦКБ аҷы сышьҭан. Аҳақьымцәа иаразнак еилыркааит аца чымазара шсымаз. Зыԥшра ҟамтцакәа сыхәышәтәра иалагеит. Уи ирхәышәтәуаз сыҩнутцҟатәи счымазара акәын, аха исыман адәныҟатәи даҽеа чмазаракгьы.

Уи Аԥсны зҭагылаз аусҷәа ракәын. Сыҷкәын Бенур усҟан уаҟа Москва аматцура далан, иҩызцәа-иԥызцәа уҳәа еиликааит арԥарцәа ирҩыз ашшыпхьыҙ Аҟәаҟа ишдырхынҳәыз. Ашшыпхьыҙ знапаҟны инанагаз ЦК КПСС аиҷкааратә ҟәша аиҳабы Бровиков Владимир Игнат-иԥа изакәызаалак Аԥсны зҭагылаз издыруамызт, иара убас уи издыруамызт «Бериевщина» захьҙыз, уи макьана ашьаҭақәа нханы ишыҟаз ихахьгьы изаагомызт.

Риашашьа змам Бровиков усҟан иҟаитцаз агха инартцауланы дазхәыцзар акәхап, аха ашьҭахь Бровиков еиликааит агха дуззаа шыҟаитцаз, ариашаразгьы, сара сшаҳаҭуп, даара аԥьабаа ибеит.

Ишысҳәаз еиԥш, ашшыԥхьыӡ Аԥснықа идыргьежьхьан, аусура иалагахьан еиҷкаахаз «Ашьауға» бџьар.

Аԥсны Ареспублика жәларак еицырдыруаз арԥарцәа рнапы зҵаѳыз ашшыԥхьыӡ ишахәҭаз иахамҵгылеит, уаҳа акгьы ахымҳәааӡакәа иззашшуаз рышка идырхынҳәит, еиҭасҳәахуеит, ари гха дуӡӡоуп. Иаҳҳәап, нас, ашшыԥхьыӡ зҵаара ссамыссақәак ирылацәажәозар, усҟак уаѳы агәхьаа имкыргьы ҟалон. Аха ари ашшыԥхьыӡ иқәнаргылон аԥсуа милаҭ аҟазаареи аҟамзаареи зыӡбоз азҵаарақәа жәпакы.

Абри афакт мацара иаҳнарбо рацәаӡоуп, зегь раԥхьаӡагьы нҵыра дук амоур алшоит зегьы ҳзықәгәыҷуа Ленин ипартиа, хыла-гәыла еилалар ҟалоит ажәларқәа… Усҟан ишԥарыԥсыхәои зхыԥхьаӡара рацәам ажәларқәа? Изыхьчода, еиқәзырхода урҭ?

Аколлективтә арзаҳал изныс ыз амѳа уахәаԥшыр, абас уаѳы ихаҟны ииаигар ҟалоит:

1. Арзаҳал ииаанагоз Бровиков инапаҷы. Уи хаҭала издыруамызт иахьатәи Аԥсны зҭагылаз, уи аилкаарагьы дашьҭамлеит, иџьоушьаша ЦК КПСС анапхгацәагьы адырра римҭеит, дагьырзымҵааит.

2. Ашшыԥхьыӡ агәаҭаразы иалхыз акомиссиақәа хазы-хазы итәеит. Знапы анызҵаз ирыԥхьан разҵаара иалагеит. Рыцҳарас иҟалаз, «аҵәыуашьа ззымдыруаз ихы џиҷеит!», уи ауп иҟалаз араҟагьы.

Арзаҳал знапы аныз уаѳҵас рацәажәара аҭыпан, еиҳаракгьы Автандил Саҟәарелиӡе ихжәаны ацәажәара ҟазшьас ишьҭихит, лассы-лассы ақәмақаррагьы далагеит:

— В конце концов, вы должны понять, что абхазы занимают небольшой процент в Автономной Республике, с этим неопровержимым фактом надо считаться! — уҳәа убас ацәажәарақәа хҭеикит, иажәақәа нкылашьа рмоуит. Урҭ реиԥш ахамаԥагьара цәажәарақәа ҳарҭ 37 шықәса

иалаҧшыз иаҳхаагахьан, аха уажәы игылаз аҽар ирылшомызт уи албаадара. Аиҽаххраҟәа ҟало иалагеит. Еизеит Аҧснытәи апартиа аобком Апленум. Хынҭәба дыҟәгылан ажәахә ҟаиҭеит. Заа иазыҟаҭан иҟаз «ура» ҳәацәа иацдырҕызит.

Даара еилататаз, ҟәышрак зҭамыз агәаҕ мацара злыжжуаз, ауаа рырҭынчра аҭыҧан, иаҳагьы ргәы еибазыркышаз ажәаҟәа рҳәеит. Саргьы ҷьара дысцрамсыр имуит, ихыбжаҽыбжан иаанхаз Аҧсны атопонимика азҭаара зегьы сара исхареитәит. Уаанӡа еисрыла, еиҟәҧарыла ишьаҟәсыргылаз урҭ хыҧхьаӡарала 67 хьӡы инареиҳауп, урҭ ртәы зынӡак акгьы имҳәаӡеит, дара рхала иҟалаз ҷьушьап. Сара сызҭахымыз ҷьоукы наидтәалан илымҳа иҭарҳәаз акәыз ҷьишьеит, атопонимика азҭаара зынӡак издырӡом. Егьырҭ зегьы ҳарҟәаҭып, Қарҭ Иреиҳаӡоу Асовет Апрезидиум аҽы ишьҭоу аусҧҟаҟәа амҩа шрырымҭаз дзаламцәажәазеи?

Агазеҭҟәа ҭыҭит, рыбжьҟәа еиҭыхны ицәажәеит. Ахҽаҟәа идәыҟәырҭоз ҷьарак еицҭашәон, аҧсуа милаҭеилыхцәа ируам акәымзар, Аҧсны акәтаҕь былгьоит, иҟам агхаҧха, амилаҭҟәа рыжәҩахыр еибыҭаны еидгылоуп...

Лассы иҟалеит апартиа аобласт Комитет абиуро: гәыҧҩык арзаҳал знапы анызҭаз ахамшҭыхәҭәҟьа иҭадыргылеит. Аиаша згәы иҭакыз арҧарцәа ирбеит бзиарак раҧхьа ишышьҭамыз. Мҩас ишьҭырхрызеи уажәшьҭа? Гәыҕырҭас ирымаз ЦК КПСС акәын, уахь идәыҟәырҭаз ашәҟәы иззашшуаз инаган ирырҭеит. Уи иаанагон: «Ишәҭаху рзыжәу, шәара шәнапы иануп урҭ рразҟы!»

1947 шыҟәса рзы Зиӡариа, Шьаҟрыл, сара убасҭәҟьа ҳаҟәшәахьан. Иҟәгылеит азҭаара: жәлар рыбла шааҧшуа иҭадырхар ҟалоит иреиҕьу рҭеицәа, уажәы иҳамбеит урҭ реиҧшҟәа, иаҳгәалаҳаршәап, 1937, 1942 шыҟәсҟәа.

Жәлар рыбжьи рымчи рыда уаҳа ԥсыхәа ыҟам! Ус анакәха, ажәлар рлымҳаҟынӡа инагатәуп рыцкәынцәа аҭахара ахыҷә ишхыҷәгылаз.

Иазгәаҭатәуп, Нестор Лакоба ахәшә иҭан данҭадырха ашыҷәс инаркны, аԥсуа жәлар ирхыргахьоу азалымдарақәа зегьы шеизыкәкәаз.

Убарҭ амш хьанҭақәа раан, ажәлар еизеит Лыхнашҭа. Уа иҟалеит гәтыгьгьала ацәажәарақәа. Уахь днаԥхьан Хынҭәбагьы.

Убри аҽены инаркны, 30-ѡык рнапы зҵаѡыз арзаҳал даҽеа етапк ианылеит. Иага иуадаѡзаргьы аиаша ацәыргара — уи ада даҽеак узахьыӡҵомызт уи амѡа.

* * *

3-тәи аетап: ишысҳәахьоу еиԥш, Кунцево ахәшәтәыртаҷы сышьҭоуп, сгәабзиара иаҳа-иаҳа еигьхоит, аха изыстахгәышьоузеи, сгәы ҭынчым, аҭагылазаашьақәа хәарҭам Аԥсны. Уа имѡаԥысуа ахҭысқәагьы, сыцкәын Бенур ила исаҳауеит. Иҭынчым, еилаѡеиласуеит Аԥсны. Лыхны еиԥш Ԥақәашьгьы имѡаԥысит жәлар рзеиԥш еизара.

Аизарақәа рҷы, аиқәшәарақәа рҷы, дабаҟоу ҳәа исазҵааузаарын, сшычмазаѡыз зегьы иабардыруаз, лассы Анцәа агәабзиара иҵ ҳәа сырныҳәон.

* * *

Аҳақьымцәа сара сгәабзиаразы аконсилиум рыман. Уеиҕьхеит, аха Железноводск умцар ҟалом рҳәан, апутиовка ааган саԥхьа иаакәыртцеит. Иҭабуп ҳәа расҳәеит аҳақьымцәа, дара ѡагылан ианца, саатк аҟара ниасхьазар ҟаларын, саԥхьа иқәгылаз аҭел аккаҳәа абжьы геит. Дасуан Сенников. Уи ЦК КПСС аиҷкаара аҟәшаҷы Бровиков инапаҵаҟа аус зуаз уаѡын.

— Мы советовались с Вашими лечащими врачами, сейчас состояние Вашего здоровья позволяет ехать в Сухуми, а на курорт Вы поедете чуть позже. Сейчас Вам необходимо быть в Абхазии, там дела очень и очень осложнились… — абас дсацәажәеит Сенников.

Иҟастҵаран иҟазеи, апутиовка наҟ исырхынҳәит. Аҽенытцәҟьа Бенур машьынала дааин, ахәшәтәырҭа сҭигеит. Асасааирҭа «Москва» санааи, Сенников аномер сызҿеитцахьан. Сҭып анааныскыла, адырра иснеит.

Асасааирҭа иахьацәыхарамыз цьара ҳаиниеит, каҳуакгьы ҳнаҿыхәеит. Сенников инарҭбааны исеиҳәеит Апсны аҭагылазаашьа. Иара исабжьигақәаз рахьтә иаҳа зҵазкуа ҳәа исыԥхьаҙеит: ажәлар рырҭынчра.

— Ҳара иаадыруеит ажәлар угәра шырго, уи иахьа даараҙа акры аҵанакуеит! — дцәажәон Сенников. Иажәақәа цқьа санрызхәыц, апартиа ахадараҟны итәоу ауаа, сиашара еилкааны ишрымаз агәра згеит. Маҷкгьы сгәы ааҟәандахеит. Уа ҳаицрытцит иареи сареи, ашьтахь схынҳәны асасааирҭаҿы сномер саныѡналагьы телефонла Василиевгьы дсацәажәеит. Уи Апснықа днеихьан (ѡынтә-хынтә раҟара, ҳаибадыруан, ихтынгьы ҳаицәажәалон).

Уажәы уи игәаанагарагьы иныкәтцо-иаакәтцо кыраамҭа сазхәыцуан…

Адырѡаҿены ашьыбжьышьтахь Аҟәаҟа сыԥрит.

* * *

Ашьыжьымҭан асаат 9 рзы апартиа Аобком ахыбра сныѡналеит, схалеит ахпатәи аихагыла. Актәи амаҙаныкәгаѡ икабинет ашә ҟьаҟьаҙа иаартуп, уеизгьы схы ныласкит, уахьынтәи даадәылтцит Колбин Геннади Васили-ипа — Қырҭтәылатәи ЦК КП — аѡбатәи амаҙаныкәгаѡ. Ҳѡыцьагьы ҳаиманы Хынҭәба икабинет ҳныѡналан, ҳаиҿаԥшуа ҳаатәеит.

Аицәажәара ҳналагеит, иаразнакгьы издырит Колбин Аҧсны аҭагылазаашьаҟны изымдыруаз шырацәаз. Иара уаҭәҟьагьы исырдырит иара иахь исҳәаша рацәаны ишсымоу, аха урҭ рҳәаха самеиӡеит, Хынҭәба дкәаталеиуа икабинет дааҩналеит.

— А, с приездом! Когда пожаловали? — ҿааиҭит инапы насыҭауа.

— Вчера вечером! — аҭак ҟасҭеит сара, иара днеин, итәарҭаҿы астол днахагылеит.

— Вы, я полагаю, в курсе какие события произошли у нас? — дцәажәеит актәи амаӡаныҟәгаҩ ихы насықәкны, маҷк аҟарагьы ибжьы ҩҭицеит.

— Да, кое-что знаю! — сҳәеит сара.

— Сейчас нам надо успокоить народ! — дцәажәахт Хынҭәба.

Ус ателефон абжьы геит, Хынҭәба иаашьҭихит, иасуан Тҟәарчал ақалақь аҟынтәи, иаарыцҳауан уа ажәлар аизара ишалагаз атәы.

— И там народ хочет устроить сход! Город шахтерский, нельзя этого допустить! — итәарҭа астол дахагьежьуеит Хынҭәба. Зны Колбин ишҟа илаҧш иршәуеит, даҿазны сара сахь.

— Вам надо ехать в Ткварчели, надо уговорить народ! — абас адҭа ҟаиҭеит актәи амаӡаныҟәгаҩ.

— Нет, я не поеду, народ не послушает меня! — даацәажәеит Хынҭәба, иаҳа ибжьы изҭымкаауа.

— Вам надо ехать в Ткварчели! — еиҭеиҳәахт Хынҭәба. Уажәраанӡа ҿымҭӡакәа итәаз Колбингьы уи дақәшаҳаҭхеит.

— Баграт Васильевич, Вам надо ехать в Ткварчели! — дцәажәеит Колбин, дааскьаны даасыдгылан.

— Хорошо, я поеду в Ткварчели, но пусть Б. В. Адлейба поедет со мной, он там работал первым секрета-

рем горкома партии, он хорошо людей знает и его знают! — абас аҳәоу алазгалеит сара. Убри аамҭаз Адлеиба аус иуан Аҧсны АССР аминистрцәа рсовет ахантәаҩы актәи ихаҭыҧуаҩыс. Хынҭәбагьы уи дақәшаҳаҭхеит, ателефон аақәхны Адлеиба диҧхьеит обком ахь.

Рацәак мыртцыкәа Адлеибагьы акабинет дааҩналт. Хынҭәбеи иареи аицәажәара иналагеит. Уи схы иархәаны Колбин снаиацәажәеит.

— Геннадий Васильевич, хорошо было бы, если и Вы приедете в этот шахтерский город, там большое русское население, в эти тревожные часы было бы очень полезно встретиться с ними и поговорить с ними. Это необходимо для установления подлинной причины недовольствия народа! — иабжьызгоит сара.

— Вы оба поезжайте сейчас, вслед за вами и я приеду в этот город! — дақәшаҳаҭхеит Колбингьы.

Уиакәхеит, Адлеиба Бориси сареи Тҟәарчалҟа амҩа ҳақәлеит. Алмҩанык Аҧсны иааҟалаз ахҭысқәа ракәзан цәажәатәыс иҳамаз. Уа ҳахьнеиуа иаҳзыҧшызгьы ҳалацәажәон, ишҧаҟаҳҵари ҳәа аҭагылазаашьақәа еимҭаҳкуан, ишырҳәо еиҧш, иаҳшәон, иаазон.

* * *

Апартиа ақалақь комитет зыҩназ ахыбра ҳнаҵагылт. Ҳаныҩхала абиуро ачленцәа зегьы еизаны иаҳзыҧшын. Актәи амазаныҟагаҩ Владимир Џьамал-иҧа Аҩзба иааркьаҷны иаҳзеиҭеиҳәеит ақалақь аҷы аҭагылазаашьа зеиҧшраз. Ақалақь аганахьшәа игылаз аҧсуа школ аштаҷы ажәлар аизара иалагахьан. Ҳарҭ Аҟәантәи иаазгьы аҧшәмацәагьы ҳаиманы уахь ҳдәықәлеит. Амҩан ҳахьнеиуаз иаабон, амҩадуқәа бжьыртәааны ажәлар аизарахь анаскьара ишаҷыз.

Ашкол аштә иазымкуа ажәлар еилақь игылахьан. Ааҧынрахь инеихьан, аха уи аҷены маҷк иҷыхьтан,

қәапсатакгьы ҽеихак амамызт. Ажәлар ҳнарылагылан, ғьрада, цәҳарада тынч аицәажәара ҳналагеит.

— Ҳаҷкәынцәа арзаҳал алартцазар, урт Америкаќа ирмышьтит, апартиа анапхгара ауп изауз, нас иќалазеи, иптхарс изрышьтоузеи?

Сара санырба нахыс ажәлар сыкәшан иаагылт, ирасҳәоз иазызырѡуан, аҙәгьы дысҽапомызт.

Ажәлар аипыртцра ргәы итамызт, излеилаҳкааз ала, шьыбжьышьтахь акәзаап аизара хыртран ианыќаз, уанҙа ргәалақәа цәырыргарц ртахымызт.

Ҳарт, уахь инеиз, аизара ќалаанҙа ҳәа ҳгылозма, апартиа ақалақь комитет ашќа ҳхынҳәит. Аќәаќа адырра ќаҳтцеит, аиҳабыра ираҳҳәеит атагылазаашьа зеиптраз.

Сара аҳәара иќастцаз иақәшаҳатхеит, схала исзаанрыжьит актәи амаҙаныќәгаѡ икабинет. Аѡзба ихатагьы, егьырт абиуро ачленцәагьы Б. Адлеибагьы днарылатцаны, аѡбатәи амаҙаныќәгаѡ икабинет ахь ииасит. Изыстаххазеи схала акабинет? Г. В. Колбин дшаауа здыруеит, иареи сареи аицәажәара ғәғәа ҳапхьа ишьтоуп, истахым уи шаҳат дамазарц.

Рацәак мыртцыкәа Колбингьы акабинет дааѡналеит. Ара ҳаизахит зегьы. Иќаз-иныз акакала иаҳҳәеит, изтцаарақәагьы ртакқәа иаҳтеит. Уиакәхеит, иареи сареи ҳаицааныжьны, дара ѡагылан, ицеит. Сиацәажәарц шыстахыз усгьы идыруан, цьарак, ѡыцьара телефонқәак днарыс-ѡарысын, дааин сапхьа даатәеит.

Маҷк снаскьашәа сналагеит асас иасҳәо сыгәтыхақәа, арахь иахьатәи амшгьы сазхәыцуеит.

Колбин иуаѡреи ицқьареи рыгәра згеит, иаргьы ибоит, исҳәо гәтыгъгъала ишысҳәо.

Иаахытцәтцәаны снарылагеит Апсны «Бериавщина» иахќьаз ацәгьаурақәа, арыцхарақәа, азалымдарақәа:

апсуа школқәа шадыркыз;

ақыртуа алфавит мчыла ишҳадыргалаз;

уахык ала атоурыхтә хьызқәа цсахны ақыртуа хьызқәа шыҟартцаз;

иааҟәымтцзакәа иахан ахтцәацәа раагара ишаҷу;

рыцҳашьарыда ҳабнақәа шхыршьаауа.

Автономтә республика иамоу аҳәынтқарра азинқәа иаҳа-иаҳа рҷырҟәдаара ишаҷу.

Ленинтә милат политика аилагара иаҳагьы иҷаастаны уафы ибоит акадрқәа рықәыргылараҷы.

Геннади Колбин сажәа еицикьомызт, илымҳа кыдтцан дысзызырфуан. Зны-зынла дгылан даалеифеиргьы, нас дааин итып аҷы даатәон.

Атцыхәтәан ихшыф азцеит Хынтәба дамхымзар цсыхәа шыҟамыз… Дрызтцаауа далагеит акандидатурақәа.

— Еиҧьу еицәоу алапшыха ҳамам, иудыруеит кадрлагьы ҳхышьшьы хцо ҳаҟам. Абра дҳацуп Адлеиба Борис Виктор-ипа, уи уаргьы дудыруеит, Цыгәба В. М., Москва атцара дтоуп, убригьы апышәа имоуп, абарт афыцьа рахьтә аҙә далхтәуп! — сажәа ааныскылт абра.

— Зызбахә уҳәаз афыцьагьы, еиҳарак Адлеиба Б. В. шьахәла издыруа усзуфуп! — иҳәеит Қырттәылатәи ацентр Комитет афбатәи амазаныҟәгаф.

Ус адырра ҳартеит, ажәлар ашкол апхьа ишьтаз аштә ааныжьны даҷеацьара аиасра иалагеит ҳәа.

Асасцәагьы апшәмацәагьы ҳазынтәык зегьы ҳаиманы аизарахь ҳдәыцәлеит. Ҳаннеи, қалақьуафык иаштаҷы унацәа узрыламтцо ажәлар еизаны игылахьан. Афны афбатәи аихагыла иамаз абалкон аҷы амикрофон ыцәгылан, ацәажәацәа уахь инеиуан, аҙә дшаалгалак, егьи иажәа дналагон.

Колбини сареи иааулакгьы уахь абалкон ахь ххалеит, аизара мфапызгоз ажәлар ирылеиҳәеит иааин иҟаз ҳажәла-ҳахьз, ҳматцурақәа…

Аԥхьа сара сцәажәеит, иахьынӡасылшоз иқәдыргылоз азтцаарақәагьы рҭакқәа ҟастцеит, исымӡеит Ареспублика анапхгара ирылшо зегьы шыҟарымтцаз, убри иахҟьаны имаԥымкәа агхақәа шыҟоу. Убарҭ инрыцыстцеит: аизыӡырҩрра, аиххәыцра аныҟамла, ҳагхақәа рҽеишьа рымамкәа ишаанхо уҳәа убас акыр сыҕеналахалан сцәажәеит.

Сара сышьҭахь дыԛәгылан дцәажәеит Г. Колбин. Уи даара ажәлар рмаршәа кны рҭакқәа ҟаитцон азтцаарақәа, ибзиангьы изыӡырҩит, даналгозгьы, исхаштӡом, «Да здравствует трудолюбивый абхазский народ!» ҳәа алозунг дәықәитцеит, кыраамҭа анапеинҟьара еихсыԍуамызт.

Абасала ажәлари ҳареи ҳаизааибагеит, иара уатцәҟьагьы ажәлар ақәтцра иналагеит.

Ҳарҭ еицыз ҳгәахәара акырӡа еиԍьны Аҟәаҟа ҳхынҳәит. Синоп ҳанааи, Колбин иԥхьарҭахь днаагеит. Қырҭтәылатәи аминистрцәа рсовет иатәу аԥсшьарҭа ҩны акәын иара дахьыҩназ.

Аҩны ҳаннатцагыла Адлеиба, утцх аабзиахеит ҳәа асас инаиаҳәаны, иҩныҟа дцеит, ҳара аҩыцьагьы ауадақәа рахь ххалеит. Колбин дышиашаз ателефон днадгылан, зны Москваҟа, нас Қарҭка адыррақәа ҟаитцеит. Убра ҳаипыртцит Колбини сареи, иара ашьҭалахагьы имамкәа, аҭел ианбасуеи ҳәа дыпшны дыштәаз сипыртцит.

Сара санца сышьҭахь, Колбин Москвантәи дыззыпшыз ацәажәарҭа иоуит, ацәажәара мацарагьы акәым, ауха иалагӡан ақәтцарақәагьы шьҭырхит.

Сара аҩны сааит, аха сыбла цәа хымлеит, ус иҟьаҟьаӡа иаашеит. Еиҳарак сгәы змыртынчуаз: Дзакәхарызеишь иара? Ажәлар дрыдымгыло далагар, нас ишпаҳаԥсыхәои?

Адырҩаҽены Аобком аҿы ҳаизыргеит абиуро иалаз зегьы. Асаат жәаба рзы ҳаҩналеит аҩбатәи амаӡаныҟәгаҩ Лордкипанизе икабинет. Хтәоуп абиуро ачленцәа зегьы ҳаилаҡәаа.

Москвантәи иахьа иаараны иҟоуп: Бровиков, Сенников, урҭ дрыцуп Василиевгьы. Абри аҟынӡа ауп иаадыруа, ҳарзыԥшуп ҳабла ҭырхаха.

Шьыжьымҭан Хынҭәба дцоит аеропорт ахь. Уаҳа аӡәгьы дигом, ихала дцоит, убригьы акы иамааназар акәхап.

Абиуро иалоу рахьтә сара аӡәк соуп иаҳԥеиԥшу здыруа.

— Иахьа иаагылаз амра нҭашәаанӡа, актәи амаӡаныҟәгаѡ иԥсахра ҟаларуп!

Рацәак мырҵыкәа Хынҭәба Москвантәи ииаз исасцәа драԥгыланы аобком даа҃налеит, инеигеит икабинет ашҟа. Ҳара абиуро иалоу ҳахьтәаз ҳтәоуп. Ицеит саатк, абар да҃еакгьы. Ус, Адлеиба днаҳалԥхьаны Хынҭәба икабинет ашҟа дыргеит. Егьырҭ акгьы рыздыруам, сара соуп издыруа уи изиԥхьаз, аха иабаҟоу, Адлеиба дахьцаз дынхацәеит, избан?

Нас излеилкаахаз ала, Адлеиба идыргалаз актәи амаӡаныҟәгаѡ иҵып илаҷаршәны мап ацәикит. Уи азҵаара рзымыӡбакәа аимыррхара ишаҷыз ауп, ҳарҭ абиуро ачленцәа уахь ҳшы҃наргалаз.

Абиуро ачленцәа ҳаикәшаны ҳанаатәа, Бровиков д҃агылан, иҳалеиҳәеит ЦК КПСС аполитбиуро ишьҭнахыз ақәҵара:

А҃ыза Хынҭәба днагазааит Қырҭтәылатәи акомпартиа Ацентр Комитет ашҟа, ихы дақәиҵтәзааит Аԥснытәи апартиа аобласт Комитет актәи маӡаныҟәга҃ыс аус ахьиуа аҟнытә.

Иҟоуп убри еиԥш агәааанагара: Аԥснытәи апартиа аобласт Комитет актәи амаӡаныҟәга҃ыс далхзарц а҃ыза Адлеиба Борис Виктор-ипа, аха иара дақәшаҳаҭым, шәарҭ абиуро ачленцәа иахышәҳәаауа ҳаҳарц ҳҭахын.

Абиуро ачленцәа зегьы цәажәеит. Урҭ зегьы еиқәшаҳаҭны актәи амаӡаныҟәга҃ыс далырхит Адлеиба Борис Виктор-ипа.

Асаат 4 рзы еизараны иҟоуп Аԥснытәи аобком Апленум, уанҙа Шеварднаҙегьы даараны дыҟоуп.

Апленум мѡаԥысит ҟыҟҽыҟда, еимакыда, еиҽакыда. Адлеиба дааин, икабинет аҽы даатәеит. Избоит дызхагылаз аматцура хьанта атакԥхыҟәра акыр илаиҟәыҷәгәан дшыҟоу. Сааидгылан, ус наиасҳәеит: — Зегьы уреиҧьны ари аҭыԥ уанаршьаз ҷьумшьан, аха аамта еикәшара убас иаҟәшәеит, уара уакәхеит иахьа Аԥсны аԥсҟы знапы иадыркыз, ухатцазар, аԥсуа ԥҳәыс ушлыхшаз, гәыԥҳәыхшла ушылаа҆аз удыруазар, зыԥсы аҟны инеины иҟоу аԥсуа жәлар гәаартыла урԥыл, ргәы ҟажа, ргәы рҭынч! Уи улшартә уҟоуп уара, зегь раԥхьа҆агьы Хынтәба иҟаитцаз агхаҟәа урызхәыц, актив удкыл, тәаха-ԥшыха ҟамтцакәа уҽазкы агхаҟәа раԥыхра!

Иаргьы дыхшыѡдамызт, сажәаҟәа дахьырзыҙырѡыз иара иусура иазеиҧхеит. Исыхәҭоуп исҳәарц: Борис Адлеиба икандидатура ҳаналацәажәоз, уи ахатца игу-ибзоу сзымдыркәа садымгыла҆еит, аха еитасҳәахуеит, еиҧуеицәоу ралхра аамта ҳҭагыламызт усҟан.

Аԥснытәи апартиа аобком аҽы актәи ама҆аныҟәгаѡ ҽыц иҭыԥ аҽы дтәеит, аха макьана ажәлар тынчым. Ҳаԥхьа ишьҭоуп иахьеи-уахеи тәамѡахә ҟамтцакәа аусура, раԥхьа҆агьы иааиԥмырҟьа҆акәа имѡаԥгалатәуп араионҟәа рҽы, ақытақәа рҽы аиԥыларақәа, ақәгылараҟәа.

Москватәи ҳасас Бровиков ихы ҳҳибаауам, даҳзааигәазарц иҭахуп, дҳацныҟәаларцгьы иҭахуп, цкьа ҳаилибакаар, ҳус арманшәалоит. Иаргьы маҷ-маҷ аилкаара далагеит иҟалаз ахтысҟәа рдацкәа ахьытцәахыз.

Инатцшьны иазгәастарц стахуп: Нестор Лакоба дтадырхеижьтеи, Аԥсны зтагылаз ауадаѡраҟәеи азалымдараҟәеи ишахәтоу еиԥш еилкааны Асовет Еидгыла ахадараҽы игылоу еиҳабык иҟынҙа неишьа амамкәан

ҳааиуан, инеиуазаргьы аԥсуаа рышҟа икшартә акәын ишнеиуаз.

Сара избоит уажәы ҳасас Бровиков ҳтәыла аиҳабырахь инаишьҭуа информациа ԥымкрада иахьирхаз ишнеиуа. Ус анакәха, ԥсыхәа ахьынӡамоу цқьа еиликааро-уп, далԥшынгьы ибароуп Аԥсны зҭагылоу агәаҟрақәеи ауадаҩрақәеи.

Иахьеи-уахеи ҳаицныҟәоит уи асаси сареи. Гагра, Гәдоуҭа, Лыхны, Очамчыра уҳәа ақалақьқәа, ақыҭақәа ҳарҭаауеит, иареи сареи машьынак ҳаицҭатәоуп, ҳаицәажәоит, аӡәгьы даҳԥырхагам. Сахьцалак исыцуп спапка ҷыда, ари «Ашәҟәы еиқәаҵәа» ахьӡутқаргьы ҟалоит. Уи апапка иагәылоуп адокументқәа:

1. 1937 шықәса еиқәаҵәа аан харада-барада иҭадырхаз рзы документқәак, еиҳаракгьы «амилаҭеилыхцәа» ҳәа ихҭакны ирымаз;

2. Аҟырҭуа алфавит мчыла аԥсуа жәлар ишрыдырҳәалаз;

3. Аԥсуа школқәа шадыркыз;

4. Зиӡариа, Шьаҟрыл, сара 1947 шықәса рзы ЦК ВКП (б) ашҟа иааҩыз арзаҳал;

5. Зиӡариеи сареи ЦК ВКП (б) ашҟа иааҩыз аҩбатәи арзаҳал;

6. «Афашист милаҭеилыхцәа» ҳәа ҳшыԥхьаӡаз;

7. Ажәа «Аԥсуа жәлар» аҳәара шыҟамлоз;

8. Атопонимика азҵаара;

(Уахыки-ҽнаки рыла ажәытәдгьыл хьыӡқәа шырыԥсахыз).

Аусҷәа убас еилахәо иалагеит, ЦК КПСС амаӡаныҟәгаҩ Капитонов Аԥсныҟа дмаар аҷыдахаз ԥсыхәа ҟамлеит. Уи дшаауаз анраҳа, Қырҭтәылатәи аиҳабыра еиҳәтахәхәа Аԥсныҟа иааит. Капитонов иԥылара ианцоз Аҟәатәи аеропорт ахь саргьы срыццеит. (Уи аҽны Адлеиба уахь дцартә дзыҟамлеит.)

Капитонов обком аҽы данааи, иаразнак абиуро еизигеит, иаҳа ииашан иаххәозар, армарахь итәан Аҧснытәи аобком абиуро иалаз ачленцәа, арҧьарахь — Қырҧтәылатәи акомпартиа Ацентр Комитет абиуро ачленцәа, Шеварднаҙе хадас дрыман усгьы.

Москватәи иаҳзааз Капитонов иҟаитҷеит ажәахә, нас маҷк иааркьаҽны агазеҧкәа ирнырҧеит. Идыркьаҽыз рахь иҧхьаҙатәуп: «Аҧсынтәылан макьана «бериавщина» аҧсы ҭоуп». Ажәахә еиҳарак жәлар рырҧынчхарахь акәын ахы ахьхаз, иҟамызт уаҟа ҳара ҳгәы ҧызтҷәахьаз аиарлыкқәа, ажәа гәаҩақәа, алозунгкәа. Исхашҧыз: абиуро иалагааназа Адлеибагьы саргьы Капитонов дааҳадгылан, — Относительно включения Абхазской АССР в Российскую Федерацию, чтобы вы знали, ЦК КПСС не поддерживает это мнение. Сейчас нецелесообразно ставить этот вопрос! — иҳәан, наҟ днаҳадҷит. Уи азҵаара хәҭаала сара иаахтны иқәсыргыларц сгәы иҭан, аха ЦК КПСС амаҙаныҟәгаҩ ас данцәажәа, сҽааныскылар акәхеит.

Ахцәажәарахь иаииас, раҧхьа Қырҧтәылатәи ССР Аминистрцәа рсовет ахантәаҩы актәи ихаҭыҧуаҩ (ижәла аҵәы ахьыршьааит, исгәалашәом) дықәгылеит.

— Я предъявляю недоверие к некоторым членам бюро Абхазского Обкома КП Грузии, как, например Б. Шинкуба. Эти народные волнения не могли возникнуть сами по себе стихийно, чувствуется какая-то организующая рука!

* * *

Адырҩаҽны Капитонов дшааз заҳаз ажәлар аизара иалагеит, Аҧсны аҽацәқәа зегь рахьтә зшьамхы инанагоз зегьы еихеит Аҟәаҟа. Аха уи еиҧш ҵысрак ҟалоит ҳәа ҳаҟамызт, ууанза ҳазлеицәажәахьаз ала, сара шаанза сгылан Очамчыра араион ахь амҩа сыҟәлеит. Раҧхьа Пақәашь

ақыҭа сныдгыларц сҭаххеит, нас уантәи ақыҭақәа снарылс-аарылсуа, аҽны хәлаанӡа уахь сынхарц сыҟан.

Ҧақәашь саннеи, аӡәгьы дсықәымшәеит, иара убраҟа ауп иахьсаҳазгьы жәпаѡык ақыҭауаа Аҟәаҟа рхы шдырхаз. Ус дсышьҭаххы Ҧақәашь днеит Какучаиа — Очамчыратәи араионтә нагӡком ахантәаѡы.

Абас даацәажәеит уи ахаҭа, иҧшшәы ихыгга. Иаразнак сдәықәлеит Аҟәаҟа, иаргьы дааин, амашьына даасыцҭатәеит, иҟалап адҭа имазҭгьы, иаб иашьагьы зны ахәдаҟаҧшьқәа рус хәымгақәа импыҭакын, ауаѡытәыѡса ишьра мҭык ашьра изаѡызан...

Аобком ахыбра акәшамыкәша ауаа жәпаѡуп, еилаѡеиласроуп. Абиуро аилатәарҭа ауада саныныѡнала, срыхҭыгәлеит Капитонови аҽари шеицәажәоз. (Аҽар рахьтә уа иҟан: А. Зыхәба, И. Аргәын, А. Ҵьениа уҳәа даҽа хѡык-ҧшьѡык.)

Ленин ихьӡ зху ашҭаҽы иаҳа-иаҳа ажәлар аизара иаҽуп, аиҳабыра рхы ааиларкит.

— Ишҧаҟаҳҭари, Капитонов аизарахь днеирц иҭахуп, уи зҭахымгьы маҷыѡӡам, уара угәы ишҧаанагои? — исазҭаауеит сара.

— Уи дыҟоуп ҳәа анраҳа ауп ажәлар ззеизаз, даара иахәҭаны иҟоуп уахь инеира! Дрылаҧшааит ажәлар, дазыӡырѡааит урҭ ирҳәо, — сцәажәеит сара.

— Уи днеиуазар, имацара дышҧанаҳашьҭуеи, саргьы сицнеиуеит! — абас дықәгылеит Шеварднаӡе. Мап ҳәа иазҳәодаз, зегьы еиқәышаҳаҭхеит, аха убасҟанҭәҟьа ицәырҭит даҽа зҭааракгьы: Иаазыртуада амитинг? Иқәгылан ицәажәарц зҭаху апартиатә организациақәа рнапхгаѡцәа роуп, иахҳәап, Капитонов, Шеварднаӡе. Ус анакәха, Аҧснытәи аобком актәи амаӡаныҟәгаѡ Адлеиба иааиртыр акәхоит амитинг. Аха ара ицәырҭит шәарҭак: Адлеиба дҽыцуп, амаӡаныҟәгаѡыс далырхижьҭеи рацәак

тцуам, зегьы дрыздыруам, ажәлар ихымхәыцыр ҟалоит, аҭагылазаашьа убас иҟоуп, дрыдрымкылакәа итцаҟьан данықәырца, иахьа иианикыло аҭып аҽы дзынхом, нас ишпаҳапсыхәо, ҳаиҭаишьҭалахуама амазаныҟәгаѡ ҽыц?

Иара Адлеиба ихаҭа мап ацәикзом амитинг амѡапгара, аха ишшәарҭоу зегьы ирбоит.

— Шәақәшаҳатзар, сара иаасыртуеит амитинг! — сықәгылеит сара, уи акәын еиҳараѡыкгьы ирҭахыз, зегьы еиқәшаҳатҳеит. Абасгьы избан: алагала ажәа ҳәаны амитинг сара иаасыртуа, нас ажәа истоит Шевардназе, уи ишьҭахь — Капитонов. Абарҭ аѡыцьа рцәажәарала интцәар акәын амитинг.

Ленин ихьз зху ашта иқызықызуа уаала итәуп. Ҳахѡыкгьы ҳнеин ҳаақәгылеит Аиҳабыра рыѡны апхьа иҟатцоу атрибуна. Знык сылапш нархызгеит еилакь, унацәа узрыламтцо игылаз ажәлар, ааигәа санрыхәапш, игәастеит рыблақәа агәаара шырхыҳәҳәылаз.

Ариаҟара ауаа рацәа рҽапхьа ахаангьы сықәымгылац, исықәыгәгәоит аҭакпхықәра ду, исҳәашаҳәагьы акгьы хәыцны исымазам…

— Ажәлар, абзиара шәықәзааит! — ус сналагеит сажәа. Ирасҳәеит наҟ-ааҟ исывагылоу асасцәа рызбахә, аҳәарагьы ҟастцеит цқьа иҟаларц азырѡра, аиххәыцра, даҽазныкгьы иаадырпшырц ҳабацәа ирымаз ачҳара, аҟәыгара, харанапшра.

Ажәа истоит Капитонов.

— Мы же договорились, не я должен сейчас выступить! — иҳәеит ибжьы аармаҷны.

— Ошибся! — аҭак ҟастцеит сара.

«Ошибка» смыхьзеит, идырны ауп уи шыҟастцаз. Ажәа Шевардназе истар, ддырцәажәомызт, ҳаизарагьы еилахәар ҟалон, нас иахзеиқәымкыр ҟалон.

Капитонов дцәажәеит, абиуро аҽы иихәаз араҟагьы еитеихәеит, аитаҳәара салагом, иқәгылара шеибакәу агазеҭқәа ирнылеит.

Еибыҳәан ҳшыҟаз еиԥш, уи ишьҭахь Шеварднаҙе ажәа иҁоит. Аха уаҩы иаҳартә иҟамлеит уи иихәоз, ажәлар еилаҩынтит, рыбжьы цәгьахеит. Ииулакгьы иажәа далгеит, нас Қарҭынтә иҟаз аиҳабырагьы, иаргьы, Капитоновгьы дҩарыгәтылакны, аизара ныжьны еихеит Синопка. Еиԥхныҩланы урҭ ирышьҭалт Апсны аиҳабырагьы. Атрибуна ҳаақәхеит Б. Адлеибеи сареи.

Ажәлар шгылац игылоуп, ақәҵра ргәы иҭаҙам.

Иҟаҵатәузеи шьҭа? Снаԥшыҩаԥшуа сгылоуп, сзаазҵаарыда? Исыздыруам ҳазҭагылоу аамҭазы ҷьоукы ргәы рҭынчны рыҩнқәа рҽы излатәаз! Урҭ рахьтә иҟан акариера мацара иазхәыцуаз. «Ари аҳхыҵра иҟалаз ҷьоук ықәнамгар ҟалашам, усҟан ҳара ҳҷыдахаз ԥсыхәа ҟаларым!» Урҭ аҭыԥ мацарақәа ракәын изызхәыцуаз, рхахьы ирзаагомызт ажәлар аиакәым иақәшәар шыҟалоз, Апсны хьымҙгык агар шыҟалоз.

Ҳхынҳәып Ленин ихьӡ зху аштахь, уа ажәлар еилакь игылоуп, аламала еиԥыртцырцгьы ргәы иҭаҙам, усҟан цытҩык «апатриотцәа дуқәагьы» ргәы харшала ахырсырҳәа рыҩны ицәан.

Атҵх агәы еиҩнашоит, аха ажәлар шгылац игылоуп. Уаҳа ԥсыхәа анықамла, ажәлар рышҟа схы нарханы ҩынтә радиола сцәажәеит. Арзаҳал знапы атазҩыз арԥарцәа рахьтә аҙәык-ҩыцьак цәажәеит (дысгәалашәоит Ҷьума Аҳәба).

Иҟьаҟьаҙа ианааша, ажәларгьы ықәтцит, Анцәа иҵьшьаны машәыр ҷьара иҟамлеит.

Адлеибагьы саргьы Синоп аиҳабыра рдачаҽы ҳаннеи, Капитонов дгылахьан, длеиҩеиуа иуада дыҩнан. Абас ауп, машәырк ҟамлакәа ажәлар ықәтцит ҳәа аниаҳҳәа

деигәырҕьаны ҳааигәыдиҳәҳәалеит. Нас ҳнаиртәан, ԝаԥхьа дҳацәажәеит. Еиҭашьақәиргәгәеит ԥахьа ҳзықәиргәыҕхьаз: ЦК КПСС-и СССР Аминистрцәа рсовети ирыдыркыларан ишыҟоу Аԥсны АССР азыҳәа ақәҵара.

Ашьыбжьышьҭахь Капитонов днаскьаагеит, уи Москваҟа дыԥрит.

* * *

Иусхьанҭаны ҳаԥхьа ишьҭоуп абарҭ амшқәа рзы Аԥсны АССР Иреиҳаҙоу Асовет асессиа амԝаԥгара. Уа иҳадаҳкылар акәхоит Аконституциа ҩыц.

Ԝынтә снапы ахызгеит, ҳәарада, ҳара ишаҳҵаху иҟам ҳреспублика Аконституциа, зегь раԥхьаҙагьы иара асуверенитет ишахәҭоу еиԥш инагҙаны иҟатам. Уи аҵыхәала Капитонов сиацәажәо саналага, зынҙак ихахьы иааимгеит.

Аконституциа ҩыц аҟны иахәҭоу аҭыԥ ааннакылароуп аҳәынҭқарратә бызшәа. Ара иҟоуп аиқәымшәара. Ара агәааанагарақәа хҵаны ишеит:

1. Сареи даҽеа ԥытԝыки ииашоуп ҳәа иазырыԥхьаҙоит абас: Аԥсны АССР ҳәынҭқарра бызшәаны иҟазааит аԥсуа бызшәа.

2. Даҽеаԥьоукых: аԥсуа бызшәа мацара акәҙам, ара иацзароуп ақыртуа бызшәагьы.

3. Егьырҭ иаанхаз ус ирҭахуп: Аԥсуа бызшәеи ақыртуа бызшәеи рымацара избан, урҭ ирыцзароуп аурыс бызшәагьы.

Абри ахԥатәи агәааанагара еиҳараԝык адепутатцәа адгылоит.

Иреиҳаҙоу Асовет асессиа ууанҙа С. Ҷанба ихьӡ зху адраматә театр аҟны акәын иахьымԝаԥыргоз, аха уажәы аситуациа злауадаԝхаз ала, асессиа апартиа аобком ахыбра аԝнутҵҟа имԝаԥаагар акәхеит.

Асессиа иаҙбоз цьыршьон акадртә зтцаарақәа (акариеристцәа ракәымзар, нас, изустцәада?), ус ианыҟамла, ажәлар ҩаԥхьа аизара иалагеит Лыхнашҭан.

Ҳаиҭадәықәлар акәхеит, цьара машәырк ҟамлондаз, анаџьалбеит! Сара сыхәтаахь ала, истахымызт уахь амҩахытцра, избан акәзар, уажәшьтатәи аизарақәа аԥырхага ҳарҭар алшоит. Зегь раԥхьагьы иаҳҳаҳарштрым, лассы Москва итытцран ишыҟоу Аԥсынтәыла азыҳәа ҷыдала ишьтыху ақәтцара.

Иреиҳаҙоу Асовет асессиа аусура иагьалгеит, Лыхны ажәлар еизеит ҳәа адырра ҳарҭеит. В. Кобахьиа иҩызцәақәак ицтцаны уахь дрышьтит. Исгәалашәоит, урҭ хынҳәны ианааи, Бровикови дареи реицәажәара. Иҩашьомызт, ажәлар зыргәаҟуаз акәымкәаны, цьоукы рҿырҩашьаны аматцура дуқәа ишырзықәпоз.

Аобласт биуро ачленцәеи, Бровикови, Шевардназеи зегь ааизибаган, исыҳәеит Лыхныҟа сцарац. Уахь ацара зыстахымызгьы расҳәеит, аха сдәықәымлар амуит.

Лыхны саннеи, атәамтцан ажәлар еидтцәатцәала игылан, аха макьана аизара хырымтыцызт. Издыруаз ҩыцьа-хҩы снарацәажәеит, иҩашьомызт ажәлар ус аламала ишықәымтцуаз. Хазшәа игылаз машьына ласк аҿы В/Ч дыргылахьан, снеин Аҟәаҟа адырра ҟастцеит. Сажәа ааҩбамтәкәа Бровиков, Шевардназе, Адлеиба, даҿа ҩыцьа-хҩы рыцны Лыхныҟа амҩа иқәлеит. Сара Гәдоуҭа араиком аҿы сырзыԥшын, уантәи ҳазынтәык Лыхнашҭа ҳааит.

Амитинг иалагеит. Араион актив аилахәра аҟынтәи 7–8-ҩык цәажәеит. Абжьыуаа рахьтә уа дықәгылеит Пақәашьтәи артцаҩы Ачба.

Слымҳа кыдтцаны иқәгылақәоз сырзыҙырҩуан, аха дызустазаалак аҙәгьы дрыламцәажәеит амилатҭ проблемақәа, иаҳҳәап:

1. Ҳбызшәеи ҳкультуреи рҭагылазаашьа.
2. Ҳаҧсабара беиа ақәхра ишаҷу.
3. Иаазгәаҧхалак зегьы Аҧсны иианы инхар шауа.
4. Ҳашколқәа рҷы аитцахарақәа шыҟоу.
5. Акадрқәа реитцааҙара нап шадкылам.

Еицыз рахьтә Бровиков затцәык дцәажәеит. Иажәақәа раҙаны иҳәон, аҕьра, амақаррақәа узрытцбаауамызт. Жәлар ргәы зыртынчшаз — иара иаҳа изыкәирҕәҕәоз Аҟәантәи инеиз Аҧсны аиҳабыра рысасцәагьы рыманы рышьтахьҟа ихынҳәит. Ажәларгьы маҷ-маҷ ақәтцра иналагеит.

Сара Аҟәаҟа ицоз аиҳабыра рмашьынақәа сыртамлакәа сҷеаныскылт. Ҳамтак схала аштә аганахьшәа снеиааиуан. Сызлаҧшыз ахтыс исызцәырнагаз азтцаарақәа сшәон, иззон.

Заҟантә Лыхнашта еизахьоузеи ажәлар? Ианбыкәу Аҧсны Ахьыҧшымра аныҙбахо? Иаашоуп, ҳмилат хдыррa иаҳа-иаҳа ишьтытцуеит, аха аиххәыцра ҳацәмаҷуп.

Наскьа игылан исыхәаҧшлакгьы, еидара хьантак зыжәҽахыр иқәрыжьыз сиеиҧшын, зегьы ирхаштыз ауаҽы сиеиҧшын.

Аҧсны Аҽнутҟатәи аусҟәа рминистр иасҳәахьан, дысзыҧшны дгылан, уи имашьынала Аҟәаҟа схынҳәит, «Абри ауаҽ дабаҳацрытци?» ҳәа аизтцаарақәа ишырҷыз, аиҳабыра ахьаанҷасыз адачахь сынхалеит.

Адырҽаҷены асасцәа Бровиков, Колбин, Гилашвили ҳаманы Борис Виктор-ипеи сареи Ҷлоуҟа ҳцеит, урт хаагалеит Лаганиахәҟа, имҽахаагеит сара иахьсгәакьартаз Ціьумка Шьынқәба иҽны.

Ахтыс уадаҽзақәа рышьтахь иатахын, ҳарт аџьабаақәа еидызбалоз џьара ҳеидтәалар, гәтыхала ҳнеицәажәаааицәажәар, ҳапсы ааитаҳкыр.

Убас иагьыҟалеит уи Лаганиахәтәи ҳаиқәшәара. Анцәа иҟнытә, асасцәа ирфаша-иржәыша мачхәызма!

Ашьыбжьышьҭахь ҳасасцәа ҳаманы аеропорт ахь ҳааит. Лассы Колбини Гилашвилии Қарҭка иԥрит. Убраҟа дҳақәшәеит А. Сакварелизе, уи макьана Аԥснытәи АССР Аминистрцәа Рсовет ахантәаҩы иакәын. Сахьихәаԥшуа деилашәаны дшыҟоу збоит, ашьҭахь даасыдгылан, исирдырит Ҷлоуҟа дахьаҳамгаз игәы ишалсыз.

— Иҟаҳҭарызеи, Автандил, илоуҭаз ауп иааурыхуа! — неиҷасырхьит сара.

Адырҩаҿены ашьыжь Бровиков дыԥрит Москваҟа.

Аԥшәмацәа ҳалагеит аусура. Дук мырҭыкәа А. Сакварелизе диаргеит Қарҭка. Иҟартцарыда Аԥсны аиҳабыра рхадас? Закәанла ҳаргьы азә дҳазҭаар акәзами? Еиҳаракгьы Аусԥка знапы анызҭцо сара, угәы иаанагозеи ҳәа азә дсазҭаар акәзами? Уаҳа умԥсит!

Мызқәак ниасхьан, ҿенак Колбин Қарҭынтәи Аҟәа дааит. Уи иааигеит Қырҭтәылатәи апартиа Ацентр Комитет абиуро иазбаз: Аԥсны АССР Аминистрцәа Рсовет ахантәаҩыс дҟатцазааит Убилава И. Д. — Ари ақәтцара ЦК КПСС аполитбиуро ишьақәнарҕәҕәахьеит! — нацитцеит Г. Колбин.

Аиашазы, исцәымыцхеит ари еиԥш, ҳара уаҩ даҳзымтцаазакәа, ирызбаз азтцаара. Апартиа Аобком аҷы Колбин иахь схы нарханы ус саацәажәеит:

– Мызқәак рышьҭахь жәлар рықәгыларақәа амшын иххалаз афлыка еиԥш ҳҟьо ҳанрымаз, аҙәызатцәык ихала иизбо иҟамлароуп, иҳагымхароуп ахшыҩеилатцара ҳәа ажәлар агәра дҳаргон. Уи атып аҷы ақыртуа дҟамлар ада ҧсыхәа ыҟамзар, Аԥсны уаҩы диԥшаартә иҟан, иатахымызт Қартынтәи иаашьтра. Ари ақәтцара иартцысит ацәажәарақәа, иҟаларгьы алшоит ақәгыларақәа!

Аха сара исҳәаз иазызырҩуадаз, Қартаа иҟартцаша ҟартцахьан. Аусԥка снапы аныстцом ҳәа салагаргьы — хшыҩццакырахон, атагылазаашьа иаҳагьы еибанаркуан. Аусԥка тытцит.

Убилава Аԥснықа иаашьтра иахҟьаны, гәԥарас ишҳамаз еиԥш, иҟалеит аилаԥеиласраԥәа, еиҳаракгьы Гәдоуҭа, Гагра, Тҟәарчал. Ари акырҙа ишәарҭоу усхеит, ЦК КПСС-и СССР Аминистрцәа Рсовети аҟәцара анышьтырх ашьҭахь, ԥаԥхьа аҟәгыларақәа — ҳазҭахымыз ахәшьара азырыҙбар ҟалон.

Ԥ-ажәак еихысҳәаалоит: зыҙбахә цәырызгаз аҟәцара апроект анышьҭырхуаз саргьы салахәын. Аобком ахь иԥоны ирыстеит:

1. Аԥсны иахьанҙагьы «бериевщина» адацқәа рыпсы штоу, иахьанҙагьы Автономтә республика азинқәа хыбжаҽыбжан ишықоу, абарҭ реиԥш агхақәа аԥырзхыша политика хәшьарак аҭахны ишықоу.

2. Иахьынҙахәтоу ишьақәыргылан иҟам акадр рааҙара. Жәлар рынхамԥа ахәтақәа зегьы ԥсыуа кадрла ихаҭәаам, иаҳҳәап: аҳақьымцәа, анцьнырцәа, агрономцәа, абызшәадырԥцәа, аҭоурыхҭцааԥцәа уҳәа убас итцегьгьы. Убри еиԥш азин ылхтәуп Урыстәылатәи ауниверситетқәеи аинститутқәеи рҭалара амԥа аазыртуа.

3. Аԥсны аԥсабара беиа ахьчареи аиқәырхареи рызцаара зынҙаск иаважьны ишықоу. Нкылашьак анамоу, рацәак хара имгакәа Аԥсны наунагҙа ишацәыҙуа здаҟазам абеиара…

Баша садынтцәалаха иԥоны ирыстон, иқәсыргылоз азтцаарақәа рахьтә абнапҟара аҟәыхра мацара ауп ақәцара ианшәалаз, егьырҭ азтцаарақәа зегьы адәахьы иавахеит. Иаахтны иаҳҳәозар, ақәцара ҭытцит ихыбжаҽыбжаны, машәыршәагьы цьара иҳәам Аԥсны иахнагаз агәаҟрақәа ртәы.

Аԥсуа жәлар уаҳа хлаԥшра рымамкәа иаанхома, нас, абас игәыгәҭажьны?

Аԥсуа жәлар хәычи-дуи, ҳәсеи-хацәеи ықәгылт, ирыхьзеи, иҟалазеи ҳәа цқьа итцаамхеит ирықәыгәгәаз

ахьанҭара. Мап, уажәшьҭарнахыс смаҭураҿы саангылара акгьы иаҧсахом... Сгәыҭраҟәа еилышшо иалагеит, снапҟәа сываҳауеит, зны-зынла исҳәаша сҿашәом. Шәҟәыѡѡык иаҳасаб алагьы зынӡа сцагәхазар акәхап...

* * *

Убарҭ амшқәа рзы ЦК КПСС-и амаӡаныҟәгаѡ Кириленко Пицунда иҧсы ишьон. Уи кырынтә Аҧсныҟа даақәахьан, кырынтә ҳаиқәшәақәахьан, ҳаидтәалақәахьан, ажәакала, акыр ҳаизааигәан, ишырҳәо еиҧш, аҧсшәа ҳзеилан. Исыӡбеит абри ауаѡ сиқәшәарц. Смаҭураҟынтәи сықәҭра хьаҳәрада иӡбоуп усгьы. Аха агәҭыхамыжда сымоуп, сыҧсадгьыл иақәнаго азин амам, арахь ҧсшьарҭас, қьафурҭас ҳтәыла ду анапхгацәа ирымоуп. Кириленко снаидтәалан иасҳәап, аҭыхәтәаны смаҭура сшаҧырҭуагьы наиасҳәап.

Иаҳҳәап, уи ауаѡ, иахьа аҧсуа дгьыл аҿы зыҧсы зшьо сидикылеит, иасҳәаран сгәы иҭоузеи, нас?

1. Ибашам, ЦК КПСС-и СССР Аминистрцәа рсовети ирыдыркылап ақәҭара. Аха ихыбжаҿыбжоуп, ианыҧшуам аҧсуа жәлар 1937 шықәса иаадыркны азалымдараҟәа ирхыргаз, урҭ политикала ахәшьара рыҭам.

2. Усҟан аилагараҟәа, азакәандараҟәа иҟаз иахьынӡахәҭаз рышьаҭақәа ыҭджәам. Агхақәа рырҿееира ишьшьылаҳан ауп ишымѡаҧысуа, Қырҭтәылатәи акомпартиа анапхгара ишырҭахӡам ауп арҿееираҟәа ишырҿугьы. Қырҭтәыла еиҳарак Сталин икульт иахҟьаны, амилаҭеилыхра аҿарҭбаауеит, абар уажәшьҭа уи афашизм ацәѡа ахалахьеит, уажәнатә ашьапы иқәҟьамзар, Қырҭтәыла иаҭанакуа амилаҭқәа бӷьармцала рнырҭәараҟынӡа икылсуеит...

Ателефон В/Ч аақәхны Пицундаҟа сасит. Кириленко ицхырааѡ ателефон шьҭихуеит, иасҳәеит схы-сҭыхәа,

инацыстцеит ЦК КПСС амаʒаныҟәгаѡ сиацәажәарц шысҭаху.

— Маҷк аҟара уааҧшы! — иҳәан, ателефон нықәитцеит. Сыҧшызар ҟаларын жәабаҟа минуҭ, ус иара аҧшәма ишьҭихуеит. Ишахәҭоу еиҧш аҧсшәа неибаҳҳәеит, нас иара дызбарц шысҭахыз аацәырызгеит.

— Ус еилахарас иумоузеи? — дҭааит иара. Иахьынʒалшоз иааркьаҽны сыгәҭыхақәа снарылацәажәеит.

— Аҧсны гәыгәҭажьуп ҳәа агәаанагара шьаҭанкыла ииашам. Уажәааигәа ЦК КПСС-и СССР Аминистрцәа Рсовети ирыдыркылеит аҭоурыхтә қәҭара, Аҧсны Ареспублика анапхгара мацара акәым, акоммунистцәа зегьы убри анагʒара рҽазыршәалароуп, иааихмырсыҕьʒакәа уахи-ҽни. Арахь сара сышҟа уааргьы, абри иуасҳәаз инацҭан уаҳа акгьы сызуаҳәом! Абзиаразы! — Абра иааҽахитцәеит уи ахаҭа иареи сареи ҳаицәажәара.

В/Ч наҟ инықәысҭеит. Изуа сақәымшәо акыраамҭа сеиқәыхьшәашәа акабинет сыѡнатәан. Сгәы ҭызшьааз Кириленко иажәа хьшәашәақәа ирыҭызбааит тәамбара интонациакгьы. «Уажәшьҭа иазхоуп!», «Уажәшьҭа иазхоуп!» ҳәа бжьыҽацак саҳазшәа сааҟалеит. Сѡагылан, акабинет сныѡныс-ааѡнысит.

Нас сааин, сҭыҧ аҽы саатәан, ақьаад цқьа саахан, иаасымҭасхалан, аѡыга аашьҭыхны апартиа Аобласт Комитет актәи амаʒаныҟәгаѡ ихьʒала арзаҳал аѡра сналагеит. Саҳәон сара Аҧсны АССР Иреиҳаʒоу Асовет Апрезидиум ахантәаѡыс сахьыҟоу аҟнытә схы сақәиҭызарц.

Нас уи еиҧш арзаҳал сыманы Қарҭҟа сышцаз, уа, ишырҳәо еиҧш, сзыниаз, сзынҧаз, аѡадахьы ҵьара салацәажәахьеит, аиҭаҳәара ҳзалагарызеи?

Иҳарҳәозеи арҭ амшынҵақәа? Рыхә шҧашьатәу урҭ?

Анцәа рҭыҧ ҳәа зыӡбахә наѡхьоу Аҧсынтәылан ииз, иааӡаз, хыҧхьаӡарала ирацәам амилаҭ аҵеи, ақыртуа милаҭеилыхыѡцәа аҧсуа жәлар шьаҭанкыла иқәызхышаз аполитика анымѡаҧыргоз аамҭазы, Аҧсны Ареспубли-ка анапхгаѡцәа ируаӡәкхаз, шықәса ѡажәа инареиҳаны ижәлар гәакьа реиқәырхара иазықәпоз, илшаз, илымшаз акгьы авамыжькәа мшынҵа ҳасабла иҭазѡыз — ари УАЗ АЖӘОУП, УАСИАҬУП.

Даҽеакала иаҳҳәозар, ҳазлацәажәо аҧҵамҭа — ари аҧсуа жәлар зҭашәаз атрагедиа аамҭа зыртцабыргуа ҭоурыхтә документуп.

Мышкызны аҧхьаѡ иҧыхьашәан иҟалозар, убас еи-ликаап ҳәа агәыӷра сымоуп сҧьабаа маҷымкәа изду арҭ амшынҵақәа.

АХҚӘА

Аҭоурых асаркьеиԥш изныԥшуа... *Анатоли Лагәлаа*..... 3
Амшынтцақәа (1967–1978 шш.)..... 5
1967 шықәса..... 6
1968 шықәса..... 29
1969 шықәса..... 69
1970 шықәса..... 112
1971 шықәса..... 159
1972 шықәса..... 178
1975 шықәса..... 181
1976 шықәса..... 186
Амшынтцақәа *(Аихшьала)*..... 188

Баграт Уасил-ипа Шьынқәба

Амшынтцақәа
(1967–1978 шш.)

Баграт Васильевич Шинкуба

Дневники
(1967–1978 гг.)

Аредактор *А. Лагәлаа*
Акорректорцәа: *И. Џьениа*, *К. Қәҭелиа*
Асахьаҭыхѳы *Р. Габлиа*
Компиутерла еиқәдыршәеит:
Н. Картозиа, Л. Малхасиан

Аформат 84х108/32.
Иҟатцә. акь. бҕь. 7. Иныкә. акь. бҕь. 12.
Аҽатцаԥҟа №

Баграт Шьынқәба. 1929 ш.

Баграт Шьынқәбеи Ҭамара Маршьанпҳаи рынасыҷ еиларҵаанӡа

Хҩык аиҩызцәа: Шалуа Инал-Ипа, Гьаргь Зиҳариа,
Баграт Шьынқәба

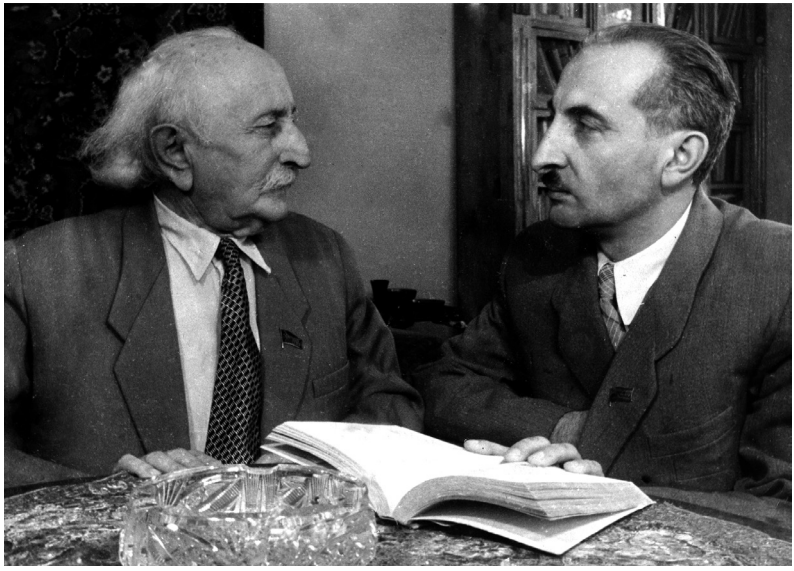

Дырмит Гәлиеи Баграт Шьынқәбеи

Баграт Шьынқәбеи Пабло Нерудаи

Баграт Шьынқәбеи Польшатәи Ареспублика жәлар рҳәынҭсовет Ахантәаҩы Александр Заводскоии

Константин Симонови, Гьаргь Гәлиеи, Баграт Шьынқәбеи

Ҭамара Маршьанԥҳа лхәыҷқәа Бианеи, Бенури, лареи

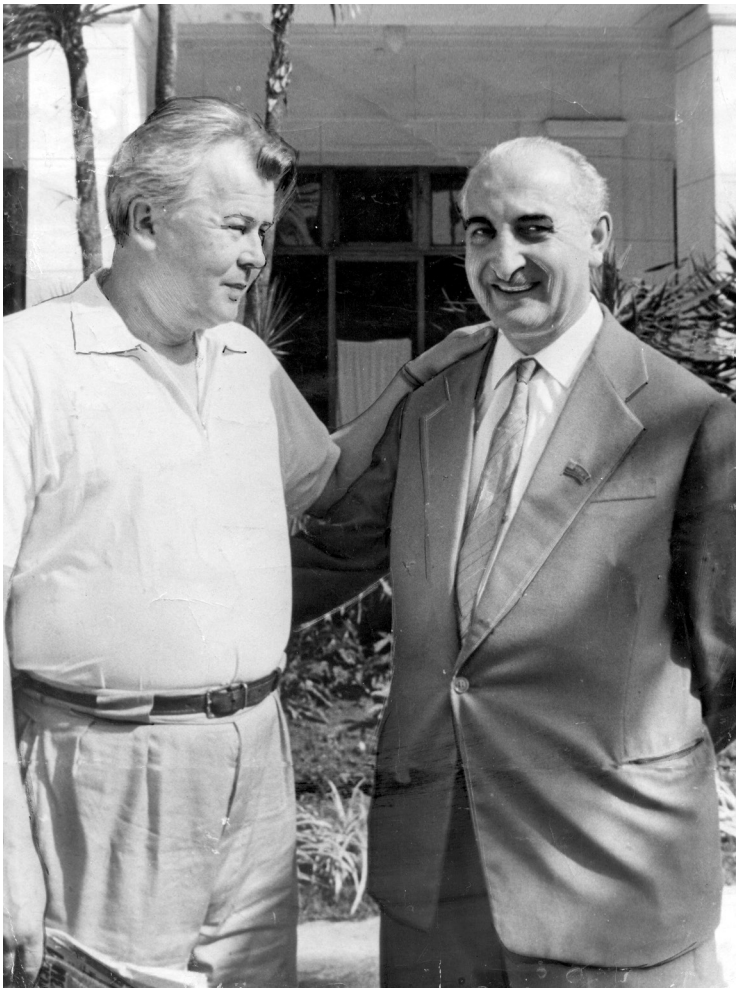

Баграт Шьынқәбеи Александр Твардовскии

Аԥснытәи АССР Апрезидиум
ахантәаԥы – Баграт Шьынқәба

Аҧсуа интеллигенциа рыгәҭаны

Михаил Шолохови, иҧшәмаҧҳәыси, Валериан Кобахиеи,
Баграт Шьынқәбеи

1947 ш. ЦК ВКП(б) ахь ишьҭыз еицырдыруа ашәҟәы авторцәа:
Баграт Шьынқәба, Константин Шьаҟрыл, Гьаргь Зиҳариа

Баграт Шьынқәбеи, Заур Налоеви, Шәарах Ԥачалиеи
Нальчик ақалақь аҽы

Баграт имаҭа Гәында Миқааи иареи. 1969 ш.

Аԥсуа быргцәа рыгәҭаны

Гәыԥҩык абыргцәеи акинофильм «Хҭырԥа шкәакәа» арежиссиор Владимир Савелиеви

Баграт Шьынқәбеи Борис Адлеибеи

Баграт Шьынқәба Ҧлоу ақыҭан

Баграт Шьынқәбеи Ражден Гәымбеи

Баграт Шьынқәбеи Шалуа Инал-Ипҵеи

Баграт Шьынқәбеи, Орҳан Шамбеи, Асида Кәарҷелиеи, Иахьиа Казани

Баграт Шьынқәба иҩны Ҷлоу ақыҭан, Омар Шьынқәбеи (дҭахеит Аҧсны жәлар р-Ҵьынҵьтәылатә еибашьраҿы 1992–1993 шш.), Асида Шьынқәбеи, Наҭела Емхааи